

Հավելված
ՀՀ կառավարության 2010 թվականի
հունվարի 29-ի N 71-Ն որոշման

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆԴՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՐՔ**

Երևան
2009թ.

Բացատրագիր

Կենդանատեսակների գնահատման համար օգտագործված կատեգորիաների վերաբերյալ

Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների տեսակների առկա վիճակը գնահատվել է համաձայն Բնության Պահպանության Միջազգային Միության կողմից մշակված սանդղակի («Կարմիր ցուցակի կատեգորիաներ և չափորոշիչներ» IUCN, 2001, տարբերակ 3.1), որին համապատասխան տեսակները գնահատվել են ըստ անհրաժեշտ չափանիշների՝ դրանց թվաքանակի, աշխարհագրական տարածվածության, որակական մի շարք ցուցանիշների, բազմացման առանձնահատկությունների և այլն: Դրա հիման վրա տեսակներին տրվել են հետևյալ կատեգորիաները:

1. Անհետացած տեսակ (EX): Տաքսոնը համարվում է անհետացած, եթե չկա որևէ կասկած, որ դրա վերջին առանձնյակը վերացել է : Տաքսոնը գնահատվում է անհետացած, եթե հայտնի և/կամ ենթադրվող բնակմիջավայրի ողջ պատմական արեալում տարբեր ժամանակահատվածների ընթացքում /սեզոնային, տարեկան, օրական/ հետևողական ուսումնասիրության արդյունքում ոչ մի առանձնյակ չի հայտնաբերվել:

2. Տարածաշրջանում անհետացած տեսակ /RE/: Տաքսոնը համարվում է տարածաշրջանում անհետացած, եթե չկա որևէ կասկած, որ դրա վերջին առանձնյակը այդ տարածքից վերացել է: Այն դեպքում, եթե տաքսոնը նախկինում պարբերաբար ներթափանցում էր տարածաշրջան, այն նույնպես համարվում է անհետացած, եթե տարածաշրջանի վայրի բնությունից վերացել է դրա վերջին առանձնյակը:

3. Կրիտիկական վիճակում գտնվող տեսակ (CR): Տաքսոնը համարվում է «Կրիտիկական վիճակում գտնվող», երբ ամենամեծ հավանականությամբ ցույց է տրված, որ այն որոշվում է «Կրիտիկական վիճակում գտնվող» կատեգորիայի որևէ չափանիշով (A-E) և, հետևաբար, դիտվում է որպես անհետացման չափազանց բարձր ռիսկի առջև կանգնած տեսակ վայրի բնության մեջ:

4. Վտանգված տեսակ (EN): Տաքսոնը համարվում է «Վտանգված տեսակ», երբ ամենամեծ հավանականությամբ ցույց է տրված, որ այն որոշվում է «Վտանգված տեսակ» կատեգորիայի որևէ չափանիշով (A-E) և, հետևաբար, դիտվում է որպես անհետացման շատ բարձր ռիսկի առջև կանգնած տեսակ վայրի բնության մեջ:

5. Խոցելի տեսակ (VU): Տաքսոնը համարվում է «Խոցելի տեսակ», երբ ամենամեծ հավանականությամբ ցույց է տրված, որ այն որոշվում է «Խոցելի տեսակ» կատեգորիայի որևէ չափանիշով (A-E) և, հետևաբար, դիտվում է որպես անհետացման բարձր ռիսկի առջև կանգնած տեսակ վայրի բնության մեջ:

6. Տվյալների անբավարարություն (DD): Տաքսոնը պատկանում է «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիային, երբ առկա տեղեկությունները դրա թվաքանակի և/կամ արեալի մասին անհամապատասխան են անհետացման ռիսկի ուղղակի կամ անուղղակի գնահատման համար: Այդ կատեգորիայի տաքսոնը կարող է լինել լավ ուսումնասիրված, իսկ կենսաբանությունը՝ լավ հայտնի, սակայն դրա առատության և/կամ տարածման վերաբերյալ համապատասխան տվյալները գնահատման համար կարող է լինեն անբավարար: «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիան չի հանդիսանում անհետացման սպառնալիքի կատեգորիա: Տաքսոնի ընդգրկումը այդ կատեգորիայում ցույց է տալիս, որ պահանջվում են ավելի շատ տեղեկություններ, և ընդունվում է, որ ապագա ուսումնասիրությունները կարող են հնարավոր դարձնել նրա պատկանելիությունը անհետացման սպառնալիքի որևէ կատեգորիայում ընդգրկելու համար:

ԲԱԺԻՆ I
ԱՆՈՂՆԱԾԱՐ ԿԵՆԴՐԱՆԻՆԵՐ

ՀՀ Կարմիր գրքի անողնաշարավոր կենդանիների ցանկ

Տիպ Փափկամարմիններ - Mollusca

Դաս Փորոտանիներ - Gastropoda

Կարգ Սկավառակատանիներ - Discopoda

Ընտանիք Բիթինիդներ - Bithyniidae

1. Տրոշելի խխունջ - *Bithynia troscheli* Paasch, 1842 – CR B2a.

Ընտանիք Լիթոգլիֆիդներ - Lithoglyphidae

2. Ակրամովսկու շադինիա - *Shadinia akramovskii* (Shadin, 1952) – CR B2a.

Կարգ Նստաչքավորներ - Basommatophora

Ընտանիք Աքրոլոքսիդներ - Acroloxidae

3. Լճային խխունջ - *Acroloxus lacustris* (Linnaeus, 1758) - RE.

Ընտանիք Տափակ խխունջներ - Planorbidae

4. Կատարավոր խխունջ - *Planorbis carinatus* (O.F. Muller, 1774) – CR B1a+ B2a.
5. Սպիտակաբերան խխունջ - *Anisus leucostomus* (Millet, 1813) - RE.
6. Սպիտակ խխունջ - *Gyraulus albus* (O.F. Muller, 1774) - EN B 1a+B2a.
7. Հարթ խխունջ - *Gyraulus laevis* (Alder, 1838) - EN B1a+B2a.
8. Կանոնավոր խխունջ - *Gyraulus regularis* (Hartmann, 1841) – CR B2a.

Կարգ Ցողունաչքավորներ - Stylommatophora

Ընտանիք Նեղ խխունջներ - Vertiginidae

9. Սյունաձև խխունջ - *Columella columella* (Martens, 1853)– CR B2a.
10. Նեղ խխունջ - *Vertigo angustior* Jeffreys, 1830 – CR B1a+ B2a; IUCN (ver 2.3) – LR/CD; Annex II

Ընտանիք Օրկուլիդներ - Orculidae

11. Խճաքարային խխունջ - *Orculella ruderalis* Akramowski, 1947– CR B1a+B2a.
12. Բուլղարական խխունջ - *Orculella bulgarica* (P.Hesse, 1915)– CR B1a+ B2a.

Ընտանիք Էնիդներ - Enidae

13. Սանդղաձև խխունջ - *Turanena scalaris* (Naegele, 1902) – CR B2a. -

Ընտանիք Կլասիլիդներ - Clausiliidae

14. Ակրամովսկու խխունջ - *Euxina akramowskii* (Likharev, 1962) – CR B1a+ B2a.

Դաս Երկփեղկներ - Bivalvia

Կարգ Աստարտիդներ - Astartida

Ընտանիք Պիզիդիդներ - Pisidiidae

15. Մեղմված խխունջ - *Musculium strictum* (Normand, 1844) – CR B2a.
16. Անանդալեի խխունջ - *Odhneripisidium annandalei* (Prashad, 1925) – CR B2a.

Տիպ Հողվածոտանիներ - Arthropoda

Դաս Միջատներ - Insecta

Կարգ Ճպուռներ - Odonata

Ընտանիք Լեսթիդներ - Lestidae

17. Մեծաչք ճպուռ - *Lestes macrostigma* (Eversmann, 1836) – VU B 1b+B 2b
18. Սիմպեկմա ճպուռ - *Sympetma paedisca* (Brauer, 1877) – VU B 1b+B 2b

Ընտանիք Նետիկներ - Coenagrionidae

19. Նետիկ զինված - *Coenagrion armatum* (Charpentier, 1840) – CR B 1a + B 2a.
20. Նետիկ նրբագեղ - *Coenagrion scitulum* (Rambur, 1842) – EN B2a.
21. Վան Բրինկի նետիկ - *Coenagrion vanbrinkae* Lohmann, 1993 – VU B 1b+B 2b.IUCN (ver.3.1) - DD
22. Լինդենի նետիկ - *Erythromma lindeni* (Selys, 1840) – CR B2a; KK CCCP

Ընտանիք Պլատցնեմիդներ - Platycmenididae

23. Չպուռ տափակատու - *Platycnemis pennipes* (Pallas, 1771) – EN B 1a + 2a.

Ընտանիք Շերեփագիներ - Aeshnidae

- 24. Կապույտ ճպուռ - *Aeshna cyanea* (Mueller 1764) – EN B2a
- 25. Սղոցակիր ճպուռ - *Aeshna serrata* Hagen, 1856 – EN B2a.
- 26. Թամբակիր ճպուռ - *Hemianax ephippiger* (Burmeister, 1839) – EN B 1ab(iii)+B2ab(iii)

Ընտանիք Գոմֆիդներ - Gomphidae

- 27. Ուրադչի ճպուռ - *Gomphus ubadschii* Schmidt, 1953 – VU B 1b+B 2b
- 28. Նմանաձև ճպուռ - *Onychogomphus assimilis fulvipennis* (Schneider, 1845) – VU B 1b+B 2b; IUCN (ver 3.1) VU A2ac+3c KK CCCP

Ընտանիք Իսկական ճպուռներ - Libellulidae

- 29. Դահճային ճպուռ - *Leucorrhinia pectoralis* (Charpentier, 1825) – CR B1a+ B2a ; Annex II
- 30. Սևծովյան ճպուռ - *Libellula pontica* Selys, 1887 – EN B B2ab(iii); IUCN (ver 3.1) NT; KK CCCP
- 31. Սաքինա ճպուռ - *Orthetrum sabina* (Drury, 1773) – EN B2a
- 32. Տափակ ճպուռ - *Sympetrum depressiusculum* (Selys, 1841) – EN B 1a+ B2a
- 33. Դպուռ-ծառա - *Crocothemis servilia* (Drury, 1773) – EN B 1a+B 2a

Կարգ Ուղղաթևեր - Orthoptera

Ընտանիք Մորեխներ - Acrididae

- 34. Մորեխ ելունդավոր - *Nocarodes nodosus* Mistschenko, 1951 – CR B2a
- 35. Մորեխ հայկական - *Gomphocerus armeniacus* (Uvarov, 1931) – VU B 1a +B 2a.

Ընտանիք Հաստածորիդներ - Bradyporidae

- 36. Հաստածորիդ լայնացած - *Bradyporus dilatatus* Stål, 1875 – EN B 1a+B2a.

Ընտանիք Ծորիդներ – Tettigoniidae

- 37. Սղոցապոչ անդրկովկասյան - *Poecilimon geoktshaicus* Stshelkovnikov, 1910 – EN B 1a+B2a.
- 38. Սղոցապոչ հայկական – *Poecilimonella armeniaca* Uvarov, 1921 – EN B 1a+B2a.
- 39. Ֆիտոդրիմադուզա հայկական – *Phytodrymadusa armeniaca* Ramme, 1939 – EN B 1a+B2a.
- 40. Սատունինի սկոտոդրիմադուզա – *Scotodrymadusa satunini* Uvarov, 1916 – CR B 1ab(iii)+ 2ab(iii).
- 41. Ռ-յոզելի երկգույն ծորիդ - *Bicolorana roeseli* Hagenbach, 1822 – CR B1a.
- 42. Սագա տափաստանային – *Saga pedo* Pallas, 1771 – CR B1a+B2a; IUCN (ver 2.3.) VU B1+2bd; Annex II.

Կարգ Հավասարաթևեր - Homoptera

Ընտանիք Հսկա որդաններ - Margarodidae

- 43. Արարատյան որդան կարմիր - *Porphyrphora hammelii* Brandt, 1833 – CR B1b(i,ii,iii) + 2ab(i,ii,iii); KK CCCP

Կարգ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

- 44. Ֆալետիի կողմօսկեր ցայտագնայուկ - *Procerus scabrosus fallettianus* Cavazzutti, 1997 -VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii)
- 45. Սևանյան գնայուկ - *Dyschirius sevanensis* Khnzorian, 1962 – EN B 1a+B2a
- 46. Գարչնագույն առվակային գնայուկ - *Trechus infuscatus* Chaudoir, 1850 – CR B2a
- 47. Ստեփանավանյան առվակային գնայուկ - *Duvalius stepanavanensis* Khnzorian, 1963 – CR B2a
- 48. Յացենկո-Խմելեվսկու առվակային գնայուկ - *Duvalius yatsenkokhmelevskii* (Khnzorian, 1960) – CR B2a
- 49. Խնձորյանի գնայուկ - *Deltomerus khnzoriani* Kurnakov, 1960 – CR B2a
- 50. Ալեքսանդրի գնայուկ - *Chylotomus alexandri* Kalashian, 1999 – CR B2a
- 51. Տոնական գնայուկ - *Poecilus festivus* (Chaudoir, 1868) – VU B 1b(iii)+B 2b(iii).

52. Արենիական գնայուկ - *Pristonychus arenicus* Kalashian, 1979 – CR B2a
- Ընտանիք Խոլեվիդներ - Cholevidae**
53. Քալաշյանի սրջնասեր բզեզ - *Philomessor kalashiani* Khnzorian, 1988 – CR B1a+ B2a
- Ընտանիք Թերթիկաքեղավորներ - Scarabaeidae**
54. Հայկական բնդեռիկ - *Glaphyrus calvester* Zaitzev, 1923 – EX
55. Կովկասյան բնդեռիկ - *Glaphyrus caucasicus* Kraatz, 1887 – EN B 1ab(iii)+B2ab(iii)
56. Ռուբենյանի բնդեռիկ - *Adoretus rubenyani* Kalashian, 2002 – CR B1a+ B2a
57. Ռեյթերի հացաբզեզ - *Anisoplia reitteriana* Semenov, 1903 – EN B 1ab(iii)+B2ab(iii)
58. Կովկասյան փառավոն - *Pharaonus caucasicus* (Reitter, 1893) – CR (B1ab(ii, iii, v), B2ab (ii, iii, v))
59. Արաքսյան բնդեռ - *Tanyproctus araxidis* Reitter, 1901 – EN B 1a+B2a
60. Վեդիական բնդեռ - *Tanyproctus vedicus* Kalashian, 1999 – CR B1a+ B2a
61. Մեդվեդևի բնդեռիկ - *Pseudopachydema medvedevi* Khnzorian, 1971 – CR B1a+ B2a
- Ընտանիք Չրիսկաններ - Elateridae**
62. Չարդավոր չրիսկան - *Aeoloides figuratus* (Germar, 1844) – CR B2a
63. Սևազլուխ չրիսկան - *Drasterius atricapillus* (Germar, 1824) – CR B2a
64. Սանրաքեղ չրիսկան - *Ctenicera pectinicornis* (Linnaeus, 1758) – VU B 1b
65. Արաքսյան չրիսկան - *Cardiophorus araxicola* Khnzorian, 1970 – CR (B1ab(ii, iii, v), B2ab (ii, iii, v))
66. Կեղծ խոտային չրիսկան - *Cardiophorus pseudogramineus* Mardjanian, 1977 – EN B1a
67. Սոմխետական չրիսկան - *Cardiophorus somcheticus* Schwarz, 1896 – CR B1+ B2a
68. Փոքր չրիսկան - *Craspedostethus permodicus* (Faldermann, 1835) – VU B 1b(iii)+B 2b(iii)
- Ընտանիք Ոսկերզեզներ - Buprestidae**
69. Մորթիավոր ոսկերզեզ - *Acmacoderella pellitula* (Reitter, 1890) – EN B 1a+B 2a
70. Կարճամարմին ոսկերզեզ - *Anthaxia breviformis* Kalashian, 1988 – CR B1a+B2a
71. Հպարտ ոսկերզեզ - *Anthaxia superba* Abeille de Perrin, 1900 – CR B1a
72. Աղաբաբյանի ոսկերզեզ - *Sphaerobothris aghababiani* Volkovitsh & Kalashian, 1998 – CR Ba +B2a
73. Գեղարդյան ոսկերզեզ - *Sphenoptera geghardica* Kalashian & Zykov, 1994 – EN B 1ab(iii)
74. Խնձորյանի ոսկերզեզ - *Sphenoptera khnzoriani* Kalashian, 1996 – CR B2a
- Ընտանիք Թարախահաններ – Meloidae**
75. Թամբակուրծք թարախահան - *Mylabris sedilithorax* Sumakov, 1924 – EN B 1a
- Ընտանիք Ծաղկեփոշեկերներ – Alleculidae**
76. Նմանաձև ծաղկեփոշեկեր - *Cteniopus persimilis* Reitter, 1890 – CR B1a
77. Հայկական ծաղկեփոշեկեր - *Isomira armena* Khnzorian, 1976 – EN B1a
- Ընտանիք Սևամարմիններ – Tenebrionidae**
78. Օրդուբադյան սևամարմին - *Adelphinus ordubadensis* Reitter 1890 – EN B1a
79. Հայկական սևամարմին - *Armenohelops armeniacus* Nabozhenko, 2002 – EN B1a
80. Երևանյան սևամարմին - *Cylindronotus erivanus* (Reitter, 1901) – EN B1a
81. Բոգաչևի սևամարմին - *Ectromopsis bogatchevi* (Khnzoryan, 1957) – CR B2a b(iii)
82. Սևամարմին աքսորված - *Entomogonus amandanus* Reitter, 1901
83. Նեղ սևամարմին - *Laena constricta* Khnzorian, 1957 – EN B 1ab(iii)+B2ab(iii)
84. Սեմյոնովի սևամարմին *Cyphostethe semenovi* Reitter, 1895 – EN B 1ab(iii)+B2ab(iii)
- Ընտանիք Երկարաքեղիկներ - Cerambycidae**
85. Կապանյան երկարաքեղիկ - *Cortodera kaphanica* Danilevsky, 1985 – EN B 1a
86. Կաղնու մեծ երկարաքեղիկ - *Cerambyx cerdo acuminatus* Motschulsky, 1852 – VU B 1a+B 2a; IUCN (ver 2.3) VU A1c+2c; Annex II; KK CCCP (*C. c. cerdo* Linnaeus, 1758)
87. Ալպյան ռոզալիա - *Rosalia alpina* (Linnaeus, 1758) – EN B 1a+B2a; IUCN (ver 2.3) VU A1c+2c; Annex II; KK CCCP
88. Աղաբաբյանի երկարաքեղիկ - *Asias aghababiani* Danilevsky, 1999 – CR Ba +B2a

89. Կազիկոպորանյան երկարաբերդիկ - *Dorcadion kasikoporanum* Pic, 1902 – CR B1a
90. Երկզիծ երկարաբերդիկ - *Dorcadion bistriatum* Pic, 1898 – EN B 1a+B2a
91. Գորբունովի երկարաբերդիկ - *Dorcadion gorbunovi* Danilevsky, 1985 – EN B 1a
92. Կիսափայլ երկարաբերդիկ - *Dorcadion semilucens* Kraatz, 1873 – EN B 1a+B2a
93. Սոխրազույն երկարաբերդիկ - *Dorcadion cineriferum* Suvorov, 1909 – EN B 1a+B2a
94. Սևճյան երկարաբերդիկ - *Dorcadion sevliczi* Danilevsky, 1985 – CR B1a
95. Քալաշյանի երկարաբերդիկ - *Conizonia kalashiani* Danilevsky, 1992 – CR B1a
96. Պիկի երկարաբերդիկ - *Phytoecia picci* Reitter, 1892 – EN B 1a
97. Կոռոստելյովի երկարաբերդիկ - *Agapanthia korostelevi* Danilevsky, 1985 – EN B 1a+B2a

Ընտանիք Տերևակերներ - Chrysomelidae

98. Արաքսյան տերևակեր - *Cryptocephalus araxicola* Khnzorian, 1968 – EN B 1ab(iii)

Ընտանիք Փղիկներ կամ Երկարակնճիթներ - Curculionidae

99. Ռիխտերի փղիկ - *Cyclobaris richteri* Ter-Minasian, 1955 – CR B 1ab(iii)+B2ab(iii)
100. Զարմանահրաշ փղիկ - *Baris mirifica* Khnzorian, 1958 – CR B 1ab(iii)+B2ab(iii)

Կարգ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք Առագաստաթիթեռներ - Papilionidae

101. Մնեմոզինա կամ սև ապոլոն - *Parnassius mnemosyne rjabovi* Sheljuzhko, 1935 – VU B 1a. AnnexII
102. Ապոլոն - *Parnassius apollo kashtshenkoi* Sheljuzhko, 1908 – VU B 1a; IUCN (ver 2.3, VU A1cde); Annex II
103. Ալեքսանոր առագաստաթիթեռ - *Papilio alexanor orientalis* Romanoff, 1884 – VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii); AnnexII

Ընտանիք Ճերմակաթիթեռներ - Pieridae

104. Բոուլենի ճերմակաթիթեռ - *Artogeia bowdeni* (Eitschberger, [1984]) – EN B1a+B2ab(iii)
105. Ավրորինա դեղնաթիթեռ - *Colias aurorina* Herrich-Schaffer, [1850] – VU B 1b(iii)+B 2b(iii)
106. Կանաչավուն դեղնաթիթեռ - *Colias chlorocoma* Christoph, 1888 – VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii)

Ընտանիք Սատիրներ - Satyridae

107. Աֆրիկական փրոթերեթիա - *Proterebia afra hyrcana* (Staudinger, 1901). VU B 1a+B2a

Ընտանիք Նիմֆալիդներ - Nymphalidae

108. Բրենթիս Ին - *Brenthis ino schmitzi* Wagener, 1983 – VU B 1a+B2a
109. Վեդիական մելիթեա *Melitaea vedica* Nekrutenko, 1975 – EN B 1a+B2a

Ընտանիք Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

110. Տարազույզ կապտաթիթեռ - *Thersamonolycaena dispar rutila* (Werneburg, 1864) – CR B1a+B2a
111. Ռոմանովի թոնարես - *Tomares romanovi* (Christoph, 1882) – VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii)
112. Ալկոն կապտաթիթեռ - *Maculineaalcon monticola* (Staudinger, 1901) – VU B 1a+B2a
113. Արիոն կապտաթիթեռ - *Maculinea arion zara* Jachontov, 1935 VU B 1a+B2a; IUCN (ver 2.3, LR/NT), AnnexII
114. Մթնշաղային կապտաթիթեռ - *Maculinea nausithous* (Bergstrasser, [1779]) – VU B 1a+B2a ; IUCN (ver 2.3, LR/NT); AnnexII
115. Անդրկովկասյան կապտաթիթեռ - *Plebejus transcaucasicus* (Rebel, 1901) – EN B1a+B2ab(iii)
116. Դիանա կապտաթիթեռ - *Neolysandra diana* (Miller, 1923) – EN B1a+B2a

117. Դամոնիդես կապտաթիթեռ - *Agrodiaetus damonides* (Staudinger, 1899) – CR B1ab(i,ii,iii)+B 2b (i,ii,iii)
118. Երևանայան կապտաթիթեռ - *Agrodiaetus eriwanensis* Forster, 1960 – EN B1a+B2a
119. Հուբերտի կապտաթիթեռ - *Agrodiaetus huberti* Carbonell, 1993 – EN B1a+B2a
120. Իֆիգենիա կապտաթիթեռ - *Agrodiaetus iphigenia araratensis* De Lesse, 1957 – EN B1a+B2a
121. Անտեսված կապտաթիթեռ - *Agrodiaetus neglectus* Dantchenko, 2000 – EN B1a+B2a
122. Նինայի կապտաթիթեռ - *Agrodiaetus ninac* Forster, 1956 – EN B2a
123. Սուռակովի կապտաթիթեռ - *Agrodiaetus surakovi* Dantchenko et Lukhtanov, 1994 – EN B1a+B2a
124. Թուրքական կապտաթիթեռ - *Agrodiaetus turcicus* Koçak, 1977 – EN B2a
- Ընտանիք Իլիկաթիթեռներ - Sphingidae**
125. Կաչուկի իլիկաթիթեռ - *Hyles hippophaes caucasica* (Denso, 1913) – VU B 1a+B2a; IUCN (ver 2.3, DD); AnnexII
126. Պրոզերպինա իլիկաթիթեռ - *Proserpinus proserpina* (Pallas, 1772) – VU B 1a+B2a; IUCN (ver 2.3, DD); AnnexII.
- Ընտանիք Երկրաչափ թիթեռներ - Geometridae**
127. Ավետյանի երկրաչափ թիթեռ - *Cidaria avetianae* Wardikian, 1974 – EN B 1a+B2a
128. Ալեքսանդրի երկրաչափ թիթեռ - *Eupithecia alexandriana* Wardikian, 1972 – EN B 1a+B2a
129. Սերգեյի երկրաչափ թիթեռ - *Eupithecia sergiana* Wardikian, 1972 – CR B2a
130. Համլետի երկրաչափ թիթեռ - *Eupithecia hamleti* Wardikian, 1985 – CR B2a
131. Կուզնեցովի երկրաչափ թիթեռ - *Ortholitha kuznetzovi* Wardikian, 1957 – EN B 1a+B2a
- Ընտանիք Արջաթիթեռներ – Arctiidae**
132. Կարելինի սնայլ արջաթիթեռ - *Axiopocna karelini* **Ménétriés**, 1842 – VU B 1a+B 2a
- Կարգ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera**
- Ընտանիք Մեգախիլիդներ - Megachilidae**
133. Մգաթև մեղու - *Lithurge fuscipenne* Lepeletier, 1841 – VU B 1a+B 2a
134. Մեղու Դեսեպտորիա - *Megachile deseptoria* Peres, 1884 – VU B 1a+B 2a
135. Մոմախտտի մեղու - *Osmia cerinthides* F. Morawitz, 1876 – VU B 1a+B 2a
136. Մազոտ մեղու - *Archianthidium pubescens* Morawitz, 1872 – CR B2a
- Ընտանիք Անթոֆորիդներ - Anthophoridae**
137. Մոխրագույն մեղու - *Anthophora cinerea* Frieze, 1919 – VU B 1a+B 2a
138. Ամրակազմ մեղու - *Anthophora robusta* Klug, 1845 – VU B 1a+B 2a
139. Երկարալեզու մեղու - *Tetralonia macroglossa* Illiger, 1806 – EN B2a
140. Մանուշակագույն մեղու-ստաղձագործ - *Xylocopa violacea* Linnaeus, 1758 – VU B 1a+B 2a
- Ընտանիք Իսկական մեղուներ - Apidae**
141. Իշամեղու հայկական - *Bombus armeniacus* Radoszkovski, 1877 - VU B1a+B2a.
142. Իշամեղու մարգագետնային - *Bombus pratorum* Linnaeus, 1761 – VU B 1a+B 2a
143. Իշամեղու գետնային - *Bombus terrestris* Linnaeus, 1758 – VU B 1a+B 2a
144. Իշամեղու ձնափայլ - *Bombus niveatus* Kriechbaumer, 1870 – VU B 1a+B 2a
145. Պորչինսկու իշամեղու - *Bombus portshinskii* Radoszkowsky, 1884 – VU B 1a+B 2a

146. Իշամեղու ալագյոզյան - *Bombus alagesianus* Skorikov, 1937 – EN B 1a
 147. Իշամեղու դաղեստանյան - *Bombus daghestanicus* Radoszkowsky, 1888 – VU
 B 1a+B 2a

Ընտանիք Մրջյուններ - Formicidae

148. Ռավազինիի մրջյուն - *Myrmica ravinii* Finzi, 1923 – EN B 1a+B 2a
 149. Կարմրավուն մրջյուն - *Manica rubida* (Latreille, 1802) – EN B 1a+B 2a
 150. Կիսաստամ մրջյուն - *Crematogaster subdentata* (Mayr, 1877) – EN B 2a
 151. Ջուլիայի մրջյուն - *Diplorhoptrum juliae* Arakelian, 1991 – CR B2a
 152. Հարթ մրջյուն - *Tetramorium levigatus* Karawajew, 1926 – CR B2a
 153. Մախմալ մրջյուն - *Cataglyphis machmal* Radtschenko & Arakelian, 1991 – CR
 B2a

Կարգ Երկթևեր - Diptera

Ընտանիք Գիշաճանճեր - Asilidae

154. Հսկա գիշաճանճ - *Satanas gigas* Evermann, 1885 – VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii);
 KK CCCP
 155. Երևանյան գիշաճանճ - *Machimus erevanensis* V. Richter, 1963 – EN B 1ab(iii)
 +B2ab(iii)

Ծանոցում՝

Annex II - տեսակը ընդգրկված է Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում

IUCN – տեսակը ընդգրկված է Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակում

KK CCCP – տեսակը ընդգրկված էր ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում

Φηρνοσανήներ – Gastropoda

1. Տրոշելի խխունջ

Bithynia troscheli Paasch, 1842

Կարգ՝ Սկավառակառտանիներ - Discopoda

Ընտանիք՝ Բիթինիդներ - Bithyniidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Սառցային շրջանի ռելիկտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին բարձր կոնաձև է, բավականին լայն, դեղնա-եղջերագույն, կրային կափարիչով, խեցու բարձրությունը մինչև 8,5 մմ է:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Արևմտյան Սիբիր, Ղազախստան, Կովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Գեղարքունիքի մարզ, Մասրիկ գետ՝ Սևանա լիճ թափվելու հատվածում:

Ապրելավայրերը: Գետի արագահոս ափամերձ շրջաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Կենդանիները նստում են բույսերի ստորջրյա մասերի վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Բարձր չէ, թվաքանակի փոփոխությունները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մասրիկ գետի հիդրոլոգիական ռեժիմի խախտում և ջրի աղտոտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի սահմաններում տեսակի տարածման շրջանի բնապահպանական ռեժիմի խստացում, Մասրիկ գետի ջրի որակի հսկողություն, գետի հունի վերին հատվածներում տեղակայված բնակավայրերում մաքրման համակարգերի ներդրում:

2. Ակրամովսկու շադինիա
 Shadinia akramovskii (Shadin, 1952)
 Կարգ՝ Սկավառակատանիններ – Discopoda
 Ընտանիք՝ Լիթոգլիֆիդներ - Lithoglyphidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով և կտրատված ապրելավայրերով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին բարձր կոնաձև է, մինչև 4,5 մմ բարձրությամբ, պտույտները ուռչած են, մոխրավարդագույն, ելանցքի մոտ կրային կափարիչով:

Տարածվածությունը: Իրան, Իրաք, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արարատյան հարթավայրի մի քանի կետերից՝ Արմավիրի (Սև ջուր գետի ակունքներ՝ Արատաշեն գյուղի մոտակայքում) և Արարատի (Արևաբույր և Ջրահովիտ գյուղերի շրջակայք) մարզերում:

Ապրելավայրերը: Հզոր աղբյուրներ և դրանցից սկիզբ առնող գետակների վերին հոսանքներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Տարածման վայրերում բավականին բարձր է, թվաքանակի փոփոխությունները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գետերի հիդրոլոգիական ռեժիմի խախտում՝ պայմանավորված մելիորատիվ աշխատանքներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Մշակված չեն:

3. Լճային խխունջ

Acroloxus lacustris (Linnaeus, 1758)

Կարգ՝ Նստաաչքավորներ - Basommatophora

Ընտանիք՝ Աքրոլոքսիդներ - Acroloxidae

Կարգավիճակը: Հայաստանում, հավանաբար, անհետացած է, վերջին անգամ հավաքվել է 1929 թ-ին: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով ներկայում գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին առանց պարույրագծի է, գլխարկանման: Խեցու երկարությունը (եղանցքը) մինչև 8 մմ է՝ երկու անգամ մեծ իր լայնությունից և երեք անգամ՝ բարձրությունից: Գազաթը գտնվում է խեցու ձախ կողմում:

Տարածվածությունը: Արևմտյան Սիբիր, Ալթայ, Սիջին Ասիա, Եվրոպա, Հյուսիսային Իրան, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերվել է միայն Սևանա լճում՝ Սևան ք. մոտ:

Ապրելավայրերը: Լճեր, լճակներ, հարթավայրային գետերի ափամերձ մասեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Հանդիպում են բույսերի ջրասույզ ցողունների և տերևների վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: 1929 թ-ից հետո Հայաստանում չի հավաքվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սևանա լճի մակարդակի իջեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Մշակված չեն:

4. Կատարավոր խխունջ

Planorbis carinatus (O.F. Muller, 1774)

Կարգ՝ Նստաաչքավորներ – Basommatophora

Ընտանիք՝ Տափակ խխունջներ - Planorbidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Կրճատվող թվաքանակով հազվագյուտ, սառցային շրջանի ռելիկտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համատու նկարագրությունը: Խեցին սկավառակաձև է, բավականին խոշոր (խեցու բարձրությունը մինչև 3 մմ է, լայնությունը՝ 18 մմ), արագ աճող պտույտներով, որոնց թիվը հասնում է հինգի, վերջին պտույտի ծայրամասում, բարձրության մեջտեղում՝ լավ արտահայտված սուր կատարով:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Արևմտյան Սիբիր, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սևանա լճի ավազան: Նախկինում ապրում էր հենց լճում (հայտնի էր լճի հյուսիս-արևելյան ափամերձ տարածքից՝ Ծափաթաղ և Արեգունի գյուղերի միջև ընկած հատվածում), սակայն մակարդակի իջեցումից հետո հավաքներում չի հանդիպել: Լճից դուրս հանդիպման միակ վայրն Արգիշի գետահովիտն է՝ Վաղաշեն գյուղի քոչավայրերից վեր:

Ապրելավայրերը: Լճի ափամերձ բուստափակ հատվածներ, ներկայում՝ լեռնահովիտով թույլ թեքությամբ հոսող գետը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Կենդանիները հանդիպում են բույսերի ստորջրյա մասերի վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը կտրուկ կրճատվել է: Դատելով նստվածքներում եղած դատարկ խեցիներով, նախկինում մեծաթիվ էր Սևանա լճի բուստափակ հատվածներում: Արգիշի գետում ներկայացված է եզակի առանձնյակներով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տեսակի ապրելավայրերի չորացում՝ պայմանավորված Սևանա լճի մակարդակի իջեցմամբ: Արգիշի գետի հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն և աղտոտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Մշակված չեն:

5. Սպիտակաբերան խխուն

Anisus leucostomus (Millet, 1813)

Կարգ՝ Նստաաչքավորներ – Basommatophora

Ընտանիք՝ Տափակ խխունջներ - Planorbidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Հայաստանում, հավանաբար, անհետացել է, վերջին հավաքն եղել է 1925 թ-ին: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով ներկայում գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին սկավառակաձև է, 6 դանդաղ աճող պտույտներով: Վերջին պտույտն՝ ելանցքի մոտ ներքևում, 1,5 անգամ նախավերջինից լայն է: Խեցու բարձրությունը մինչև 1,2 մմ է, լայնությունը՝ 7 մմ:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Սիբիր՝ մինչև Բայկալ և Լենա գետի ավազան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն մեկ կետից՝ Փարաքար գյուղի մոտակայքից (Արմավիրի մարզ):

Ապրելավայրերը: Ժամանակավոր, ամռանը չորացող, մանր ջրամբարներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայաստանից հավաքված է ընդամենը մեկ նմուշ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տեսակի ապրելավայրերի ոչնչացում՝ պայմանավորված լանդշաֆտի գյուղատնտեսական յուրացմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի որոնում նախկին տարածման շրջանում, հայտնաբերման դեպքում՝ կլիմայավարժեցում «Խոր-Վիրապ» արգելավայրի տարածքում:

6. Սպիտակ խխունջ

Gyraulus albus (O.F. Muller, 1774)

Կարգ՝ Նստաաչքավորներ – Basommatophora

Ընտանիք՝ Տափակ խխունջներ - Planorbidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ, ընդհատված արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին սկավառակաձև է, բաց գունավորված, 4,5 արագ աճող պտույտներով: Վերջին պտույտն՝ ելանցքի մոտ վերևից, երկու անգամ նախավերջինից լայն է: Խեցու մակերեսը պարուրաձև կողերից կազմված պարզ ցանցաձև նախշով է և ավելի բարակ, շեղ դասավորված գծերով: Խեցու լայնությունը մինչև 6 մմ է, բարձրությունը՝ մինչև 2 մմ:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Արևմտյան Սիբիր, Ալթայ, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Գեղարքունիքի (Սևանա լիճ՝ Սևան ք. մոտ և նախկին Գիլի լճի տեղում գտնվող ջրանցքներ) և Լոռու (Սթեփանավան ք. շրջակայքում գտնվող լճակ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Խոշոր լճակներ, լճեր և գետեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Կենդանիները հանդիպում են ջրասույգ բուսականության վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Փոքրաքանակ է, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սևանա լճի ջրի բաց թողում և դրա հետ կապված տեսակի գոյատևման պայմանների փոփոխություն: Այլ ջրամբարներում, որտեղ հանդիպում է տեսակը՝ հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Մշակված չեն:

7. Հարթ խխունջ

Gyraulus laevis (Alder, 1838)

Կարգ՝ Նստաաչքավորներ – Basommatophora

Ընտանիք՝ Տափակ խխունջներ - Planorbidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին սկավառակաձև է, դեղնավուն-եղջերագույն: Խեցու մակերեսն առանց պարուրաձև մանրագծերի է, հարթ, 4 արագ աճող պտույտներով: Վերջին պտույտը՝ ելանցքի մոտ վերևից, 1,8 անգամ նախավերջինից լայն է: Խեցու լայնությունը մինչև 4 մմ է, բարձրությունը՝ մինչև 1 մմ:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Արևմտյան Աֆրիկա, Արևմտյան Սիբիր, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Սևանա լճի մոտակայքում գտնվող ոչ խոշոր ջրամբարներից՝ Սևան ք. և Նորաշեն գ. մոտակայքից, Հրազդան գետի ակունքներից:

Ապրելավայրերը: Աղբյուրամերձ ճահիճներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Տարածման վայրերում բավականաչափ բարձր էր: Հայաստանում վերջին 50 տարիների ընթացքում չի հավաքվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրամբարների հիդրոլոգիական ռեժիմի խախտում՝ պայմանավորված Սևանա լճի մակարդակի իջեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի հայտնաբերման դեպքում ջրամբարների պահպանություն:

8. Կանոնավոր խխունջ

Gyraulus regularis (Hartmann, 1841)

Կարգ՝ Նստաաչքավորներ – Basommatophora

Ընտանիք՝ Տափակ խխունջներ - Planorbidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Ծայրաստիճան սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+B2a:

Համատու նկարագրությունը: Խեցին շատ փոքր է (երկաւթյունը չի գերազանցում 2 մմ-ը)՝ սկավառակաձև է, եղջերագույն, 3,5 բավականին արագ աճող պտույտներով: Ելանցքի վերևում գտնվող վերջին պտույտը նախավերջինից 1,5 անգամ լայն է: Խեցու մակերեսը հարթ է:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Կովկաս՝ տեղ-տեղ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է միայն Մեղրի քաղաքի մոտակայքում (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը՝ Աղբյուրամերձ ճահիճ՝ լեռնային գետի մոտ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Միակ հայտնի պոպուլյացիան կազմված է մի քանի հարյուր առանձնյակներից: Թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրամբարի հիդրոլոգիական ռեժիմի խախտում:

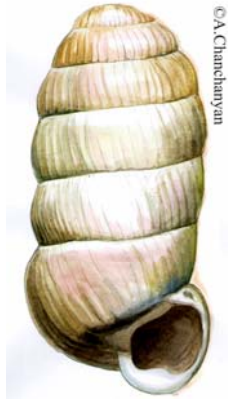
Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

9. Սյունաձև խխունջ

Columella columella (Martens, 1853)

Կարգ՝ Ցողունաչքավորներ - Stylommatophora
Ընտանիք՝ Նեղ խխունջներ - Vertiginidae

Կարգավիճակը: Ճարտահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է, սառցային շրջանի ռելիկտ: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին սյունաձև է, վերին կարճ կլորացած մասով: Խեցու բարձրությունը մինչև 2,8-3,5 սմ է, լայնությունը՝ 1,3-1,5 սմ: Պտույտները 6,5-8 են, խիստ ուռուցիկ, ելանքի մոտ առանց ատամիկների:

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Եվրոպա, Կենտրոնական Եվրոպայի լեռներ, Սիբիր, Դրիմ՝ Յայլա, Հայաստան, Միջին Ասիայի լեռներ, Հյուսիսային Ամերիկա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն մեկ կետից՝ Քաջարան քաղաքի մոտակայքից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Վերին անտառային և ենթալպյան գոտիների արոտավայրեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, կենդանիները հանդիպում են խոտաբույսերի վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի են եզակի նմուշներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումներն ուսումնասիրված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում, արոտավայրերի հերկում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընգրկում «Քաջարան» արգելավայրի տարածքի մեջ:

10. Նեղ խխունջ

Vertigo angustior Jeffreys, 1830

Կարգ՝ Ցողունաչքավորներ - Stylommatophora

Ընտանիք՝ Նեղ խխունջներ - Vertiginidae

© L. Harutyunova

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է, Հայաստանում ներկայացված է միակ ռելիկտային պոպուլյացիայով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+B2a: Տեսակը ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver 2.3)՝ .LR/cde կարգավիճակով և Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին կարճ գլանաձև է, ձախ-ոլորված, շատ բարակ և համաչափ կողաձև մանրագծված, կարմրաշագանակագույն, 4,5-5 ուռուցիկ պտույտներով, վերջին պտույտը դեպի ներքև խիստ նեղացած է, խոշոր հիմային ելուստով, ծոծրակի վրա երկար և խորը երկայնակի ակոսով: Խեցու բարձրությունը մինչև 1,6-1,8 մմ է, լայնությունը՝ 0,8-0,9 մմ:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Հայաստան, Հյուսիսային Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է միայն Լոռու մարզում՝ նախկին Լոռու սովխոզում և Ստեփանավան ք. մոտակայքում:

Ապրելավայրերը: Խոնավ մարգագետիններ՝ խոտերում և մամուռում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Պարզված չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի են ոչ մեծ թվով առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տեսակի ապրելավայրերի մելիորացիա:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերին բնության հուշարձանների կարգավիճակի սահմանում:

11. Խճաքարային խխունջ

Orculella ruderalis Akramowski, 1947

Կարգ՝ Ցողունաչքավորներ - Stylommatophora

Ընտանիք՝ Օրկուլիդներ - Orculidae

© L. Hanyamova

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին փոքր է (բարձրությունը մինչև 6 մմ, լայնությունը՝ մինչև 2,25-2,5 մմ), 8-9 գրեթե տափակ պտույտներով, ելանցքի մոտ երկու ատամիկներով՝ մեկական վերին և ստորին կողմերում:

Տարածվածությունը՝ Հայաստանի էնդեմիկ տեսակ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Գնիշիկ գյուղի շրջակայքից (Վայոց Ձորի մարզ):

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստանային գոտու չորային արոտավայրեր՝ 1600-1800 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, կենդանիները հանդիպում են բարերի և խճաքարերի, ինչպես նաև լեռնային ապարների ճեղքերում և բարձաձև փշոտ կիսաթփերի տակ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Տարածման տիպիկ վայրերում բավականին բարձր է: Թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում, արոտավայրերի հերկում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

12. Բուլղարական խխունջ

Orculella bulgarica (P.Hesse, 1915)

Կարգ՝ Տողունաչքավորներ - Stylommatophora

Ընտանիք՝ Օրկուլիդներ - Orculidae

© L. Harutyunova

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով, հազվագյուտ, հավանաբար, ռելիկտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին բավականին ուռուցիկ է, գլանաձև, վերին կարճ կոնաձև հատվածով: Խեցու բարձրությունը մինչև 6,5-8,0 մմ է, լայնությունը՝ 3,0-3,2 մմ, պտույտների թիվը՝ 8-9,5, ելանցքի վերին հատվածում մեկ ատամով: Խեցին ժամացույցի սլաքի ուղղությամբ պտտելիս՝ հայտնաբերվում է մակ կոնաձև թմբիկ:

Տարածվածությունը: Իսպանիա, Բուլղարիա, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի են միայն մեռած առանձնյակներ, որոնք հավաքվել են Մասրիկ գետի արտանետումներից՝ Սևանա լճի մոտ, որտեղ, հավանաբար, բերվել են ջրի հոսքով մոտակա լանջերից:

Ապրելավայրերը: Տափաստանամարգագետիններ՝ ալպյան կամ ենթալպյան գոտիներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի հայտնաբերում և դրանց՝ ԲՀՊՏ-ի կարգավիճակի սահմանում:

13. Սանդղաձև խխունջ

Turanena scalaris (Naegele, 1902)

Կարգ՝ Ցողունաչքավորներ - *Stylommatophora*

Ընտանիք՝ Էնիդներ - *Enidae*

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին կոնաձև է, բարձրությունը մինչև 6,5-7,0 մմ, լայնությունը՝ 3,5-4,0 մմ, պտույտների թիվը՝ 5,5-6,0, ելանցքի հատվածում առանց ատամների:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-Արևմտյան Իրան, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միակ ապրելավայրից՝ Գնիշիկ գ. շրջակայքից (Վայոց Ձորի մարզ):

Ապրելավայրերը: Քսերոֆիլ նոսրանտառներ՝ ուղղաբերձ ժայռերի ճեղքեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Պոպուլյացիան կազմված է հարյուրավոր առանձնյակներից: Թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

14. Ակրամովսկու խխունջ

Euxina akramowskii (Likharev, 1962)

Կարգ՝ Ցողունաշքավորներ - *Stylommatophora*

Ընտանիք՝ Կլաուզիլիդներ - *Clausiliidae*

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին խոշոր չափի է, իլիկաձև, 12,5 պտույտներով, շագանակագույն, սպիտակ կարով, մակերեսը խիտ կողաձև-խժքժված, կողերի միջև հեռավորությունը հավասար է դրանց լայնությանը, ելանցքից դեպի հետ՝ հիմնային մեկ ողնուցով: Խեցու բարձրությունը մինչև 22,25 մմ է, լայնությունը՝ 5,25 մմ:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միակ տեղանքից՝ Խուստուպ լեռան հյուսիսային լանջերից՝ Կապան քաղաքից դեպի հարավ (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Կաղնու և բոխու անտառներ՝ ժայռաճեղքեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Չափավոր մեծաքանակ է: Թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Միջավայրի պայմանների փոփոխություն՝ պայմանավորված անտառահատումներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերին ԲՀՊՏ-ի կարգավիճակի սահմանում:

Երկփեղկ փափկամարմիններ – Bivalvia

15. Սեղնված խխունջ

Musculium strictum (Normand, 1844)

Կարգ՝ Աստարտիդներ - Astartida

Ընտանիք՝ Պիզիդիդներ - Pisidiidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ ռելիկտային տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խեցին փոքր է (երկարությունը մինչև 4,2 մմ, լայնությունը՝ 3,7 մմ), կարճ ձվաձև, խիստ ուռչած: Վերին ծայրը շատ կարճ է, ուռուցիկ, նկատելիորեն առանձնացած խեցու մյուս մասերից:

Տարածվածությունը: Ֆրանսիա, Գերմանիա, Դանիա, Վրաստան (Բորժոմի շրջակայք), Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն մեկ կետից՝ Ջան լճից (Գորիս ք. շրջակայք, Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Բարձրլեռնային լիճ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Տարածման վայրում բավականին բազմաթիվ է: Թվաքանակի տատանումների միտումներ բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրամբարի աղտոտում և հիդրոլոգիական ռեժիմի խախտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ջրամբարի վիճակի հսկողություն, անհրաժեշտության դեպքում՝ դրա շրջակայքում մարդու տնտեսական գործունեության սահմանափակում:

16. Անանդալեի խխունջ

Odhneripisidium annandalei (Prashad, 1925)

Կարգ՝ Աստարտիդներ - Astartida

Ընտանիք՝ Պիզիդիդներ - Pisidiidae

©L.Harutyunova

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համատուր նկարագրությունը: Խեցին փոքր է (երկարությունը մինչև 2,6 մմ, լայնությունը՝ 1,8 մմ), կարճ ձվաձև, ուռուցիկ, շատ նուրբ և գրեթե կանոնաձև մանրագծված, մոխրագույն, փայլատ:

Տարածվածությունը: Ադրբեջան, Թուրքիա, Սիրիա, Իսրայել, Իրան, Աֆղանստան, Հնդկաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն մեկ կետից՝ Մեղրի ք. շրջակայքից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Աղբյուրից սնվող գետամերձ ճահճիկ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնաբերված են քիչ քանակությամբ առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրամբարի հիդրոլոգիական ռեժիմի խախտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

Միջատներ – Insecta

17. Մեծաչք ճպուռ

Lestes macrostigma (Eversmann, 1836)

Կարգ Ծպուռներ - Odonata

Ընտանիք Նետիկներ - Coenagrionidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ կտրատված արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1b+B 2b:

Համառոտ նկարագրությունը: Բարեկազմ մարմնով, փոքր չափի ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 40-47 մմ), կուրծքը, փորիկի հիմքը և գագաթն երկնագույն են՝ քիչ թե շատ լավ արտահայտված մետաղական փայլով, փորիկի միջնամասի հատվածները մուգ կանաչ են՝ պղնձե փայլով: Պտերոստիգման շատ խոշոր է:

Տարածվածությունը: Միջերկրական ծովի երկրներ, Հարավային Եվրոպայից մինչև Արևմտյան Սիբիր, Միջին Ասիա, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերվել է Արարատի (Երասխ և Սիս գյուղերի մոտակայք) և Սյունիքի (Ներքին Հանդ գյուղի մոտակայք) մարզերում:

Ապրելավայրերը: Գտնվել է լճացած ջրերով ոչ մեծ ջրամբարների մոտ, հայտնի է կիսասանապատային և անտառային գոտիներից:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չարգանում են խիտ ճահճային բուսականությամբ ծանծաղ ջրերում, աղակալած ներքին ճահճացումներում, տափաստանային լճերում: Չարգացման շրջանը միանյա է: Հայաստանի պայմաններում թռիչքը դիտվել է մայիս-հունիս ամիսներին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ծայրաստիճան հազվադեպ են, հայտնի են եզակի առանձնյակներ: Փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն՝ պայմանավորված մելիորատիվ աշխատանքներով, գյուղատնտեսական նպատակներով տեղանքի յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Շիկահող» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արարատյան հարթավայրում տեսակի տարածման վայրերի բացահայտում և պահպանում:

18. Միմալեկմա ճպուռ

Symplocma paedisca (Brauer, 1877)

Կարգ ճպուռներ - Odonata

Ընտանիք Նետիկներ - Coenagrionidae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1b+B 2b:

Համառոտ նկարագրությունը: Բարեկազմ մարմնով, փոքր չափի ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 36-39 մմ), գունավորումը դեղնադարչնագույն է, գլխի վերին մասը, կրծքի և փորիկի տերգիտների միջնամասերը սովորաբար քիչ թե շատ լավ արտահայտված մետաղական փայլով և բավականին լայն շագանակագույն գոլով են: **Տարածվածությունը:** Կենտրոնական և Հյուսիսային Եվրոպայից մինչև Ճապոնիա, Առաջնային Ասիայում և Կովկասում ներկայացված է մեկուսացած օջախներով:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Տավուշի (Գիլիջան ք. մոտակայք), Արմավիրի (Բագարան գ.), Արագածոտնի (ք.Աշտարակ, Արագած լեռ՝ Անտառուտ և Բյուրական գգ. մոտ, Արայի լեռ), Կոտայքի (Գողթ և Գառնի գգ. մոտակայք), Արարատի (Արտաշատ ք., Երասխ, Արմաշ գգ. մոտակայք), Վայոց Ձորի (Եղեգնաձոր և Վայք քք. մոտակայք) մարզերից, Երևան քաղաքից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր լանդշաֆտային գոտիների լճացած ջրերով ջրամբարներ՝ 900-2000 մ ծ.մ.ք.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չարգանում են լճացած ջրերով տարբեր տիպի ջրամբարներում: Չմեռում է հասուն միջատը, ձվադրումը 2-3 ամիսների ընթացքում, նոր սերնդի առանձնյակները դուրս են թռչում հուլիս-սեպտեմբեր ամիսներին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ոչ մեծաքանակ տեսակ է: Թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն, ջրամբարների աղտոտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Գիլիջան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արագած լեռան հարավային լանջերին և Արայի լեռան տարածքում ԲՀՊՏ-ների ստեղծում, Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսություններին բնապահպանական կարգավիճակի սահմանում:

19. Նետիկ զինված

Coenagrion armatum (Charpantier, 1840)

Կարգ ճայումներ - Odonata

Ընտանիք Նետիկներ - Coenagrionidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ հազվագյուտ տեսակ է, մեկուսացած ռելիկտային պոպուլյացիա: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B 1a + B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բարեկազմ մարմնով, փոքր չափի ճայում է (մարմնի երկարությունը 30-32 մմ), կրծքի կողքային մասերը, փորիկի 1-3-րդ և 8-րդ հատվածները բաց երկնագույն են, կրծքի վերին մասը, փորիկի միջին հատվածները, ինչպես նաև 1-3-րդ ու 8-10-րդ հատվածների բծերը և տրամակապերը՝ սևաբրոնզագույն են:

Տարածվածությունը: Եվրոպա՝ Անգլիայից դեպի արևելք մինչև Կամչատկա, Մոնղոլիա: Կովկասում ներկայացված է ռելիկտային պոպուլյացիաներով:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Արփի լճի շրջակայքից (Շիրակի մարզ):

Ապրելավայրերը: Ծանծաղ տարածքներ՝ *Carex*, *Equisetum* և նմանատիպ այլ բույսերի առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չարգանում են լճացած ջրերով, սովորաբար ափամերձ բուսականությամբ հարուստ մեզոտրոֆ ջրամբարներում: Չարգացումը տևում է մեկ տարի: Հայաստանում հայտնաբերվել է հուլիսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ տեսակ է, հայտնաբերվել է մեկ անգամ: Թվաքանակի փոփոխությունները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն, ճահիճների մելիորացիա:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արփի» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում ազգային պարկի արգելոցային գոտու տարածքի մեջ:

20. Նետիկ նրբագեղ

Coenagrion scitulum (Rambur, 1842)

Կարգ ճայրաներ - Odonata

Ընտանիք Նետիկներ - Coenagrionidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով ծայրահեղ հազվագյուտ տեսակ է:

Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բարեկազմ մարմնով, փոքր ճայուր է (մարմնի երկարությունը 30-32 մմ), գունավորումն երկրագույն է, կրծքի վերին մասը սև է՝ մեկ գույգ նեղ, երկնագույն երկայնական գոլերով, փորիկի հատվածները տարբեր լայնությամբ սև գույնի օղակներով են, 6-րդ, 7-րդ, 10-րդ հատվածները գրեթե լրիվ սև են, 8-րդն ու 9-րդը՝ գրեթե ամբողջությամբ երկնագույն: Պտերոստիգման խոշոր է:

Տարածվածությունը: Միջերկրական ծովի երկրներ՝ դեպի արևելք մինչև Հյուսիսային Իրան, Վրաստան, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է հայտնաբերման միակ վայրից՝ Աղարա գյուղի շրջակայքից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատային գոտու տաք, երբեմն դանդաղահոս ջրավազաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չարգանում են տաք, ջրաճահճային բուսականությամբ հարուստ ջրավազաններում: Չվաղորում են լողացող բուսականության վրա: Թռիչքը՝ մայիսի վերջից մինչև հուլիսի վերջը, երբեմն շարունակվում է մինչև սեպտեմբեր, զարգացումը տևում է մեկ տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ծայրահեղ հազվադեպ է: Հայտնի են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

22. Լինդենի նետիկ

Erythromma lindenii (Selys, 1840)

Կարգ ճայրուներ - Odonata

Ընտանիք Նետիկներ - Coenagrionidae

Կարգավիճակը: Սամանափակ արեալով ծայրահեղ հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a: Գրանցված էր ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 30-34 մմ): Գունավորումն երկնագույն է, երբեմն կանաչավուն շողշողունով, ունի սև զարդանախշ: Արուի գունավորումն ավելի վառ է, կրծքի վերին մասը սև գույնի է՝ գույզ նեղ, երկնագույն երկայնական գուլերով, փորիկի 2-6-րդ հատվածները նետաձև են, սև բծերով, 7-8-րդ հատվածները վերևից համարյա ամբողջությամբ սև են, 9-րդն երկնագույն է, 10-րդը վերին մակերեսի վրա ունի սև գույնի գուլ: Սեռահասուն էգի փորիկի միայն միջին 3-4 հատվածներն են երկնագույն, մյուսները ձիթապտղականաչ են կամ դեղնավուն:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպա, Հյուսիսային Աֆրիկա, Փոքր Ասիա, Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն մեկ տեղավայրից՝ Տարոնիկ գյուղի շրջակայքից (Արմավիրի մարզ):

Ապրելավայրերը: Հոտող և կանգնած ջրով, թթվածնի հարուստ պարունակությամբ ջրամբարներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում հայտնաբերվել է հուլիսին, արեալի մյուս հատվածներում թռիչքը դիտվում է մայիսի վերջից մինչև սեպտեմբերի կեսերը: Չարգացման ցիկլը տևում է 1 տարի: Չվաղորում են ջրային բուսականության վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ծայրահեղ հազվադեպ է, հանդիպել է մեկ անգամ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրամբարների աղտոտում և հիդրոլոգիական ռեժիմի խախտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի հայտնաբերում և պահպանում:

23. Չպուռ տափակատտ

Platycnemis pennipes (Pallas, 1771) - 150

Կարգ՝ Դպուռններ - Odonata

Ընտանիք՝ Պլատիքնեմիդներ - Platycnemididae

Կարգավիճակը: Մամանափակ արեալով ծայրահեղ հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր չափի գեղակազմ ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 35-37 մմ): Արուն բաց երկնագույն է, էգը՝ կրեմագույն կամ դեղին՝ կանաչավուն շողշողունով: Կուրծքը վերևից մուգ գույնի է, ունի բաց գունավորված երկու գույգ երկայնական գոլեր: Փորիկի 1-6-րդ հատվածների հետին եզրին կան փոքր սև բծեր, 7-9-րդ հատվածները վերևից սև են՝ նեղ, երկնագույն միջին գոլով, 10-րդ հատվածը երկնագույն է՝ երբեմն կողքերին գույգ սև բծերով: Ոչ սեռահասուն առանձնյակներն ունեն շատ բաց գունավորում, փորիկի մուգ զարդանախշը թույլ է արտահայտված:

Տարածվածությունը: Եվրոպա՝ Անգլիայից դեպի արևելք մինչև Ենիսեյ գետը, Փոքր Ասիա, Կովկաս և Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է ք. Երևանից (Քանաքեռ՝ Հրազդան գետի մոտ) և Արգնի քաղաքի շրջակայքից (Կոտայքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Դանդաղ հոսող կամ կանգնած ջրերով ջրավազաններ, այդ թվում արհեստական ջրամբարներ՝ ջրանցքներ և ձկնաբուծական լճակներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բազմանում են խիտ բուսականությամբ ծածկված, թույլ հոսող և կանգնած ջրով ջրամբարներում: Չվաղորում են լողացով բուսականության վրա: Թռչում են հունիսին-հուլիսի սկզբին, ավելի քիչ քանակներով հանդիպում են մաս օգոստոսին: Չարգացման ցիկլը տևում է 1 տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրավազանների հիդրոլոգիական ռեժիմի խախտում և աղտոտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Հրազդան գետի կիրճում ԲՀՊՏ-ի ստեժում, ինչը նախատեսված է Երևան քաղաքի զարգացման գլխավոր հատակագծով:

24. Կապույտ ճպուռ

Aeshna cyanea (Mueller 1764)

Կարգ՝ Ճպուռներ - Odonata

Ընտանիք՝ Շերեփագիներ - Aeshnidae

Կարգավիճակը: Արեալի ռեյիկտային հատվածում գտնվող ծայրահեղ հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 67-76 մմ): Գունավորումը սև է՝ երկնագույն, բաց կանաչավուն կամ դեղնականաչավուն զարդանախշով, կուրծքը վերևից բաց գույնի բծերով է, կրծքի կողքերը՝ լայն, շեղ դասավորված, բաց գույնի գուլերով, փորիկի հատվածների բծերը կարճ են և լայն, իսկ 9-10-րդ հատվածները միացած են մեկ ամբողջական տրամակապով:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Ալժիր, դեպի արևելք՝ մինչև Ուրալ: Կովկասում և Անդրկովկասում գտնվում են տեսակի արեալի ռեյիկտային հատվածները:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Պարզ լճի շրջակայքից՝ Դիլիջան քաղաքի մոտ (Տավուշի մարզ):

Ապրելավայրերը: Հայաստանում հանդիպում է անտառային գոտու կանգնած ջրով ոչ մեծ ջրամբարներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չարգանում է կանգնած ջրով ոչ մեծ ջրամբարներում, 2 տարվա ընթացքում: Չվաղորում է ջրի ափամերձ շրջանում, երբեմն խոնավ մամուռի մեջ: Եվրոպայում թռիչքը դիտվում է հունիսի սկզբից մինչև հոկտեմբեր: Հայաստանում հայտնաբերվել է օգոստոսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի է հայտնաբերման միայն մեկ նշում: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Դիլիջան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում ազգային պարկի արգելոցային գոտու տարածքի մեջ:

25. Սդոցակիր ճպուռ

Aeshna serrata Hagen, 1856

Կարգ՝ Դպուռներ - Odonata

Ընտանիք՝ Շերեփագիներ - Aeshnidae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է, հանդիսանում է տեսակի հիմնական արեալից հեռու գտնվող, մեկուսացած ռելիկտային պոպուլյացիա: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Շատ խոշոր ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 71-86 մմ): Արուների մարմինն ունի ընդհանուր երկնագույն ֆոն, իսկ էգերինը՝ կանաչա-երկնագույն, որի վրա թե էգերի, թե արուների մոտ կա սև և սպիտակ գույնի զարդանախշ: Գունավորմամբ տեսակը ընդհանուր առմամբ նման է *Aeshna cyanea*-ին:

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Եվրոպա (Շվեդիա, Ֆինլանդիա): Սիբիրում՝ Ուրալի արևելյան լանջերից մինչև Տոմսկ, Հյուսիսային Ղազախստան, Մոնղոլիա: Հյուսիս-Արևելյան Թուրքիայի (Վանա լիճ), Հարավ-Արևմտյան Վրաստանի (Ախալքալակի բարձրավանդակ) և Հայաստանի տարածքների պոպուլյացիաները համարվում են ռելիկտային:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Արդենիս գյուղի մոտ գտնվող Գեյլի լճի տարածքից (Շիրակի մարզ):

Ապրելավայրերը: Կովկասում հանդիպում է բարձրլեռնային գոտում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թրթուրի զարգացումը տևում է 2-3 տարի՝ ջրահահճային հարուստ բուսականությամբ, ճահճացած, թթու ռեակցիայով ջրերում: Արեալի այլ հատվածներում կարող է հանդիպել նաև թույլ աղիավուն, կանգնած ջրով ջրամբարներում: Թրթուրները կարող են երկար գոյատևել ջրից դուրս պայմաններում: Եվրոպայում թռչում են հուլիսին-սեպտեմբերին: Հայաստանում հայտնաբերվել են օգոստոսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ծայրահեղ հազվադեպ է, հայտնի է հայտնաբերման մեկ գրանցում: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արփի» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի տարածքի գոտիավորման ընթացքում տեսակի բնակավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու տարածքի մեջ:

26. Թամբակիի ճպուռ

Hemianax ephippiger (Burmeister, 1839)

Կարգ՝ ճպուռներ - Odonata

Ընտանիք՝ Շերեփագիներ - Aeshnidae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է, ներկայացված է արեալի սահմանաեզրին գտնվող մեկուսացած պոպուլյացիայով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1ab(iii)+2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 61-66 մմ): Գունավորումը դեղնադարչնագույն կամ ավազագույն է, արուի փորիկի երկրորդ հատվածն ունի վառ կապույտ, իսկ էգինը՝ մանուշակագույն բիծ, որը մասամբ անցնում է 3-րդ հատվածի վրա: Փորիկի հատվածներն ունեն մուգ շագանակագույն, անհարթ լայնակի գոլ և նեղ, մուգ գունավորված միջհատվածային օղեր:

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Աֆրիկայի անապատներ, Միջերկրական ծովի երկրներ, դեպի արևելք՝ մինչև Հյուսիսային Հնդկաստան և Միջին Ասիա, Կովկաս (Գլխավոր լեռնաշղթա), Վրաստան և Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արարատյան հարթավայրի որոշ կետերից՝ Արմավիրի (գգ. Եղեգնավան, Արաքս, Արագաս, Մարգարա) և Արարատի (Արարատ ք. մոտ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատային գոտու մանր, տաք, հաճախ՝ ժամանակավոր, ջրամբարներ և լճեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թռչում են մթնշաղին, երբեմն՝ դեպի լույսի աղբյուր: Եվրոպայում հանդիպում են գլխավորապես մարտի վերջին և հոկտեմբերին, Հայաստանում՝ հուլիսին (ձվադրման պահին) և օգոստոսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ոչ մեծաքանակ, տեղ-տեղ հանդիպող տեսակ է: Թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տարածքի գյուղատնտեսական նպատակներով յուրացում, ջրամբարների հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն՝ պայմանավորված, գլխավորապես, մելիորատիվ աշխատանքներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արարատյան դաշտում տեսակի զարգացման վայրերի հայտնաբերում և պահպանում:

27. Ուրադչի ճպուռ

Gomphus ubadschii Schmidt, 1953

Կարգ՝ Դպուռներ - Odonata

Ընտանիք՝ Գոմֆիդներ - Gomphidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ VU B1b+B2b:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 50-53 մմ):

Գունավորումը բաց դեղին կամ սպիտակավուն է, լավ արտահայտված սև նախշով:

Կուրծքը երեք գույգ սև գույնի գուլերով է, փորիկի հատվածների կողքերին ձգվում են լայն

սև գույնի գուլեր՝ միջին գծով տեղադրված բաց գունավորված երկայնակի բծերով:

Տարածվածությունը: Վրաստանից և Թուրքիայից մինչև Սիրիա, Իրան և Միջին Ասիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Արարատյան դաշտից՝ Արմավիրի (գ. Մարգարա) և Արարատի (գ. Բուրաստան) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Ավազային, տղմոտ հատակով խոշոր գետեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չարգանում են համեմատաբար դանդաղ հոսացող խոշոր գետերում: Թրթուրը բնակվում է տղմավազային հատակին, զարգացման շրջանը տևում է 3-4 տարի: Հասուն առանձնյակները հանդիպում են ավազոտ ափերին:

Հայաստանում թռիչքը դիտվել է հունիսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ծայրահեղ հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ: Փոփոխության միտումները պարված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գետերի հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն՝

պայմանավորված հիդրոէկոհամակարգային փոփոխումներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի հայտնաբերում և պահպանում:

28. Նմանաձև ճպուռ

Onychogomphus assimilis fulvipennis (Schneider, 1845)

Կարգ՝ ճպուռներ - Odonata

Ընտանիք՝ Գոմֆիդներ - Gomphidae

©Jean-Pierre Boudot

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է, ոչ մեծ, կտրատված, հավանաբար, ռելիկտային արեալով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1b+B2b: Տեսակը ընդգրկված էր ԲՊՄՄ-ի Կարմիր ցուցակում (ver 3.1.) որպես «Խոցելի» VU B1a+B2a: Ընդգրկված էր ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 50-55 մմ), սևադեղնավուն հակադիր գունավորմամբ: Վերին շրթունքն ունի լավ արտահայտված սև գույնի եզրակ: Կրծքի կողքերը սև գույնի լայն գուլերով են, փորիկի տերզիտները՝ կողքերին երկար, նեղ ելուստներ ունեցող սև բծերով:

Տարածվածությունը: Հայտնի է Առաջավոր Ասիայից, Կովկասի և Հարավային Թուրքմենիայի մի շարք մեկուսացած տեղավայրերից:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Տավուշի (Իջևան ք. շրջակայք), Վայոց Ձորի (Վայք ք. և Գետափ ու Վերնաշեն գյուղեր) և Սյունիքի (Քարահունջ գյուղ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Մասամբ սովերոտ և հաճախ սառը նախալեռնային գետեր՝ ինչպես կիսաանապատային, այնպես էլ անտառային գոտում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թռչում են հունիս-հուլիս ամիսներին, հանդիպում են գետերի ափերին, հաճախ նստում են քարերի վրա: Չվերը դնում են դանդաղ հոսացող ջրի մեջ: Չարգացումը տևում է 2-3 տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են առանձին առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գետերի հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն՝ պայմանավորված հիդրոշինարարությամբ, ջրի աղտոտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում «Իջևան» արգելավայրի տարածքի մեջ, գետերի վրա՝ որտեղ բնակվում է տեսակը, հիդրոշինարարության սահմանափակում:

29. Ծայրոտ ճահճային

Leucorrhinia pectoralis (Charpentier, 1825)

Կարգ՝ Ծայրոտներ - Odonata

Ընտանիք՝ Իսկական ճայրոտներ - Libellulidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ հազվագյուտ տեսակ է: Հանդիսանում է տեսակի արեալի սահմանագծին գտնվող ռեիկտային պոպուլյացիա: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a: Ընդգրկված է Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի, գեղակազմ ճայրոտ է (մարմնի երկարությունը 24-27 սմ): Մարմինը մուգ կապույտ է՝ ավելի բաց գույնի նախշազարդով: Կուրծքը վերևից ծածկված է կարմրաշագանակագույն կամ դեղնավուն բծերով: Փորիկի հատվածների վրա՝ վերևից, կան դրանց մակերեսի մեծ մասը ծածկող կարմրավուն կամ դեղնավուն խոշոր բծեր, 7-րդ հատվածը միշտ մեծ դեղին բծով է:

Տարածվածությունը: Եվրոպա՝ Ֆրանսիայից ու Եվրոպայից դեպի արևելք՝ մինչև Արևմտյան Սիբիր և Ալթայ: Թուրքիայում, Կովկասում և Անդրկովկասում ներկայացված է ռեիկտային օջախներով:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Ստեփանավան քաղաքի շրջակայքից (Լոռու մարզ):

Ապրելավայրերը: Ճահճացած տորֆահողեր, անտառային գոտում՝ ջրային և ջրամերձ բուսականությամբ ոչ մեծ լճեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Եվրոպայում թռչում են ապրիլի վերջից մինչև հուլիսի սկիզբը: Հայաստանում գտնվել են հուլիսին: Չվաղորում են՝ նետելով ձվերը ջրի մեջ: Թրթուրը զարգանում է կանգնած ջրով, մեծամասամբ, ճահճացած ջրամբարներում: Չարգացումը տևում է 2 տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տեսակի ապրելավայրերի հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն՝ պայմանավորված ճահիճներում մելիորատիվ աշխատանքներով և տորֆի արտահանումներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ստեփանավան քաղաքի շրջակայքում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

30. Սևծովյան ճայռոտ

Libellula pontica Selys, 1887

Կարգ՝ ճայռոտներ - Odonata

Ընտանիք՝ Իսկական ճայռոտներ - Libellulidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B B2ab(iii): Ընդգրկված է ԲՊՍՄ-ի (ver 3.1.) Կարմիր ցուցակում որպես «Վտանգված վիճակին մոտ գտնվող» NT: Գրանցված էր ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի ճայռոտ է (մարմնի երկարությունը շուրջ 45 մմ): Մարմինը կարմրավուն կամ շիկակարմրավուն է, փորային տերզիտների միջին գծի երկայնքով կան փոքրիկ բծեր: Սեռահասուն արուի մարմինը կապույտ փոշեծածկով է: Փորիկի վերին մասով ձգվում է նեղ, սև գույնի գոլ, որը փոքր-ինչ լայնանում է առջևից դեպի հետ: Թևերի հիմքում կան ոչ մեծ, շագանակագույն մզացումներ:

Տարածվածությունը: Թուրքիա, դեպի արևելք՝ մինչև Միջին Ասիա, դեպի հարավ՝ մինչև Հյուսիսային Իսրայել:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Մասիս քաղաքի շրջակայքից (Արարատի մարզ):

Ապրելավայրերը: Եղեգով աճած ջրանցքներ և գետեր կիսասանապատային գոտում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թռչում են ամառվա առաջին կեսին: Չվաղրում են ջրի մեջ՝ փորիկի ծայրով հարվածելով ջրի մակերեսին: Թրթուրը զարգանում է մեկ տարվա ընթացքում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ծայրահեղ հազվադեպ է: Հայտնի է մեկ հայտնաբերման փաստ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրամբարների հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն և աղտոտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի զարգացման վայրերի հայտնաբերում և պահպանում:

31. Ճպուռ Սարինա

Orthetrum sabina (Drury, 1770)

Կարգ՝ Ճպուռներ - Odonata

Ընտանիք՝ Իսկական ճպուռներ - Libellulidae

Կարգավիճակը: Արեալի սահմանագրին գտնվող հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի, շատ բարեկազմ մարմնով ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 45-48 մմ): Գունավորումը հիմնականում սև է, բաց դեղնավուն զարդանախշով՝ երբեմն կանաչավուն երանգով: Կուրծքը կողքերից ունի շեղ դասավորված, նեղ, բաց գույնի գուլեր: Փորիկը սև միջնագծով է, որը 4-6րդ հատվածների վրա առջևի մասում և հետեից խիստ լայնացած է, 7-9-րդ հատվածները զրեթե ամբողջությամբ սև են, 10-րդը՝ մեծ մասամբ բաց գունավորված:

Տարածվածությունը: Կովկասից դեպի հարավ և արևելք՝ մինչև Ճապոնիա և Ավստրալիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Սյունիքի մարզից՝ Սեդրի քաղաքի և Ալդարա գյուղի մոտակայքից:

Ապրելավայրերը: Հայաստանում կիսասանապատային գոտու կանգնած և դանդաղ հոսող ջրով ջրամբարներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ջարգանում է թույլ հոսանքով բավականին տաք ջրամբարներում: Թռիչքը՝ ապրիլ- հոկտեմբեր ամիսներին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են առանձին հայտնաբերումներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն և ջրամբարների աղտոտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

32. Տափակ ճպուռ

Sympetrum depressiusculum (Selys, 1841)

Կարգ՝ Դպուռներ - Odonata

Ընտանիք՝ Իսկական ճպուռներ - Libellulidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Անհետացող»՝ EN B 1a+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր ճպուռ է (մարմնի երկարությունը 32-37 մմ): Էգի և ոչ սեռահասուն արուների գունավորումը դեղին է՝ վերևից փոքր-ինչ ավելի մուգ, սեռահասուն արուների մարմնի վերին մասը կարմիր է, փորիկի 4-8-րդ հատվածների կողքերին կան սև գույնի, նեղ, եռանկյունաձև երկայնակի բծեր:

Տարածվածությունը: Ալժիր, Եվրոպա՝ Հյուսիսային և Ֆրանսիայից դեպի արևելք՝ Սիբիրի հարավով մինչև Խաբարովսկ և Մանջուրիա, տեղ-տեղ հանդիպում է Միջին Ասիայում, Ադրբեջանում և Հայաստանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Սյունիքի մարզից՝ Կապան քաղաքի և Արծվանիկ գյուղի շրջակայքից:

Ապրելավայրերը: Բնորոշ է կանգնած ջրերով ջրավազաններին, Հայաստանում հանդիպում է անտառային գոտում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բազմանում են, սովորաբար, բավականին խոշոր, բայց ոչ խորը ջրամբարներում՝ ներառած ջրածածկ դաշտերը: Ունի գաղթելու ձգտում և կարող է հանդիպել նաև ջրից հեռու վայրերում: Եվրոպայում թռիչքը դիտվում է հունիսից մինչև նոյեմբեր ամիսներ, Հայաստանում թռիչքը գրանցվել է հուլիսին: Ընդունակ է տարվա ընթացքում տալ 2 սերունդ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Մշակված չեն:

33. Ճպուռ-ծառա

Crocothemis servilia (Drury, 1773)

Կարգ՝ Ճպուռներ - Odonata

Ընտանիք՝ Իսկական ճպուռներ - Libellulidae

©André Günther

Կարգավիճակը: Արեալի սահմանագրին գտնվող ծայրահեղ հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի ճպուռ է (մարմնի երկարությունը շուրջ 34-37 մմ): Էգերի և ոչ սեռահասուն արուների մարմնի գունավորումը քիչ թե շատ մուգ ոսկեդեղնավուն է, սեռահասուն արուներինը՝ վառ կարմիր: Փորիկի հատվածների (բացի 10-րդից) միջնագծի երկարությամբ վերևից ձգվում է նեղ, փոքր-ինչ անհավասար, մուգ գույնի գոլ:

Տարածվածությունը: Հարավային Ասիա, արեալի արևելքում հասնում է Ճապոնիա, արևմուտքում՝ Հարավ-Արևելյան Թուրքիա և Իսրայել, Անդրկովկասում հայտնի են մեկուսացած օջախներ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Գտնվել է միայն Մեղրի քաղաքի մոտակայքում (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Գրեթե բոլոր տաք, կանգնած ջրերով բաց ջրամբարներ: Հայաստանում հայտնաբերվել է Արաքս գետի մոտ գտնվող լճակից:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չարգանում է ջրահահճային հարուստ բուսականությամբ տաք, կանգնած ջրերով ջրամբարներում: Չարգացման ցիկլը, ինչքանով հայտնի է, տևում է մեկ տարի: Հայաստանում հասուն առանձնյակները գրանցվել են հունիսին: Գերադասում են ավամերձ բուսականություն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ծայրահեղ հազվադեպ է, հայտնի է հայտնաբերման մեկ փաստ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրամբարների աղտոտում բուսաբնիկատներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայր հանդիսացող լճակին տալ Բնության հուշարձանի կարգավիճակ:

34. Մորեխ ելունդավոր

Nocarodes nodosus Mistschenko, 1951

Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera

Ընտանիք՝ Մորեխներ - Acrididae

©A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր մարմնով (արուի մարմնի երկարությունը 19,2-22,5 մմ է, էգինը՝ 36,5-48,5 մմ) և ամուր ու անհարթ ծածկույթներով անթև մորեխ է: Գունավորումը՝ մոխրագույն-շագանակագույն, մոխրագույն, դեղնա-շագանակագույն:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ տեսակ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արարատի մարզի մի շարք կետերից (Վեդի ք. շրջակայք, Քաղցրաշեն գյուղի մոտակայք, Գոռավանի ավազուտներ):

Այրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսաանապատներ, ավազոտ անապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բուսակեր են, բազմակեր: Չմեռում են հավանաբար թրթուրները և հասուն առանձնյակները, հայտնվում են մարտ-ապրիլ ամիսներին, զուգավորվում են մայիս-հունիսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է՝ հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, վտանգված չոր էկոհամակարգերում անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի բնապահպան ռեժիմի խստացում, անասունների արածեցման արգելում:

35. Մորեխ հայկական

Gomphocerus armeniacus (Uvarov, 1931)

Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera

Ընտանիք՝ Մորեխներ - Acrididae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ, մասնակի ընդհատված արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1a +B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի մորեխիկ է (արուի մարմնի երկարությունը 12,5-17,2 մմ է): Գունավորումը կանաչ է, ճակատն երբեմն խոշոր մուգ պոչով է: Վերնաթևերը և թևերը լավ են զարգացած, երկու սեռերի վերնաթևերն էլ միագույն են՝ գազաթային հատվածից դեպի առաջ գորշագույն ջղերով և թույլ սպիտակ պոչով, էգինը՝ երբեմն նաև մուգ պոչով: Թևերը թափանցիկ են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Շիրակի (գգ. Վարդաղբյուր, Ջաջուռ, Արթիկ, Փոքրաշեն), Արագածոտնի (գ. Քուչակ, Արագած լեռան լանջեր), Կոտայքի (Գեղարդ, Ծաղկաձոր, Հանքավան, Ակնալիճ), Գեղարքունիքի (ք. Սևան, գ. Շորժա, Արգիշիի գետահովիտ) և Սյունիքի (Վողջի գետի վերին հոսք, Տաշտուն գ. շրջակայք) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Ալպյան և ենթալպյան գոտիների (1300-1500 մ ծ.մ.բ.), մարգագետիններ և գորգեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թրթուրները դուրս են գալիս հունիսի կեսին, հասուն անհատները հանդիպում են հուլիսի սկզբից, զանգվածաբար՝ օգոստոսին, հազվադեպ կարող են հանդիպել նաև սեպտեմբերին: Հետսաղմնային զարգացումը տևում է 45-55 օր: Բուսակեր են, բազմակեր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հանդիպում են եզակի առանձնյակներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերարածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան», «Արփի» և «Արևիկ» ազգային պարկերում և «Քաջարան» արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արփի» և «Արևիկ» ազգային պարկերի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

36. Հաստածղրիղ լայնացած

Bradyporus dilatatus Stajl, 1875.

Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera

Ընտանիք՝ Հաստածղրիղներ - Bradyporidae

Կարգավիճակը: Ընդհատված, ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Շատ խոշոր, ծանրաքաշ մարմնով ծղրիղ է (արուի մարմնի երկարությունը 55,0-65,0 մմ է, էգինը՝ 41,0-70,0 մմ, ձվադրիչը՝ 11,0-13,0 մմ): Գունավորումը սև է՝ բրոնզագույն փայլով, առաջնամեջքի հետին մասը և փորիկի կողքերով ձգվող երկու երկայնակի գոլերը կանաչ են կամ կանաչագորշագույն: Վերնաթևերը խիստ թերզարգացած են՝ թաքնված առաջնամեջքի եզրի տակ:

Տարածվածությունը: Փոքր Ասիա, Հյուսիս-Արևմտյան Իրան, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Շիրակի (Արփի լճի հարակից տափաստաններ, Ամասիա ք. շրջակայք), Կոտայքի (Հրազդան ք., Ֆոնտան և Գառնի գգ. շրջակայք) և Գեղարքունիքի (Մեմյոնովկա գ. շրջակայք) մարզերում:

Ապրելավայրերը: Չարգացած ճիմածածկով լեռնատափաստաններ՝ 1500-2100 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բուսակեր են, բազմակեր: Հասուն առանձնյակները հանդիպում են հուլիս-օգոստոս ամիսներին, գետնի վրա սողում են ցերեկը՝ բացի ամենաշոգ ժամերից:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հյուսիսային Հայաստանում տեղ-տեղ բազմաքանակ են, Կենտրոնական Հայաստանում հազվադեպ է, նվազող թվաքանակով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արփի» ազգային պարկում:

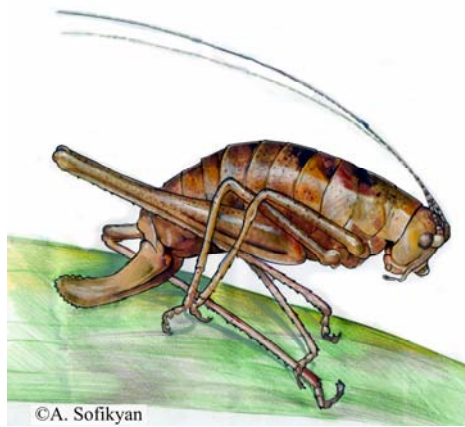
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

37. Սղոցապոչ անդրկովկասյան

Poecilimon geoktshaicus Stshelkanovtsev, 1910

Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera

Ընտանիք՝ Ծորիդներ - Tettigoniidae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է, հայտնի է փոքրաքանակ հավաքներից: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի ծորիդ է (արուի մարմնի երկարությունը 15,0-21,0 մմ է, էգինը՝ 20,0-26,0 մմ, ձվադրիներ՝ 8,0-9,0 մմ): Արուի վերնաթևերը կարճացած են՝ մասամբ մտնում են փորիկի առաջին տերզիտի ծայրի տակ: Գունավորումը գորշագույն, կանաչավուն կամ դեղնավուն է, առաջնամեջքը՝ կողային երկայնակի կարմրա-դարչնագույն գոլերով՝ արուներինը ամբողջական, էգերինը՝ կարճացած:

Տարածվածությունը: Դաղստան, Վրաստան, Ադրբեջան, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նկարագրված է Սևանա լճի մոտակայքից (ավելի ստույգ տվյալներ չկան), այստեղ հետազայում չի գտնվել, հայտնի է նաև Տավուշի մարզից (Բագրատաշեն գ. շրջակայք):

Ապրելավայրերը: Տափաստանային գոտի, անտառային գոտու ստորին տափաստանացած հատվածներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասուն առանձնյակները հանդիպում են հունիսին: Հետսադմնային զարգացումը տևում է 45-55 օր: Բուսակեր են, բազմակեր, Վրաստանում տեսակը նշված է որպես գյուղատնտեսական մշակաբույսերի (հացահատիկային, կարտոֆիլի, լոբու) երկրորդական վնասատու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայաստանում հազվադեպ է հանդիպում, հայտնի են եզակի նմուշներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզաբանված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերաբաժեցում, խոպան հողերի հերկում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Ընդունված չեն, հավանաբար հանդիպում է «Սևան» ազգային պարկի տարածքում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Սշակված չեն:

38. Սղոցապոչ հայկական

Poecilimonella armeniaca Uvarov, 1921

Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera

Ընտանիք՝ Ծորիդներ - Tettigoniidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի ծորիդ է (արուի մարմնի երկարությունը 12,0-14,5 մմ է, էգինը՝ 17,0-19,0 մմ , ձվադրինը՝ 5,5-7,0 մմ): Արուների վերնաթևերը կարճացած են, մասամբ մտնում են փորիկի առաջին տերզիտի ծայրի տակ, էգերինը շատ փոքր են և թաքնված առաջնամեջքի ծայրի տակ: Գունավորումը տարատեսակ է՝ կարմրա-դեղին, կարմրա-գորշագույն, կարմրա-կանաչ:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Հյուսիս-Արևելյան Թուրքիա (Ղարս վիլայեթ):

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Վայոց Ձորի մարզից (Բարձրունի և Կեչուտ գգ. շրջակայք):

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստան՝ 1500-2000 մ ծ.մ.բ., երբեմն թափանցում են ցանքերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասուն առանձնյակները հանդիպում են հունիս-հուլիս ամիսներին: Բուսակեր են, բազմակեր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը չափավոր բարձր է, թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, թունաքիմիկատների ոչ խելամիտ օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

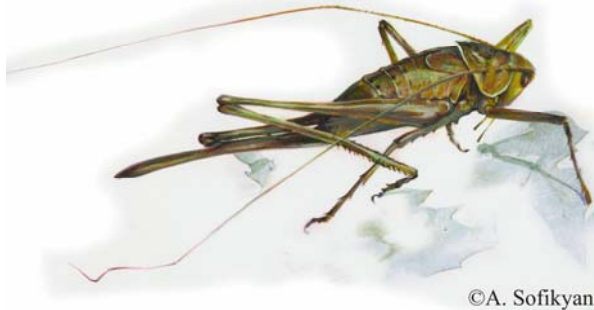
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Ջերմուկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

39. Ֆիտոդրիմադուզա հայկական

Phytodrymadusa armeniaca Ramme, 1939

Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera

Ընտանիք՝ Ծորիդներ - Tettigoniidae

©A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր չափի ծորիդ է (արուի մարմնի երկարությունը 25,0-30,0 մմ է): Գունավորումը միատար կանաչա-դեղնավուն է: Երկու սեռերի վերնաթևերն էլ թերզարգացած են՝ արուինը հասնում է փորիկի 3-րդ, իսկ էգինը՝ 2-րդ տերզիտին:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նկարագրված է Շենավան գ. շրջակայքից (Արմավիրի մարզ): Հայտնի է նաև Արարատի (Ասնի լքված գ.) և Սյունիքի (Մեղրի, Ագարակ քք., Քարահունջ գ.) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսաանապատներ՝ մինչև 1100 մ ծ.մ.բ., բարձր բուսականությամբ և թփուտներով տեղամասեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասուն միջատները հանդիպում են հուլիս-օգոստոս ամիսներին: Բուսակեր են, բազմակեր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հանդիպում են եզակի առանձնյակներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի յուրացում, վտանգված չոր էկոհամակարգերում՝ անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

40. Սատունինի սկոտոդրիմադուզա.
Scotodrymadusa satunini (Uvarov, 1916)
Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera
Ընտանիք՝ Ծորիդներ - Tettigoniidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ, հնարավոր է անհետացած տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Մարմինը միջին մեծության է (արուի մարմնի երկարությունը 24,0 մմ է, էգինը՝ 23,0-26,0 մմ, ձվադրիինը՝ 10,0-13,0 մմ): Գունավորումը գորշագույն, մոխրագույն-գորշագույն կամ շագանակագույն է: Երկու սեռերի վերնաթևերն էլ խիստ կարճացած են, հազիվ են երևում առաջնամեջքի եզրի տակից:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն, Հյուսիս-Արևմտյան Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի էր Երևանից (այստեղ հավանաբար անհետացել է) և Արմավիրի մարզից (Փարաքար գ. և Այդր լճի շրջակայք):

Այրելավայրերը: Կիսասանապատային գոտու ցածրադիր տեղամասեր՝ 845-1100մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թրթուրները հավանաբար դուրս են գալիս մայիսին: Բարձր հասակի թրթուրները և հասուն միջատները հավաքվել են հունիսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի է 1920թ-ին հավաքված եզակի նմուշներից:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տարածքի գյուղատնտեսական յուրացում, քաղաքակենտրոնացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Մշակված չեն:

41. Ռ-յոզելի երկզույն ծղրիղ

Bicolorana roeseli Hagenbach, 1822

Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera

Ընտանիք՝ Ծղրիղներ - Tettigoniidae

©A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Արեալի սահմանաեզրում գտնվող մեկուսացած պոպուլյացիա է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի ծղրիղ է (արուի մարմնի երկարությունը 16,0 մմ է, էգինը՝ 17,0 մմ, ձվադրինը՝ 6,0-7,0 մմ): Գունավորումը ժանգագույն-դեղին է կամ դեղնա-կանաչավուն, վերնաթևերը սովորաբար կարճացած են՝ արուներինը չեն հասնում փորիկի գագաթին, էգերինը՝ փորիկի կենտրոնին, հազվադեպ հանդիպում են նաև լավ զարգացած վերնաթևերով և թևերով առանձնյակներ:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Կովկաս, Վրաստան, Հայաստան՝ դեպի արևելք մինչև Արևմտյան Սիբիր, Հյուսիսային և Արևելյան Ղազախստան և Հյուսիսային Մոնղոլիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միակ ապրելավայրից՝ Հանքավան գ. շրջակայքից (Կոտայքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Անտառի վերին եզր՝ 1800-1900 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բուսակեր են: Թրթուրները դուրս են գալիս հունիսի սկզբին, հասուն առանձնյակները՝ հուլիս-օգոստոս ամիսներին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հանդիպում են եզակի առանձնյակներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերաբաժեցում, խոտհունձ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է “Հանքավան” արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի տարածքում տեսակի տարածման վայրերում արածեցման և խոտհունձի սահմանափակում:

42. Սագա տափաստանային
 Saga pedo Pallas, 1771
Կարգ՝ Ուղղաթևեր - Orthoptera
Ընտանիք՝ Ծղրիդներ - Tettigoniidae

Կարգավիճակը: Արեալի սահմանագրին գտնվող չափազանց հազվագյուտ տեսակ է, հայտնի է եզակի հայտնաբերմամբ, հավանաբար անհետացել է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+B2a: Տեսակը ընդգրկված է Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակում (ver 2.3.) «Խոցելի» (Vulnerable B1+2bd) կարգավիճակով և Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում: Ընդգրկված էր ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր չափի խիստ ձգված մարմնով ծղրիդ է (մարմնի երկարությունը 53,0-72,0 մմ է, ձվադրիմը՝ 25,0-38,0 մմ): Գունավորումը դեղին կամ դեղնականաչավուն է: Վերնաթևերը և թևերը գրեթե ամբողջությամբ հետզարգացած են և թաքնված են առաջնամեջքի ծայրի տակ:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպայի տափաստաններ, Հյուսիսային Կովկաս, Վրաստան, Հայաստան, դեպի արևելք՝ մինչև Արևմտյան Սիբիր և Ղազախստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է եզակի հավաքով Չկալովկա գյուղից՝ Սևանա լճի մոտ (Գեղարքունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստան:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բազմանում են կուսածնությամբ: Արուները հայտնաբերված չեն: Դարանակալ գիշատիչ է, սնվում է այլ տեսակի խոշոր մորեխներով և ծղրիդներով, ակտիվ է ցերեկը, բայց ցվադրում է երեկոյան ժամերին կամ վաղ գիշերը: Չարգացումը զուգակցվում է 8 մաշկափոխություններով: Հայաստանից հայտնի առանձնյակը հավաքվել է սեպտեմբերին, արեալի այլ մասերում հանդիպում են սկսած հուլիսից:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայաստանից հայտնի է մեկ նմուշ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տարածքի յուրացում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Հավանաբար պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Բացահայտել տեսակի հնարավոր ապրելավայրերը:

43. Արարատյան որդան կարմիր
Porphyrophora hammelii Brandt
Կարգ՝ Հավասարաթևեր - Homoptera
Ընտանիք՝ Հսկա որդաններ - Margarodidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ, կրճատվող արեալով և նվազող թվաքանակով հազվագյուտ էնդեմիկ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1b(i,ii,iii)+2ab(i,ii,iii): Գրանցված էր ԽՍՍՀ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Բնորոշ է խիստ արտահայտված սեռական երկձևություն: Հասուն էգն անթև, ձվաձև, մուգ բալի գույն ունեցող, դանդաղաշարժ, փոքր միջատ է (մարմնի երկարությունը՝ 2-12 մմ է, քաշը՝ 2-100 մգ): Մարմինը հատվածավորված է, սակայն չունի հստակ բաժանում գլխի, կրծքի և փորիկի: Ոտքերը կարճ են, թույլ զարգացած: Աչքերը պարզ տիպի են, բեղիկները 11-12 -հատվածանի: Արուն չափերով շատ ավելի փոքր է էգից (մարմնի երկարությունը՝ 2-4.5 մմ, քաշը՝ 06-3,4 մգ), մարմինը հստակ բաժանված է գլխի, կրծքի և փորիկի, կուրծքն օժտված է մուգ կարմիր, առաջնային երիզ ունեցող մեկ գույզ թափանցիկ թևերով: Ունեն բարդ ֆասետային խոշոր աչքեր, բեղիկները կազմված են 13 հատվածներից, ոտքերն երկար են, հարմարված համեմատաբար արագ տեղաշարժվելուն: Մարմինը մուգ կարմիր գույնի է, վերջին հատվածի մեջքային կողմից դուրս են գալիս մարմնի երկարությունը 2-2,5 անգամ գերազանցող արծաթագույն մոմային թելերից կազմված 2 փնջեր:

Տարածվածությունը: Արարատյան հարթավայրի էնդեմիկ տեսակ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արարատի և Արմավիրի մարզեր՝ Արարատյան հարթավայրի աղուտներ: 20-րդ դարի կեսերին արեալը կազմում էր 10000 հա, 1990 թ. տվյալներով ընդամենը 2000 հա էր և բաղկացած էր իրարից տարանջատված փոքր (մինչև մի քանի հեկտար), և 2 համեմատաբար մեծ՝ մեկը՝ Արագապ (200 հա), մյուսը՝ Ջրարատ (17 հա) գյուղերի մոտակայքում (Արմավիրի մարզ) գտնվող հատվածներից:

Ապրելավայրերը: Ապրում են կերային բույսերի առկայությամբ աղուտներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բուսակեր, օլիգոֆագ տեսակ է, որը սնվում է միայն երկու տեսակի բույսերով՝ որդանախոտով (*Acluropus*) և եղեգով (*Phragmites*): Ապրիլ-մայիս ամիսներին դուրս են գալիս թրթուրները՝ թափառողները, բարձրանում են հողի մակերես, գտնում կերաբույսը և սնվում մինչև օգոստոս-սեպտեմբեր: Սնման ամբողջ ընթացքում թրթուրը մնում է կպած բույսին: Մայիսի վերջին կատարվում է մաշկափոխություն և առաջանում են ցիստեր: Օգոստոսի երկրորդ կեսից ցիստերի մի մասից սկսում են դուրս գալ արու թրթուրները, որոնք արտաքինից նման են հասուն էգերին, բայց չափերով շատ ավելի փոքր են: Որոշ ժամանակ անց դրանք կրկին անցնում են հողի մեջ, որտեղ ձևավորվում են հարսնյակ-նիմֆերը: Այդ ամբողջ ժամանակահատվածում էգերի թրթուրները շարունակում են սնվել և աճել կերաբույսերին կպած ցիստերում: Ցիստերից դուրս գալուց հետո էգերը անմիջապես բարձրանում են հողի մակերևույթ և սպասում արուներին: Հասուն արուները ձևափոխությունից հետո մի քանի օր մնում են

հողում, որի ընթացքում աստիճանաբար ձևավորվում են նրանց թևերը: Շարժուն դառնալուց հետո արուները դուրս են գալիս հողի մակերևույթ: Հասուն էգերը և արուները մասսայաբար դուրս են գալիս հողի մակերևույթ սեպտեմբերից մինչև հոկտեմբերի կեսերը, վաղ առավոտյան՝ ժամը 6-ից մինչև 11-ը: Այդ ընթացքում կատարվում է նրանց զուգավորումը, որից հետո արուները սատկում են, իսկ բեղմնավորված էգերը անցնում են հողի մեջ և 1-5 սմ խորության վրա սկսում արտադրել նուրբ մոմային թելեր ու պատրաստել յուրօրինակ թավշոտ բոժոժ՝ ձվապարկ, որտեղ էլ ձվադրում են, որից հետո նրանք էլ են սատկում: Չնեռում են ձվերը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Տարածման վայրերում թվաքանակը բարձր է, սակայն պոպուլյացիայի թվաքանակը ընդհանուր առմամբ խիստ նվազել է՝ պայմանավորված արեալի զգալի կրճատմամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Աղուտների ինտենսիվ յուրացում, մելիորատիվ աշխատանքների իրականացում, հողերի սեփականաշնորհում, անասունների չկարգավորված արածեցում: Հաշվի առնելով արեալի առանձնահատկությունները՝ դրա սահմանափակ, մասնատված և հողահանդակներով շրջապատված լինելը, կլիմայի հնարավոր փոփոխությունները կարող են առավել մեծ վտանգ ներկայացնել այս տեսակի համար: Հիդրոլոգիական ռեժիմի հետագա փոփոխությունը՝ ինչպես տեսակի տարածման վայրերում, այնպես էլ շրջակա հողահանդակներում, կարող է հանգեցնել նրա ապրելավայրերի ոչնչացմանը և հետևաբար՝ նաև միջատի բնաջնջմանը:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: 1986 թ-ին հատուկ այս տեսակի պահպանության նպատակով ստեղծվել է «Որդան կարմիր» արգելավայրը: Մշակված է արհեստական պայմաններում միջատի բազմացման մեթոդ:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում:

44. Ֆալետիի կողնջակեր ցայտազնայուկ

Carabus (Procerus) scabrosus fallettianus Cavazzutti, 1997

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

Կարգավիճակը: Փոքր արեալով ազվադեպ ենթատեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU 1ab(iii)+B 2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 47-60 մմ), ունի ձգված ուռուցիկ մարմին: Մարմնի վերին մասը սովորաբար մետաղական փայլով է՝ կապույտ, կապտականաչ, կապտամանուշակագույն, հազվադեպ՝ գրեթե սև, կապույտ փայլով, մարմնի ստորին մասը սև է: Վերնաթևերը կոպիտ խիտ թմբիկներում են:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն, հավանաբար նաև Ադրբեջանի հարակից տարածքներ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սյունիքի մարզ (Գորիս, Խնձորեսկ, Կապան, Տանձավեր, Շիշկերտ, Քաջարան, Լիճք):

Ապրելավայրերը: Անտառներ և հետանտառային էկոհամակարգեր՝ 1100-2200 մ ծ.մ.բ., ինչպես նաև այգիներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են տարվա ողջ ընթացքում տաք եղանակին՝ զարմանից մինչև աշուն: Օրվա ընթացքում ակտիվությունը կախված է տարվա ժամանակից՝ հով եղանակին ակտիվ են ցերեկը, շոգ եղանակին՝ մթնշաղին և գիշերը: Բզեզներն ու թրթուրները սնվում են խխունջներով (գլխավորապես *Helix lucorum* տեսակով) և կողնջներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը կայուն ոչ բարձր է, տարբեր տարիներին դիտվում են աննշան տատանումներ՝ հավանաբար պայմանավորված կլիմայական պայմաններով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անտառային էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված մասնավորապես ապօրինի անտառահատումներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Շիկահող» պետական արգելոցում, «Արևիկ» ազգային պարկում և «Զանգեզուր» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Սյունիքի մարզի անտառային էկոհամակարգերի բարվոք վիճակի ապահովում:

45. Սևանյան գնայուկ

Dyschirius sevanensis Khnzorian, 1962.

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

Կարգավիճակը: Փոքր արեալով տեսակ է, միոցենյան մերձափնյա ֆաունայի ռելիկտ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 4,8-5,5 մմ), ունի նեղ, խիստ ուռուցիկ, փայլուն մարմին: Մարմնի գունավորքումը սև է, շատ թե քիչ արտահայտված պղնձագույն շողշողյունով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սևանա լճի ափ (Շորժա գյուղի մոտակայք, ք. Մարտունի, ք. Սևան, Մասրիկ գետի գետաբերան):

Ապրելավայրերը: Ավազոտ լողափեր՝ անմիջապես ջրագծի մոտ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզներն ու թրթուրներն ապրում են խոնավ ավազում՝ փորելով նեղ անցքեր: Սնվում են հավանաբար մանր խեցգետնակերպերով և նրանց դիերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը տեղ-տեղ կայուն բարձր է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Լողափերի վրա ռեկրեացիոն ազդեցություն, որը հանգեցնում է ավազի խտացմանը: Ջրափնյա գծի կտրուկ փոփոխություններ, ինչը հավանական է՝ կապված Սևանա լճի մակարդակի բարձրացմանը ուղղված միջոցառումների իրականացման հետ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Սևանա լճի մակարդակի բարձրացման ընթացքում պոպուլյացիայի վիճակի հսկողություն:

46. **Դարչնագույն առվակային գնայուկ**
Trechus infuscatus Chaudoir, 1850.
Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 3,5 մմ), ունի չափավոր ձգված թույլ ուռուցիկ մարմին: Մարմինը կարմրադարչնագույն է, գլուխը և վերնաթևերը սովորաբար ավելի մուգ են գունավորված, քան առաջնակուրծքը:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արագած լեռան հարավային լանջի Քարի լճի շրջակայք:

Ապրելավայրերը: Ալպյան մարգագետիններ՝ 2900-3000 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են քարերի տակ՝ հուլիսի վերջին- օգոստոսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը կայուն ոչ բարձր է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցման հետևանքով ալպյան մարգագետինների դեգրադացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Հանդիպում է “Արագածի ալպյան” արգելավայրի տարածքում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Նշված արգելավայրում իրական բնապահպան ռեժիմի ապահովում:

47. Ստեփանավանյան առվակային գնայուկ

Duvalius stepanavanensis Khnzorian, 1963.

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 3-3,5 մմ), ունի նեղ տափակացած մարմին, աչքեր չունի: Գունավորումը բաց դեղին է:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է Ստեփանավան քաղաքի մոտակայքում (Լոռու մարզ):

Ապրելավայրերը: Արջալեռան հյուսիսային լանջի անտառի աղբյուր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզներն ապրում են փափուկ կավաավազահողում, ոչ խորը թաղվելով (մինչև 2-3 սմ խորության վրա) հոսուն ջրով հագեցած հողի մեջ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Աղբյուրի՝ որի մոտ ապրում է տեսակը, հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում: **Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները:** Անհրաժեշտ է աղբյուրին և հարակից տարածքներին սահմանել բնության հուշարձանի կարգավիճակ և իրականացնել աղբյուրի հիդրոլոգիական ռեժիմի հսկողություն:

48. **Յացենկո-Խմելևսկու առվակային գնայուկ**
Duvalius yatsenkokhmelevskii (Khnzorian, 1960).
 Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
 Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 6,5 մմ), ունի ձգված, չափավոր ուռուցիկ մարմին, ծածկույթները փայլուն են, կարմրագորշավուն:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Իջևան քաղաքի շրջակայքից (Տավուշի մարզ):

Ապրելավայրերը: Բնակվում է սաղարթավոր անտառում՝ աղբյուրի մոտ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են մայիս- հունիս ամիսներին՝ գերիտնավ հողերում և անտառային փովածքում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Աղբյուրի, որի մոտ բնակվում է տեսակը, հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Հանդիպում է «Իջևան» պետական արգելավայրի տարածքում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի իրական բնապահպան ռեժիմի ապահովում, աղբյուրի հիդրոլոգիական ռեժիմի հսկողություն:

49. Խնձորյանի գնայուկ

Deltomerus khnzoriani Kurnakov, 1960.

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10-12 մմ), բարեկազմ, տափաքած, չափավոր փայլուն մարմնով: Գունավորումը կարմրադարչնագույն է:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Ջերմուկ քաղաքից 3300մ դեպի հյուսիս-արևելք «Սարեր Սարցալի» տեղանք:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է ալպյան մարգագետիններում՝ 3100-3300 մ ծ.մ.բ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հայտնաբերված են ձնե կույտերի մոտ՝ քարերի տակ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, փոփոխության միտումները հայտնաբերված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների արածեցման հետևանքով էկոհամակարգի հավանական դեգրադացում: Տեսակի ապրելավայրերի կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխության հետևանքով ալպյան գոտու սահմանների լանջն ի վեր տեղաշարժմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման շրջանի ընդգրկում նախատեսվող «Ջերմուկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

50. Ալեքսանդրի գնայուկ

Chylotomus alexandri Kalashian, 1999

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվադեպ տեսակ է, ոչ մեծ՝ առավելապես միջինասիական ցեղի ամենաարևմտյան ներկայացուցիչն է:

Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 13--16,5 մմ), նեղ, բավականին ուռուցիկ մարմնով: Մարմնի վերին մասի գունավորումը վառ կապույտ մետաղական է, փայլուն, մարմնի ստորին մասը սև է:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միակ մեկուսացած պոպուլյացիա, որը գտնվում է Օձասար լեռան հարավային լանջին՝ Արարատի մարզի Քաղցրաշեն գյուղի մոտ:

Ապրելավայրերը: Ֆերուլայի (*Ferula* sp.) մացառուտներով քարքարոտ լանջեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են մայիսի վերջին-հունիսի առաջին կեսին, ցերեկը թաքնվում են քարերի տակ, մթնշաղիին, հնարավոր է նաև գիշերը, դուրս են գալիս գետնի մակերես և բարձրանում *Ferula* բույսի պտղաբեր թփերի վրա, որի սերմերով էլ սնվում են բզեզներն ու թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը կայուն ոչ բարձր է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայտնի չեն: Ներկայում տարածքը վարձակալության է տրված մասնավոր անձի, ինչն էլ բացառում է իրավիճակի հսկողությունը:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» պետական ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Պոպուլյացիայի ապրելավայրերում բնության հուշարձանի կարգավիճակով ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

51. Տոնական գնայուկ

Poecilus festinus (Chaudoir, 1868)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1b(iii)+B 2b(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Չզված, չափավոր ուռուցիկ մարմնով ոչ խոշոր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 11-13 մմ): Մարմնի վերին մասն ունի վառ գունավորում՝ մետաղական կանաչ, հաճախ ոսկեգույն շաղոդյունով, որն ավելի ցայտուն է արտահայտված առաջնամեջքի վրա, հազվադեպ կապտականաչ է գունավորված: Մարմնի ստորին մասը սև է:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-Արևելյան Թուրքիա, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հայտնաբերված է Երևանում (Ջրվեժ և Նուբարաշեն ավանների մոտ), “Էրեբունի” պետական արգելոցում, ինչպես նաև Տիգրանաշեն (Արարատի մարզ) և Ռինդ (Վայոց Ձորի մարզ) գյուղերի մոտակայքում:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսաանապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են ապրիլ-հունիս ամիսներին՝ քարերի տակ, գերազանցապես ռելիեֆի փոս ընկաց հատվածներում, որտեղ ավելի երկար է պահպանվում հողի խոնավությունը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը ցածր է, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Երևան քաղաքի անմիջական մոտակայքում (Ջրվեժի կիրճ) լանդշաֆտների փոխակերպումներ, էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների չկարգավորված արածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է “Էրեբունի” պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Նուբարաշեն ավանի շրջակայքում արգելավայրի ստեղծում, ինչը նախատեսված է Երևան քաղաքի զարգացման գլխավոր հատակագծով:

52. Արենիական գնայուկ

Pristonychus arenicus Kalashian, 1979

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Գնայուկ բզեզներ - Carabidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ մեծ բզեզ է (մարմնի երկարությունը 14,5-15,5 մմ), ունի բարեկազմ, չափավոր ուռուցիկ, թույլ փայլով մարմին: Մարմնի գունավորումը կարմրագորշագույն է՝ բացից մինչև մուգ:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Արենի գյուղի մոտակայքում գտնվող «Մազելի» քարանձավից (Վայոց Ձորի մարզ):

Ապրելավայրերը: Ապրում է կարստային քարանձավում, մուտքից 10-30 մ հեռավորության վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Քարանձավատեր (տրոգլոֆիլ) տեսակ է: Բզեզները հանդիպում են ամբողջ տարվա ընթացքում: Սնվում են, հավանաբար, *Niptus holosericeus* Faldermann տեսակի բզեզներով և նրանց թրթուրներով, որոնք մեծ քանակությամբ հանդիպում են այստեղ ապրող մի քանի տեսակի չղջիկների կղանքի վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը կայուն է, չափավոր բարձր:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Քարանձավի՝ որպես զանգվածային տուրիզմի օբյեկտ, հավանական օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Մազելի» քարանձավին բնության հուշարձանի կարգավիճակի սահմանում:

53. Քալաշյանի մրջնասեր բզեզ
 Philomessor kalashiani Khnzorian, 1988
 Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
 Ընտանիք՝ Խոլեվիդներ - Cholevidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Երկարավուն, ձվաձև մարմնով, բաց սպիտակադեղնավուն գունավորմամբ մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը շուրջ 3 մմ):

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Տեղեր (Արագածոտնի մարզ) գյուղի շրջակայքի Արագած լեռան հարավային լանջից:

Ապրելավայրերը: Լեռնային տափաստան:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Մրջնակեր տեսակ է, հանդիպում է *Messor structor* Latreille տեսակի մրջնանոցում: Բզեզների հավաքը կատարվել է մայիսի վերջին-հունիսի սկզբին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, հայտնի են եզակի նմուշներ, փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տափաստանային էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերարածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Անասունների արածեցման կարգավորում:

54. Հայկական բնդեռիկ

Glaphyrus calvaster Zaitzev, 1923

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Թերթիկաբեղավորներ - Scarabaeidae

Կարգավիճակը: Անհետացած տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով համապատասխանում է «Անհետացած»՝ EX կարգավիճակին:

Համառոտ նկարագրությունը: Ուռուցիկ, փոքր ինչ սրացած ձվաձև մարմնով միջին չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 14-16 մմ): Գունավորումը կապույտ մետաղական է, վերնաթևերն երբեմն կարմրագորշագույն են: Արուի հետին ազդրերը խիստ հաստացած են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի էր Էջմիածնի և Փարաքարի շրջակայքից, վերջին անգամ հայտնաբերվել է 1932թ.:

Ապրելավայրերը: Հանդիպել է թեթև կավաավազային հողերով յուրահատուկ անապատային էկոհամակարգում, որը ներկայում լրիվ հերկված է:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Բզեզները հավաքվել են մայիսի երկրորդ կեսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Բարձր չէ, ընդհանուր թվաքանակը նվազել է և շարունակում է նվազել՝ պայմանավորված ապրելավայրերի կրճատմամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տեսակին բնորոշ էկոհամակարգերի իսպառ վերացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Անհնար է պահպանել:

55. Կովկասյան բնդեռիկ

Glaphyrus caucasicus Kraatz, 1887

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Թերթիկաբեղավորներ - Scarabaeidae

Կարգավիճակը: Ցածր թվաքանակով, տարածման փոքր և կրճատվող շրջաններով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտագված»՝ EN B 1ab(iii)+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Ուռուցիկ, փոքր ինչ սրացած, ձվաձև մարմնով ոչ մեծ բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10-13 մմ): Սարմիրը մուգ գորշագույն է, շատ թե քիչ արտահայտված կանաչ մետաղական շողշողյունով, վերնաթևերը դեղին մազապատ զուլերով են: Արուի հետին ազդրերը խիստ հաստացած են:

Տարածվածությունը: Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նախկինում տարածված էր Երևանից մինչև Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության սահմանները, ներկայում հավաստիորեն հայտնի է “Էրեբունի” արգելոցից և «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրից՝ Վեդի քաղաքի մոտ, ինչպես նաև Ուրծի լեռնաշղթայի հարավային լանջերից՝ Սուրենավան գյուղի մոտ:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսանապատներ, ավազոտ անապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են հունիսին-հուլիսի սկզբին, թռիչքը ցերեկն է, այցելում են տարբեր տեսակի բարդածաղկավորների ընտանիքին պատկանող փշոտ խոտաբույսերի բույլերը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, ընդհանուր թվաքանակը նվազել է և շարունակում է նվազել՝ պայմանավորված ապրելավայրերի կրճատմամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անապատների և կիսանապատների յուրացում, անասունների չկարգավորված արածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է “Էրեբունի” պետական արգելոցում և «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում, անասունների արածեցման կանխում:

56. Ռուբենյանի բնդեռիկ

Adoretus rubenyani Kalashian, 2002

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Թերթիկաբեղավորներ - Scarabaeidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Չվաճև, ուռուցիկ մարմնով, ոչ շատ մեծ բզեզ է (մարմնի երկարությունը 9,5-13,5 մմ): Մարմինը բաց գույնի է՝ գորշ դեղին, առաջնամեջքը վերնաթևերից փոքր ինչ մուգ է, գլուխը գորշ կարմիր է:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արաքս գյուղի (Արմավիրի մարզ) և Արմաշ գյուղի շրջակայքից (Արարատի մարզ):

Ապրելավայրերը: Արարատյան հարթավայրի աղուտներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները դեպի լույսի աղբյուր են թռչում հունիսի երկրորդ կեսին- օգոստոսի սկզբին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը, հավանաբար, բարձր չէ, դեպի լույսի աղբյուր թռչում են մեկական առանձնյակներ, փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի յուրացում (այդ թվում նաև աղուտների մելիորացիա) և օգտագործում լճակային տնտեսություններ ստեղծելու նպատակով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Անհրաժեշտ է անցկացնել “Խոր-Վիրապ” արգելավայրի տարածքի հետազոտում՝ տեսակի հայտնաբերման նպատակով, բացակայության դեպքում՝ տեսակի ներկա տարածման որոշ հատված առանձնացնել որպես հատուկ պահպանվող տարածք:

57. Ռեյթերի հացարգեգ

Anisoplia reitteriana Semenov, 1903

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Թերթիկաբեղավորներ - Scarabaeidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Տարածման և ապրելու փոքր և կրճատվող շրջաններով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1ab(iii)+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Լայն ձվաձև, փայլուն մարմնով, ոչ մեծ չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 9 -11 մմ): Մարմինը սև է, վերնաթևերը կարմրագորշավուն:

Տարածվածությունը: Արաքս գետի հովիտ (Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն, Թուրքիա՝ Անի):

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի էր Երևանի և Էջմիածնի շրջակայքից, որտեղ, հավանաբար, անհետացել է՝ պայմանավորված լանդշաֆտի փոխակերպմամբ: Ներկայում հայտնի է “Էրեբունի” արգելոցից, Վեդի քաղաքից ոչ հեռու գտնվող Գոռավանի ավազուտների տարածքից և Երասխի շրջակայքից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսաանապատներ, ավազոտ անապատներ՝ խոտածածում փետրախոտի (Stipa) ներկայությամբ հատվածներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են հունիսին, թռիչքը ցերեկն է, սովորաբար հանդիպում են փետրախոտի վրա, թրթուրները զարգանում են արմատների վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Չխախտված ապրելավայրերում բավականին բարձր է, ընդհանուր թվաքանակը նվազել է և շարունակում է նվազել՝ պայմանավորված ապրելավայրերի կրճատմամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Չոր և կիսաչոր տարածքների գյուղատնտեսական նպատակներով յուրացում, անասունների արածեցում, Հայաստանի առավել խիտ բնակեցված տարածքներում քաղաքակների թվի ավելացում և ենթակառուցվածքի զարգացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է “Էրեբունի” պետական արգելոցում և «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում պահպանության ռեժիմի խստացում, արածեցման կանխում:

58. Կովկասյան փառավոն

Pharaonus caucasicus (Reitter, 1893)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Թերթիկաբեղավորներ - Scarabaeidae

Կարգավիճակը: Ցածր թվաքանակով և կրճատվող արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR (B1ab(ii, iii, v), B2ab (ii, iii, v):

Համառոտ նկարագրությունը: Լայն ձվածև, փայլուն, սև մարմնով ոչ շատ մեծ բզեզ է (մարմնի երկարությունը 9,0 մմ), վերնաթևերը սպիտակադեղնավուն են, փայլուն:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նախկինում հայտնի էր Երևանի, Էջմիածնի և Փարաքարի շրջակայքերից, որտեղ հավանաբար անհետացել է՝ պայմանավորված անապատների յուրացմամբ: Ներկայում հայտնի է միայն Գոռավանի ավազուտներից՝ Վեդի քաղաքի մոտ:

Ապրելավայրերը: Ջուզգունի (*Calligonum polygonoides* L.) թփուտներով ավազուտ անապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են մայիսի վերջին-հունիսի առաջին կեսին, թռիչքը ցերեկն է, այցելում են բույսերի ծաղիկները՝ հիմնականում ջուզգունի: Թրթուրն ապրում է հողում, զարգացումը հավանաբար տևում է մեկ տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: 1980-ական թվականների սկզբերին շատ մեծաքանակ էր, դիտվում էր բզեզների պարսում ջուզգունի ծաղկող թփերի վրա: Ներկայում թվաքանակը խիստ կրճատվել է, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների արածեցում, վառելանյութի համար ջուզգունի թփերի հատում, Ճանապարհաշինություն, մինչև վերջերս՝ նաև շինարարական նպատակներով ավազահանում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում, արածեցման կանխում:

59. Արաքսյան բնդեռ

Tanyproctus araxidis Reitter, 1901

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Թերթիկաբեղավորներ - Scarabaeidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված» EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խիստ ուռուցիկ, ձվածն, թույլ փայլով մարմին ունեցող բզեզ է (մարմնի երկարությունը 9-13 մմ): Գունավորումը բաց կարմրագորշավուն կամ շիկակարմիր է, առաջնամեջքը վերնաթևերից երբեմն փոքր ինչ մուգ է:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նախկինում հայտնի էր Փարաքար գյուղի շրջակայքից, որտեղ հավանաբար անհետացել է՝ պայմանավորված լանդշաֆտների փոխակերպմամբ: Ներկայում հանդիպում է Վեդի քաղաքի շրջակայքում՝ Գոռավանի ավազուտներում, ինչպես նաև Մեղրի քաղաքի մոտակայքում:

Ապրելավայրերը: Ավազուտ անապատներ, տարբեր տեսակի կիսաանապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թռիչքը մայիսին-հունիսի առաջին կեսին, թռչում են դեպի լույսի աղբյուր: Թրթուրը զարգանում է հողում, զարգացման շրջանը հավանաբար տևում է մեկ տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, դեպի լույս թռչում են եզակի առանձնյակներ: Սկսած 1980 թ. սկզբից դիտվում է թվաքանակի աննշան նվազում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների արածեցում, մինչև վերջերը Գոռավանում նաև շինարարական նպատակներով ավազահանում, ճանապարհաշինություն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում և «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում, արածեցման կանխում:

60. Վեղիական բնդեռ

Tanyproctus vedicus Kalashian, 1999

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Թերթիկաբեղավորներ - Scarabaeidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Չվաճև, խիստ ուռուցիկ, թույլ փայլով մարմին ունեցող ոչ մեծ բզեզ է (մարմնի երկարությունը 6-9 մմ): Գունավորումը բաց կարմրա-գորշագույնից մինչև մուգ գորշագույն է, գերակշռում են մուգ գունավորված առանձնյակները:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Վեղի քաղաքի շրջակայքի արևմտյան մասեր, Ուրծի լեռնաշղթայի հարավային լանջ՝ Սուրենավան գյուղի մոտ:

Ապրելավայրերը: Օշինդրի (*Artemisia fragrans*) գերակայությամբ քարքարոտ կիսաանապատ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են մայիսի երկրորդ-հունիսի առաջին կեսերին, թռիչքը ցերեկն է, երեկոյան հաճախ նստած են լինում օշինդրի և այլ խոտաբույսերի թփերի գազաթների:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականաչափ բարձր է, փոփոխության միտումները հաստատված չեն՝ պայմանավորված կարճաժամկետ դիտումներով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների չկարգավորված արածեցման հետևանքով էկոհամակարգերի դեգրադացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տարածման սահմաններում՝ Բոգբուրուն բլրից դեպի հարավ գտնվող կիրճում, արգելավայրի կամ բնության հուշարձանի կարգավիճակով ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

61. Մեղվեղևի բնդեղիկ

Pseudopachydema medvedevi Khnzorian, 1971

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Թերթիկաբեղավորներ - Scarabaeidae

©K.Makarov, G.Karagyan

Կարգավիճակը: Խիստ սահմանափակ արեալով շատ հազվագյուտ տեսակ է, Արևելյան Կովկասի էնդեմիկ սեռին պատկանող երկու տեսակներից մեկն է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Էզը մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 9 մմ), ունի խիստ ուռուցիկ, դեպի հետ ձվածն լայնացող, թույլ փայլով մարմին: Գունավորումը շիկակարմրավուն-կարմիր է, գլուխը և առաջնամեջքը վերնաթևերից նկատելիորեն մուգ են: Արուն հայտնի չէ:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Գառնի գյուղի շրջակայք:

Ապրելավայրերը: Չոր լեռնատափաստան:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Բզեզները հավաքվել են փուխը կավահողում օգոստոսին՝ հողը փորելիս:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի են եզակի նմուշներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի գյուղատնտեսական յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման շրջանում չհերկված հողերի պահպանում:

62. Չարդավոր չրիսկան

Aeoloides figuratus (Germar, 1844)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Չրիսկաններ - Elateridae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 4,5-5,5 մմ): Մարմինը մուգ գորշագույն է, վերջույթները՝ բաց գորշավուն, առաջնամեջքը՝ կարմրագորշագույն՝ ոչ ցայտուն արտահայտված սև բծով, վերնաթևերը մուգ գորշագույն են՝ երկու դեղին գագաթնային և երկու վատ արտահայտված եզրերով հիմնային բծերով:

Տարածվածությունը: Անդրկովկաս, Առաջավոր և Միջին Ասիա, Իրան, Աֆղանստան, Իրաք, Արաբական թերակղզի:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Տավուշի (ք. Իջևան, Բերդ, գգ. Աճարկուտ և Բագրատաշեն), Արմավիրի (Փշատավան գ. շրջակայք) և Սյունիքի (Մեղրի գետի ափ՝ Մեղրի ք. մոտ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Հոսուն ջրի լողափ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են խոնավ ավազում և մանր հղկված գետաքարերում՝ ջրի մոտ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հավաքներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մելիորատիվ և հիդրոշինարարական գործունեության հետևանքով ջրային ռեժիմի խախտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

63. Սևագլուխ չրիկան

Drasterius atricapillus (Germar, 1824)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Չրիկաններ - Elateridae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 5-6 մմ): Մարմինը մուգ գորշագույն է, վերջույթները բաց գունավորված, առաջնամեջքի վրա կան կողմնային երկայնակի դասավորված բծեր, վերնաթևերի վրա կան երկու կամ չորս թույլ արտահայտված եզրերով բծեր: Մագաձածկը բաց գույնի է: Առաջնամեջքի հետին անկյուններն ունեն մեկ կատար:

Տարածվածությունը: Ղրիմ, Կովկաս, Թուրքիա, Սիջին Ասիա, Հյուսիսարևմտյան Չինաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Սյունիքի մարզից (Մեղրի գետի ափ՝ Մեղրի ք. մոտ):

Ապրելավայրերը: Հոսող ջրերի մոտ գտնվող լողափ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են խոնավ ավազում և մանր հղկված գետաքարերում՝ ջրի մոտ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հավաքներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները պարզված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մելիորատիվ և հիդրոշինարարական գործունեության հետևանքով ջրային ռեժիմի խախտում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

64. Սանրաբեղ չրիսկան

Ctenicera pectinicornis (Linnaeus, 1758)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Չրիսկաններ - Elateridae

© K. Makarov

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1b:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին մեծության բզեզ է (մարմնի երկարությունը 14-19 մմ): Մարմինը մուգ կանաչ կամ մուգ կապույտ է, մետաղական փայլով, բեղիկները սև են, առանց փայլի, ոտքերը՝ գորշագույն կամ կարմրագորշագույն, վերնաթևերը՝ երբեմն բաց գունավորված զույլ:

Տարածվածությունը: Գրեթե ամբողջ Եվրոպա, Կովկաս, Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Վանաձոր ք. (Լոռու մարզ), Դիլիջան ք. (Տավուշի մարզ), Հանքավան գյուղի (Կոտայքի մարզ) շրջակայքերից:

Ապրելավայրերը: Անտառային, անտառատափաստանային գոտիներ՝ խիտ խոտածածկով անտառածածկ հատվածներ և բացատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թրթուրն ամենակեր է (պոլիֆագ), զարգանում է հողում, հանդիպում է անտառածածկ տեղերում: Հայաստանի պայմաններում զարգացումը հավանաբար տևում է երկու տարի: Հասուն բզեզների թռիչքը՝ մայիս-հունիս ամիսներին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հանդիպում է տեղ-տեղ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անտառահատումներ, չկարգավորված ռեկրեացիոն ծանրաբեռնվածություն, որը հանգեցնում է հողի պնդեցման:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Դիլիջան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Դիլիջան» ազգային պարկի համապատասխան գոտում ռեկրեացիոն ակտիվության հսկողություն:

65. Արաքսյան չրիկան

Cardiophorus araxicola Khnzorian, 1970

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Չրիկաններ - Elateridae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1ab(ii, iii, v), B2ab (ii, iii, v):

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 4,5-6 մմ): Մարմինը սև է, վերնաթևերը ծղոտագույն՝ կարի մոտ մգացած գույով, հազվադեպ՝ յուրաքանչյուր վերնաթևի սկավառակի վրա ունենում են մեկական մուգ բիծ, բեղիկների հատվածների հիմքերը, ոտքերի սրունքները և թաթերը ավելի բաց են գունավորված:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Գոռավանի ավազուտներից՝ Վեղիք մոտ (Արարատի մարզ):

Ապրելավայրերը: Ջուզգունի (*Calligonum polygonoides* L.) մացառուտներով ավազուտ անապատ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են հունիսին-հուլիսի սկզբին՝ խոտաբույսերի վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը ցածր է, փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների արածեցում, ճանապարհաշինություն, մինչև վերջին ժամանակները՝ շինարարական նպաստկներով ավազահանում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում, տեսակի ապրելավայրերում անասունների արածեցման կանխում:

66. Կեղծ խոտային չրխկան

Cardiophorus pseudogramineus Mardjanian, 1977

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Չրխկաններ - Elateridae

©K.Makarov, G.Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 6-8,3 մմ): Մարմինը սև է, առաջնամեջքը՝ կարմիր, վերջույթները՝ մուգ գորշագույն: Մարմնի վերին մասի մազիկներն երկգույն են, խառը, ներքևի մասինը՝ միագույն են, բաց գունավորված:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի էր ք. Երևանից, այստեղ հավանաբար անհետացել է: Ներկայում հանդիպում է Գողթ գ. շրջակայքում՝ Գեղարդի վանքի մոտ (Կոտայքի մարզ), Եղեգնաձորի ք. և Արենի գ. մոտակայքում (Վայոց Ձորի մարզ), ինչպես նաև «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Ապրելավայրերը: Չոր լեռնատափաստան:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են թեթև հողերով տարածքներում, որտեղ հունիս-հուլիս ամիսներին խոտածածկի վրա հավանաբար կատարվում է թրթուրների զարգացումը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են ոչ բազմաքանակ նմուշներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գ-նիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

67. Սոմխետական շրիսկան

Cardiophorus somcheticus Schwarz, 1896
Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Չրիսկաններ - Elateridae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 5,3-5,9 մմ): Մարմինը և բեղիկները սև են, առաջնամեջքը՝ կարմիր, ոտքի առջևի եզրին չհասնող ձվաձև կամ խաչաձև սև բծով, ազդրերը կարմրագորշագույն են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նկարագրված է «Սոմխեթից» (Schwarz, 1896), ներկայում հավաստի հայտնի է Իջևան ք. շրջակայքից (Տավուշի մարզ):

Ապրելավայրերը: Սաղարթավոր անտառների բացատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են հունիսի վերջին-հուլիսին՝ հովանոցազգի բույսերի ծաղիկների վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը ցածր է, հայտնի են եզակի նմուշներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անտառային էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված ապօրինի անտառահատումներով, չկարգավորված ռեկրեացիայի հետևանքով հողերի պնդացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումներ: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում «Իջևան» պետական արգելոցի տարածքի մեջ:

68. Փոքր չրխկան

Craspedostethus permodicus (Faldermann, 1835)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Չրխկաններ - Elateridae

©K.Makarov, G.Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1b(iii)+B 2b(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 4,5-6,4 մմ): Մարմինը և վերջույթները բաց գորշագույն են, վերնաթևերը երբեմն բաց դեղին են: Մազածածքն ունի բաց գունավորում, մազիկներն երկար են:

Տարածվածությունը: Կովկաս, Հյուսիսային Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի էր ք. Երևանից, ներկայում հանդիպում է Հացավան գյուղի մոտակայքում (Կոտայքի մարզ), Գոռավանի ավազուտներում՝ Վեդի ք. մոտ (Արարատի մարզ) և Մեղրի ք. շրջակայքում (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի անապատներ և կիսաանապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները թռչում են դեպի լույսի աղբյուր հունիսին-հուլիսի առաջին կեսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հանդիպում է հատուկե՛նտ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերաբաժեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում և «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրի բնապահպան ռեժիմի խստացում, արածեցման կանխում:

69. Մորթիավոր ոսկերգեզ

Acmaeoderella pellitula (Reitter, 1890)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Ոսկերգեզներ - Buprestidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 4,5-6,5 մմ), խիստ ուռուցիկ, ձգված մարմնով: Մարմինը քիչ փայլուն է, սև գույնի՝ լավ արտահայտված, բրոնզագույն շողշողյունով: Վերնաթևերը մետաղական կապույտ են, հազվադեպ՝ կապտամանուշակագույն:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Հասցավան գյուղի շրջակայքից (Կոտայքի մարզ), Գոռավանի ավազուտներից՝ Վեդի քաղաքի մոտ (Արարատի մարզ) և Մեղրի քաղաքի շրջակայքից (Սյունիքի մարզ), ինչպես նաև «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Ավազուտ անապատներ, տարբեր տեսակի կիսաանապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները թռչում են մայիսին-հուլիսի սկզբին, որպես լրացուցիչ սնունդ օգտագործում են հազարտերևուկների (*Achillea*) ծաղկաբույլերը, թրթուրների կերային բույսերը հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Չոր և կիսաչոր խոցելի տարածքներում անասունների չկարգավորված արածեցում, դրանց գյուղատնտեսական նպատակներով յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում, «Արևիկ» ազգային պարկում և «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

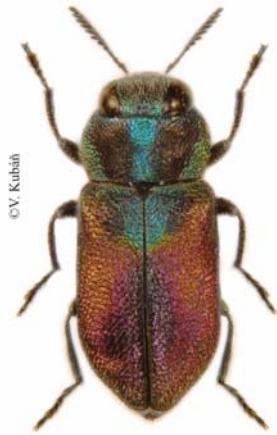
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրի բնապահպան ռեժիմի խստացում, արածեցման կանխում:

70. Կարճամարմին ոսկերզեզ

Anthaxia brevipennis Kalashian, 1988

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Ոսկերզեզներ - Buprestidae

Կարգավիճակը: Խիստ սահմանափակ արեալով շատ հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+ B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Տափակ, բավականին նեղ մարմնով մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 4,5 մմ): Գունավորումը մուգ կանաչ է, մարմնի ստորին մասը գրեթե սև է, վերնաթևերը կեղտոտ կարմիր գույնի են՝ հստակ սահմաններ չունեցող մուգ կանաչ բծով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Նոնաձոր գյուղի շրջակայքից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Գիհու նոսրանտառներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, հայտնաբերվել են ապրիլի վերջին՝ ծաղիկների վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի չեն, հայտնաբերված է մեկ նմուշ՝ տիպը:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնակավայրերի մոտ վառելիք ձեռք բերելու նպատակով բնափայտաթփային բուսականության հատում: Անասունների՝ հատկապես այծերի, չկարգավորված արածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

71. Հայարտ ոսկերգեզ

Anthaxia superba Abeille de Perrin, 1900

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Ոսկերգեզներ - Buprestidae

©K.Makarov, G.Karagyan

Կարգավիճակը: Խիստ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Տափակ, նեղ մարմնով բզեզ է (մարմնի երկարությունը 6,5-7,5 մմ): Գունավորումը բրոնզագույն է՝ պղնձակարմրավուն շողշողյունով, վերնաթևերը մեծ են, հստակ սահմաններ չունեցող սև բծով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հավաստիորեն հայտնի է միայն Մեղրի քաղաքի շրջակայքից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Վարդագզիների մասնակցությամբ չոր նոսրանտառներ:

Կենսաբանության առանձնահատկություններ: Բզեզները հանդիպում են մայիսի երկրորդ - հունիսի առաջին կեսերին՝ նուշի (*Amygdalus fenzliana*) մատղաշ ծառերի վրա, որի ճյուղերում էլ զարգանում է թրթուրը: Չարգացումը միամյա է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը ցածր է, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնակավայրերում վառելանյութի համար նուշի ծառերի հատում, անասունների՝ հատկապես այծերի, չկարգավորված արածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

72. Աղաբաբյանի ոսկերգեգ

Sphaerobothris aghababiani Volkovitsh & Kalashian, 1998

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Ոսկերգեզներ - Buprestidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Խիստ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես « Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR Ba +B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Տափակ, ոչ լայն մարմնով ոչ խոշոր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10,5-13,5 մմ): Գունավորումը բրոնզագույն է՝ պղնձակարմրավուն կամ պղնձականաչավուն փայլով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Մեղրի քաղաքի շրջակայքից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Չոր նոսրանտառներ՝ նուշի գերակայությամբ վարդագզիների կամ գիհու մասնակցությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են հունիսի վերջին-հուլիսի առաջին կեսին, թռիչքը ցերեկն է, նստում են տափաստանամորու (*Ephedra major*) փշերի վրա, որի բների արմատամերձ հատվածում էլ զարգանում են թրթուրները: Չարգացումը, հավանաբար միամյա է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը չափավոր բարձր է, փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների՝ հատկապես այծերի, չկարգավորված արածեցում: Տեղանքի՝ որպես պոչհանքի հավանական օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

73. Գեղարդյան ոսկերզեզ

Sphenoptera geghardica Kalashian & Zykov, 1994

Կարգ՝ Կարծրաքեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Ոսկերզեզներ - Buprestidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին ուռուցիկ, նեղ, փայլուն մարմնով, ոչ մեծ բզեզ է (մարմնի երկարությունը 6-8,5 մմ): Գունավորումը մետաղական բրոնզագույն է՝ թույլ պղնձակարմրավուն շողշողյունով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերվել է Գողթ գյուղի շրջակայքում՝ Գեղարդ վանքի մոտ (Կոտայքի մարզ) և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Ապրելավայրերը: Քարքարոտ կիսաանապատ, ֆրիգանա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են հուլիսի երկրորդ կեսին-օգոստոսի սկզբին՝ *Tanacetum argyrophyllum* բույսի վրա, որի արմատներում էլ զարգանում է թրթուրը: Չարգացումը հավանաբար միամյա է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականին բարձր է, փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված չկարգավորված արածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Առաջարկվող պահպանության միջոցառումները: Գողթ գյուղի շրջակայքում բիոտոպի վրա ռեկրեացիոն ճնշման վերահսկում և անասունների արածեցման կարգավորում:

74. Խնձորյանի ոսկերզեզ

Sphenoptera khnzoriani Kalashian, 1996
Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Ոսկերզեզներ - Buprestidae

Կարգավիճակը: Խիստ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ուռուցիկ, լայն ձվաձև, դեպի հետ կտրուկ նեղացող մարմնով միջին մեծության բզեզ է (մարմնի երկարությունը 17 մմ): Ծացկույթները փայլուն են, բրոնզագույն, թույլ պղնձակարմրավուն շողշողունով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Վեդի քաղաքի շրջակայքից (Գոռավանի ավազուտներ):

Ապրելավայրերը: Հավաքվել է ավազոտ անապատի և աղուտաբույսերի (*Salsola* spp.) ու օշինդրի (*Artemisia fragrans*) գերակայությամբ հարակից քարքարոտ կիսաանապատի սահմաններին:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Տիպային մուշղ հայտնաբերվել է հուլիսի վերջին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Պարզված չեն: Հայտնի է մեկ մուշղ՝ տիպը:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված մարդու տնտեսական գործունեությամբ, առաջին հերթին՝ անասունների արածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրի բնապահպան ռեժիմի խստացում, արածեցման արգելում:

75. Թամբակուրծք քարախահան

Mylabris sedilithorax Sumakov, 1924

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Թարախահաններ - Meloidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգավժ»՝ EN B 1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Նեղ, զուգահեռակող, ուռուցիկ, սև մարմնով, ոչ մեծ չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 5-10 մմ): Վերնաթևերը բաց գույնի են՝ սպիտակավուն կամ դեղնավուն, մի քանի մանր սև բծերով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Ծաղկունյաց լեռնաշղթա՝ Ծաղկաձորից մինչև Հանքավան, Ապարան, Արագած լեռան հարավային լանջեր՝ Անտառուտ գյուղի մոտ, Սևան քաղաքի շրջակայք:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստան և ենթալպյան մարգագետիններ՝ անտառի վերին եզրի մոտ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Բզեզները հանդիպում են հուլիս-օգոստոս ամիսներին բույսերի՝ առավել հաճախ *Scabiosa* սեռի ներկայացուցիչների ծաղիկների վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը չափավոր բարձր է, փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների չկարգավորված արածեցմամբ: Տեսակի ապրելավայրերի կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխության հետևանքով ալպյան գոտու սահմանների լանջն ի վեր տեղաշարժմամբ:

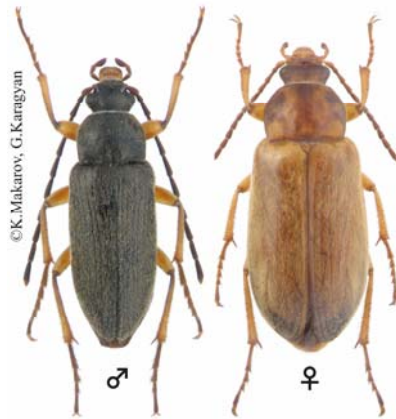
Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Հանքավան» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի պահպանության ռեժիմի ապահովում, տարածման այլ հատվածներում՝ արածեցման կարգավորում:

76. Նմանաձև ծաղկեփռչեկեր

Cteniopus persimilis Reitter, 1890

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Ծաղկեփռչեկերներ - Alleculidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է:

Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Չվաճն մարմնով մանր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 6-8 մմ): Արուի մարմինը նեղ է, էգինը՝ համեմատաբար լայն: Մարմնի գունավորումը բաց գորշագույնից մինչև սև գորշագույն է, ոտքերը դեղնավուն են:

Տարածվածությունը: Հայաստան, հնարավոր է նաև Արաքս գետի թուրքական ափ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արաքս գետի ափից՝ Մարգարա և Արաքս գյուղերի մոտակայք (Արմավիրի մարզ):

Ապրելավայրերը: Արաքս գետի երկայնքով տուգայան բուսականություն:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Բզեզները հանդիպում են հունիս-հուլիս ամիսներին՝ առափնյա խիտ բուսականության վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Արաքս գետի հիդրոլոգիական ռեժիմի փոփոխություն՝ պայմանավորված ջրային շինարարությամբ, տեղ-տեղ՝ ավազի արտահանում շինարարական նպատակներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում, հավանաբար հանդիպում է «Խոր վիրապ» արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արաքս գետի միջին հոսքի տուգայան բուսականությամբ ծածկված հատվածներին ԲՀՊՏ-ի կարգավիճակի սահմանում:

77. Հայկական ծաղկեփռեր

Isomira armena Khnzorian, 1976

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Ծաղկեփռերներ - Alleculidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգաված»՝ EN B 1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ լայն ձվածև մարմնով մանր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 5-6,5 մմ): Գունավորումը բացից մինչև մուգ գորշագույն, ոտքերը բաց գորշագույն են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Իջևան քաղաքի շրջակայք և Թեղուտ գյուղ՝ Հաղարծին վանքի մոտ (Տավուշի մարզ):

Ապրելավայրերը: Լայնաստղարթ անտառների բացատներ և անտառեզրեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Բզեզները հանդիպում են հունիս-հուլիս ամիսներին՝ հովանոցազգի բույսերի ծաղիկների և ծաղկող թփերի վրա: Չարգանում են հավանաբար հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը չափավոր բարձր է: Փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ապօրինի հատումների հետևանքով անտառային էկոհամակարգերի դեգրադացում: Հողի վերին շերտի կարծրացում՝ պայմանավորված չկարգավորված ռեկրեացիոն ծանրաբեռնվածության հետ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Դիլիջան» ազգային պարկում և «Իջևան» արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ապօրինի անտառահատումների կանխում: Տեսակի տարածման վայրերում ռեկրեացիոն ծանրաբեռնվածության կարգավորում:

78. Օրդուրայան սևամարմին

Adelphinus ordubadensis Reitter 1890

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Սևամարմիններ - Tenebrionidae

© K. Mukanov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է:

Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 6-8,5 մմ), չափավոր ուռուցիկ, թույլ փայլուն մարմնով, նեղ առաջնամեջքով և գրեթե զուգահեռակող, չափավոր լայն վերնաթևերով, գունավորումն ամբողջովին սև է, վերնաթևերը կարող են լինել գորշագույն կամ շիկակարմիր, երբեմն՝ սև երկայնակի գոլով:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի էր ք. Երևանից (առանց ավելի հստակ նշումների), հանդիպում է Երևանի մոտակայքում՝ Ջրվեժ ավանի մոտ գտնվող կիրճում, ինչպես նաև Հացավան գյուղի շրջակայքում (Կոտայքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսասանապատներ, չոր լեռնատափաստան:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են մայիսին-հուլիսին՝ ցերեկը քարերի տակ, մթնաշաղին բարձրանում են բուսականության վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը ցածր է, հանդիպում են հատուկեմտ, թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի քայքայում՝ պայմանավորված քաղաքային ենթակառուցվածքի զարգացմամբ, հողերի գյուղատնտեսական յուրացմամբ, անասունների չկարգավորված արածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

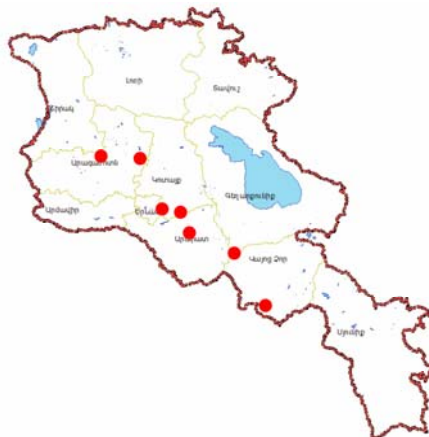
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերում անասունների արածեցման կարգավորում, չհերկված հողահատվածների պահպանում:

79. Հայկական սևամարմին

Armenohelops armeniacus Nabozhenko, 2002

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Սևամարմիններ - Tenebrionidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով տեսակ է, Հայաստանի էնդեմիկ սեռի ներկայացուցիչ: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 9-14 մմ), չափավոր ուռուցիկ, ձգված, դեպի հետ խիստ լայնացած մարմնով: Գունավորումը կարմրից մինչև սևագորշագույն է, ծածկույթները չափավոր փայլուն են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Կոտայքի մարզից (Ջրվեժ, Գառնի, Գողթ գյուղերի շրջակայք), Արագած լեռան հարավային լանջերից (Տեղեր, Անտառուտ գյուղեր), Արայի լեռից՝ Եղվարդ գյուղի մոտ, «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից, ինչպես նաև Լուսաշող գյուղի մոտակայքից (Արարատի մարզ) և Գնիշիկ գյուղից (Վայոց ձորի մարզ):

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի լեռնատափաստաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են քարերի տակ՝ մայիսին-հուլիսի սկզբին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, հանդիպում են տեղ-տեղ, թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի քայքայում՝ պայմանավորված անասունների գերարածեցմամբ, խոպան հողերի հերկում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արայի լեռան առավել քիչ դեգրադացված հատվածներում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում, տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

80. Երևանյան սևամարմին

Cylindronotus erivanus (Reitter, 1901)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Սևամարմիններ - Tenebrionidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 8,5-11,5 մմ), բավականին լայն, չափավոր ուռուցիկ, ձվածն , դեպի հետ թեթևակի լայնացող մարմնով, գունավորումը՝ սևագորշագույնից մինչև սև, ծածկույթները՝ չափավոր փայլուն:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է ք. Ծաղկաձորից, Արզական և Հանքավան գյուղերից (Կոտայքի մարզ), Բյուրականի շրջակայքից և Արայի լեռան հարավային լանջերից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի լեռնատափաստաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են մայիսին-հունիսի սկզբին՝ քարերի տակ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը ցածր է, հանդիպում են տեղ-տեղ, թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների արածեցմամբ, խոպան հողերի հերկում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արայի լեռան առավել քիչ դեգրադացված հատվածներում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

81. Բոզաչևի սևամարմին

Ectromopsis bogatchevi (Khnzoryan, 1957)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Սևամարմիններ - Tenebrionidae

©K. Mikhaylov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a b(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 4,5-5,5 մմ), նեղ ձվաձև, ուռուցիկ մարմնով: Գունավորումը կարմրագորշագույնից մինչև սևագորշագույն է, ծածկույթները չափավոր փայլուն են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նուբարաշեն, «Էրեբունի» պետական արգելոց:

Ապրելավայրերը: Կարմիր կավահողերով անապատ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն, բզեզները հանդիպում են զարնանը՝ մարտի վերջից մինչև հունիսի սկիզբը, քարերի տակ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Չափավոր բարձր է, թվաքանակի փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների արածեցում, էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված քաղաքային ենթակառուցվածքի զարգացմամբ, հողերի գյուղատնտեսական յուրացմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Էրեբունի» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Նուբարաշեն ավանի շրջակայքում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում, ինչը նախատեսված է Երևանի զարգացման գլխավոր հատակագծով:

82. Աքսորված սևամարմին

Entomogonus amandanus Reitter, 1901

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Սևամարմիններ - Tenebrionidae

© K. Makarov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Թույլ փայլով, երկարավուն մարմին ունեցող միջին չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 18-22 մմ), վերնաթևերը ձվաձև են, գունավորումը՝ գրեթե միատար սև :

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Մեղրիի էկոռեգիոնի մի շարք տեղերից՝ Մեղրի ք. մոտակայքից (Կալադաշ լեռան հարավային լանջ) և Շվանիձոր գյուղից դեպի հյուսիս (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է նոսր անտառներում: Մեղրիի մոտ հայտնաբերվել է գիհու, Շվանիձորում՝ կաղնու նոսրանտառում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Բզեզների հավաքը կատարվել է մայիս-հունիս ամիսներին՝ մեծ քարերի տակ, հողի մակերեսին, երբեմն՝ բարձրանում են խոտերի և թփերի վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը ցածր է, հայտնի են սակավաթիվ նմուշներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնակելի տարածքներում վառելիքի համար խոտաթփային բուսականության հատում, անասունների, հատկապես՝ այծերի չկարգավորված արածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

83. Նեղ սևամարմին

Laena constricta Khnzorian, 1957

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Սևամարմիններ - Tenebrionidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1ab(iii)+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Նեղ, թեթևակի ուռուցիկ, թույլ փայլով, մանր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 3,5-4 մմ): Գունավորումը կարմրագորշագույնից մինչև մուգ գորշագույն է:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արարատյան հարթավայրի մի շարք կետերից՝ Երևանի շրջակայքից (գգ. Նուբարաշեն, Ջրվեժ, «Էրեբունի» պետական արգելոց), Կոտայքի (գ. Հացավան) և Արարատի (գ. Երասխ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսաանապատներ՝ ինչպես աղուտային, այնպես էլ տափաստանաբուսային:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Բզեզները հանդիպում են ապրիլ-հունիս ամիսներին՝ քարերի տակ, գիշերը թռչում են դեպի լույսի աղբյուր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը կայուն ոչ բարձր է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի գյուղատնտեսական յուրացում, խոցելի չոր էկոհամակարգերում անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Էրեբունի» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Նուբարաշեն ավանի շրջակայքում արգելավայրի ստեղծում՝ ինչպես և նախատեսված է Երևանի զարգացման գլխավոր հատակագծով:

84. Մեմյոնովի սևամարմին

Cyphostethe semenovi Reitter, 1895

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Սևամարմիններ - Tenebrionidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1ab(iii)+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Տափակ, նեղ ձվաձև մարմնով, ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10,5-13,5 մմ է): Գունավորումը սև է, վերջույթները սովորաբար մուգ շագանակագույն են, ծածկույթները՝ սև, չափավոր փայլուն:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արարատի մարզից՝ Սուրենավան գ. շրջակայք և Գոռավանի ավազուտներից՝ Վեդի ք. մոտ:

Ապրելավայրերը: Օշինդրային կիսասանապատներ և ավազային անապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են մայիսի կեսից մինչև օգոստոս, գարնանը ակտիվ են ցերեկը, ամռանը շոգ եղանակին՝ մթնշաղին:

Բարձրանում են խոտաբույսերի ցողունների վրա, սնվում են մեռած բուսական մնացորդներով: Չարգացման առանձնահատկությունները հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, հանդիպում են բզեզների եզակի առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում, հողերի գյուղատնտեսական յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

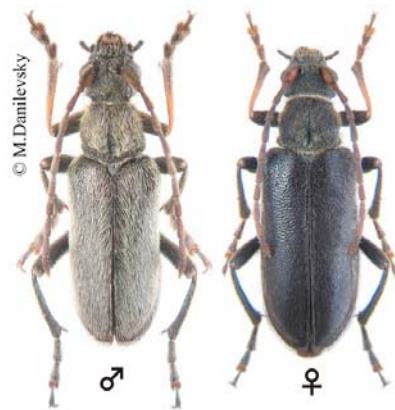
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի բնապահպան ռեժիմի խստացում, արածեցման արգելում:

85. Կապանյան երկարաբեղիկ

Cortodera kaphanica Danilevsky in Danilevsky&Miroshnikov, 1985

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգավծ»՝ EN B 1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Զգված, չափավոր ուռուցիկ մարմնով, ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 8,5-11 մմ): Մարմինը սև է, սովորաբար պատված է խիտ, ավելի հազվադեպ՝ նոսր, մոխրագույն մազածածկով, վերնաթևերն երբեմն դարչնագույն են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Խուստուփ և Կապուտջուխ լեռնազանգվածներ (Շիշկերտ, Մեղրիի լեռնանցք, Քաջարան):

Ապրելավայրերը: Անտառից վեր ենթալպյան մարգագետիններ, երբեմն անտառի վերին եզրի մոտ գտնվող բացատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են հունիսին՝ տերեփուկի ծաղիկների վրա, որի արմատներում էլ հավանաբար զարգանում են թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականին բարձր է: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված չկարգավորված արածեցմամբ: Տեսակի ապրելավայրերի կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխության հետևանքով ալպյան գոտու սահմանների լանջն ի վեր տեղաշարժմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Շիկահող» պետական արգելոցում, «Արևիկ» ազգային պարկում և «Չանգեզուր» պետական արգելավայրում:

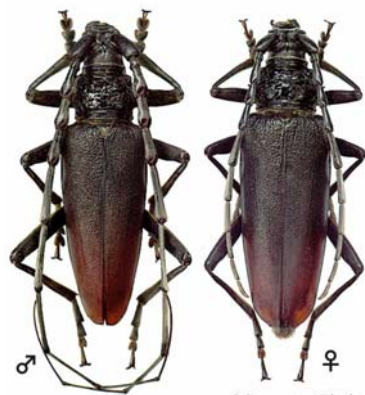
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

86. Կաղնու մեծ երկարաբեղիկ

Cerambyx cerdo acuminatus Motschulsky, 1852

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

©Szczepan Ziarko

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1a+B 2a: Ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver 2.3) «խոցելի» կարգավիճակով և Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում: *C. c. cerdo* Linnaeus, 1758 ենթատեսակը գրանցված էր ԽՍՄՀ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր չափի բզեզներ են (մարմնի երկարությունը 25-55 մմ). Գունավորումը ձյութի (կուպրի) մնան սև է, վերնաթևերի ծայրերը՝ դարչնագույն սև, գորշ կամ շագանակագույն: Արուների բեղիկները մարմնից զգալիորեն երկար են՝ էգերինը հասնում կամ փոքր-ինչ անցնում են վերնաթևերի գագաթը:

Տարածվածությունը: Միջերկրածովային շրջան, Հարավային և Միջին Եվրոպա, Առաջավոր Ասիա, Կովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տեղ-տեղ հանդիպում է ծերացած կաղնու անտառներում՝ մինչև 1800 մ բարձրության վրա, Հայստանի հարավում՝ մինչև 2300 մ ծ.մ.բ.:

Ապրելավայրերը: Լեռնային անտառներ՝ կաղնու մասնակցությամբ և ծերացած, փչացած բներով ծառերի առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ապրում են կաղնու, ավելի հազվադեպ նաև շագանակենու, հաճարենու և այլ լայնասաղարթ ծառատեսակների վրա: Բզեզները թռչում են հունիսից մինչև օգոստոս, հանդիպում են ծորացող հյութով ծառերի բների, հաստ բներով կերային ծառերի և փշակների վրա, որտեղ էլ կատարվում է զուգավորումը և ձվադրումը: Չվաղրում են կեղևի ճեղքերում, երբեմն կեղևակերների թռչչքային անցքերում: Թրթուրները սկզբնական շրջանում զարգանում են արտաբնափայտում՝ լուբում, այնուհետև անցնում են բնամիջուկ, բայց խուսափում են փտած և վարակված բնափայտից: Չարգացման ամբողջ շրջանը տևում է 4 տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հյուսիսային և կենտրոնական շրջաններում հազվադեպ է հանդիպում, ավելի տարածված է Սյունիքի մարզում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Թրթուրների զարգացման համար անհրաժեշտ տեղերի կրճատում, որը տարածման ողջ տարածքում սովորական անտառատնտեսական գործունեությամբ պայմանավորված ծերացած և թուլացած ծառերի հատումների հետևանք է:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Շիկահող» և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցներում և մի շարք արգելավայրերում:

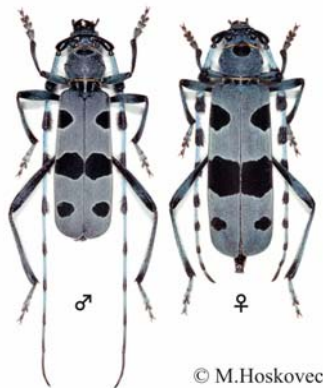
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Անտառներում որոշ քանակությամբ ծերացած, փչացած բներով ծառերի պահպանում՝ հատկապես արգելավայրերում:

87. Ալպյան ռոզալիա

Rosalia alpina (Linnaeus, 1758)

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաթևիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է:

Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a: Ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver 2.3) «Խոցելի» կարգավիճակով և Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում: Գրանցված էր ԽՍՍՀ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր և միջին չափի բզեզներ են (մարմնի երկարությունը 15-40 մմ), մոխրագորշագույն, երբեմն երկնագույն շողշողյունով, վերնաթևերը սև բծերով են: Բեղիկները մարմնից երկար են՝ արուններինը 1,5 անգամ, էգերինը՝ աննշան:

Տարածվածությունը: Եվրոպա (հյուսիսում մինչև Հարավային Շվեդիա), Մերձավոր Արևելք, Կովկաս, Անդրկովկաս, Ուկրաինա, Մոլդովա, Բելառուսիա, Ռուսաստան, հավանաբար նաև Ղազախստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Տավուշի (Կիրանց գ., Հաղարծին վանք՝ Տեղուտ գ. մոտ) և Սիունիքի (Շիկահող գ. մոտ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Հաճախ են և թեղու առկայությամբ հին, գերազանցապես լեռնային անտառներ, որտեղ կան խիստ թուլացած, չորացող, ցրտահարված և փչացող բներով ծառեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են հունիսից մինչև օգոստոս ամիսները, հիմնականում արևոտ եղանակին, ծառերի բների վրա, որտեղ էլ զուգավորվում են և ձվադրում կեղևի ճեղքերում: Չարգացումը կատարվում է 2-3 տարվա ընթացքում՝ կախված բնափայտի վիճակից, եղանակից և այլն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ծայրաստիճան հազվադեպ է, վերջին անգամ Հյուսիսային Հայաստանում հավաքվել է 1970-ական թվականներին, Շիկահողում միակ առանձնյակը հանդիպել է 2005թ.

Վտանգման հիմնական գործոնները: Թրթուրների զարգացման համար անհրաժեշտ տեղերի կրճատում, որը ծերացած և թուլացած ծառերի հատումների հետևանք է՝ պայմանավորված տարածման ողջ տարածքում սովորական անտառատնտեսական գործունեությամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Շիկահող» պետական արգելոցում և «Դիլիջան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Անտառներում, հատկապես՝ արգելավայրերում, որոշ քանակությամբ ծերացած, փչացած բներով ծառերի պահպանում:

88. Աղաբարյանի երկարաբեղիկ

Asias aghababiani Danilevsky, 1999

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a +B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Զուգահեռակող, նեղ մարմնով, ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10,5-11,5 սմ): Ծածկույթները չափավոր փայլուն են, մարմինը՝ սև, վերնաթևերը մուգ՝ կարմիր, սև նախշով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Մեղրի քաղաքի շրջակայքից՝ Արծվաքար կիրճից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Ինչպես նուշի գերակայությամբ վարդագլխների, այնպես էլ գիհու ընդգրկմամբ չոր նոսրանտառներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են հունիսի երկրորդ կեսին-հուլիսի սկզբին, թռիչքը ցերեկն է, նստում են տափաստանամորու (*Ephedra major*) փշերի վրա, որի բներում էլ զարգանում է թրթուրը: Զարգացումը հավանաբար ընթանում է մեկ տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը չափավոր բարձր է: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների, հատկապես՝ այծերի չկարգավորված արածեցում: Տեսակի տարածման վայրերի՝ որպես ամբարապոչերի օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

89. Կազիկոպորանյան երկարաբեղիկ

Dorcadion kasikoporanum Pic, 1902

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

© M. Danilevsky

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին ձգված մարմնով, ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10,5-14 մմ): Վերնաթևերն առաջնամեջքից փոքր ինչ լայն են, նեղ ձվաձև՝ էզինը ավելի լայն, քան արուինը: Մարմինը սև է, փայլուն, վերնաթևերը կարի երկայնքով ունեն սպիտակ մազային նեղ գուլ, ոտքերը կարմիր են:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-Արևելյան Թուրքիա (հայտնի է միայն հայտնաբերման տիպային՝ Կազիկոպորանի, տեղավայրից), Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արայի լեռան հարավային լանջեր (Արագածոտնի և Կոտայքի մարզեր):

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստանային և ենթալպյան գոտու հարավային լանջեր՝ 1900-2500 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները գետնին սողում են ցերեկը՝ ապրիլի վերջից մինչև հուլիսի սկիզբը: Չարգացումը հավանաբար ընթանում է հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը կայուն ոչ բարձր է: Հանդիպում են եզակի առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների չկարգավորված արածեցում: Տեսակի տարածման շրջանների կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխությունների հետևանքով դրա սահմանների լանջն ի վեր տեղաշարժմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արայի լեռան առավել քիչ դեգրադացված հատվածներում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

90. Երկգիծ երկարաբեղիկ

Dorcadion bistriatum Pic, 1898

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին ձգված մարմնով ոչ խոշոր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10-15 մմ): Վերնաթևերն առաջնամեջքից փոքր ինչ լայն են, նեղ ձվաձև՝ էզինը ավելի լայն, քան արուինը: Մարմինը սև է, վերնաթևերն ունեն գրեթե հավասարաչափ խիտ թավշյա ծածկույթ՝ հիմնականում բաց մոխրագույն կամ արծաթագույն, սպիտակ մերձկարային գոլով, որն առանձնացած է հիմնական ծածկույթից սև գոլով, վերնաթևերի կողքերը ևս սև գոլով են:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Դարալագյազի լեռնաշղթա (Բարձրունի գ. մոտ) և Չանգեզուրի լեռնաշղթայի ծայրիոսիսային հատված (Ուղեձորի և Սիսիանի լեռնանցքեր), Դարաբադի բարձրավանդակ (Սև լճի մոտ):

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստան, ալպյան և ենթալպյան գոտիների հարավային լանջեր՝ 2200-2700 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները գետնին սողում են ցերեկը՝ ապրիլի վերջից մինչև հուլիսի կեսերը: Չարգացումը ընթանում է հավանաբար հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականին բարձր է: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների չկարգավորված արածեցում: Տեսակի տարածման շրջանների կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխությունների հետևանքով դրա սահմանների լանջն ի վեր տեղաշարժմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում: Տեսակի տարածման վայրերում գտնվող «Սև լիճ» արգելավայրը գործնականապես չի ընդգրկում տեսակի բիոտոպերը:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Նշված արգելավայրի տարածքի մեջ տեսակի ալպյան բիոտոպերի ընդգրկում:

91. Գորբունովի երկարաբեղիկ

Dorcadion gorbunovi Danilevsky in Danilevsky&Miroshnikov, 1985

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

© M. Danilevsky

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին ձգված մարմնով, ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 11-14,5 մմ): Վերնաթևերն առաջնամեջքից փոքր ինչ լայն են, նեղ ձվաձև՝ էզինը ավելի լայն, քան արուինը: Մարմինը սև է, վերնաթևերը գրեթե հավասարաչափ խիտ բաց մոխրագույն կամ արծաթագույն թավշյա ծածկույթով են, կողային եզրերի երկայնքով ձգվող սև գոլով:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Դարալագյազի լեռնաշղթա և Չանգեզուրի լեռնաշղթայի ծայրիյուսիսային հատված: Հայտնաբերվել է Գնիշիկ գյուղի (Վայոց Ձորի մարզ), Տաթև և Անգեղակոթ (Սյունիքի մարզ) գյուղերի մոտակայքում:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստանային, արլայան և ենթարլայան գոտիներ՝ 1800-2200 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները գետնին սողում են ցերեկը՝ ապրիլի վերջից մինչև հուլիսի կեսերը: Չարգացումը ընթանում է հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականին բարձր է: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների չկարգավորված արածեցում: Տեսակի տարածման շրջանների կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխությունների հետևանքով դրա սահմանների լանջն ի վեր տեղաշարժմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

92. Կիսափայլ երկարաբեղիկ

Dorcadion semilucens Kraatz, 1873

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին ձգված մարմնով, ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10,5-16,5 մմ): Վերնաթևերն առաջնամեջքից փոքր ինչ լայն են, նեղ ձվաձև՝ եզինը ավելի լայն, քան արուինը: Մարմինը սև է, վերնաթևերն ունեն գրեթե հավասարաչափ խիտ թավշյա ծածկույթ, ծածկույթի հիմնական գունավորումը գորշագույնից կամ բաց դարչնագույնից մինչև կեղտոտ սպիտակ է, կարի երկայնքով և կողքերով ձգվում են բավականին լայն սպիտակ գոլեր:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-Արևելյան Ադրբեջան, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սևանի լեռնաշղթայի արևմտյան և կենտրոնական հատվածներ, հայտնաբերված է Ճամբարակի և Ջիլի մոտ:

Ապրելավայրերը: Ալպյան և ենթալպյան գոտիներ՝ 2100-2800 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները սողում են ցերեկը՝ մայիսի սկզբից մինչև օգոստոսի կեսերը: Չարգացումը ընթանում է հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների չկարգավորված արածեցում: Տեսակի տարածման շրջանների կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխությունների հետևանքով դրա սահմանների լանջն ի վեր տեղաշարժմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում: Հանդիպում են «Սևան» ազգային պարկի բուՖերային գոտում, որը չունի սահմանափակ բնօգտագործման իրական ռեժիմ:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման շրջանի մի մասին ԲՀՊՏ-ի կարգավիչակի սահմանում:

93. Մոխրագույն երկարաբեղիկ

Dorcadion cineriferum Suvorov, 1909

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին ձգված մարմնով, ոչ խոշոր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 12-15 մմ): Վերնաթևերն առաջնամեջքից փոքր ինչ լայն են, նեղ ձվաձև՝ էզինը ավելի լայն, քան արուինը: Մարմինը սև է, վերնաթևերն ունեն բաց մոխրագույն կամ արծաթագույն գրեթե հավասարաչափ խիտ թավշյա ծածկույթ, նրանց ծավալած եզրերը մգացած են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սևանի լեռնաշղթայի արևելյան մաս:

Այրելի վայրերը: Ալյան և ենթալյան մարգագետիններ՝ 2200-2800 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները գետնին սողում են ցերեկը՝ մայիսի սկզբից մինչև հուլիսի կեսերը, առանձին առանձնյակներ՝ մինչև օգոստոսի սկիզբ: Չարգացումը ընթանում է հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների չկարգավորված արածեցում: Պոպուլյացիայի մի մասին սպառնում է նրա տարածման վայրերի որոշ հատվածներում լեռնաբույսերի քայքայման գարգացումը:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում: Հանդիպում է «Սևան» ազգային պարկի բուՖերային գոտում, որը չունի սահմանափակ բնօգտագործման իրական ռեժիմ:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման գոտու մի մասին ԲՀՊՏ-ի կարգավիճակի սահմանում:

94. Սկճյան երկարաբեղիկ

Dorcadion sevliczi Danilevsky in Danilevsky&Miroshnikov, 1985

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

© M. Danilevsky

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին ձգված մարմնով ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10,2-15 մմ): Վերնաթևերն առաջնամեջքից փոքր ինչ լայն են, նեղ ձվաձև՝ էզինը ավելի լայն, քան արուինը: Մարմինը սև է, վերնաթևերն ունեն գրեթե հավասարաչափ խիտ, բաց մոխրագույն կամ արծաթագույն թավշյա, առանց զուլերի ծածկույթ:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սև լճի շրջակայք՝ Գորիս քաղաքից դեպի հյուսիս (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Ալպյան մարգագետիններ՝ 2650-3000 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները գետնին սողում են ցերեկը՝ մայիսի վերջից մինչև հուլիսի կեսերը, առանձին անհատներ՝ մինչև օգոստոսի սկիզբը: Զարգացումը ընթանում է հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների չկարգավորված արածեցման պատճառով տեղի ունեցող էկոհամակարգերի դեգրադացում: Ապրելավայրերի կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխությունների հետևանքով տեղի ունեցող ալպյան գոտու սահմանների լանջն ի վեր տեղաշարժմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում: Տեսակի տարածման վայրերում գտնվող «Սև լիճ» արգելավայրը գործնականապես չի ընդգրկում տեսակի բիոտոպերը:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Նշված արգելավայրի սահմաններում տեսակի ալպյան բիոտոպերի ներառում:

95. Քալաշյանի երկարաբեղիկ

Conizonia kalashiani Danilevsky, 1992

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Նեղ, դեպի հետ փոքր ինչ նեղացող մարմնով, ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10,5 մմ): Մարմինը պատված է մազիկների խիտ ծածկույթով, առաջնամեջքի վրա՝ դարչնագույն, երեք բաց գունավորված գոլերով, վերնաթևերի վրա՝ անհավասարաչափ կեղտոտ սպիտակ:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արալի լեռան հարավային լանջեր՝ Եղվարդ ավանից դեպի հյուսիս-արևելք (Կոտայքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստան՝ հարավային լանջեր, 2200 մ ծ.մ.բ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայտնի չեն: Բզեզները գտնվել են մայիսի վերջին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների չկարգավորված արածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

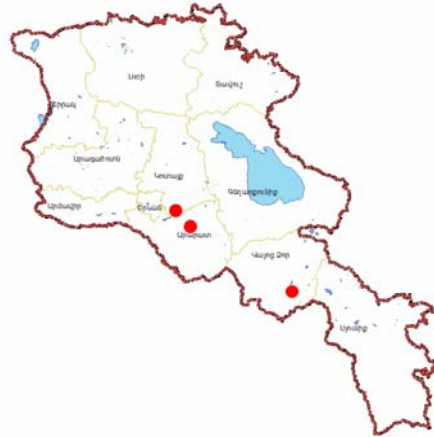
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արալի լեռան առավել քիչ դեգրադացված հատվածներում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

96. Պիկի երկարաբեղիկ

Phytoecia pici Reitter, 1892

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 10-16 մմ): Ունի ձգված, ուռուցիկ, գուգահեռ կողքերով, սև գույնի մարմին, ոտքերը կարմիր են, միջին և հետին ազդրերը՝ սևացած ծայրերով:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հացավան գյուղի շրջակայք (Կոտայքի մարզ), «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոց, Վայք քաղաքի շրջակայք (Վայոց Ձորի մարզ):

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատ և Ֆրիգանա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները թռչում են ցերեկը՝ մայիսի վերջից մինչև հունիսի կեսերը: Հանդիպում են *Johrenia paucijuga* տեսակի բույսի վրա, որում էլ հավանաբար զարգանում են թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, պատահական է հանդիպում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: ԲՀՊՏ-ներից դուրս՝ անասունների չկարգավորված արածեցման հետևանքով էկոհամակարգերի դեգրադացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման բիոտոպերի ընդգրկում «Գերգեր» արգելավայրի տարածքի մեջ:

97. Կոռոստելյովի երկարաբեղիկ

Agapanthia korostelevi Danilevsky in Danilevsky&Miroshnikov, 1985

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Երկարաբեղիկներ - Cerambycidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեայով տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Նեղ, զուգահեռակող մարմնով, ոչ խոշոր բզեզ է (մարմնի երկարությունը 9-14,5 մմ): Մարմինը սև է, առաջամեջքն երեք դեղնավուն մազապատ զուլերով, վերնաթևերը պատված են խիտ մազիկներով, ունեն մոխրավուն տեսք:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստան, Ֆրիգանա՝ 1600-2200 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են հունիսին - հուլիսի սկզբին *Scorzonera pulchra* բույսի ցողունների վրա, որտեղ էլ ըստ երևույթի, զարգանում է թրթուրը: Զարգացումը ընթանում է հավանաբար մեկ տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը չափավոր բարձր է: Փոփոխության միտումները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Սշակված չեն:

98. Արաքսյան տերևակեր

Cryptocephalus araxicola Khnzorian, 1968

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera
Ընտանիք՝ Տերևակերներ - Chrysomelidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է:

Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգաված»՝ EN B 1ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Ուռուցիկ, փայլուն մարմնով, մանր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 2,2-2,6 մմ է): Գունավորումը դեղնավուն է, առաջնամեջքի վրա մեծ լողոված սահմաններով սև-գորշագույն բծով, վերնաթևերի կարը ու հիմքը մգացած են, գագաթնային 1/3 հատվածում թույլ արտահայտված տրամակապով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Ջրվեժ ավանի շրջակայքից (Կոտայքի մարզ) և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսասնասպատներ և *Atraphaxis spinosa* L. կերաբույսի մասնակցությամբ ֆրիգանա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են ամառվա կեսին՝ հունիսի վերջին-հուլիսին, *Atraphaxis spinosa* L. տեսակի թփերի վրա, որտեղ էլ հավանաբար զարգանում է թրթուրը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ են, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի գյուղատնտեսական յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ջրվեժ ավանի շրջակայքում տեսակի տարածման վայրերին ԲՀՊՏ-ի կարգավիճակի սահմանում:

99. Ռիխտերի փղիկ

Cyclobaris richteri Ter-Minasian, 1955

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Փղիկներ կամ Երկարակնճիթներ - Curculionidae

©K. Malanov, G. Karagyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է:

Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B 1ab(iii)+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը 5-7 մմ է): Մարմինը կարմրագորշագույն է, թույլ փայլով, բարակ բաց գույնի մազիկներով: Կնճիթիկը կարճ է և լայն: Վերնաթևերը լայն ձվաձև են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Նուբարաշեն ավանի շրջակայքից (Երևան քաղաքի հարավ-արևելյան ծայրամաս):

Ապրելավայրերը: Կարմիր ավազներով անապատ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են վաղ գարնանը՝ մարտին-ապրիլի սկզբին, քարերի տակ: Կենսաբանության առանձնահատկությունները պարզված չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումներ: Ծայրահեղ հազվադեպ է, հայտնի են եզակի առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Քաղաքակենտրոնացում և հողերի գյուղատնտեսական յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Նուբարաշեն ավանի շրջակայքում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում, ինչը նախատեսված է Երևան քաղաքի զարգացման գլխավոր հատակաքձով:

100. **Չարմանահրաշ փղիկ**

Baris mirifica Khnzorian, 1958

Կարգ՝ Կարծրաթևեր կամ Բզեզներ - Coleoptera

Ընտանիք՝ Փղիկներ կամ Երկարակնճիթներ - Curculionidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է:

Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B 1ab(iii)+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Փոքր չափի բզեզ է (մարմնի երկարությունը շուրջ 3 մմ է): Մարմինը բավականին նեղ է, գուգահեռակող, ծածկված է խիտ թեփուկներով, որոնք լրիվ թաքցնում են ծածկույթները և ստեղծում լավ արտահայտված նախշ՝ կազմված սևագորշագույն, կարմրագորշագույն և սպիտակ բծերից:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Նուբարաշեն ավանի շրջակայքից (Երևան քաղաքի հարավ-արևելյան ծայրամաս):

Ապրելավայրերը: Կարմիր ավազներով անապատ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բզեզները հանդիպում են մայիսին-հունիսի սկզբին՝ *Salsola* sp. բույսի վրա, որի արմատներում էլ հավանաբար կատարվում է թրթուրի զարգացումը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Սեծաքանակ չէ, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Քաղաքակենտրոնացում և հողերի գյուղատնտեսական յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Նուբարաշեն ավանի շրջակայքում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում, ինչը նախատեսված է Երևան քաղաքի զարգացման գլխավոր հատակաքժով:

101. Մնենդոզինա կամ սև ապուլոն

Parnassius mnemosyne rjabovi Sheljuzhko, 1935

Կարգ՝ Թփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Առագաստաթիթեռներ - Papilionidae

Կարգավիճակը: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1a: Տեսակը ընդգրկված է Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 30-35 մմ), արունների թևերի ընդհանուր գուներանգն արասպիտակ է, էգերինը՝ կիսաթափանցիկ, երբեմն մուգ փոշեծածկով: Առջևի թևերը սկավառակային (դիսկալ) հատվածում ունեն 2 սև պտեր, ապերսի վրա՝ կիսաթափանցիկ, մոխրագույն պտեր: Հետին թևերն 2-3 ավելի բաց գունավորված պտերով են՝ հետին հատվածում սև թեփուկներով փոշեծածկված:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Կովկաս, Փոքր և Միջին Ասիա, Իրան, Աֆղանստան, Արևմտյան Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանրապետությունում լայն տարածված է: Հայտնի է Շիրակի (Աշոցք գյուղի շրջակայք), Գեղարքունիքի (Սևանի լեռնանցք), Տավուշի (Դիլիջան քաղաքի շրջակայք), Կոտայքի (Արգական, Գեղաղի, Գողթ, Հանքավան գգ. շրջակայք), Վայոց Ձորի (Ջերմուկ քաղաքի, Գնիշիկ գյուղի շրջակայք), Սյունիքի (Լիչք, Շվանիձոր գյուղերի շրջակայք, Կալեր և Վանք լքված գյուղեր) մարզերից, Արագած և Արայի լեռներից, «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստանային գոտու մարգագետիններ, անտառային բացատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ մայիսի կեսից մինչև հուլիսի կես: Թրթուրները զարգանում են *Corydalis* ցեղի լոկալ տեսակների վրա (*Corydalis persica*, *Corydalis angustifolia*): Չմեռում են ձվի կամ առաջին հասակի թրթուրների փուլում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Անտառային պոպուլյացիաների թվաքանակը կայուն է և բավականաչափ բարձր, անտառահատ բիոտոպերում՝ ցածր է և ենթարկվում է զգալի տատանումների:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ինքնաթիռներով անտառային տարածքների մշակում թունաքիմիկատներով, անտառային բիոտոպերից դուրս՝ անասունների գերաբաժեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Դիլիջան» ու «Արևիկ» ազգային պարկերում, ինչպես նաև մի շարք անտառային արգելավայրերում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Ջերմուկ» և «Գնիշիկ» ԲՀՊՏ-ների տարածքում, Արայի լեռան վրա ԲՀՊՏ-ի ստեղծում: Անտառի տերևակեր վնասատուների դեմ ինքնաթիռներով անտառների մշակման ժամանակ ընտրողական ազդեցությամբ թունաքիմիկատների օգտագործում:

102. Ապոլոն

Parnassius apollo kashtshenkoi Sheljuzhko, 1908

Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Առագաստաթիթեռներ - Papilionidae

Կարգավիճակը: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU A1cde: Տեսակը ընդգրկված է Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրություն: Խոշոր չափի թիթեռ է (արուի առջևի թևի երկարությունը 40-50 մմ, էգինը՝ 45-55 մմ), արուների թևերի ընդհանուր գուներանգը ալրասպիտակ է, էգերինը՝ դեղնակրեմավուն: Թևերի հետին եզրը թափանցիկ է և գուրկ թեփուկներից: Առջևի թևերի վրա կան տարբեր մեծության 5 սև պտեր, հետին թևերի վրա՝ 2 խոշոր կարմիր պտեր՝ սև օղակով և սպիտակ միջուկներով, թևերի անկյունային մասում տեղադրված են ավելի փոքր և միմյանց կպած 2-ական մոխրագույն պտեր:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, դեպի արևելք և հարավ-արևելք՝ մինչև Հարավային Սիբիր, Մոնղոլիա և Տյան-Շան, Փոքր Ասիա, Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Գեղարքունիքի (ք. Սևան, գ. Սեմյոնովկա), Տավուշի (ք. Դիլիջան), Կոտայքի (Հանքավան, Արզական, Ծաղկածոր), Վայոց Ձորի (Ջերմուկ ք., Գնիշիկ գ. շրջակայք), Սյունիքի (Լիճք, Շիշկերտ գգ. շրջակայք, ք.Քաջարան, Փխրուտ լքված գ.) մարզերից, Արայի լեռից:

Ապրելավայրերը: Նոսրանտառներ, վերին անտառեզրեր, սուբալպյան գոտում՝ քարքարոտ սարավանջեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան տալիս են մեկ սերունդ, թռչքը՝ հունիսի կեսից մինչև օգոստոսի կեսը: Էգերը ձվադրում են *Sedum caucasicum*՝ թրթուրների կերաբույսի շուրջը՝ սուբստրատի վրա: Չմեռում են ձվի կամ առաջին հասակի թրթուրների փուլում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականաչափ բարձր է: Մարդու գործունեությամբ չվնասված վայրերում՝ բավականին բարվոք:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ինքնաթիռների միջոցով անտառային տարածքների մշակում թունաքիմիկատներով, էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերարածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Շիկահող» պետական արգելոցում և «Դիլիջան», «Սևան» ու «Արևիկ» ազգային պարկերում, ինչպես նաև մի շարք անտառային արգելավայրերում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում կազմակերպվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ: Անտառի տերևակեր վնասատուների դեմ ընտրողական ազդեցությամբ թունաքիմիկատների օգտագործում՝ ինքնաթիռներով անտառների մշակման ժամանակ:

103. **Ալեքսանոր առագաստաթիթեռ**
Papilio alexanor orientalis Romanoff, 1884
Կարգ՝ Թեփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Առագաստաթիթեռներ - Papilionidae

Կարգավիճակը: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii). Տեսակը ընդգրկված է Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 35-58 մմ), բնորոշ է սեռական երկձևություն: Էգերի թևերի ընդհանուր գունաբանագր բաց դեղին է, արունների՝ օքրադեղնավուն: Առջևի թևերի վրա կան ծայրային և 2 լայնակի սև գույր, ինչպես նաև սկավառակային (դիսկալ) և կենտրոնական (մեդիալ) գծեր: Հետին թևերի եզրը բնահատուկ կտրատված է՝ նեղ, երկար ելուստներով, ունեն լայն՝ վերևից դեղին և երկնագույն թեփուկներով ծածկված, արտաքին լայնակի, և նեղ՝ հիմնային, գույր:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպա, Փոքր և Միջին Ասիա, Իրան, Աֆղանստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արագած, Հատիս և Արայի լեռների հարավային լանջերից, «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից, Կոտայքի (Արզական, Գառնի, Գեղաղիր, Ջրվեժ), Վայոց Ձորի (Վայք, Գնիշիկ) և Սյունիքի (Մեղրի) մարզերի մի շարք վայրերից:

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատներ, կսերոֆիտներ՝ 1000-2000 մ ծ.մ.բ., անտառի վերին եզրի քարքարոտ հատվածներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարվա ընթացքում տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ մայիսի կեսից մինչև հուլիսի կեսը: Չվաղրում են *Ferula orientalis*, *Ferula rigidula* բույսերի կոկոնների և ծաղիկների վրա: Բարձր հասակի թրթուրները սնվում են հիմնականում գիշերը, ցերեկը թաքնվում են բույսի տերևանոթային կամ ստորին մասերում: Չմեռում են հարսնյակները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականին բարձր է, մարդու գործունեությանը չվնասված վայրերում վիճակը բավականաչափ բարվոք է: Նկատվում են թվաքանակի խիստ տատանումներ՝ պայմանավորված կերաբույսի վեգետացիոն շրջանի տևողությամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերարածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները՝ Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում կազմակերպվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ, Արայի լեռան վրա ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

104. **Բոուդենի ճերմակաթիթեռ**
Artogeia bowdeni (Eitschberger, [1984])
 Կարգ՝ Թռչողակաթևեր կամ Թիթեռներ - *Lepidoptera*
 Ընտանիք՝ ճերմակաթիթեռներ - *Pieridae*

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 17-20 մմ), արունների թևերի ընդհանուր գույներանգը սպիտակ է, գագաթնամասի թևթևակի մզացումով և M3-Cu1 խորշիկում մուգ կետով, էգերինը՝ մինչև ջղերի դիսկալ մասը մուգ հիմային փոշեծածկով: Հետին թևերի ստորին մասը՝ դեղնակիտրոնագույն, մոխրագույն-կանաչ հիմային փոշեծածկով է, առջևի թևերինը՝ մաքուր սպիտակ, ապերքի գագաթը՝ կիտրոնագույն:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-արևելյան Թուրքիա, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Արագած լեռան ժայռային հատվածից:

Այրելավայրերը: Ժայռային գոտու մեկուսացած ալպյան բացատներ՝ 2900-3200 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ հուլիսի կեսից մինչև օգոստոսի կեսը: Չվաղորում են կերաբույս հանդիսացող *Arabis caucasica* լոկալ տեսակի բույսի տերևների վրա: Չմեռում են հարսնյակները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Բավականաչափ բարձր է՝ զգալի տատանումներով տարբեր տարիներին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում: Ալպյան գոտու մակերեսի կրճատում՝ պայմանավորված կլիմայի կանխատեսվող փոփոխությունների հետևանքով դրա՝ լանջով ի վեր տեղաշարժմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արագածի ալպյան» արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի բնապահպան ռեժիմի խստացում, չկարգավորված արածեցման կանխում:

105. Ավրորինա դեղնաթիթեռ

Colias aurorina Herrich-Schaffer, [1850]

Կարգ՝ Թռչողափեր կամ Թիթեռներ - *Lepidoptera*

Ընտանիք՝ Ճերմակաթիթեռներ - *Pieridae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1b(iii)+B 2b(iii).

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 25-35 մմ է, էգերինը՝ 35-40 մմ): Արուների թևերի ընդհանուր գունեանգը օքրագույն է, հաճախ ուժեղ մանուշակագույն փայլով, էգերը սպիտակ կամ նարնջագույն են, առջևի թևերի գագաթը և հետին թևերի արտաքին եզրը և դիսկալ պուտը սև են, իսկ հետին թևերինը՝ նարնջագույն: Արուների թևերի ստորին մասը հիմնականում դեղին գույնի է, էգերինը՝ դեղնականաչավուն:

Տարածվածությունը: Փոքր Ասիա, Կովկաս, Իրան, Հարավ-Արևմտյան Թուրքմենստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Ունի լայն տարածում: Հայտնի է Գեղարքունիքի (ք. Սևան, գ. Շորժա), Կոտայքի (Ջրվեժ, Գեղադիր, Մեղրաձոր, Արզական, Գառնի), Վայոց Ձորի (Գ-նիշիկ), Սյունիքի (Լիճք, Շվանիձոր, Գուղեմնիս, Վանք և Կալեր լքված գ.) մարզեր, Արագած և Արայի լեռներից, «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Քսենոֆիտներ և անտառի ու տրագանտների վերին սահմանում գտնվող տափաստանացած հատվածներ՝ տրագանտների ինտրուզիաներով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ մայիսի վերջից մինչև հուլիսի վերջը: Թրթուրները զարգանում են տրագանտային աստրագալի (*Astragalus microcephalus*) վրա: Չմեռում են երրորդ-չորրորդ հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Բավականաչափ բարձր է՝ զգալի տատանումներով տարբեր տարիներին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Արոտների համար տրագանտային ֆորմացիաների խարակում, տափաստանների հերկում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գ-նիշիկ» ԲՀՊՏ-ի տարածքի մեջ, Արայի լեռան վրա ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

106. **Կանաչավուն դեղնաթիթեռ**
Colias chlorocoma Christoph, 1888
Կարգ՝ Թռչողակաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Դերմակաթիթեռներ - Pieridae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 25-30 մմ է, էգերինը՝ 30-37 մմ), արուների թևերի ընդհանուր գուներանգը դեղին է, տարբեր պոպուլյացիաներում՝ կիտրոնագույնից մինչև նարնջագույն, էգերը սպիտակ են, երբեմն դեղնավուն երանգով, առջևի թևերի գագաթը և հետին թևերի արտաքին եզրը սև է, առջևի թևերի դիսկալ պուտը սև է, հետին թևերինը՝ դեղնա-նարնջագույն: Ստորին մակերեսի հիմնական գույնը դեղնականաչ է:

Տարածվածությունը: Թուրքիա, Իրան, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է Կենտրոնական Հայաստանում, հայտնի է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից, Արարատի (Լուսաշող և Ուրցալանջ գգ. շրջակայք) և Վայոց Ձորի (Գ-նիշիկ, Խաչիկ, Մարտիրոս, Խնձորուտ գգ.) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Տրագանտներ և տափաստաններ՝ 1600- 2400 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ մայիսի վերջից մինչև հուլիսի սկիզբը: Չարգանում են *Onobrychis cornuta* բույսի վրա: Չմեռում են, ենթադրաբար, 4-րդ հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Բավականաչափ բարձր է՝ զգալի տատանումներով տարբեր տարիներին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Արոտավայրերի տրագականտային ֆորմացիաների խաթարում, տափաստանների հերկում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գ-նիշիկ» ԲՀՊՏ-ի տարածքի մեջ:

107. **Աֆրիկական փրոթերերիա**
Proterebia afra hyrcana (Staudinger, 1901).
Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Սատիրներ - Satyridae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1a+B2a.

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 16-20 մմ), թևերի ընդհանուր գուներանգը մուգ շագանակագույն է, գագաթնամասն ավելի բաց է գունավորված՝ մինչև բաց բեժադարչնագույն: Առջևի և հետին թևերն առանձնահատուկ կարմիր պտերի տրամակապով են, պտերի միջուկը սև է, կենտրոնը՝ սպիտակ, հետին թևերի ստորին մակերեսին ջղերը սպիտակ փոշեծածկով են:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Բալկաններ, Փոքր Ասիա, Ղազախստան, Հարավ-Արևմտյան Թուրքմենստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Կոտայքի (Ծաղկաձոր, Բջնի), Սյունիքի (Շվանիձորից դեպի հյուսիս) մարզերից, Արայի լեռից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Քարքարոտ տափաստաններ, ալպյան գոտու տափաստանացած մարգագետիններ՝ 1800-2200 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ ապրիլի վերջից մինչև մայիսի վերջը: Չվաղորում են, ենթադրաբար *Stipa arabica* կերաբույսի վրա: Չմեռում են բարձր հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տափաստանային էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերաբաժեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում կազմակերպվող «Գ-նիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ, Արայի լեռան վրա ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

108. **Բրենթիս Ինո**

Brenthis ino schmitzi Wagener, 1983

Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - *Lepidoptera*

Ընտանիք՝ Նիմֆալիդներ - *Nymphalidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 16-18 մմ), թևերի ընդհանուր գուներանգը մուգ կարմրաաղյուսագույն է, առջևի և հետին թևերը՝ սեռին բնորոշ սև պտերի տրամակապերով:

Տարածվածությունը: Փոքր Ասիա, Հարավային Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Տավուշի (Իջևան ք. շրջակայք), Գողարբունիքի (Շորժա), Կոտայքի (Հանքավան, Արզական, Ծաղկաձոր) և Սյունիքի (Քաջարան ք. շրջակայք, Լքված գ. Փխրուտ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Ենթալպյան մարգագետիններ, անտառի վերին եզրի բացատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռչքը՝ հուլիսի սկզբից մինչև օգոստոսի սկիզբը: Կենսաբանության առանձնահատկությունները Հայաստանի պայմաններում հայտնի չեն: Թրթուրների հավանական կերաբույսը *Filipendula ulmaria* տեսակն է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Բարձր չէ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերաբաժեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում «Արզական-Մեղրաձոր» պետական արգելավայրի և «Չանգեզուր» ԲՀՊՏ-ի տարածքի մեջ:

109. **Վեղիական մելիքեա**

Melitaea vedica Nekrutenko, 1975

Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Նիմֆալիդներ - Nymphalidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a.

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 16-18 մմ), թևերի ընդհանուր գույներանգը դեղնաօրբագույն է, առջևի և հետին թևերը՝ սեռին բնորոշ սև պտերի տրամակապերով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Գեղամա լեռնաշղթայի արևմտյան ճյուղավորման էնդեմիկ է, հայտնի է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից (Գ-առնիի և Վեղիի հատվածներ) և Երանոս լեռանը անմիջապես հարող տարածքներից:

Ապրելավայրերը: Միջնալեռների աղբատ քսեռոֆիլային բուսականությամբ խճաքարային-կավային փլվածքներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ մայիսի կեսից մինչև հունիսի սկիզբը: Թրթուրները զարգանում են *Serratula serratuloides* բույսի տերևների վրա: Չմեռում են երրորդ-չորրորդ հասակի թրթուրները:

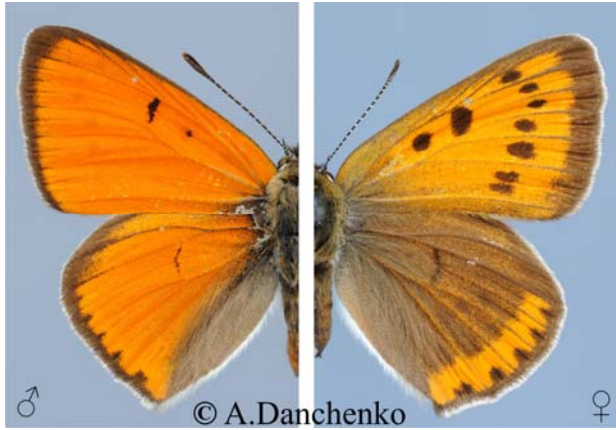
Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Համեմատաբար բարձր է՝ զգալի տատանումներով տարբեր տարիներին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Երանոս լեռան վրա գտնվող տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում «Խոսրովի անտառ» արգելոցի տարածքի մեջ:

110. Տարագույգ կապտաթիթեռ
Thersamonolycaena dispar rutila (Werneburg, 1864)
 Կարգ՝ Թեփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - *Lepidoptera*
 Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - *Lycanidae*

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+B2a: Ընդգրկված է Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակում (ver 2.3) «Համեմատաբար բարվոք վիճակում գտնվող, սակայն կարող է հայտնվել վտանգված տեսակների թվում» LR/nt կարգավիճակով, ինչպես նաև Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր թիթեռ է (արուի առջևի թևերի երկարությունը 16-19 մմ է, էգինը՝ 18-22 մմ), արուի թևերի ընդհանուր գուներանգն ալ կարմիր է՝ նեղ սև երիզով և դիսկալ մանրագծերով, էգի առջևի թևերն ալ կարմիր են՝ սև եզրային երիզով, պոստդիսկալ, դիսկալ և միջին բծերով, հետին թևերը գորշագույն են՝ միմյանց միացած մարգինալ պտերից կազմված կարմիր գոլով, հետին թևերի հակառակ՝ ստորին կողմը, մոխրա-երկնագույն է՝ պոստդիսկալ և մարգինալ բծերով, առջևի թևերը բաց կարմիր են՝ լավ զարգացած դիսկալ և պոստդիսկալ պտերի շարքերով, արտաքին եզրը բաց մոխրագույն է:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Կովկաս, Ադրբեջան (Սևանի լեռնաշղթայի հյուսիսային լանջ), Թուրքիա (Սևծովյան ափ), Սիջին Ասիա, Սիբիր, Հեռավոր Արևելք:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Ռոմանովի ամփոփագրում նշված միակ վայրից՝ “Lischk” (Չանգեգուրի լեռնաշղթա):

Ապրելավայրերը: Բացատներ անտառում, մեզոֆիլ մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանի պայմաններում կենսաբանության առանձնահատկությունները հայտնի չեն: Եվրոպայում զարգացման ընթացքում տալիս են երեք սերունդ: Առաջին սերնդի հասուն առանձնյակները հայտնվում են մայիսի վերջին: Չվաղրում են *Rumex hydrolapathum*, *Rumex crispus* բույսերի տերևների և ցողունների վրա: Չմեռում են 3-4-րդ հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Տվյալներ չկան:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տվյալներ չկան:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի հավանական ապրելավայրերի (Սևանի լեռնաշղթայի հարավային լանջեր, Մեղրիի լեռնաշղթա) հետազոտում, տեսակի հայտնաբերման դեպքում՝ այդ տարածքներին ԲՀՊՏ-ի կարգավիճակի սահմանում:

111. **Ռոմանովի թռնարես**

Tomares romanovi (Christoph, 1882)

Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 15-17 մմ է, էգերինը՝ 16-19 մմ), արուների թևերի ընդհանուր գունաբանությունը սևագորշագույն է՝ առջևի թևերի դիսկալ և հետին թևերի անալ մասում վառ կարմիր պոտով, հետին թևերի ստորին մակերեսը բաց կանաչ է՝ մետաղական փայլով:

Տարածվածությունը: Փոքր Ասիա, Անդրկովկաս, Իրան, Հարավ-Արևմտյան Տուրքմենստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Կենտրոնական և Հարավային Հայաստան: Հայտնի է Կոտայքի (Գառնի, Գեղաղիր, Հացավան, Ջրվեժ գյուղեր, Հատիս լեռ), Վայոց Ձորի (Արտավան), Արարատի (Ուրցալանջ), Սյունիքի (Շվանիձոր գ. շրջակայք) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատներ, չոր մարգագետիններ, տափաստաններ, անտառի վերին եզրերի տափաստանացած հատվածներ՝ 1300-2200 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ մայիսի կեսից մինչև հունիսի վերջը: Ձնեռում են հարսնյակները: Թրթուրները զարգանում են *Astragalus finitimus* բույսի ծաղկաբույլերում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Զխախտված ցենոզներում թվաքանակը համեմատաբար բարձր է՝ խիստ կախված է կերաբույսի պոպուլյացիայի խտությունից:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում, հողերի գոլորտնտեսական յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: Ինքնաթիռներով անտառների մշակման ժամանակ անտառի տերևակեր վնասատուների դեմ ընտրողական ազդեցությամբ թունաքիմիկատների օգտագործում:

112. Ալկոն կապտաթիթեռ

Maculinea alcon monticola (Staudinger, 1901)

Կարգ՝ Թռչողականներ կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 15-19 մմ է, էգերինը՝ 13-18 մմ): Արուն վերևից փայլատ մանուշակագույն է՝ արտաքին եզրի մզացումով, լավ արտահայտված դիսկալ և հետդիսկալ պտերի շարքով: Էգը վերևից միատար մուգ շագանակագույն է՝ թույլ արտահայտված դիսկալ պտուով: Թևերի ստորին մակերեսը միատար մուգ մոխրագույն է՝ դիսկալ և հետդիսկալ սև պտերից կազմված լավ արտահայտված նախշով:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, դեպի արևելք՝ մինչև Կենտրոնական Սիբիր, Փոքր Ասիա, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Շիրակի (Ջաջուռի լեռնանցք) Տավուշի (Գիլիջան և Իջևան թք. շրջակայք, Աճարկուտ գ.), Կոտայքի (Արզական), Վայոց Ձորի (Գնիշիկ գ. շրջակայք), Սյունիքի (Քաջարան թ. շրջակայք, գ. Շվանիձոր) մարզերից, Արագած լեռան հարավային լանջերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Չոր մարգագետիններ, բացատներ, քարքարոտ տափաստաններ՝ 1400-2300 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ հուլիսի կեսից մինչև օգոստոսի կեսը: Էգը ձվադրում է *Gentiana cruciata* բույսի ծաղկաբույլերի մեջ: Երկրորդ-երրորդ հասակի թրթուրները մրջյունների միջոցով տեղափոխվում են մրջյանոց, որտեղ էլ ձմեռում են: Ձմեռումից հետո ավարտում են սնվելը՝ ուտելով մրջյունների թրթուրներին և հարսնյակներին: Հարսնյակավորվում են մրջյանոցում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի հերկում, կերաբույսի ծաղկման շրջանում խոտհում, ինքնաթիռներով անտառառային տարածքների մշակում թունաքիմիկատներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» և ազգային պարկերում և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ: Ինքնաթիռներով անտառների մշակման ժամանակ անտառի տերևակեր վնասատուների դեմ ընտրողական ազդեցությամբ թունաքիմիկատների օգտագործում:

113. Արիոն կապտաթիթեռ

Maculinea arion zara Jachontov, 1935

Կարգ՝ Թռչողականներ կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Տեսակը գտնվում է արեալի սահմանագրին: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1a+B2a, ընդգրկված է ԲՊՄՄ (ver 2.3) «Համեմատաբար բարվոք վիճակում գտնվող, սակայն կարող է հայտնվել վտանգված տեսակների թվում» LR/nt կարգավիճակով և Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 16-18 մմ է, էգերինը՝ 15-20 մմ): Արուն վերևից մուգ կապույտ գույնի է՝ արտաքին եզրը խիստ մգացած է, լավ արտահայտված է դիսկալ և հետդիսկալ պտերի շարքը: Էգի նախշը նույնն է, սակայն ավելի լավ է արտահայտված: Թևերի ստորին մակերեսը մոխրագույն է՝ դիսկալ և հետդիսկալ սև պտերի լավ արտահայտված նախշով: Լավ է արտահայտված նաև բազալային փոշեծածկը:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Կովկաս, Փոքր Ասիա, Միջին Ասիա, Ղազախստան՝ մինչև Արևմտյան Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Լայն տարածում ունի: Հայտնի է Շիրակի (Աշոցքի շրջակայք) Գեղարքունիքի (Սևան քաղաքի շրջակայք, Շորժա), Տավուշի (Մարիգյուղ, Ջուջևան գյուղերի շրջակայք), Կոտայքի (Արզական, Մեղրաձոր, Գողթ, Գառնի գյուղերի շրջակայք), Վայոց Ձորի (Գնիշիկ գյուղի շրջակայք, Արտավան), Սյունիքի (Քաջարան քաղաքի շրջակայք, Կուրիս, Շվանիձոր գյուղեր, Պիարուտ լքված գյուղ) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Չոր մարգագետիններ, անտառների բացատներ, անտառի վերին եզրերի տափաստանացած հատվածներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ հունիսի կեսից մինչև հուլիսի վերջը: Էգը ձվադրում է *Oryganum vulgare* բույսի ծաղիկների մեջ: Երկրորդ-երրորդ հասակի թրթուրները մրջյունների միջոցով տեղափոխվում են մրջնանոց, որտեղ էլ ձմեռում են: Չմեռումից հետո ավարտում են սնվելը՝ ուտելով մրջյունների թրթուրներին և հարսնյակներին: Հարսնյակավորվում են մրջնանոցում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Բավականաչափ բարձր է՝ թվաքանակի միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի հերկում, կերաբույսի ծաղկման շրջանում իրականացվող խոտհումձ, անասունների գերարածեցում, ինքնաթիռներով անտառային տարածքների մշակում թունաքիմիկատներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի

տարածքի մեջ: Ինքնաթիռներով անտառների մշակման ժամանակ անտառի տերևակեր վնասատուների դեմ ընտրողական ազդեցությամբ թունաքիմիկատների օգտագործում:

114. **Մթնշաղային կապտաթիթեռ**
Maculinea nausithous (Bergstrasser, [1779])
Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Ընդհատված արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1a+B2a): Տեսակը ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver 2.3) «Համեմատաբար բարվոք վիճակում գտնվող, սասկյն կարող է հայտնվել վտանգված տեսակների թվում» LR/nt կարգավիճակով և Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 13-16 մմ է, էգերինը՝ 12-15 մմ): Արուի թևերը վերևից մուգ կապույտ են՝ խիստ մգացած արտաքին լայն եզրով, լավ արտահայտված են դիսկալ և հետդիսկալ պտերի շարքերը: Էգը վերևից միատար մուգ շագանակագույն է՝ թույլ արտահայտված դիսկալ պտուով: Թևերի ստորին մակերեսը միատար մուգ շագանակագույն է՝ դիսկալ և հետդիսկալ սև պտերի լավ արտահայտված նախշով:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, դեպի արևելք՝ մինչև Կենտրոնական Սիբիր, Փոքր Ասիա, Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է ոչ շատ տեղերից՝ Ստեփանավան քաղաքի շրջակայքից (Լոռու մարզ), Մեմյոնովկա և Շորժա գյուղերից (Գեղարքունիքի մարզ) և Ծաղկաձորից (Կոտայքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Մարգագետիններ, անտառի վերին եզրերի տափաստանացած հատվածներ՝ 2000-2300 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ հուլիսի կեսից մինչև օգոստոսի կեսը: Էգը ձվադրում է *Sanguisorba officinalis* բույսի ծաղիկների մեջ: Երկրորդ-երրորդ հասակի թրթուրները մրջյունների միջոցով տեղափոխվում են մրջնանոց, որտեղ էլ ձմեռում են: Չմեռումից հետո ավարտում են սնվելը՝ ուտելով մրջյունների թրթուրներին և հարսնյակներին: Հարսնյակավորվում են մրջնանոցում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի հերկում, կերաբույսի ծաղկման շրջանում իրականացվող խոտհունձ, անասունների գերարածեցում, ինքնաթիռներով անտառային տարածքների մշակում թունաքիմիկատներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում «Արգական-Մեղրաձոր» արգելավայրի տարածքի մեջ: Ինքնաթիռներով անտառների մշակման ժամանակ անտառի տերևակեր վնասատուների դեմ ընտրողական ազդեցությամբ թունաքիմիկատների օգտագործում:

115. **Անդրկովկասյան կապտաթիթեռ**
Plebejus transecaucasicus (Rebel, 1901)
Կարգ՝ Թռչողափեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առաջնաթևի երկարությունը 12-15 մմ), թևերի ընդհանուր երանգը մանուշակագույն է, մետաղական փայլով, ստորին թևերի վրա՝ եզրային սև գույնի պտերի շարքով, անալ մասի երիզը կարմիր գույնի է: Էգր մուգ գույնի է՝ միայն բազալային մասում է կապույտ, թևերի ստորին մակերեսի երանգը մոխրագույն է՝ թեթևակի կանաչավուն բազալային փոշեծածկով, դիսկալային պուտը և դիսկալային ու սուբմարգինալ պտերը բնորոշ են ցեղին, հետին թևերի սուբմարգինալ շարքի պտերի միջուկը մետաղական փայլվիուկներով է:

Տարածվածությունը: Հարավային Անդրկովկաս, Հյուսիս-Արևմտյան Թուրքիա, Հյուսիս-Արևմտյան Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Կոտայքի (Հացավան, Ջրվեժ), Արարատի (Գոռավանի ավազուտներ՝ Վեդի քաղաքի մոտ) և Սյունիքի (Ագարակ քաղաքի շրջակայք, Շվանիձոր գյուղ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Կավային և ավազոտ անապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարվա ընթացքում տալիս են մի քանի սերունդ: Էգր ձվադրում է կերաբույսի՝ *Alhagi persarum* -ի տերևների (ամառային սերունդ) և ցողունի մերձարմատային մասի վրա (գարնանային սերունդ):

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Չխախտված բիոտոպերում բավականաչափ բարձր է, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Վտանգված չոր էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների չկարգավորված արածեցմամբ: Հողերի գյուղատնտեսական յուրացում: Լեռնագործություն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում և «Գոռավանի ավազուտներ» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները՝ «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում:

116. **Դիանա կապտաթիթեռ**
Neolysandra diana (Miller, 1923)
Կարգ՝ Թեփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առաջնաթևի երկարությունը 12-15 մմ): Արուի թևերի ընդհանուր երանգն երկնագույն է՝ մետաղական փայլով, եզրի մզացումը շատ ուժեղ է արտահայտված, երբեմն՝ հասնում է դիսկալ մասին: Էզր մուգ է գունավորված, թևերի բազալային մասը ծածկված է կապույտ փոշեհատիկներով, ունեն լավ արտահայտված դիսկալ մանրագծիկ: Հետին թևերի ստորին մակերեսի հիմնական երանգը կապտա-կանաչավուն է՝ մետաղական փայլով, առաջնաթևերինը՝ մոխրագույն, պոստդիսկալ շարքերը խիստ թերզարգացած են:

Տարածվածությունը: Հայտնի են միայն երկու պոպուլյացիաներ՝ Հյուսիս-Արևմտյան Թուրքիայից (Լարս) և դիտարկվող՝ հայկականը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Կոտայքի մարզ՝ Գեղադիր, Չորաղբյուր գյուղերի շրջակայք, Հատիս լեռ:

Ապրելավայրերը: Ենթալպյան մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, ձմեռում են հարսնյակները: Էզր ձվադրում է *Vicia* sp. բույսի կոկոնների մեջ, որտեղ էլ զարգանում է թրթուրը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը ցածր է՝ խիստ տատանումներով տարբեր տարիներին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, խոտհունձ, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերում ԲՀՊՏ-ների ստեղծում (արգելավայրերի կամ բնության հուշարձանների կարգավիճակով), արածեցման կարգավորում:

117. **Դամոնիդես կապտաթիթեռ**

Agrodiactus damonides (Staudinger, 1899)

Կարգ՝ Թռչողափեր կամ Թիթեռներ - *Lepidoptera*

Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - *Lycaenidae*

Կարգավիճակը: Խիստ սահմանափակ արեալով ծայրահեղ հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1ab(i,ii,iii)+B 2b (i,ii,iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 15-20 մմ), թևերի ընդհանուր երանգն երկնագույն՝ մետաքսային փայլով, թևերի ստորին մակերեսը՝ սեռին բնորոշ՝ հետին թևերի վրա լավ արտահայտված սպիտակ մանրագծով, հետին թևերի դիսկալ բիծը և հետդիսկալ բծերի շարքը խիստ թերզարգացած են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի են մի քանի նմուշներ՝ Սեղրի գետի աչափնյա մասից:

Ապրելավայրերը: Տրագանտներ, ֆրիգանա՝ լեռնային գոտու ցածր և միջին գոտիներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ մայիսի կեսից մինչև հունիսի կեսը, կենսաբանության մանրամասները հայտնի չեն, թրթուրների հավանական կերաբույսը *Astragalus ordubadensis* տեսակն է:

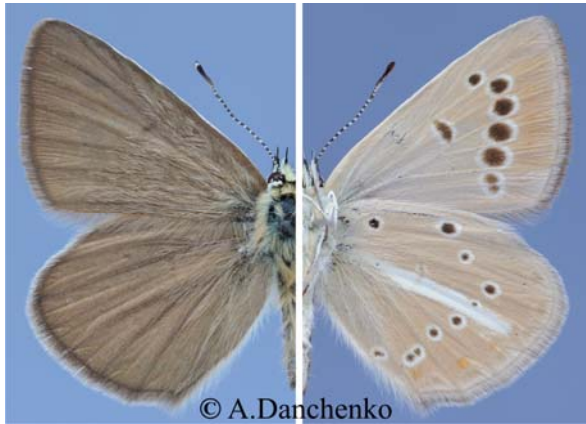
Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ, վերջին նմուշները հավաքվել են 1973 թվականին, հավանաբար, անհետացել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տեսակի ապրելավայրերում հանքարդյունահանում, վերջին նմուշները նշվել են մինչև Ագարակի հանքի շահագործումը:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի հետազոտում, հայտնաբերման դեպքում՝ ապրելավայրերում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

118. **Երևանյան կապտաթիթեռ**
Agrodiactus eriwanensis Forster, 1960
Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 12-15 մմ), թևերը դարչնագույն են՝ դեղնավուն երանգով, արուի առջևի թևերը՝ առանձնահատուկ անդրոկոնիալ դաշտերով, թևերի ստորին մակերեսը՝ սեռին բնորոշ՝ հետին թևերի վրա լավ արտահայտված սպիտակ մանրագծիկով: Հավաստի որոշումը հնարավոր է տեսակին հատուկ՝ CN=32-34, կարիոտիպի հիման վրա:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-Արևմտյան Թուրքիա, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Կենտրոնական Հայաստան, հայտնի է Արագած լեռան հարավային լանջերից, «Խոսրովի անտառ» արգելոցի Գառնիի հատվածից, Գ-նիշիկ գյուղի շրջակայքից:

Ապրելավայրերը: Տրագանտներ, անտառի վերին սահմանի չոր մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ հունիսի կեսից մինչև հուլիսի կեսը: Կերաբույսերը և կենսաբանության առանձնահատկությունները հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Չխախտված բիոտոպերում բավականաչափ բարձր է: Թվաքանակի փոփոխությունների վերաբերյալ տեղեկություններ չկան:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոսրովի հողերի հերկում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գ-նիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

119. **Հուրերսի կապտաթիթեռ**
 Agrodiactus huberti Carbonell, 1993
 Կարգ՝ Թռչողկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
 Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 15-20 մմ), թևերի ընդհանուր երանգն երկնագույն է՝ մետաղական փայլով, թևերի ստորին մակերեսը՝ սեռին բնորոշ՝ հետին թևերի վրա լավ արտահայտված սպիտակ մանրագծով: Տեսակի հավաստի որոշումը հնարավոր է տեսակին հատուկ՝ CN=35-37, կարիոտիպի հիման վրա:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-Արևմտյան Թուրքիա, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Կենտրոնական և Հարավային Հայաստան, հայտնաբերվել է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում (Գառնիի և Վեդիի հատվածներ), Վայոց Ձորի (Մարտիրոս, Խնձորուտ, Գնիշիկ) և Սյունիքի (Քաջարան, Փխրուտ լքված գյուղ) մարզերում:

Ապրելավայրերը: Տրագանտներ, անտառի վերին եզրի չոր մարգագետիններ և տափաստաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ հունիսի կեսից մինչև օգոստոսի կեսը: Թրթուրը զարգանում է *Astragalus brachycarpus*, *Astragalus prilipkoanus* բույսերի տերևների վրա: Չմեռում են երրորդ կամ չորրորդ հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականին ցածր է, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» և «Չանգեզուր» ԲՀՊՏ-ների տարածքի մեջ:

120. **Իֆիգենիա կապտաթիթեռ**

Agrodiactus iphigenia araratensis De Lesse, 1957

Կարգ՝ Թռչողականներ կամ Թիթեռներ - *Lepidoptera*

Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - *Lycanidae*

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 15-20 մմ), թևերի ընդհանուր երանգն երկնագույն է՝ մետաքսային փայլով, թևերի ստորին մակերեսը՝ սեռին բնորոշ՝ հետին թևերի վրա լավ արտահայտված, դիստալ ուղղությամբ լայնացող սպիտակ մանրագծով: Տեսակի հավաստի որոշումը հնարավոր է տեսակին հատուկ՝ CN=14 կարիոտիպի հիման վրա:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպա, Թուրքիա, Հարավային Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Վայոց Ձորի (Աղնջածոր և Գնիշիկ գյուղերի շրջակայք) և Սյունիքի (Բիչենեկի լեռնանցքից դեպի հյուսիս գտնվող լանջեր):

Ապրելավայրերը: Չոր ենթալպյան մարգագետիններ, անտառի վերին եզրի բացատներ՝ 1400-2200 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ հուլիսի վերջից մինչև հուլիսի վերջը: Թրթուրը զարգանում է նախնական որոշմամբ *Onobrychis cadmea* բույսի տերևների վրա: Չմեռում են երկրորդ-երրորդ հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ԲՀՊՏ-ի տարածքի մեջ:

121. **Անտալաձ կապտաթիթեռ**
Agrodiactus neglectus Dantchenko, 2000.
Կարգ՝ Թռչողկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 18-22 մմ), թևերի ընդհանուր երանգը կապույտ է՝ մետաղական փայլով, եզրի մզացումը շատ ուժեղ է արտահայտված, երբեմն հասնում է մինչև թևի միջին մասը, էզը դարչնագույն է, թևերի ստորին մակերեսը՝ սեռին բնորոշ՝ հետին թևերի վրա լավ արտահայտված սպիտակ մանրագծով: Հավաստի որոշումը հնարավոր է տեսակին հատուկ՝ CN=25, կարիոտիպի հիման վրա:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սյունիքի մարզ՝ Մեղրիի լեռնաշղթայի հարավային լանջեր՝ Լիճք գյուղի մոտ և Շվանիձոր գյուղից դեպի հյուսիս:

Ապրելավայրերը: Անտառի վերին եզրի չոր մարգագետիններ՝ 1400-1900 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ հուլիսի կեսից մինչև օգոստոսի կեսը: Թրթուրը զարգանում է *Astragalus robustus* բույսի լոկալ ձևի տերևների վրա: Չմեռում են երկրորդ հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Բավականին ցածր է, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում, ենթակառուցվածքի զարգացում (ճանապարհաշինություն):

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

122. **Նինայի կապտաթիթեռ**
Agrodiactus ninae Forster, 1956
Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ, կտրատված արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 15-20 մմ է, թևերի ընդհանուր երանգն երկնագույն է՝ մետաքսային փայլով, ջղերի դիստալ ծայրերը սև փոշեծածկով են, թևերի ստորին մակերեսը՝ սեռին բնորոշ հետին թևերի վրա լավ արտահայտված սպիտակ մանրագծով, հետին թևերի դիսկալ պուտը և հետդիսկալ պտերի շարքը լավ են զարգացած:

Տարածվածությունը: Հայաստան, Վրաստան, Հյուսիս-Արևելյան Թուրքիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է ոչ շատ տեղերից՝ Շիրակի (Ջաջուռի լեռնանցք), Կոտայքի (Գեղարդի վանք՝ Գողթ գյուղի մոտ), Գեղարքունիքի (Շորժա) և Վայոց Ձորի (Վայք ք. շրջակայք, Մարտիրոս, Գնիշիկ գյուղեր) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցի Գառնիի հատվածից:

Ապրելավայրերը՝ Գիհու նոսրանտառներ, տրազանտներ՝ 1300-2300 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ հուլիսի սկզբից մինչև օգոստոսի կես: Թրթուրը զարգանում է *Astragalus brachycarpus*, *Astragalus subrobustus* վեգետացիան ավարտած բույսերի տերևների և ծաղկաբույլերի վրա: Չմեռում են առաջին հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Չափավոր բարձր է՝ խիստ տատանումներով տարբեր տարիներին, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ԲՀՊՏ-ի տարածքի մեջ:

123. **Մուռակովի կապտաթիթեռ**

Agrodiactus surakovi Dantchenko et Lukhtanov, 1994

Կարգ՝ Թռչողաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արունների առջևի թևի երկարությունը 17-19 մմ), թևերի ընդհանուր գունավորումն երկնագույն՝ մետաքսային երանգով, թևերի ստորին մակերեսը՝ սեռին բնորոշ՝ հետին թևերի վրա լավ արտահայտված, սպիտակ մանրագծով: Հավաստի որոշումը հնարավոր է տեսակին հատուկ՝ CN=50, կարիոտիպի հիման վրա:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-Արևմտյան Թուրքիա, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Կենտրոնական Հայաստան, հայտնի է Կոտայքի (Գեղադիր, Գառնի գգ. շրջակայք), Վայոց Ձորի (Մարտիրոս, Խնձորուտ, Գնիշիկ) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Տրագանտներ, անտառի վերին եզրի չոր մարգագետիններ և տափաստաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ՝ հունիսի կեսից մինչև օգոստոսի կեսը: Թրթուրը զարգանում է *Astragalus brachycarpus* բույսի տերևների վրա: Չմեռում են երկրորդ հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բարձր չէ, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, խոտհում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

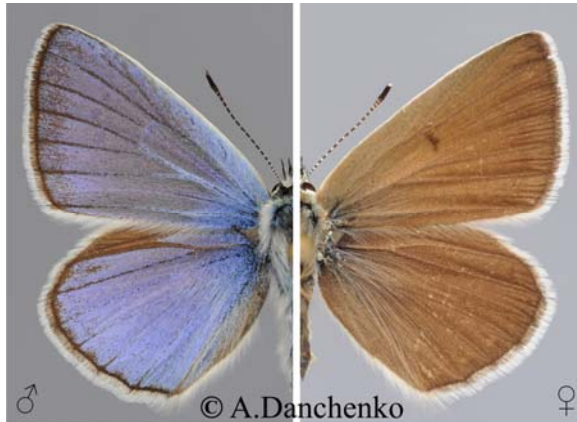
Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ԲՀՊՏ-ի տարածքի մեջ:

124. **Թուրքական կապտաթիթեռ**

Agrodiaetus turcicus Koçak, 1977

Կարգ՝ Թեփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Կապտաթիթեռներ - Lycaenidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ոչ խոշոր չափի թիթեռ է (արուների առջևի թևի երկարությունը 15-20 մմ), թևերի ընդհանուր երանգը կապույտ է՝ մանուշակագույն նրբերանգով, թևերի ստորին մակերեսը՝ սեռին բնորոշ՝ հետին թևերի վրա լավ արտահայտված դիստալ ուղղությամբ լայնացող սպիտակ գոլով: Առջևի թևերի ստորին մակերեսի պտերի դիսկալ շարքը խիստ կորացած է: Հավաստի որոշումը հնարավոր է տեսակին հատուկ՝ CN=24, կարիոտիպի հիման վրա:

Տարածվածությունը: Հյուսիս-Արևելյան Թուրքիա, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետություն, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է ոչ շատ տեղերից՝ Ջաջուռի լեռնանցքից (Շիրակի մարզ), Մարտունի քաղաքի շրջակայքից (Գեղարքունիքի մարզ), Գնիշիկ, Խնձորուտ, Մարտիրոս գյուղերի շրջակայքից (Վայոց Ձորի մարզ):

Ապրելավայրերը: Համեմատաբար մեզոֆիլ ենթալպյան մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս են մեկ սերունդ, թռիչքը՝ հունիսի վերջից մինչև հուլիսի վերջը: Թրթուրը զարգանում է նախնական որոշմամբ *Onobrychis cadmea* բույսի տերևների վրա: Չմեռում են երկրորդ-երրորդ հասակի թրթուրները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականին ցածր է, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Խոպան հողերի հերկում, խոտհում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ԲՀՊՏ-ի տարածքի մեջ:

125. **Կաչուկի իլիկաթիթեռ**

Hyles hippophaes caucasica (Denso, 1913)

Կարգ՝ Թռչողականներ կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Իլիկաթիթեռներ - Sphingidae

© A. Danchenko

Կարգավիճակը: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1a+B2a: Տեսակը ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver 2.3) DD «Տվյալներն անբավարար են» կարգավիճակով և Բեռնի կոնվենցիայի Հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 60-75 մմ), թևերի ընդհանուր գուներանգը ձիթամոխրագույն է, միջնամասում՝ սեռին բնորոշ՝ լայնակի գուլի տեսք ունեցող բաց գույնի հատվածով: Հետին թևերը վառ վարդագույն են, հիմքին մոտ՝ սև, արտաքին երիզը կեղտոտ մոխրագույն է, ծուպերիզը՝ սպիտակ:

Տարածվածությունը: Եվրոպայի հարավային մաս, դեպի արևմուտք՝ Արևմտյան Եվրոպայի և Ռուսաստանի հարավով մինչև Տյան-Շան և Պամիր: Փոքր Ասիա, Իրան, Միջին Ասիա, Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Լայն տարածված է Կենտրոնական և Հարավային Հայաստանում: Հայտնաբերված է Արագածոտնի (գ. Բյուրական), Կոտայքի (Գառնի, Հացավան), Արարատի (Ուրցածոր գյուղի շրջակայք), Վայոց Ձորի (Ջերմուկ քաղաք, Գնիշիկ, Արփի գյուղերի մոտ) և Սյունիքի (Մեղրի) մարզերից, «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Անապատներ, կիսաանապատներ, գիհու նոսրանտառներ, ճանապարհների երկայնքով անտառաշերտեր, քաղաքների և ավանների պուրակային գոտիներ, *Elcagnus angustigolia* տեսակի մացառուտներով, ակտիվ մարդկային գործունեությունից զուրկ ռուդեռալ լանդշաֆտների հատվածներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չարգացման ընթացքում տալիս են 2-3 սերունդ, թիթեռները թռչում են մայիսից մինչև սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներ: Ամառային-աշնանային սերնդների թվաքանակն ավելի բարձր է: Չվաղորում են *Elcagnus angustigolia* բույսի տերևների վրա, որտեղ էլ զարգանում են թրթուրները: Ակտիվ չվող տեսակ է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականաչափ բարձր է՝ մեծ տատանումներով տարբեր տարիներին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և :

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

126. **Պրոզերպինա իլիկաթիթեռ**
Proserpinus proserpina (Pallas, 1772)
Կարգ՝ Թռչողականներ կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Իլիկաթիթեռներ - Sphingidae

© A.Danchenko

Կարգավիճակը: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1a+B2a: Տեսակը ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver 2.3) «Տվյալներն անբավարար են»՝ DD կարգավիճակով և Բեռնի կոնվենցիայի հավելված II-ում:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 20-25 մմ), առջևի թևերի ընդհանուր գուներանգը կանաչ կամ մոխրագույն կանաչ է, հետին թևերինը՝ դեղին, սև գույնի արտաքին եզրով:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, դեպի արևելք և հարավ-արևելք՝ մինչև Կենտրոնական Սիբիր և Տյան-Շան, Փոքր Ասիա, Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Լայն տարածված է Կենտրոնական և Հարավային Հայաստանում, հայտնաբերվել է Արագած լեռան հարավային լանջերում, Կոտայքի (Արգական և Հացավան գյուղերի մոտակայք), Արարատի (Վեդի ք. շրջակայք), Վայոց ձորի (Գնիշիկ գ. մոտ) և Սյունիքի (Զաջարան, Գորիս, Միսիան, Մեղրի, Կուրիս, Լեղվազ) մարզերում, «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է գրեթե բոլոր բարձրունքային գոտիներում, բացի ալպյանից՝ գործնականապես բոլոր բիոտոպներում, որտեղ կան համապատասխան մեզոֆիլ հատվածներ՝ առվակների, գետերի, ճահճացած ցածրավայրերի, ոռոգման և ջրաբաշ ջրանցքերի երկայնքով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում տեսակը սննդային կապի մեջ է գտնվում *Epilobium hirsutum* բույսի հետ: Էգը երիտասարդ բույսի միջին հատվածներում տերևների ստորին մասի վրա դնում է 1-3 ձու: Տարվա ընթացքում տալիս են մեկ սերունդ: Թիթեռների թռիչքը պայմանավորված է տեղանքի բարձրությամբ և տևում է ապրիլի վերջից մինչև հուլիսի վերջը:

Թիթեռներն ակտիվ են՝ սկսած մթնշաղից և գրեթե ողջ գիշերը: Լուսաթակարսներով դժվար են բռնվում: Թթրթուրները հանդիպում են հունիսից մինչև օգոստոսի վերջը-սեպտեմբերի կեսը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը բավականին բարձր է՝ մեծ տատանումներով տարբեր տարիներին :

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: Տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքի մեջ:

127. Ավետյանի երկրաչափ քիթեռ

Cidaria avetianae Wardikian, 1974

Կարգ՝ Թփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera

Ընտանիք՝ Երկրաչափ քիթեռներ - Geometridae

© K. Aghababayan/AUA

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Թևերի բացվածքը 17-21 մմ է: Բեղիկները պարզ տիպի են, խոզանաձև: Շոշափուկները սև են: Գլուխը, կուրծքը և փորիկը պատված են սև, սպիտակափառ թեփուկներով: Թևերը սպիտակավուն-մոխրագույն են, առջևիկները՝ հազիվ նշմարվող միջին բծով: Հետին թևերն առջևիկներից ավելի բաց են գունավորված:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Տավուշի (Գետիկ գետի կիրճի վերին հատված) և Սյունիքի (Գորիս ք., Գեղանուշ և Նոնաձոր գգ. մոտ) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցի Գառնիի հատվածից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի չոր նոսրանտառներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թիթեռները թռչում են մայիս-հունիս ամիսներին և օգոստոսի վերջին, թռչում են դեպի լույսի աղբյուր: Հավանաբար տալիս են 2 սերունդ: Կերաբույսերը հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Վորոտան» ԲՀՊՏ-ի տարածքի մեջ:

128. **Ալեքսանդրի երկրաչափ թիթեռ**
Eupithecia alexandriana Wardikian, 1972
Կարգ՝ Թեփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Երկրաչափ թիթեռներ - Geometridae

© K.Aghababayan/AUA

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Թևերի բացվածքը 19 մմ է: Առջևի թևերի հետին եզրից սկիզբ առնող տրամակապը չի հասնում թևի առջևի եզրին, գագաթը բաց գունավորված աղեղնաձև գոյով է: Ավելի բաց գունավորված միջին բջջի գագաթին տեղադրված է երկար նեղ բիծ: Հետին թևերն ավելի միատար են գունավորված, պատված են մուգ մոխրագույն թեփուկներով, ունեն փոքր միջին բիծ: Ծուպերը միագույն են: Թևի նախշը թույլ է արտահայտված:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է ք. Երևանից (հավաքված է Կենդանաբանական և Բուսաբանական այգիներում) և Կոտայքի մարզից (Ծաղկաձոր ք. շրջակայք):

Ապրելավայրերը: Հայտնի չեն, թիթեռները թռչում են դեպի լույսի աղբյուր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տալիս է երկու սերունդ, թիթեռները թռչում են մայիսին և սեպտեմբերին, կենսաբանության այլ առանձնահատկություններ հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ:

Վտանգման հիմնական գործոններ: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վերաբերյալ ստույգ տեղեկությունների և կենսաբանության առանձնահատկությունների պարզաբանում, որից հետո՝ տեսակի տարածման վայրերի պահպանում:

129. **Համլետի երկրաչափ թիթեռ**

Eupithecia hamleti Wardikian, 1985

Կարգ՝ Թեփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - *Lepidoptera*

Ընտանիք՝ Երկրաչափ թիթեռներ - *Geometridae*

© K.Aghababyan/AUA

Կարգավիճակը: Չափազանց սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Թևերի բացվածքը 16-17 մմ է: Բեռիկները թելածն են: Առջևի և հետևի թևերը միագույն են, պատված են բաց մոխրագույն թեփուկներով: Երկու թևերի միջնամասում տեղադրված է մեկական պուտ: Առաջնաթևերի միջնապուտը ձգված է լայնակի ուղղությամբ, հետին թևերինը՝ կլորավուն է:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն ք. Երևանից (Կենդանաբանական այգի):

Ապրելավայրերը: Հայտնի չեն, թիթեռները թռչում են դեպի լույսի աղբյուր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թիթեռները թռչում են դեպի լույսի աղբյուր սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին: Կենսաբանության այլ մանրամասները հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վերաբերյալ ստույգ տեղեկությունների և կենսաբանության առանձնահատկությունների պարզաբանում, որից հետո՝ տեսակի տարածման վայրերի պահպանում:

130. **Սերգեյի երկրաչափ թիթեռ**
Eupithecia sergiana Wardikian, 1972
Կարգ՝ Թեփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Երկրաչափ թիթեռներ - Geometridae

Կարգավիճակը: Չափազանց սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Թևերի բացվածքը 17 սմ է: Գլուխը, մեջքը և փորիկը պատված են մուգ թեփուկներով: Առջևի թևերի վրայով ձգվում է բաց գունավորված ալիքաձև նեղ տրամակապ: Թևի տրամակապի միջին մասում կա հետզհետե վերացող սև գիծ: Միջին բջջի գագաթին տեղադրված է նեղ, երկարավուն բիծ: Թևի հիմքն առանց նախշի է: Ծուպերը գոլավոր են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն ք. Երևանից (Կենդանաբանական այգի):

Ապրելավայրերը: Հայտնի չեն, թիթեռները թռչում են դեպի լույսի աղբյուր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թիթեռները թռչում են դեպի լույսի աղբյուր սեպտեմբերին: Կենսաբանության այլ մանրամասներ հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վերաբերյալ ստույգ տեղեկությունների և կենսաբանության առանձնահատկությունների պարզաբանում, որից հետո՝ տեսակի տարածման վայրերի պահպանմանը ուղղված միջոցառումների մշակում:

131. **Կուզնեցովի երկրաչափ թիթեռ**
Ortholitha kuznetzovi Wardikian, 1957
Կարգ՝ Թեփուկաթևեր կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Երկրաչափ թիթեռներ - Geometridae

© K.Aghababayan/AUA

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Թևերի բացվածքը 30 մմ է: Առջևի թևերի նախշը կազմված է սպիտակ, ալիքաձև եզրային գուլից և լայն, մուգ գունավորված, սպիտակ երիզով, ընդհատվող, լայնակի տրամակապից: Ոտքերը բարակ են, հետին սրունքները՝ 1 գույգ խթանով: Գլուխը, կուրծքը և փորիկը ծածկված են մուգ գույնի մարմնին կապած թեփուկներով: Բեղիկները սանրաձև են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է ք.Երևանից (Կենդանաբանական այգի) և Սյունիքի մարզից (Միսիան ք. մոտակայք):

Ապրելավայրերը: Հայտնի չեն, թիթեռները թռչում են դեպի լույսի աղբյուր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ուշ աշնանային տեսակ է, թիթեռները թռչում են դեպի լույսի աղբյուր հոկտեմբերին, կենսաբանության այլ առանձնահատկություններ հայտնի չեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացահայտված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վերաբերյալ ստույգ տեղեկությունների և կենսաբանության առանձնահատկությունների պարզաբանում, որից հետո՝ տեսակի տարածման վայրերի պահպանությանն ուղղված միջոցառումների մշակում:

132. **Կարելիների մռայլ արջաթիթեռ**
Axiopoena karelini Ménétries, 1842
Կարգ՝ Թռչողականներ կամ Թիթեռներ - Lepidoptera
Ընտանիք՝ Արջաթիթեռներ - Arctiidae

©K.Aghababyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր չափի թիթեռ է (առջևի թևի երկարությունը 45-48 սմ): Առջևի թևերը սև ածխագույն են՝ մետաքսային շողողյունով, հետին թևերն աղյուսագույն կարմիր են, իսկ արտաքին եզրը՝ կարմրամոխրագույն: Օձիկը կարմիր է, փորիկը՝ կարմրագորշագույն՝ սև ծայրով:

Տարածվածությունը: Ռուսաստանի Կրասնոդարի երկրամաս (ք.Սոչի), Վրաստան, Հայաստան, Թուրքիա, Իրաք:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Երևան քաղաքից (Հրազդան գետի կիրճ, Կենդանաբանական այգի և այլն), Տավուշի (ք.Նոյեմբերյան), Կոտայքի (ք. Աբովյանի շրջակայք), Արարատի (Վեդի ք. մոտակայք) և Սյունիքի (ք. Մեղրի) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Չորասեր (քսերոֆիլ) բուսականությամբ լեռնային հատվածներ՝ 600-1000 մ ծ.մ.ք:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարվա ընթացքում տալիս են մեկ սերունդ, թիթեռները թռչում են մթնշաղին և գիշերը՝ հունիս-հուլիս ամիսներին, որից հետո անցնում են դիսպաուզայի: Դիսպաուզայի ընթացքում ցերեկը թաքնվում են փոքր քարանձավներում և ժայռերի ճեղքերում, ավարտից հետո՝ օգոստոսին- սեպտեմբերին, վերսկսում են թռիչքը, այդ ժամանակ էլ ձվադրում են:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Ամենուրեք ցածր է: Զիչ թե շատ մեծ թվով առանձնյակներ հայտնաբերվում են միայն քարանձավներում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում և թրթուրների կերակրման համար պիտանի տարածքների յուրացում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերում արածեցման սահմանափակում: Հրազդան գետի կիրճում ԲՀՊՏ-ի ստեղծում, ինչը նախատեսված է Երևան քաղաքի զարգացման գլխավոր հատակագծով:

133. **Մգաթև մեղու**

Lithurge fuscipenne Lepeletier, 1841

Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera

Ընտանիք՝ Մեգախիլիդներ - Megachilidae

©A.Karagyozyan

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1a+B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր մեղու է, էգի մարմնի երկարությունը 16-19 մմ է, արուինը՝ 14-15 մմ: Վերին ծնոտները նեղ են՝ գագաթին երկատամնավոր: Էգի գլուխը պատված է սպիտակ կարճ մազիկներով, երեսի վրա կա եղջյուրանման մեծ ելուստ, մեչքի վրա՝ կնճիռներ և կետեր, փորիկի 1-5-րդ տերգիտների ծայրերին՝ սպիտակ կարճ մազիկներ, հետանցքի ծոպերիզը սևա-շագանակագույն է: Արուի 3-6-րդ տերգիտների հիմքի վրա կան մուգ մազիկներ, 7-րդ տերգիտը փշաձև է, սրածայր:

Տարածվածությունը: Արևմտյան Պալեարկտիկայի միջին լայնություններ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Երևանից, Շիրակի (Գյումրի ք. մոտակայք), Կոտայքի (գ.Արտավազ) և Վայոց Ձորի (գ. Արենի) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատային և տափաստանային լանդշաֆտներ, գետամերձ մարգագետիններ և այգիներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միայնակ մեղուներ են, թռիչքը՝ հուլիս-օգոստոս ամիսներին, այցելում են գերազանցապես Asteraceae ընտանիքին պատկանող բույսերի ծաղիկները, բնակալում են չոր բնափայտում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ են, հանդիպում են ոչ մեծ քանակով առանձնյակներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի յուրացում, գերարածեցում, տնտեսություններում լայն ազդեցությամբ միջատասպանների կիրառում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում նախատեսվող «Գնիշիկ» ազգային պարկի տարածքում: Տնտեսություններում ընտրողական ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

134. **Մեղու Դեսեպտորիա**
 Megachile deseptoria Peres, 1884
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Մեգախիլիդներ - Megachilidae

© A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B 1a+B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի մեղու է, մարմնի երկարությունը՝ 12-13 մմ: Էգի երեսկալը ծածկված է սպիտակ մազիկներով, եզրը ուղիղ է: Գլխի գագաթըն աչքերի հետևի հատվածում պատված է ցրված կետերով, փորիկի 1-2 տերզիտներն երկար բաց գույնի մազիկներով են, 2-5 ըդ տերզիտների եզրերը՝ կարճ մազիկներից կազմված գոլով, 6-րդը՝ կլորավուն սպիտակ թաղիքե պուտով: Արուի 2-րդ տերզիտը սպիտակ մազիկներով ծածկված կողային բծերով է, 6-րդ տերզիտը կոպիտ քարթավոր է՝ եռանկյունաձև կամ փոքր-ինչ կլորավուն կտրվածքով:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպա, Անդրկովկաս, Միջին Ասիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Երևանից, Մուսալեռ գ. շրջակայքից (Արմավիրի մարզ), «Խոսրովի անտառ» արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի անապատներ և կիսաանապատներ, բլուրների կսեռոֆիտ լանջեր, մարգագետիններ, անտառեզրեր, գետամերձ հովիտներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միայնակ մեղուներ են, թռիչքը՝ մայիսից մինչև օգոստոս, բնակալում են պատրաստի խոռոչներում, որտեղ տերևների կտորներից պատրաստում են սերունդը կերակրելու համար խորշեր: Կերաբույսերն են՝ *Thymus serpyllum* L., *Zygophyllum fabago* L. և այլ տեսակներ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Թվաքանակը մեծ չէ, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի հերկում, միջատասպանների ոչ խելամիտ օգտագործում:

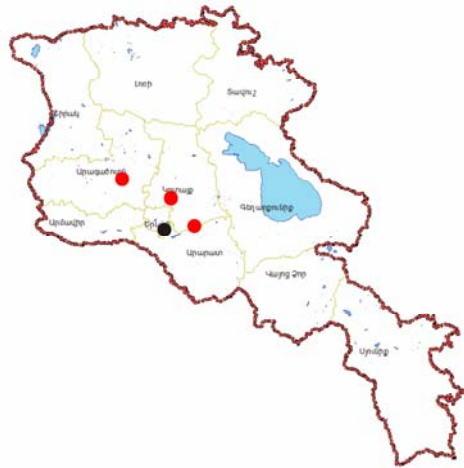
Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տնտեսություններում ընտրողական ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

135. Մոմաբույսի մեղու
Osmia cerinthides F. Morawitz, 1876
 Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
 Ընտանիք՝ Մեգախիլիդներ - Megachilidae

©A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1a+B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Էգի գլուխը և կուրծքը պատված են գորշագույն, փորիկի 1-3 թղ տերգիտները՝ շիկակարմիր, 6-րդը՝ սև մազիկներով: Այտերը կոշտացած հաստացումով են, երեսկալի կողքերին կան երկար եղջերանման ելուստներ, առջևի եզրի միջնամասում՝ եռանկյունաձև ատամիկ: Արուի երեսը սև է, կուրծքը պատված է դեղնա-մոխրագույն մազիկներով, 6-րդ տերգիտի զագաթնային եզրը ուղիղ է, 7-րդինը՝ կլորավուն:

Տարածվածությունը: Արևելյան Միջերկրայք, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի էր Երևանից, այստեղ հավանաբար անհետացել է: Հայտնաբերված է Արագածոտնի (Բյուրական գ. շրջակայք), Կոտայքի (Արզնի գ. մոտակայք) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցի Գառնիի հատվածից:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստաններ, գետամերձ հովիտներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միայնակ մեղուներ են, թռիչքը՝ մայիս-հուլիս ամիսներին, բնակալում են պատրաստի խոռոչներում: Այցելում են գլխավորապես *Hypericum*, *Jasminum*, *Leontodon* սեռերին պատկանող բույսերի ծաղիկները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի յուրացում, գերարածեցում, ոչ ընտրողական ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արագած լեռան հարավային լանջին ԲՀՊՏ-ի ստեղծում: Տնտեսություններում ընտրողական ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

136. **Մագոտ մեղու**
Archianthidium pubescens Morawitz, 1872
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Մեգախիլիդներ - Megachilidae

©A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Հանրապետությունում ծայրահեղ սահմանափակ, մեկուսացած արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով հայկական պոպուլյացիան գնահատվում է որպես «Անհետացող»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր մեղու է, մարմնի երկարությունը 15-17 մմ է: Էգի երեսկալը գրեթե երկու անգամ լայն է իր երկարությունից: Երեսկալը, երեսի կողքերը, ճակատկալի եռանկյունաձև բիծը և աչքերի հետևի բծերը դեղին են: Միջնակրծքի կողքերն անկյունաձև դեղին բծերով են, տերգիտները՝ կողային դեղին բծերով: Արուի ճակատկալը և միջնակրծքի կողքերն առանց դեղին բծերի են, փորիկի 6-րդ տերգիտը՝ ձգված կողմնային անկյուններով, 7-րդ տերգիտն ունի եռոտնուկի տեսք:

Տարածվածությունը: Արևելյան Միջերկրաք, Անդրկովկաս, Թուրքմենիստանի հարավային շրջաններ, հավանաբար նաև Հյուսիսային Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի էր միայն Արագած լեռան հարավային լանջից (Անտառուտ և Բյուրական գգ. և Ամբերդ ամրոցի փլատակների մոտ)

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստաններ, կսեռոֆիտ նոսրանտառներ և թփուտներ՝ 1800-2200 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միայնակ մեղուներ են, թռիչքը՝ հուլիսին: Հանդիպում է Lamiaceae բույսերի ծաղիկների վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների չկարգավորված արածեցմամբ, կերաբույսերի ծաղկման շրջանում իրականացվող խոտհունձ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արագած լեռան հարավային լանջին ԲՀՊՏ-ի ստեղծում: Տեսակի տարածման վայրերում անասունների արածեցման կարգավորում:

137. Մոխրագույն մեղու
Anthophora cinerea Frieze, 1919
 Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
 Ընտանիք՝ Անթոֆորիդներ - Anthophoridae

©A.Sofikyan

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի մեղու է, մարմնի երկարությունը 11-13 մմ է: Գլուխն առջևից սև գույնի է, երեսկալը հարթ փայլուն գույով: Բոլոր ոտքերի թաթերը մուգ գույնի են, հետին թաթերի 1-ին հատվածն արտաքինից ծածկված է արծաթափայլ մազիկներով, մեջքի և փորիկի 1-3-րդ տերզիտների մազիկներն երկար են, անհավասար, տերզիտները բաց գույնի տրամակապերով: Արուի գլուխն առջևից սև գույնի է, երեսը, գլխի ներքևի մասը, փորիկի 1-2-րդ հատվածները ծածկված են մոխրագույն մազերով, 2-4-րդ տերզիտները սպիտակ մազերից կազմված զագաթնային տրամակապով են:

Տարածվածությունը: Եվրոպայի հարավ-արևելք, Անդրկովկաս, Թուրքմենստան, Ղազախստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Գեղարքունիքի (Սևան ք. մոտ), Կոտայքի (Գողթ գ. շրջակայք՝ Գեղարդ վանքի մոտ) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի լեռնատափաստաններ՝ 1500-2000 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միայնակ մեղուներ են: Բազմակեր են: Հայաստանի պայմաններում թռիչքը դիտվում է հունիսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի յուրացում, անասունների գերարածեցում, լայն ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ընտրողական ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

138. Անրակազմ մեղու

Anthophora robusta Klug, 1845

Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera

Ընտանիք՝ Անթոֆորիդներ - Anthophoridae

©A.Sofikyan

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ, կտրատված արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր մեղու է, մարմնի երկարությունը 15-17 մմ է: Երեսկալը ծածկված է կարճ մոխրագույն, կուրծքը՝ դեղին մազիկներով, փորիկի 1-3-րդ տերգիտների ծայրերին կան լայն, սպիտակ մազիկներից կազմված շերտեր:

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Աֆրիկա, Առաջնային Ասիա, Արևելյան Եվրոպա, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Գեղարքունիքի (Սևան ք. մոտ), Արագածոտնի (Արագած լեռան հարավային լանջեր՝ Ամբերդ ամրոցի փլատակների մոտ), Կոտայքի (Արզական գ.մոտ) և Սյունիքի (Մեղրի ք.մոտ) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստան և ենթալպյան մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միայնակ մեղուներ են: Բազմակեր են: Թռիչքը դիտվում է հունիսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Շատ հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված գերարածեցմամբ և խտտհունձով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» և «Արևիկ» ազգային պարկերում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արագած լեռան հարավային լանջին ԲՀՊՏ-ի ստեղծում, «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

139. **Երկարալեզու մեղու**

Tetralonia macroglossa Illiger, 1806

Կարգ՝ Թռչողափայտեր - Hymenoptera

Ընտանիք՝ Անթոֆորիդներ - Anthophoridae

©A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Շատ փոքր, կտրատված արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Միջին չափի մեղու է, մարմնի երկարությունը 10-13 մմ է: Մարմինը խիտ մազածածկով է, փորիկի 2-3-րդ տերգիտներին կան խիտ մազերից կազմված բաց գույնի տրամակապեր, էգի 6-րդ տերգիտը սովորաբար ծածկված է շիկակարմիր մազիկներով: Արուների մարմինը վերևից ծածկված է դեղնագորշավուն մազիկներով, որոնք մեջքի վրա ավելի երկար են, երեսկալի գագաթնային եզրը բաց գույնի է, 6-7-րդ տերգիտների կողքերն ատամնավոր են:

Տարածվածությունը: Կենտրոնական և Հարավային Եվրոպա, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Երևանի շրջակայքից (հին հավաքներ) և Գեղարքունիքի մարզից (Արեգունի գ. շրջակայք)

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսաանապատներ, չոր լեռնատափաստաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միայնակ մեղուներ են, թռիչքը՝ հունիս-օգոստոս ամիսներին, հանդիպում են Malvaceae, Asteraceae ընտանիքներին պատկանող բույսերի ծաղիկների վրա:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Շատ հազվադեպ է, հայտնի են եզակի առանձնյակներ, թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայտնի չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Սշակված չեն:

140. **Մանուշակագույն մեղու-ատաղձագործ**

Xylocopa violacea Linnaeus, 1758.

Կարգ՝ Թռչողափայտեր - Hymenoptera

Ընտանիք՝ Անթրոֆորիդներ - Anthophoridae

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1a+B2a: Գրանցված էր ԽՍՍՀ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Շատ խոշոր մեղու է, մարմնի երկարությունը 20-23 սմ է: Մարմինը սև գույնի է, մետաղական մանուշակագույն փայլով: Վերին շրթունքը ծածկված է շիկակարմիր մազիկներով: Բեղիկների վերևի մասը սև գույնի է, ներքևինը՝ շիկակարմիր, ոտքերը սև են: Թևերը մուգ գույնի են: Էգի հետին սրունքի արտաքին մասը պատված է երկու շարք մանր սուր ատամիկներով: Արուի բեղիկների վերին հատվածը ծոված է, հետին ոտքերի կոնքն ատամիկով է:

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Աֆրիկա, Միջերկրայքի երկրներ, Կենտրոնական Ասիա, Գրիմ, Կովկաս, Անդրկովկաս, Կոպետդագ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արարատի (գ. Երասխ), Կոտայքի (գ. Արտավազ), Սյունիքի (ք. Կապան) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատայինից մինչև տափաստանային գոտի, հանդիպում է այգիներում, ճամփեզբերին, նոսրանտառներում և բնակելի վայրերում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միայնակ մեղուներ են: Թռիչքը դիտվում է ապրիլ-սեպտեմբեր ամիսներին, բազմակեր են, սնվում են տարբեր ընտանիքներին պատկանող բույսերի ծաղիկներով: Բները պատրաստում են, փորելով անցքեր չոր բնափայտում (այդ թվում նաև շինությունների): Անցքերում սարքում են առանձին խորշիկներ, որտեղ էզը դնում է ծաղկափոշու և նեկտարի պաշար և մեկական ձու: Աշնանը կատարվում է թրթուրների հարսնյակավորում: Այստեղ էլ՝ խորշիկներում, ձմեռում են դուրս եկած հասուն միջատները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնակավայրի համար պիտանի տեղերի կրճատում՝ պայմանավորված չորացած ծառերի հատմամբ և շինությունների փայտե կոնստրուկցիաների մետաղականով փոխարինմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Էկոհամակարգերում չորացած ծառերի մասնակի հատում:

141. Իշամեղու հայկական
Bombus armeniacus Radoszkovski, 1877
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Իսկական մեղուներ - Apidae

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով և կրճատվող թվաքանակով հազվագյուտ տեսակ է: Ընդգրկված էր ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով հայկական պոպուլյացիան գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Ինչպես և բոլոր իշամեղուների՝ այս տեսակի ընտանիքը կազմված է էգերից, աշխատավոր առանձնյակներից՝ ավելի փոքր չափերի չրեղմնավորված էգերից, և արուներից: Էգերի և աշխատավոր առանձնյակների փորիկը կազմված է 6 տերգիտներից, բեղիկները 12-հատվածանի են, ունեն խայթ: Արուների փորիկը կազմված է 7 տերգիտներից, բեղիկները 13- հատվածանի են, խայթ չունեն: Բոլոր իշամեղուների մարմինը պատված է ծածկույթները թաքցնող խիտ փոշոտ մազիկներով: Տվյալ տեսակի մեջքի առջևի մասը, վահանիկը և փորիկը ծածկված են դեղին մազիկներով: Մեջքի վրա՝ թևերի միջև, կա լայն, սև գույնի տրամակապ:

Տարածվածությունը: Եվրոպայի հարավ-արևելք՝ Մոլդովայից դեպի արևելք մինչև Ղազախստան և Եմիսեյի վերին հոսանք, Փոքր Ասիա, Կովկաս, Միջին Ասիայի լեռներ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Կենտրոնական Հայաստանի մի շարք վայրերից՝ Գեղարքունիքի (Գավառ ք.), Արագածոտնի (գ.Քուչակ) և Կոտայքի (գ. Գառնի, Գեղարդի վանք՝ Գողթ գ. մոտ) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի լեռնատափաստաններ, անտառատափաստան, գետամերձ մարգագետիններ՝ 1500-2000 մ ծ.մ.ք.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական մեղուներ են, ընտանիքը մեծաքանակ չէ՝ կազմված է 50-100 առանձնյակներից: Չմեռած բեղմնավորված էգերը գարնանը բույն են կառուցում՝ գլխավորապես քարերի տակ, երբեմն՝ կրճողների լքված բներում, և կերակրում են աշխատավոր առանձնյակների առաջին խմբաքանակը՝ չրեղմնավորված էգերին: Հետագայում սերնդի խնամք են տանում աշխատավոր առանձնյակները, իսկ էգը ձվադրում է: Գարնանը և ամռանը դուրս են գալիս միայն աշխատավոր առանձնյակներ: Ամռան վերջին բնում հայտնվում են նաև էգեր ու արուներ: Նրանք դուրս են թռչում բնից և բեղմնավորվում, որից հետո արուները սատկում են, իսկ էգերը ձմեռում՝ մեկ-մեկ: Ընտանիքը ևս մահանում է: Հայաստանում թռիչքը նկատվում է մայիս-օգոստոս ամիսներին: Բազմակեր են:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է, թվականակը կրճատվում է ամբողջ արեալով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի յուրացում, Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների չկարգավորված արածեցմամբ, անասնակեր մշակաբույսերը վնասատուներից պաշտպանելու նպատակով թունաքիմիկատների օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Մշակված չեն:

142. **Իշամեղու մարգագետնային**
Bombus pratorum Linnaeus, 1761
Կարգ՝ Թռչողափայտեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Իսկական մեղուներ - Apidae

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ, ընդհատվող արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով հայկական պոպուլյացիան գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Էգերի և աշխատավոր առանձնյակների մեջքն առջևից դեղին է, մյուս մասերում՝ սև, փորիկի 4-5-րդ տերգիտները նարնջագույն մազիկներով են: Արուի մեջքի առջևի մասը դեղին մազիկներով է, վահանիկը սև է, հաճախ դեղին մազիկների խարնուրդով, 1-ին և 3-4-րդ տերգիտները՝ սև, փորիկի ծայրը՝ դեղին մազիկներով են:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, դեպի արևելք՝ մինչև Արևմտյան Սիբիրի հարավ և Ալթայ, Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Գեղարքունիքի (Շորժա գ. մոտակայք), Կոտայքի (Արզական գ.) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստաններ, անտառեզրեր, բացատներ, մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, զարգացման ցիկլը նման է *B. armeniacus* –ի զարգացման ցիկլին: Թռիչքը նկատվում է ապրիլ-օգոստոս ամիսներին: Լայն պոլիֆագ է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հանդիպում են տեղ-տեղ՝ ոչ մեծաթիվ առանձնյակներ, թվականակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում, անտառային տարածքների սչակում լայն ազդեցությամբ թունաքիմիկատներով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում և «Արզական-Մեղրաձոր» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի բնապահպանական ռեժիմի խստացում, անտառային հատվածում միջատասպանների օգտագործման սահմանափակում:

143. Իշամեղու գետնային
Bombus terrestris Linnaeus, 1758
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Իսկական մեղուներ - Apidae

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ, ընդհատվող արեալով հազվադեպ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով հայկական պոպուլյացիան գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Էգերի և աշխատավոր առանձնյակների մեջքի առջևի մասը ծածկված է դեղին կամ բաց օքրագույն մազիկներով, կամ ամբողջ մեջքը սև է, սպիտակ մազիկների խարնուրդով, փորիկի 2-րդ տերգիտը դեղին մազիկներով է, 4-5-րդը՝ սպիտակ, վերջին ստերնիտները՝ սպիտակավուն մազիկներով: Արուի գլխի գագաթի հետին ծայրը և կրծքի կողքերի միջնամասերը ծածկված են սև մազիկներով, մեջքի առջևի մասը և 2-րդ տերգիտը՝ դեղին, վահանիկը, 1-ին և 3-րդ տերգիտները՝ սև, վերջին տերգիտները՝ սպիտակ մազիկներով:

Տարածվածությունը: Միջերկրայք, Միջին և Հարավ-Արևմտյան Եվրոպա, դեպի արևելք՝ մինչև Արևմտյան Ղազախստան, Կովկաս, Անդրկովկաս, Կոպետդագի, Տյան-Շանի լեռներ: Ներմուծված է Նոր Զելանդիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է Լոռու (Վանաձոր ք. մոտակայք) և Կոտայքի (Արզական գ. շրջակայք, Թեժ լեռան հարավային լանջեր) մարզերում:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստաններ, ալպյան մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, զարգացման ցիկը նման է *B. armeniacus* -ի զարգացման ցիկին: Բները կառուցում է հողում: Թռիչքը նկատվում է մայիս-օգոստոս ամիսներին: Լայն պոլիֆագ է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Մեծաքանակ չեն, հանդիպում են տեղ-տեղ, թվականակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի յուրացում, անասնակեր մշակաբույսերի տարածքների մշակում միջատասպաններով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արզական-Մեղրաձոր» պետական արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում մոտակայքում գտնվող Կովկասի ռոդոդենդրոնի կամ «Հանքավան» արգելավայրի տարածքի մեջ: Տնտեսություններում ընտրողական ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

144. **Իշամեղու ձնափայլ**
Bombus niveatus Kriechbaumer, 1870
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Իսկական մեղուներ - Apidae

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ, ընդհատված արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Էգի և աշխատավոր առանձնյակների մեջքի առջևի մասը, վահանիկը և փորիկի 1-2-րդ տերգիտները ծածկված են սպիտակ, մեջքի միջնամասը և 3-րդ տերգիտը՝ սև, 4-5-րդ տերգիտները՝ նարնջագույն մազիկներով: Արուի գլուխը սև մազիկներով է՝ երեսկալի վրա սպիտակ մազիկների փնջով: Մեջքի առջևի մասը, վահանիկը, փորիկի 1-2 տերգիտները ծածկված են սպիտակ մազիկներով, մեջքի միջնամասը և 3-րդ տերգիտը՝ սև, փորիկի ծայրը՝ կարմրավուն կամ նարնջագույն մազիկներով:

Տարածվածությունը: Կովկասի տարածաշրջանի Էնդեմիկ տեսակ է, հայտնի է Հյուսիսային Թուրքիայից, Հյուսիս-Արևմտյան Իրանից և Հայաստանից:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Գեղարքունիքի (ք. Սևանի մոտակայք), Կոտայքի (գ. Արտավազ), Սյունիքի (Մեղրի ք. մոտակայք) մարզերից և «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցից:

Ապրելավայրերը: Տափաստանային գոտի՝ 1000-2000 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկություններ: Հասարակական կյանք վարող միջատներ են, կենսական ցիկլով նման են *B. armeniacus* տեսակին: Պոլիֆագ են: Թռիչքը դիտվում է մայիս-օգոստոս ամիսներին: Բները պատրաստում են հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է ամբողջ արեալում: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցում, տեսակի կերաբույսերով զբաղեցրած տարածքների մշակում լայն ազդեցությամբ միջատասպաններով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում և «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Անասունների արածեցման կարգավորում, ընտրողական ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

145. **Պորչինսկու իշամեղու**
Bombus portshinskii Radoszkowsky, 1884
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Իսկական մեղուներ - Apidae

© A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Առաջնամեջքը և վահանիկը ծածկված են դեղին մազիկներով, միջնամեջքը սև տրամակապով է, փորիկի 2-րդ տերգիտը սև մազիկներով է, 4-5-րդը՝ սպիտակ կամ դեղնա-մոխրագույն: Կրծքի կողքերը ծածկված են բաց դեղին մազիկներով:

Տարածվածությունը: Կովկասի տարածաշրջանի էնդեմիկ տեսակ է, հայտնի է Կովկասից, Հյուսիսային Թուրքիայից, Հյուսիս-Արևմտյան Իրանից և Հայաստանից:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է Կենտրոնական Հայաստանում՝ Գեղարքունիքի (ք.Սևանի մոտակայք), Կոտայքի (գ.Արտավազ, Կոտայք, Աղվերանի կիրճ՝ Արգաքան գ. մոտ) և Արագածոտնի (ք. Ապարան) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստանային լանդշաֆտներ, լեռնային անտառներ, ենթալպյան և ալպյան գոտիներ՝ մարգագետիններ և բացատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, կենսական ցիկլով նման են *B. armeniacus* տեսակին: Բազմակեր են: Թռիչքը դիտվում է հունիս-սեպտեմբեր ամիսներին: Բները պատրաստում են հողում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ է: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անտառային տարածքների մշակում լայն ազդեցությամբ միջատասպաններով:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակին բնորոշ բիոտոպերի ընդգրկում «Արգաքան-Մեզրաձոր» պետական արգելավայրի տարածքի մեջ: Ընտրողական ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

146. **Իշամեղու ալագյոզյան**
Bombus alagesianus Skorikov, 1937
Կարգ՝ Թռչողափայտեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Իսկական մեղուներ - Apidae

Կարգավիճակը: Ծայրահեղ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a:

Համառոտ նկարագրությունը: Էգի և աշխատավոր առանձնյակների այտերը կարճ են՝ ծամիչների հիմքի հատվածում դրանց երկարությունը փոքր է լայնությունից:

Ճակատը դեղին մազիկներից կազմված փնջիկով է: Առաջնամեջքը և վահանիկը ծածկված են դեղին, միջնամեջքը՝ սև, փորիկի տերգիտները՝ մասամբ սև, 4-5-րդը՝ կարմրա-նարնջագույն մազիկներով: Արուի առաջնամեջքը, վահանիկը և փորիկի 2-րդ տերգիտը դեղին մազիկներով են, միջնամեջքը և 3-րդ տերգիտը՝ սև:

Տարածվածությունը: Կովկասի տարածաշրջանի Էնդեմիկ է, հայտնի է Հյուսիսային Թուրքիայից, Հյուսիս-Արևմտյան Իրանից և Հայաստանից:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Արագած լեռան հարավային լանջերից:

Ապրելավայրերը: Ենթալպյան և ալպյան մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, կենսական ցիկլով նման են *B. armeniacus* տեսակին: Կերաբույսերը հայտնի չեն: Թռիչքը դիտվում է հունիս-օգոստոս ամիսներին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Շատ հազվադեպ է, հայտնի են եզակի հայտնաբերումներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարգագետնային էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերարածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արագածի ալպյան» արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի տարածքում բնապահպան ռեժիմի ապահովում: Տեսակի տարածման այլ վայրերում՝ անասունների արածեցման կարգավորում:

147. **Իշամեղու դաղեստանյան**
Bombus daghestanicus Radoszkowsky, 1888
Կարգ՝ Թաղանթաբևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Իսկական մեղուներ - Apidae

Կարգավիճակը: Ոչ մեծ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a+B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Առաջնամեջքը, վահանիկը, փորիկի 1-2-րդ տերգիտները ծածկված են սպիտակ մազիկներով: Միջնամեջքը սև տրամակապով է: Էգի և աշխատավոր առանձնյակների երեսկալը և ճակատը սպիտակ մազիկների փնջով են, 4-5-րդ տերգիտները՝ դեղնա-նարնջագույն մազիկներով: Արուի 3-րդ տերգիտը սև մազիկներով է, 5-6-րդը՝ նարնջագույն:

Տարածվածությունը: Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Հյուսիսային և Կենտրոնական Հայաստանում, հայտնի է Շիրակի (Գյումրի ք. շրջակայք), Գեղարքունիքի (Սևան ք., Զոլաքար գ. մոտակայք) և Կոտայքի (Ծաղկաձոր ք. և Լեռնանիստ գ. մոտ) մարզերից:

Այրելավայրերը: Լեռնատափաստաններ, տափաստաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, կենսական ցիկլով նման են *B. armeniacus* տեսակին: Բազմակեր են: Թռիչքը դիտվում է հունիս-սեպտեմբեր ամիսներին:

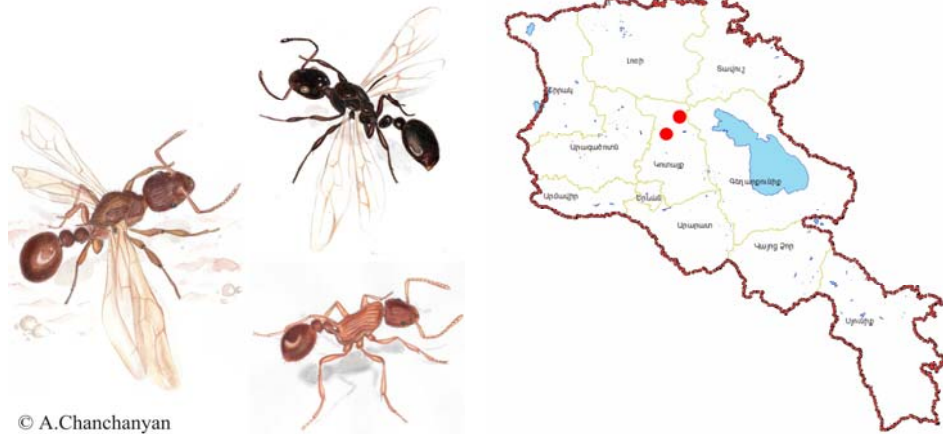
Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Մեծաքանակ չէ, հանդիպում է տեղ-տեղ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի գյուղատնտեսական յուրացում, անասունների գերարածեցում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տորածման վայրերում անասունների արածեցման կարգավորում:

148. **Ռավազինիի մրջյուն**
Myrmica ruginodis Finzi, 1923
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Մրջյուններ - Formicidae

© A.Chanchanyan

Կարգավիճակը: Հանրապետությունում սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին խոշոր մրջյուններ են, աշխատավոր առանձնյակների մարմնի երկարությունը 5,9-6,5 մմ է, էգերինը՝ 7,8-8,1 մմ, արուներինը՝ 6,5-7,0 մմ: Աշխատավոր մրջյունների գլուխը և առաջնամեջքը կարմրավուն են, փորիկը՝ մգացած է, սեռական առանձնյակները գրեթե միատար մուգ գորշագույն կամ սև են:

Տարածվածությունը: Ալբանիա, Հարավսլավիա, Թուրքիա, Վրաստան, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերվել է միայն Կենտրոնական Հայաստանում՝ Արզական և Աղավնաձոր գյուղերի մոտակայքում (Կոտայքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Անտառեզր, կաղնու անտառի բացատ՝ 1700-1800 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, գաղութները բաղկացած են մի քանի հարյուրից մինչև մի քանի հազար առանձնյակներից: Բները պատրաստում են քարերի տակ: Թևավոր սեռական առանձնյակները հայտնաբերվել են օգոստոսին: Սնվում են անողնաշար կենդանիներով և նրանց դիերով, օգտագործում են նաև լվիճների մեղրացողը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ են: Հայտնի են մի քանի գաղութներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անտառահատումներ:

Անտառտնտեսություններում լայն ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արզական-Մեղրաձոր» արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում, անտառային սեկտորում միջատասպանների օգտագործման սահմանափակում:

149. **Կարմրավուն մրջյուն**
Manica rubida (Latreille, 1802)
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Մրջյուններ - Formicidae

Կարգավիճակը: Հանրապետությունում սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 1a+B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Բավականին խոշոր մրջյուններ են, աշխատավոր առանձնյակների մարմնի երկարությունը 5,5-7,5 մմ է, էգերինը՝ 9-11 մմ, արուներինը՝ 8-8,5 մմ: Գունավորումը՝ բաց կարմրա-գորշագույն:

Տարածվածությունը: Եվրոպայի լեռներ (Ալպեր, Հարց, Ապենիններ, Սուդետներ Կարպատներ, Բալկաններ), Թուրքիա, Կովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերվել է միայն Կենտրոնական Հայաստանում՝ Կոտայքի (Արտավազ գյուղի մոտակայք) և Արագածոտնի (Ապարան քաղաքի մոտակայք) մարզերում:

Ապրելավայրերը: Ենթալայան մարգագետիններ՝ 2000-2500 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, գաղութները կարող են պարունակել մի քանի հարյուր առանձնյակ: Բները պատրաստում են քարերի տակ և հողում: Թևավոր սեռական առանձնյակները հայտնաբերվել են մրջնանոցներում հունիսին: Սնվում են անողնաշար կենդանիներով և նրանց դիերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ են, հայտնի են մի քանի գաղութներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերարածեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Տեսակի տարածման վայրերի ընդգրկում «Հանքավան» արգելավայրի տարածքում, արգելավայրի սահմաններից դուրս՝ տեսակի ապրելավայրերում անասունների արածեցման կարգավորում:

150. **Կիսասատամ մրջյուն**
Crematogaster subdentata (Mayr, 1877)
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Մրջյուններ - Formicidae

© A.Chanchanyan

Կարգավիճակը: Հանրապետությունում սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B 2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Մանր մրջյուններ են, աշխատավոր առանձնյակների մարմնի երկարությունը 2,8-3,1 մմ է: Գլուխը և առաջնամեջքը բաց կարմրա-գորշագույն են, փորիկը՝ մուգ կարմրա-գորշագույն:

Տարածվածությունը: Թուրքիա, Անդրկովկաս, Իրան, Աֆղանստան, Միջին Ասիա, Հարավային Ղազախստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Երևան քաղաքից և Մեղրի քաղաքի շրջակայքից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Երևանում հանդիպում է այգիներում, Մեղրիում հայտնաբերվել է Մեղրի գետի գետամերձ ցենոզում՝ 700 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, գաղութները կարող են պարունակել մի քանի հարյուր առանձնյակ: Բները պատրաստում են ծառերի մահացած բներում, ճյուղերում և սաղարթավոր ծառերի կեղևի տակ: Հայաստանի պայմաններում թևավոր սեռական առանձնյակների հայտնվելու ժամանակը հայտնի չէ: Սնվում են անողնաշար կենդանիներով և նրանց դիերով:

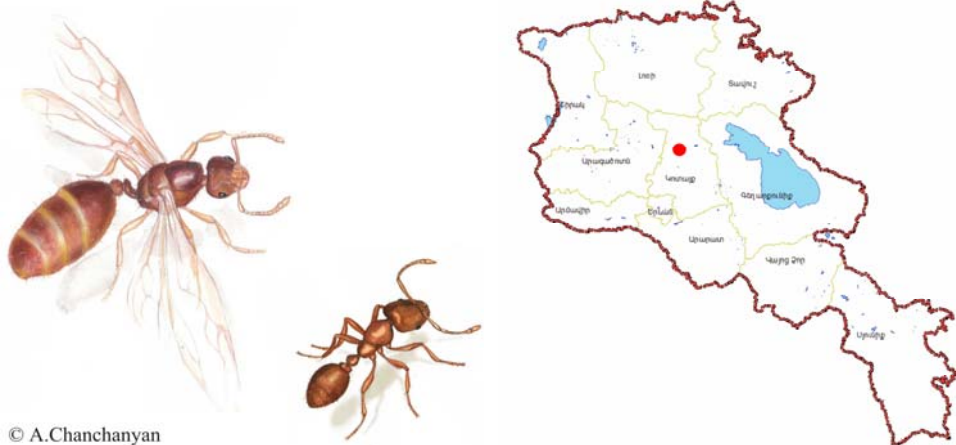
Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնաբերված են մի քանի գաղութներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Չորացած ծառերի, մահացած բների և ճյուղերի հատում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

151. **Չուլիայի մրջյուն**
Diplorhoptrum juliae Arakelian, 1991
Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera
Ընտանիք՝ Մրջյուններ - Formicidae

© A.Chanchanyan

Կարգավիճակը: Խիստ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Շատ մանր մրջյուններ են, աշխատավոր առանձնյակների մարմնի երկարությունը 1,5-1,9 մմ է, էգերինը՝ 5,2-5,5 մմ, արուներինը՝ 4,2-4,6 մմ: Աշխատավոր մրջյունների գունավորումը բաց դեղնավուն է, սեռական առանձնյակները փոքր-ինչ մուգ են գունավորված՝ բաց գորշագույն են:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն գտնվելու տիպային տեղավայրից՝ Աղվերանի կիրճից՝ Արգաքան գյուղի մոտ (Կոտայքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Կաղնու անտառներ՝ բացատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են: Բները պատրաստում են քարերի տակ: Սեռական առանձնյակները հայտնաբերվել են օգոստոսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ են, հայտնաբերված են եզակի գաղութներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անտառահատումներ:

Անտառտնտեսություններում լայն ազդեցությամբ միջատասպանների օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արգական-Մեղրաձոր» արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի պահպանության ռեժիմի խստացում, անտառային սեկտորում միջատասպանների օգտագործման սահմանափակում:

152. **Հարթ մրջյուն**

Tetramorium levigatus Karawajew, 1926

Կարգ՝ Թաղանթաթևեր - Hymenoptera

Ընտանիք՝ Մրջյուններ - Formicidae

© A.Chanchanyan

Կարգավիճակը: Հանրապետությունում խիստ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Շատ մանր մրջյուններ են, աշխատավոր առանձնյակների մարմնի երկարությունը 1,8-2,2 մմ է, գունավորումը բաց դեղնագորշագույն, գլուխը և կուրծքը շատ բաց գույնի են, փորիկը փոքր-ինչ մուգ է:

Տարածվածությունը: Անդրկովկաս, Թուրքմենստանի հարավ (Կուպետղազի լեռներ):

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է միայն Սյունիքի մարզից (Մեղրի քաղաքի և Լեղվազ գյուղի շրջակայք):

Ապրելավայրերը: Գիժու նոսրանտառներ՝ 800-1000 մ ծ.մ.բ.:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են, գաղութները կարող են պարունակել մի քանի հարյուր առանձնյակ: Բները պատրաստում են քարերի տակ: Սեռական առանձնյակները հայտնաբերվել են մրջյանոցում հունիսին: Սնվում են անողնաշար կենդանիներով և նրանց դիերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի են եզակի գաղութներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Պարզված չեն:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

153. **Մախմալ մրջյուն**

Cataglyphis machmal Radtschenko et Arakelian, 1991

Կարգ՝ Թռչողաթևեր - Hymenoptera

Ընտանիք՝ Մրջյուններ - Formicidae

© A.Chanchanyan

Կարգավիճակը: Խիստ սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2a:

Համառոտ նկարագրությունը: Հայտնի են միայն աշխատավոր առանձնյակները: Միջինից մինչև շատ խոշոր մեծության մրջյուններ են (մարմնի երկարությունը՝ 5,8-11 մմ): Գլուխը և կուրծքը կարմրա-գորշագույն են, փորիկը՝ սև-գորշագույն: Ծածկույթների ցցված մազիկները սպիտակ են կամ ոսկեգույն, ծոծրակը՝ ավելի քան 6 գույգ ցցված մազիկներով:

Տարածվածությունը: Հայաստանի էնդեմիկ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերվել է Հատիս լեռան հարավային լանջին՝ Ակունք գյուղից դեպի հյուսիս-արևելք:

Ապրելավայրերը: Ֆրիգանա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հասարակական միջատներ են: Բները պատրաստում են հողում: Սեռական առանձնյակների հայտնվելու ժամկետները հայտնի չեն: Սնվում են անողնաշար կենդանիներով և նրանց դիերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հայտնի են եզակի գաղութներ: Թվաքանակի փոփոխության միտումները բացահայտված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Էկոհամակարգերի դեգրադացում՝ պայմանավորված անասունների գերաբաժեցմամբ:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Անասունների արածեցման կարգավորում, տեսակի տարածման վայրերում բնության հուշարձանի կարգավիճակով ԲՀՊՏ-ի ստեղծում:

154. **Հսկա գիշաճանճ**
Satanas gigas Eversmann, 1885
Կարգ՝ Երկթևեր - Diptera
Ընտանիք՝ Գիշաճանճեր - Asilidae

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B 1ab(iii)+B 2ab(iii): Գրանցված էր ԽՍՍՀ Կարմիր գրքում:

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր գիշաճանճ է (մարմնի երկարությունը 38-50 մմ է): Երեսը, ճակատը, մարմինը և գլխի հետին մակերեսը պատված են արծաթագույն-սպիտակ խիտ փոշեծածկով: Ոտքերը սև-գորշագույն են՝ ծածկված մարմնին կպնող խիտ սպիտակ մազիկներով: Թևերը թափանցիկ են, ջղերը չեն հասնում թևի ծայրին: Փորիկը սև է՝ տերգիտների կարմրա-գորշագույն հետին եզրերով:

Տարածվածությունը: Նախկին ԽՍՍՀ-ի Եվրոպական մասի հարավ, Անդրկովկաս, Ղազախստան, Միջին Ասիա, Հյուսիսային Աֆրիկա, Իրան, Մոնղոլիա, Հյուսիսային Չինաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Արարատյան դաշտում, Արմավիրի (Հոկտեմբեր գյուղի մոտակայք), Արարատի (Մասիս և Վեղի քաղաքների, Արմաշ, Գոռավան, Սուրենավան գյուղերի մոտակայք) մարզերից:

Ապրելավայրերը: Տարբեր տեսակի կիսաանապատներ, ավազոտ անապատ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թռիչքը դիտվում է հունիս-հուլիս ամիսներին, ակտիվ գիշատիչ է, որսում է ճպուռներ, բզեզներ և այլ խոշոր միջատներ: Էգը ձվադրում է հողի մեջ, այստեղ էլ զարգանում են թրթուրները: Չարգացումը միամյա է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ տեսակ է, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Նկատվում է թվաքանակի կրճատման միտում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի գյուղատնտեսական յուրացում, թունաքիմիկատների ոչ խելամիտ օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Գոռավանի ավազոտներ» արգելավայրում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արգելավայրի բնապահպան ռեժիմի խստացում: Արարատյան հարթավայրում՝ տեսակի ապրելավայրերին ԲՀՊՏ-ի կարգավիճակի սահմանում:

155. **Երևանյան գիշաճանճ**
Machimus erevanensis V. Richter, 1963
Կարգ՝ Երկթևեր - Diptera
Ընտանիք՝ Գիշաճանճեր - Asilidae

©A. Sofikyan

Կարգավիճակը: Սահմանափակ արեալով հազվագյուտ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Լտանգված»՝ EN B 1ab(iii)+B2ab(iii):

Համառոտ նկարագրությունը: Խոշոր գիշաճանճ է (մարմնի երկարությունը 18,5-22 մմ է): Երեսը, ճակատը և գլխի գագաթի մասը պատված են արծաթագույն-սպիտակ խիտ փոշեծածկով: Ծակատի վրա՝ բեղիկներից վեր, կա եռանկյունաձև, սև, փայլուն բիծ: Միջնամեջքը պատված է դեղնա-մոխրագույն փոշեծածկով, տքերը խիտ սպիտակ մազիկներով են, թևերը՝ թափանցիկ:

Տարածվածությունը: Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նկարագրված է Երևանից (Արեշ)՝ այստեղ հավանաբար անհետացել է: Հայտնի է նաև Արարատ (Արարատի մարզ) և Մեղրի քաղաքներից (Սյունիքի մարզ):

Ապրելավայրերը: Արաքս գետի հովիտի էֆեմերա-օշինդրային կիսաանապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Թռիչքը դիտվում է հունիսի վերջից մինչև սեպտեմբեր, ակտիվ գիշատիչ է, որսում է ճանճեր (*Musca* sp.), ոչ խոշոր բզեզներ, մեղուներ և այլն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխության միտումները: Հազվադեպ են, հանդիպում են եզակի առանձնյակներ: Վերջին տարիներին նկատվում է թվաքանակի կրճատման միտում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հողերի գյուղատնտեսական յուրացում, բուսաբնիկատների ոչ խելամիտ օգտագործում:

Պահպանության իրականացվող միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Արարատյան հարթավայրի անապատային հատվածներում՝ տեսակի ապրելավայրերին ԲՀՊՏ-ի կարգավիճակի սահմանում: «Արևիկ» ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում տեսակի ապրելավայրերի ընդգրկում արգելոցային գոտու մեջ:

ԲԱԺԻՆ II
ՈՂՆԱՇԱՐԱՎՈՐ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ

ՀՀ Կարմիր գրքի ողնաշարավոր կենդանիների ցանկ

Դաս՝ Ոսկրային ձկներ, Osteichties

Կարգ՝ Սաղմոնակերպեր, Salmoniformes

Ընտանիք՝ Սաղմոնայիններ - Salmonidae Cuvier, 1816

1. Իշխան - *Salmo ischchan* Kessler, 1877
- ա) Ենթատեսակ՝ Չմեռային իշխան - *Salmo ischchan ischchan* Kessler, 1877 - աշխարհում անհետացած (EX)
- բ) Ենթատեսակ՝ Բոջակ - *Salmo ischchan danilewskii*, Jakovlew 1927 - աշխարհում անհետացած (EX)
- գ) Ենթատեսակ՝ Ամառային բախտակ - *Salmo ischchan aestivalis*, Fortunatov 1927 - CR A2cd
- դ) Ենթատեսակ՝ Գեղարքունի - *Salmo ischchan gegarkuni*, Kessler, 1877 - CR A2cd

Կարգ՝ Ծածանակերպեր, Cypriniformes

Ընտանիք՝ Ծածանազգիներ - Cyprinidae

2. Սևանի կողակ - *Varicorhinus capocta sevangi*, Filippi, 1865 - VU A1cd
3. Սևանի բեղլու - *Barbus goetschaicus*, Kessler, 1877 - VU A2cd
4. Հաշամ - *Aspius aspius*, Eichwald, 1831 - VU B1ab(iii)
5. Հայկական կարմրակն - *Rutilus rutilus schelkownikovi*, Derjavin, 1926 - EN B1ab(iii)+2ab(iii)
6. Զուռի բարթակ - *Gobio persus*, Günter, 1899 - DD
7. Առաջավորասիական ծական - *Sabanejewia aurata*, Filippi, 1863 - DD:

Դաս՝ Երկկենցաղներ, Amphibia

Կարգ Պոչավորներ, Caudata

Ընտանիք Սալամանդրներ - Salamandridae

8. Փոքրասիական տրիտոն - *Ommatotriton ophryticus*, Berthold, 1846 - CR B2ab (iii,v):

Կարգ Անպոչ երկկենցաղներ, Anura

Ընտանիք Մխտորագորտեր - Pelobatidae

9. Միրիական սխտորագորտ - *Pelobates syriacus*, Boettger, 1889 - VU B2ab (ii, iii):

Դաս Սողուններ, Reptilia

Կարգ Կրիաներ, Testudines

Ընտանիք՝ Ցամաքային կրիաներ - Testudinidae

10. Միջերկրածովային կրիա - *Testudo graeca*, Linnaeus, 1758 - VU A2cd, B1a+2ab (iii)

Վերնակարգ Թեփուկավորներ, Squamata

Կարգ Սողեսներ, Sauria

Ընտանիք Ագամաներ - Agamidae

11. Անդրկովկասյան տակիրային կլորագլուխ - *Phrynocephalus orvathi*, Mehely, 1894 - CR A2c; B2 ab (i, ii, iii)

Ընտանիք Սցինկեր - Scincidae

12. Չեռնովի մերկաչք - *Ablepharus chernovi*, Darevsky, 1953 - CR A2ac; B2ab(ii,iii)
13. Առաջավորասիական մարույա - *Trachylepis septemtaeniata*, Reuss, 1834 - VU B1ab(iii)+2ab(iii):
14. Երկարատու սցինկ - *Eumeces schneideri*, Daudin, 1802 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

Ընտանիք Իսկական մողեսներ - Lacertidae

15. Անդրկովկասյան բազմագույն մողեսիկ - *Eremias arguta transcaucasica*, Darevsky, 1953- CR A2c; B2ab (ii, iii)
16. Անդրկովկասյան մողեսիկ - *Eremias pleskei*, Bedriaga, 1907 - CR B2ab (ii, iii)
17. Փոքրասիական մողես - *Parvilacerta parva*, Boulenger, 1887 - CR A2ac
18. Մարգագետնային մողես - *Darevskia praticola*, Eversmann, 1834 - VU B1ab(iii)+2a
19. Դալի մողես - *Darevskia dahli*, Darevsky, 1957 - EN B1a+2a
20. Ռոստոմբեկովի մողես - *Darevskia rostombekovi*, Darevsky 1957 - EN B2ab (ii, iii)
21. Սալիտակավոր մողես - *Darevskia unisexualis*, Darevsky, 1966 - VU B1a

Կարգ Օձեր, Serpentes

Ընտանիք Լորտուներ - Colubridae

22. Անդրկովկասյան սահնօձ - *Zamenis hohenackeri*, Strauch, 1873 - VU B1ab (iii)

23. Պարսկական պսևոցիկլոֆիս - *Pseudocyclophis persicus*, Anderson, 1872 - CR B2ab (i, ii, iii)
24. Սատունիցի սևագլուխ ռինխոկալամուս - *Rhynchocalamus melanocephalus satunini*, Nikolsky, 1899 - VU B2ab (i, iii)
25. Կովկասյան կատվաօձ - *Telescopus fallax*, Fleschmann, 1831 - VU B1ab (iii)
- Ընտանիք Իժանման օձեր կամ իժեր - Viperidae**
26. Դարևսկու իժ - *Vipera (Pelias) darevskii Vedmederja*, Orlov et Tuniyev, 1986 - CR B2ab(ii,iii)
27. Հայկական լեռնատափաստանային իժ - *Vipera (Pelias) criwanensis*, Reuss, 1933 - VU B1ab(iii, v)
28. Հայկական իժ կամ Ռ-ադդեի իժ - *Vipera (Montivipera) raddei*, Boettger, 1890 - VU B1a+ 2b (ii, iii):

Դաս՝ Թռչուններ, Aves

Կարգ՝ Սուզականմաններ, Podicipediformes

Ընտանիք՝ Սուզակներ, Podicipedidae

29. Մոխրաայտ սուզակ - *Podiceps grisegena*, Boddaert, 1783 - VU D1

Կարգ՝ Թխտոտայիններ, Pelecaniformes

Ընտանիք՝ Հավալուսներ, Pelecanidae

30. Վարդագույն հավալուսն - *Pelecanus onocrotalus*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)

31. Գանգրափետուր հավալուսն - *Pelecanus crispus*, Bruch, 1832 - EN D

Ընտանիք՝ Չկնկուլներ, Phalacrocoracidae

32. Մեծ ձկնկուլ - *Phalacrocorax carbo*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)

33. Փոքր ձկնկուլ - *Phalacrocorax pygmeus*, Pallas, 1773 - VU B1ab(iii)+2a

Կարգ՝ Արագիլանմաններ, Ciconiiformes

Ընտանիք Արագիլներ, Ciconiidae

34. Սև արագիլ - *Ciconia nigra*, Linnaeus, 1758 - VU D1

Ընտանիք՝ Եզիպտահավեր Threskiornitidae

35. Քաջահավ - *Plegadis falcinellus*, Linnaeus, 1766 - VU

Ընտանիք Տարգալակտուցներ, Plataleidae

36. Տարգալակտուց - *Platalea leucorodia*, Linnaeus, 1758 - EN D

Կարգ՝ Ֆլամինգոյանմաններ, Phoenicopteriformes

Ընտանիք Ֆլամինգոներ, Phoenicopteridae

37. Սովորական ֆլամինգո - *Phoenicopterus roseus*, Pallas, 1811 - DD

Կարգ՝ Սազանմաններ, Anseriformes

Ընտանիք Բադեր, Anatidae

38. Թշշան կարապ - *Cygnus olor*, J.F. Gmelin, 1789 - VU B1ab(iii)+2a

39. Դշան կարապ - *Cygnus cygnus*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)+2a

40. Փոքր կարապ - *Cygnus bewickii*, Yarrell, 1830 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

41. Սպիտակագլուխ բադ կամ սավկա - *Oxyura leucocephala*, Scopoli, 1769 - EN A2bcde+4bcde

42. Մոխրագույն սազ - *Anser anser*, Linnaeus, 1758 - VU D1

43. Կարմրախառնի սազ - *Branta ruficollis*, Pallas, 1769 - EN A2bcd+3bcd+4bcd

44. Կարմիր բադ - *Tadorna ferruginea*, Pallas, 1764 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

45. Խայտաբադ - *Tadorna tadorna*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

46. Լայնակտուց բադ - *Anas clypeata*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

47. Մարմարյա մրտինն - *Marmaronetta angustirostris*, Ménétries, 1832 - EN D

48. Սպիտակաաչք սուզաբադ - *Aythya nyroca*, G黦ldenst鋅dt, 1770 - VU D1

49. Ծվվան սազ - *Anser erythropus*, Linnaeus, 1758 - VU A2bcd+3bcd+4bcd

50. Սպիտակաճակատ սազ - *Anser albifrons*, Scopoli, 1769 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

51. Տուրպան - *Melanitta fusca*, Linnaeus, 1758 - DD

Կարգ՝ Բազեանմաններ, Falconiformes

Ընտանիք՝ Ծուռակներ, Accipitridae

52. Կարմիր ցին - *Milvus milvus*, Linnaeus, 1758 - EN B1a; D

53. Սպիտակապոչ արծիվ - *Haliaeetus albicilla*, Linnaeus, 1758 - EN B1a; D

54. Գառնանզղ /մորուքավոր անզղ/ - *Gypaetus barbatus*, Linnaeus, 1758 - VU D1

55. Գիշանգղ - *Neophron percnopterus*, Linnaeus, 1758 - EN A2bcde+3bcde+4bcde:
 56. Սալիտակազուխ անգղ - *Gyps fulvus*, Hablizl, 1783 - VU D1
 57. Սև անգղ - *Aegipus monachus*, Linnaeus, 1766 - EN D
 58. Օձակեր արծիվ - *Circetus gallicus*, J.F. Gmelin, 1788 - VU D1
 59. Տափաստանային մկնաճուռակ - *Circus macrourus*, S.G. Gmelin, 1771 - EN B1ab(iii)+2ab(iii); D1
 60. Մարգագետնային մկնաճուռակ - *Circus pygargus*, Linnaeus, 1758 - VU D1
 61. Եվրոպական ճնճղաճուռակ - *Accipiter brevipes*, Severtzov, 1850 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)
 62. Ցախաքլորավոր - *Accipiter gentilis*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)+2ab(iii); D1
 63. Փոքր ենթարծիվ - *Aquila pomarina*, C.L. Brehm, 1831 - VU D1
 64. Մեծ ենթարծիվ - *Aquila clanga*, Pallas, 1811 - VU C2a(ii)
 65. Տափաստանային արծիվ - *Aquila nipalensis*, Hodgson, 1833 - VU C2a(i); D1
 66. Բլրային արծիվ - *Aquila helica*, Savigny, 1809 - VU C2a(ii)
 67. Բարարծիվ - *Aquila chrysaetos*, Linnaeus, 1758 - VU D1
 68. Գաճաճ արծիվ - *Hieraetus pennatus*, J.F. Gmelin, 1788 - VU D1
- Ընտանիք՝ Ջրարծիվներ, Pandionidae**
 69. Ջրարծիվ - *Pandion haliaetus*, Linnaeus 1758 - VU D1
- Ընտանիք՝ Բազեներ, Falconidae**
 70. Տափաստանային հողմավար բազե - *Falco naumanni*, Fleischer, 1818 - VU A2bce+3bce+4bce
 71. Կարմրատ բազե - *Falco vespertinus*, Linnaeus, 1766 - VU B1ab(iii)+2ab(iii); D1
 72. Աղավնաբազե - *Falco columbarius*, Linnaeus, 1758 - DD
 73. Միջերկրածովային բազե - *Falco biarmicus*, Temminck, 1825 - DD
 74. Բալոբան - *Falco cherrug*, J.E. Gray, 1834 - EN A2bcd+3cd+4bcd
 75. Սապսան - *Falco peregrinus*, Tunstall, 1771 - VU D1
- Կարգ՝ Հավանմաններ, Galliformes**
Ընտանիք Մարեհավեր, Tetraonidae
 76. Կովկասյան մարեհավ - *Tetrao mlokosiewiczzi*, Taczanowski, 1875 - VU D1
- Ընտանիք՝ Փասիաններ, Phasianidae**
 77. Անապատային կաքավ - *Ammoperdix griseogularis*, Brandt, 1843 - VU D1
 78. Վայրի հնդկահավ (Ուլար) - *Tetraogallus caspius*, S.G. Gmelin, 1784 - VU B1a+2a; C2a(i); D
 79. Թուրքաչ - *Francolinus francolinus*, Linnaeus, 1766 - DD
 80. Անդրկովկասյան փասիան - *Phasianus colchicus*, Linnaeus, 1758 - DD
- Կարգ՝ Կռունկանմաններ, Gruiformes**
Ընտանիք՝ Իսկական կռունկներ, Gruidae
 81. Գեղանի կռունկ - *Anthropoides virgo*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)
 82. Մոխրագույն կռունկ - *Grus grus*, Linnaeus, 1758 - EN D
- Ընտանիք՝ Ջրահովվիկներ Rallidae**
 83. Մարգահավ - *Crex crex*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)
 84. Մուլբանական հավ - *Porphyrio porphyrio*, Linnaeus, 1758 - DD
- Ընտանիք՝ Արոսներ, Otididae**
 85. Փոքր արոս - *Tetrax tetrax*, Linnaeus, 1758 - VU B2ab(iii); Ca(i); D1
 86. Մեծ արոս - *Otis tarda*, Linnaeus, 1758 - VU A2c+3c+4c
- Կարգ՝ Քարադրանմաններ, Charadriiformes**
Ընտանիք՝ Կտցար-կաչաղակներ, Haematopodidae
 87. Կտցար-կաչաղակ *Haematopus ostralegus*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)
- Ընտանիք՝ Քարադրներ, Charadriidae**
 88. Ծովային քարադր - *Charadrius alexandrinus*, Linnaeus, 1758 - VU D1
 89. Հաստակտուց քարադր - *Charadrius leschenaultii*, Lesson, 1826 - EN B1a+B2a; Ca(i); D
 90. Ծախրուկ - *Chettusia gregaria*, Pallas, 1771 - EN B1a+B2a; Ca(i); D
 91. Սալիտակապոչ եղտյուրիկ - *Chettusia leucura*, M.N.K. Lichtenstein, 1823 - VU D1
- Ընտանիք՝ Մորակտցարներ, Scolopacidae**
 92. Մեծ իլիկակտցար - *Limosa limosa*, Linnaeus, 1758 - VU A2b
 93. Մեծ արորիկ - *Numenius arquata*, Linnaeus, 1758 - VU A2b
 94. Կրկնակտցար - *Gallinago media*, Latham, 1787 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

Ընտանիք՝ Բզակտուցներ, *Recurvirostridae*

95. Ոսնացուպիկ - *Himantopus himantopus*, Linnaeus, 1758 - VU D1

96. Բզակտուց - *Recurvirostra avosetta*, Linnaeus, 1758 - VU D1

Ընտանիք՝ Ծիծառակտուցներ, *Glareolidae*

97. Մարգագետնային ծիծառակտուցար - *Glareola pratincola*, Linnaeus, 1766 - VU D1

98. Տափաստանային ծիծառակտուցար - *Glareola nordmanni*, J. G. Fischer, 1842 -

VU B1ab(iii)+2ab(iii); D1

Ընտանիք՝ Որորներ, *Laridae*

99. Հայկական որոր - *Larus armenicus*, Buturlin, 1934 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

Ընտանիք՝ Ջրածիծառներ, *Sternidae*

100. Որորակտուց ջրածիծառ - *Sterna nilotica*, J.F. Gmelin, 1789 - VU D1

101. Փոքր ջրածիծառ - *Sterna albifrons*, Pallas, 1764 - VU D1

102. Սպիտակաալտ ջրածիծառ - *Chlidonias hybrida*, Pallas, 1811 - VU D1

Կարգ՝ Դռլոնանմաններ, Pterocliiformes

Ընտանիք՝ Դռլոններ, *Pteroclididae*

103. Սևափոր դռլոն - *Pterocles orientalis*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)+2ab(iii); C2a(i); D1

Կարգ՝ Բվանմաններ, Strigiformes

Ընտանիք՝ Բվեր, *Strigidae*

104. Բվեճ - *Bubo bubo*, Linnaeus, 1758 - VU B1a; C2a(i); D1

105. Թավշատո բու - *Aegolius funereus*, Linnaeus, 1758 - VU D1

Կարգ՝ Ներկարարանմաններ, Coraciiformes

Ընտանիք՝ Սեղվակերներ, *Meropidae*

106. Կանաչ մեղվակեր - *Merops persicus*, Pallas, 1773 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

Ընտանիք՝ Ներկարարներ, *Coraciidae*

107. Ներկարար - *Coracias garrulus*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)

Կարգ՝ Փայտփորանմաններ, Piciformes

Ընտանիք՝ Փայտփորներ, *Picidae*

108. Սև փայտփոր - *Dryocopus martius*, Linnaeus, 1758 - VU D1

Կարգ՝ Ճնճողականմաններ, Passeriformes

Ընտանիք՝ Խաղտունիկներ, *Motacillidae*

109. Դեղնագլուխ խաղտունիկ - *Motacilla citreola*, Pallas, 1776 - VU D1

Ընտանիք՝ Շամփրուկներ, *Laniidae*

110. Կարմրակատար շամփրուկ, *Lanius senator*, Linnaeus, 1758 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

Ընտանիք՝ Կեռնեխներ, *Turdidae*

111. Սպիտակափող սոխակ, *Irania gutturalis*, Gunrin, 1843 - DD

112. Շիկապոչ քարաթռչնակ - *Oenanthe xanthopyrma*, De Filippi, 1863 - EN B1a+2a; D

Ընտանիք՝ Շահրիկներ, *Sylviidae*

113. Սոխականման ճոխիկահավ - *Locustella luscinioides*, Savi, 1824 - EN B1a+2a

114. Հնդկական եղեգնաթռչնակ - *Acrocephalus agricola*, Jerdon, 1845 - EN B1a+2a

Ընտանիք՝ Ճանճորսներ, *Muscicapidae*

115. Կիսասպիտակավիզ ճանճորս - *Ficedula semitorquata*, Homeyer, 1885 - DD

Ընտանիք՝ Երաշտահավեր, *Paridae*

116. Սիջերկրածովային երաշտահավ - *Parus lugubris*, Temminck, 1820 - VU B1ab(iii)+2ab(iii); C1a(i)

Ընտանիք՝ Սիտեղներ, *Sittidae*

117. Սեժ ժայռային սիտեղ - *Sitta tephronota*, Sharpe, 1872 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

118. Կարմրաթև մագլցող - *Tichodroma muraria*, Linnaeus, 1766 - DD

Ընտանիք՝ Դրախտապաններ, *Emberizidae*

119. Ժայռային դրախտապան - *Emberiza buchanani*, Blyth, 1844 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

Ընտանիք՝ Սերինոսներ, *Fringillidae*

120. Անապատային խածկտիկ - *Rhodopechys githaginea*, Lichtenstein, 1823 - DD

121. Անապատային խածկտիկ - *Rhodopechys mongolica*, Swinhoe, 1870 - DD

122. Խաչկտուց - *Loxia curvirostra*, Linnaeus, 1758 - DD

Ընտանիք՝ ճնճողուկներ, Ploceidae

123. Իսպանական ճնճողուկ - *Passer hispaniolensis*, Temminck, 1820 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)

Ընտանիք՝ ճայեր, Corvidae

124. Ալպիական ճայ - *Pyrrhocorax graculus*, Linnacus, 1766 - EN D

Դաս՝ Կաթնասուններ, Mammals

Կարգ՝ Սիջատակերներ, Insectivora

Ընտանիք՝ Ոզնիակերպեր, Erinaceidae

125. Լայնականց ոզնի - *Erinaceus (Hemiechinus) auritus*, Gmelin, 1770 - EN B1ab(iii)+2ab(iii)

Ընտանիք՝ Գետնափորներ, Soricidae

126. Շելկովնիկովի Կոտորա - *Neomys schelkovnikovi* Sat., 1913 - EN B1a+2a
127. Պատիկ սպիտակատամ - *Suncus etruscus Savi*, 1822 - VU B2a (ii)

Կարգ՝ Չեռքաքավորներ, Chiroptera

Ընտանիք՝ Պայտաքթայիններ, Rhinolophidae

128. Հարավային պայտաքիթ - *Rhinolophus euryale*, Blasius, 1853 - VU B1ab+2a
129. Սեհելիի պայտաքիթ չղջիկ - *Rhinolophus mehelyi*, Matschie, 1901 - VU B1a+2ab(iii)
130. Բլազիի պայտաքիթ - *Rhinolophus blasii* Peters, 1866 - EN B1a+2a

Ընտանիք՝ Հարթաքթայիններ, Vespertilionidae

131. Սովորական երկարաթև չղջիկ - *Miniopterus schreibersi*, Kuhl, 1819 - VU B1ab(iii)+2ab(iii)
132. Արաքսյան գիշերաչղջիկ - *Myotis schaubi araxenus*, Dahl 1947 - EN B1a+2a
133. Հայկական գիշերաչղջիկ - *Myotis hajastanicus*, Argyropulo. 1939 - CR B1a+D
134. Բեխշտեյնի գիշերաչղջիկ - *Myotis bechsteinii*, Kuhl, 1818 - VU B1a
135. Ասիական լայնականց չղջիկ - *Barbastella leucomelas*, Gretzschmar, 1830 - VU B1ab(iii)
136. Գորշ ականցեղ - *Plecotus auritus* L., 1758 - VU B1a

Ընտանիք՝ Բուրդոգայիններ, Molossidae

137. Ծալքաշորթ լայնականց չղջիկ - *Tadarida teniotis* Rafinesque, 1819 - DD

Կարգ՝ Կրծողներ, Rodenta

Ընտանիք՝ Վայրենակերպեր, Hystricidae

138. Հնդկական վայրենակերպ կամ մացառախոզ - *Histrix indica Kerr*, 1792
Ենթատեսակ՝ *Histrix indica hirsutirostris Brandt*, 1835 - VU B2a

Ընտանիք՝ Ավազամկնամաններ, Gerbillidae

139. Գալի ավազամուկ - *Meriones dahli* Shidlovski, 1962 - RE

Ընտանիք՝ Սկնիկանմաններ, Sicista

140. Հայկական մկնիկ - *Sicista armenica* Sokolov et Baskevich, 1988 - EN B1a

Ընտանիք՝ Սկյուռանմաններ, Sciuridae

141. Փոքրասիական գետնասկյուռ - *Spermophilus xanthopyrmus*, Bennet 1835 - EN B2ab (ii, iii, iv)

Ընտանիք՝ Համստերանմաններ, Cricetidae

142. Շիդլովսկու դաշտամուկ - *Microtus (Sumeriomys) schidlovskii*, Argyropulo, 1933 - EN B1ab (ii, iii, v)

Ընտանիք՝ Ճագարամկնանմաններ, Allactagidae

143. Փոքր ճագարամուկ - *Allactaga elater*, Lichtenstein, 1825

Ենթատեսակ՝ Արալիիսի փոքր ճագարամուկ, *Allactaga elater aralychensis* Satunin, 1901 - EN B1ab (ii, iii, iv)

Կարգ՝ Գիշատիչներ, Carnivora

Ընտանիք՝ Արջեր, Ursidae

144. Գորշ արջ - *Ursus arctos* Linnaeus, 1758 - VU B1 b(iii)

Ընտանիք՝ Կզաքիսներ, Mustelidae

145. Խայտաքիս - *Vormela peregusna* (Guldenstaedt, 1770) - VU A2c+B1 b(iii)
146. Ջրասամույր - *Lutra lutra* (Linnaeus, 1758) – EN D

Ընտանիք՝ Կատվազգիներ, Felidae

147. Անտառակատու - *Felis silvestris* Schreber, 1777

Ենթատեսակ՝ Եվրոպական անտառակատու, *Felis silvestris silvestris* Schreber, 1775 - VU B1ab(iii)

148. Ընձառյուծ - *Panthera pardus*, Linnaeus, 1758
Ենթատեսակ՝ կովկասյան ընձառյուծ *Panthera pardus ciscaucasica* (Satunin, 1914) =
պարսկական ընձառյուծ *Panthera pardus saxicolor* Pocock, 1927 - CR C2a(i) + D
149. Մանուլ - *Otocolobus manul* (Pallas, 1776) - RE
- Ընտանիք՝ Բորենիներ, *Hyenidae***
150. Բորենի - *Hyaena hyaena* (Linnaeus, 1758) - RE

Կարգ՝ Չույգասմբակավորներ, Artiodactyla

Ընտանիք՝ Սնամեջ եղջյուրավորներ, *Bovidae*

151. Բեզուարյան այծ - *Capra aegagrus* Erxleben, 1777 – VU C2a(i)
152. Հայկական մուֆլոն - *Ovis orientalis gmelinii* (Blyth, 1841) – EN D:
- Ընտանիք՝ Եղջերուներ *Cervidae***

153. Կովկասյան ազնվացեղ եղջերու, մարալ, *Cervus elaphus maral* Gray, 1840 - CR D:

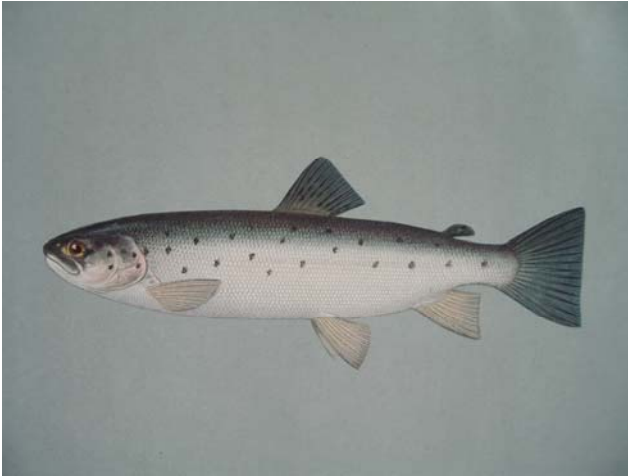
1. Իշխան, *Salmo ischchan* Kessler, 1877

Կարգ՝ ՍԱՂՄՈՆԱԿԵՐՊԵՐ, *SALMONIFORMES*

Ընտանիք՝ Սաղմոնայիններ, *Salmonidae* Cuvier, 1816

Պոլիմորֆ տեսակ է՝ ներկայացված չորս էկոլոգիական ռասսաներով /ենթատեսակներով/:

ա) Ենթատեսակ՝ Չմեռային իշխան, *Salmo ischchan ischchan* Kessler, 1877

Կարգավիճակը: Աշխարհում անհետացած, Սևանի իշխանի էնդեմիկ գեներատիվ-լճային ենթատեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Անհետացած»՝ EX:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է եղել միայն Սևանա լճում: Հայաստանից դուրս չի հանդիպել:

Ապրելավայրերը: Բնակվել և սնվել է առավելապես Փոքր և Մեծ Սևանի առափնյա շրջանում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Մեռահասուն էր դառնում 3-5 տարեկան հասակում: Չվաղրում էր 6-8 մ խորություններում, խոշոր, խճաքարային գրունտերում, նոյեմբերից մինչև մարտ: Մնվում էր հիմնականում համարիղներով, փափկամարմիններով, ջրային միջատների թրթուրներով, հասուն առանձնյակները՝ նաև մանր ձկներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Մինչև XX դարի 70-ական թթ-ը բազմաքանակ, արդյունաբերական նշանակություն ունեցող ենթատեսակ էր, որի տարեկան որսը կազմում էր 200-250 տոննա: Վերջին հավաստի որսը կատարվել է 1982 թ-ին Մեծ Սևանի հյուսիս-արևելյան ափերի մոտ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անհետացման հիմնական գործոնն էր ձվադրավայրերի չորացումը լճի մակարդակի արհեստական իջեցման հետևանքով և որսագողությունը: 1970-1980 թթ-ին կատարվել են արհեստական վերարտադրման անհաջող փորձեր, սակայն աշխատանքները ընդհատվել են լճում վայրի արտադրողների բացակայության պատճառով:

Պահպանության միջոցառումները: 1978 թ-ից որսն արգելված է: Պահպանվում էր «Սևան» ազգային պարկում:

Իշխան, *Salmo ischchan* Kessler, 1877

Կարգ՝ ՍԱՂՄՈՆԱԿԵՐՊԵՐ, *SALMONIFORMES*

Ընտանիք՝ Սաղմոնայիններ, *Salmonidae* Cuvier, 1816

բ) Ենթատեսակ՝ Բոզակ, *Salmo ischchan danilewskii*, Jakovlew 1927

Կարգավիճակը: Աշխարհում անհետացած, Սևանի իշխանի էնդեմիկ ենթատեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Անհետացած»՝ EX:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է եղել միայն Սևանա լճում: Հայաստանից դուրս չի հանդիպել:

Ապրելավայրերը: Բնակվել և սնվել է Սևանա լճում՝ լճի պելագիալի հատուկ տեղամասերում՝ ավախներում: Գերադասում էր մեծ խորությունները (15-40 մ), հիմնականում մերձհատակային ձուկ է:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Սեռահասուն էր դառնում 3-5 տարեկանում: Բեղունությունը՝ 400-600 ձկնկիթ: Չվաղորում էր 3-4 մ-ից մինչև 35-40 մ խորություններում՝ խոշոր հարթ խճաքաբերում, խոշոր ավազում, ստորջրյա աղբյուրների դուրս գալու տեղերում՝ ապարների (տրավերտին) վրա, նոյեմբերից մինչև մարտ: Սնվում էր հիմնականում համարիղներով և դաֆնիաներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Մինչև XX դարի 70-ական թթ-րի կեսերը բազմաքանակ, խոշոր ենթատեսակ էր, որի տարեկան որսը կազմում էր 100 տոննա: Վերջին հավաստի որսը կատարվել է 1986 թ-ին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անհետացման հիմնական գործոնն էր ձվադրավայրերի չորացումը լճի մակարդակի արհեստական իջեցման հետևանքով և որսագողությունը: Արհեստական վերարտադրման փորձեր չեն կատարվել:

Պահպանության միջոցառումները: 1978 թ-ից որսն արգելված է: Պահպանվում էր «Սևան» ազգային պարկում:

Իշխան, *Salmo ischchan* Kessler, 1877

Կարգ՝ ՍԱՂՄՈՆԱԿԵՐՊԵՐ, *SALMONIFORMES*

Ընտանիք՝ Սաղմոնայիններ, *Salmonidae* Cuvier, 1816

զ) Ենթատեսակ՝ Ամառային բախտակ, *Salmo ischchan aestivalis*, Fortunatov 1927

Կարգավիճակը: Սևանի իշխանի անհետացող, տեղային տարածվածություն ունեցող էնդեմիկ ենթատեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR A2cd:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է միայն Սևանա լճում: Հայաստանից դուրս չի հանդիպում: Հանրապետությունում ապրանքային իշխանաբուծության օբյեկտ է:

Ապրելավայրերը: Բնակվում և սնվում է Սևանա լճում, ձվադրում՝ գետերում, մասամբ՝ լճում: Գետերատիվ լճա-գետային ենթատեսակ է:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Սեռահասուն է դառնում 3-7 տարեկանում: Ձվադրում է հիմնականում աղբյուրային անուցում ունեցող վտակներում, ապրիլից մինչև հունիս: Պուպուլյացիայի ոչ մեծ մասը ձվադրում է լճում, ձվադրման գետերի ենթագետաբերանային տեղամասերում կամ ստորջրյա աղբյուրներում: Սնվում է հիմնականում համարիդներով, ցամաքային միջատների թրթուրներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Մինչև XX դարի 70-ական թթ-ի կեսերը բազմաքանակ, արդյունաբերական նշանակություն ունեցող ենթատեսակ էր, որի տարեկան որսը կազմում էր 100 տոննա: 2004-2006 թթ-ին բազմացման, միգրացիաների ժամանակ բռնվել է մոտ 20 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անհետացման հիմնական գործոններն են ձվադրման գետերի ծանծաղացումը, ջրի օգտագործումը և աղտոտումը, ինչպես նաև լճային ձվադրավայրերի չորացումը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Մշակված են արհեստական բազմացման մեթոդները: Ներկայումս վերարտադրվում է առավելապես արհեստականորեն՝ ապրանքային իշխանաբուծական տնտեսությունների արտադրողների օգնությամբ վայրի պուպուլյացիայի թվաքանակի վերականգնման նպատակով: Ապրանքային ձկնաբուծության օբյեկտ է, տարեկան աճեցվում է մինչև 10 տոննա ամառային բախտակ: 1978 թ-ից որսն արգելված է: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է հատուկ վերահսկողություն սահմանել բնակավայրերում և ձվադրավայրերում, ինչպես նաև կազմակերպել ձկնաբուծական տնտեսություններից մեծ քանակությամբ ձեռք բերված մանրածկների բացթողում Սևանա լիճ:

Իշխան, *Salmo ischchan* Kessler, 1877

Կարգ՝ ՍԱՂՍՈՆԱԿԵՐՊԵՐ, *SALMONIFORMES*

Ընտանիք՝ Սաղմոնայիններ, *Salmonidae* Cuvier, 1816

դ) Ենթատեսակ՝ Գեղարքունի, *Salmo ischchan gegarkuni*, Kessler, 1877

Կարգավիճակը: Սևանի իշխանի անհետացող, տեղային տարածվածություն ունեցող էնդեմիկ ենթատեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR A2cd:

Տարածվածությունը: Կլիմայավարժեցված է Իսիկ-Կուլ լճում (Ղրղզստան):

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Սևանա լճում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է ավազաքարային գրունտերով լճի 25-30 մ խորություն ունեցող տեղամասերում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գեներատիվ-լճային ենթատեսակ է: Չվաղրման հիմնական գետերն են Գավառագետը, Ծակքարը, Մաքենիսը, Մասրիկը: Սեռահասուն դառնում է 3-5 տարեկանում: Չվաղրում է հոկտեմբեր-հունվարին: Ունեցել է երկու բիտիպեր՝ α և β, որոնք իրարից տարբերվում էին ձվադրման ժամկետներով և տեղերով: Բեղունությունը՝ 1000-2000 ձկնկիթ: Սնվում է ջրային անողնաշարավորներով, խոշոր առանձնյակները՝ մանր ձկներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Մինչև XX դարի 60-ական թթ-ըը մեկ այլ տեսակի՝ ձմեռային բախտակի հետ մեկտեղ ներկայացրել է արդյունաբերական ձկնաբուծության հիմնական օբյեկտ: Վերջին տարիներին թվաքանակը խիստ կրճատվել է և պահպանվում է հիմնականում արհեստական վերարտադրության հաշվին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անհետացման հիմնական պատճառներն են եղել ձվադրային գետերի ջրային ռեժիմի փոփոխությունը, աղտոտումը, բնական վերարտադրման պայմանների խախտումը, որսագողությունը լճում և ձվադրային գետերում:

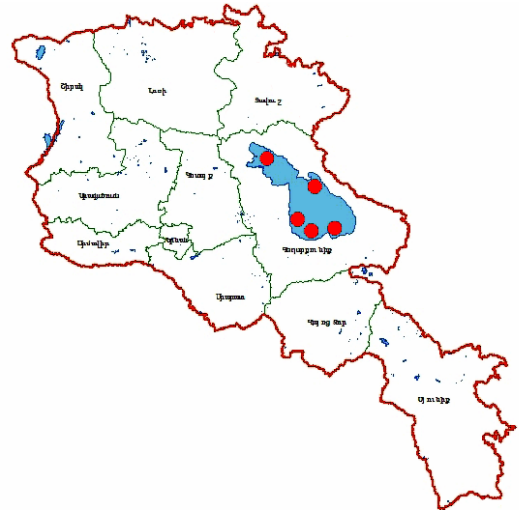
Պահպանության միջոցառումները: Մշակված են արհեստական բազմացման մեթոդները: Ներկայումս վերարտադրվում է առավելապես արհեստականորեն՝ ապրանքային իշխանաբուծական տնտեսությունների արտադրողների օգնությամբ՝ արդյունաբերական մասշտաբներով ապրանքային աճեցման նպատակով: Ներկայումս հանրապետության ձկնաբուծարաններում տարեկան աճեցվում է մինչև 10-15 տոննա ապրանքային ձուկ: 1978 թ-ից որսը Սևանա լճում արգելված է: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է հատուկ վերահսկողություն սահմանել բնակավայրերում և ձվադրավայրերում, ինչպես նաև կազմակերպել ձկնաբուծական տնտեսություններից մեծ քանակությամբ ձեռք բերված մանրաձկների բացթողում Սևանա լիճ:

2. Սևանի կողակ, *Varicorhinus capoeta sevangi* (Filippi, 1865)

Կարգ՝ ԾԱԾԱՆԱԿԵՐՊԵՐ, *CYPRINIFORMES*

Ընտանիք՝ Ծածանագզիներ, *Cyprinidae*

Կարգավիճակը: Քուռի կողակի էնդեմիկ ենթատեսակ է կրճատվող թվաքանակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU A1cd:

Տարածվածությունը: Հայաստանից դուրս փորձեր են արվել կլիմայավարժեցնելու Վրաստանի և Ռուսաստանի Սանկտ Պետերբուրգի մարզի ջրավազաններում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է Սևանա լճում: Ունի լճային, լճա-գետային և գետային ձևեր: Գետային ձևը պահպանվել է միայն Արգիճի գետի միջին հոսանքում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է Սևանա լճի ծանծաղուտային հատվածներում՝ մինչև 10 մ խորություն: Չմռանը մտնում է 30-40 մ խորություններում եղած փոսերի մեջ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Արուները սեռահասուն են դառնում 2-3, իսկ էգերը՝ 5-7 տարեկանում: Չվաղորում են լճում և ձվադրային գետերում հունիս-հուլիսին: Բեղունությունը՝ 15-20 հազ. ձկնկիթ: Սնվում են դետրիտով և ջրային բույսերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նախկինում լճի արդյունաբերական նշանակություն ունեցող հիմնական տեսակներից էր, որի որսը տարեկան կազմում էր 300-500 տոննա: Ներկայումս պաշարները հյուծված են, թվաքանակը շարունակում է կտրուկ կրճատվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Վտանգման հիմնական գործոններն են որսագործությունը, ջրի աղտոտումը և բնական վերարտադրության պայմանների վատթարացումը՝ ոռոգման նպատակով ձվադրային գետերի ջրերի օգտագործման հետևանքով:

Պահպանության միջոցառումները: 1995 թ-ից որսը Սևանա լճում արգելված է: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Մշակված են վայրի արտադրողներից ստացված մեկ տարեկան մանրաձկների աճեցման մեթոդները:

Անհրաժեշտ է ձեռք առնել գործուն միջոցառումներ ձվադրային միգրացիաների և թրթուրների վերադարձի ընթացքում տեսակի պահպանման և հիմնական ձվադրային գետերի ջրային ռեժիմի կարգավորման համար:

3. Սևանի բեղու, *Barbus goetschaicus* Kessler

Կարգ՝ ԾԱԾԱՆԱԿԵՐՊԵՐ, *CYPRINIFORMES*

Ընտանիք՝ Ծածանազգիներ, *Cyprinidae*

Կարգավիճակը: Խոցելի, տեղային տարածվածությամբ և կրճատվող թվաքանակով էնդեմիկ տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU A2cd:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է Սևանա լճում և որոշ վտակներում: Սևանա լճի ավազանից դուրս չի հանդիպում: Ունի լճային, լճա-գետային և գետային ձևեր:

Ապրելավայրերը: Ջրադեցնում են մինչև 10 մ խորություններում լճի ծանծաղուտային տեղամասերը: Չմռանը մտնում է 30 մ խորություններում եղած փոսերի մեջ: Լճի որոշ վտակներում առաջացնում է գետային բիոտիպեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Սեռահասուն են դառնում 3-6 տարեկանում, էգերը հասունանում են արուներից 1-2 տարի ուշ: Բեղունությունը՝ 3-20 հազ. ձկնկիթ: Չվաղրում են հունիս-օգոստոսին: Ավելի մանր գետային ձևը, որն ունի սակավ բեղունություն, պահպանվել է գործնականում միայն Արգիճի գետի միջին հոսանքում: Սնվում է մերձհատակային օրգանիզմներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նախկինում բազմաքանակ տեսակ էր, որն ուներ արդյունաբերական նշանակություն: Տարեկան որսը չէր գերազանցում 20-25 տոննայից: Ներկայումս պոպուլյացիայի, և հատկապես լճային բիոտիպի, թվաքանակը խիստ կրճատվել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Վտանգման հիմնական գործոններն են լճային բիոտիպի հիմնական ապրելավայրերի և ձվադրավայրերի չորացումը, լճի մակարդակի իջեցումը, հիմնական ձվադրային գետերի ջրի աղտոտումը, ձվադրման ժամանակ ոռոգման նպատակով ջրերի օգտագործումը, ինչպես նաև լճում, ձվադրային գետերում և գետային ձևի բնակեցման վայրերում որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Արհեստական բազմացում չի կատարվել, արհեստական վերարտադրության մեթոդները մշակված չեն: 1981 թ.-ից որսը Սևանա լճում արգելված է: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է սահմանել բնական վերարտադրության վերահսկողություն և մշակել տեսակի արհեստական վերարտադրության մեթոդները, ինչպես նաև պահպանության խիստ ռեժիմ սահմանել տեսակի ապրելավայրերում:

4. Հաշամ *Aspius aspius*, Eichwald, 1831

Կարգ՝ ԾԱԾԱՆԱԿԵՐՊԵՐ, *CYPRINIFORMES*

Ընտանիք՝ Ծածանազգիներ, *Cyprinidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի տարածքում հազվադեպ, կրճատվող թվաքանակով և արեալով տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii):

Տարածվածությունը: Քուռ և Արաքս գետերի համակարգում, ինչպես նաև Կասպից ծովում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանի սահմաններում հիմնականում բնակվող ձևը հանդիպում է Արաքս, Ախուրյան, Որոտան, Մեծամոր գետերում: Նախկինում լճային ձև է առաջացրել Արփի լճում: Ներկայումս Արփի լճի տեղում ջրավազանի կառուցման հետևանքով այդ պոպուլյացիան անհետացել է:

Ապրելավայրերը: Հոսքի միջին և մեծ արագությամբ գետերի պելագիալ շերտում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնակվող ձուկ է: Ակտիվ գիշատիչ է, սնվում է հիմնականում մանր ձկներով: Մեռահասուն դառնում են 5-6 տարեկանում՝ 45 սմ մարմնի երկարության և 2,5 կգ զանգվածի դեպքում: Բազմանում են մարտ-ապրիլին, ջրի 12-14°C ջերմաստիճանի պայմաններում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նախկինում եղել է բավականին տարածված տեսակ: Հիմնական ջրառատ գետերի վրա հիդրոտեխնիկական կառույցների կառուցման հետևանքով թվաքանակը և արեալը խիստ կրճատվել են: Ներկայումս հազվադեպ հանդիպում է գարնանը, Արաքս գետի վտակների գետաբերանների ստորին մասերում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գետերի ջրային ռեժիմի փոփոխումը գետերի ջրի չկարգավորվող օգտագործման հետևանքով, աղտոտումը, բնական վերարտադրության պայմանների վատթարացումը, որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Չի պահպանվում: Սիրողական ձկնորսության օբյեկտ է: Արհեստական բազմացում չի կատարվել:

Հիդրոտեխնիկական կառույցներում անհրաժեշտ է նախատեսել ձկնանցումների տեղեր և մաքրման սարքավորումներ, ինչպես նաև սահմանել պահպանության ռեժիմ բոլոր ապրելավայրերում:

5. Հայկական կարմրակն, *Rutilus rutilus schelkovnikovi*, Derjavin, 1926

Կարգ՝ ԾԱԾԱՆԱԿԵՐՊԵՐ, *CYPRINIFORMES*

Ընտանիք՝ Ծածանազգիներ, *Cyprinidae*

Կարգավիճակը: Տեղային տարածվածություն ունեցող, կրճատվող թվաքանակով էնդեմիկ տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1ab(iii)+2ab(III):

Տարածվածությունը: Հայաստանից դուրս չի հանդիպում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Մեծամոր գետը և դրա հետ կապված ջրանցքների և լճերի համակարգը:

Ապրելավայրերը: Գետերի և լճերի դանդաղ հոսքով տեղամասերը, ջրային բուսականության մացառուտները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ապրող տեսակ է: Մեռահատուն դառնում է 2 տարեկանում: Չվաղորումը մասնաբաժնային է՝ մարտ-ապրիլին: Էվրիֆագ է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նախկինում բազմաքանակ, ձվադրման շրջանում առաջացնում էր մեծ կուտակումներ: Ներկայումս անհետացել է ավազահանքերի տեղերում առաջացած մանր դրենաժային ջրանցքներից և լճերից: Մեծամոր գետի հունի երկայնքով, հատկապես ստորին հոսանքում, դարձել է հազվադեպ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գետերի ջրային ռեժիմի փոփոխումը ջրերի չկարգավորվող օգտագործման հետևանքով, ջրի և ապրելավայրերի աղտոտումը, բնական վերարտադրության պայմանների խանգարումը, ինվազիոն ձկնատեսակների մրցակցային ազդեցությունը, որսագողությունը:

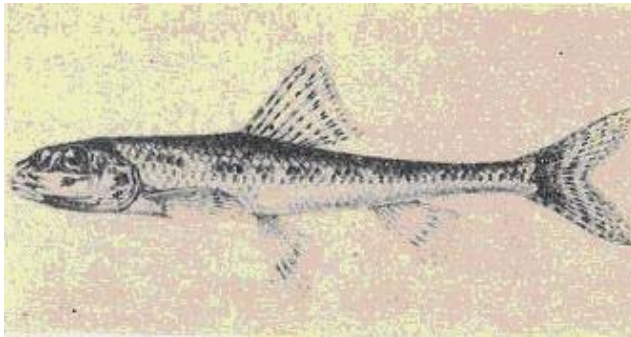
Պահպանության միջոցառումները: Չի պահպանվում: Սիրողական ձկնորսության օբյեկտ է: Արհեստական վերարտադրություն չի կատարվել:

Անհրաժեշտ է վերականգնել ապրելավայրերը և սահմանել պոպուլյացիայի պահպանության հատուկ ռեժիմ:

6. Քուռի քառքակ, *Gobio persus*, GӦnter, 1899

Կարգ՝ ԾԱԾԱՆԱԿԵՐՊԵՐ, *CYPRINIFORMES*

Ընտանիք՝ Ծածանագզիներ, *Cyprinidae*

Կարգավիճակը: Անհետացող տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Քուռ և Արաքս գետերի ավազաններում, Ուրմիա լճի վտակում՝ Հադերչայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է եղել Հայաստանի բոլոր գետերում, բացի Սևանա լճի ավազանից:

Ապրելավայրերը: Գետերի ավազային կամ ավազատիղմային տեղամասերը ջրի դանդաղ հոսքով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանի տարածքում գործնականորեն ուսումնասիրված չէ: Բենթոսային օրգանիզմներով սնվող մերձհատակային տեսակ է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Վերջին տասնամյակներում թվաքանակը կտրուկ նվազել է: Ներկայումս ձկնաբանական հավաքներում չի հանդիպում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ինվազիոն ձկնատեսակների մրցակցային ազդեցությունը, որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Չի պահպանվում: Արհեստական վերարտադրություն չի կատարվել:

ԵՐԿԿԵՆՑԱՂՆԵՐ, *AMPHIBIA*

8. Փոքրասիական տրիտոն, *Ommatotriton ophryticus* (Berthold, 1846),
Կարգ ՊՈՉԱՎՈՐՆԵՐ, CAUDATA

Ընտանիք Սալամանդրներ, *Salamandridae*

Կարգավիճակը: Տեղային ռեիկտային պոպուլյացիաներ Հայաստանի հյուսիսում: Տեսակը գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի, Ռուսաստանի և Վրաստանի Կարմիր գրքերում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2ab (iii,v):

Տարածվածությունը: Իսրայել, Լիբանան, Սիրիա, Փոքր Ասիա, Արևմտյան Կովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է 400-600 մ² մակերես ունեցող երեք փոքր լճակներում, որոնք գտնվում են խառն անտառի ստորին եզրին մոտ, 900-1200 մ ծ.մ.բ. բարձրության վրա, Ախթալա, Օձուն և Գսեղ գյուղերի շրջակայքում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում են, հիմնականում, ասեղնատերև, ինչպես նաև խառը և լայնատերև անտառներում, լեռների լանջերին, որտեղ ձևավորում են ծայրամասային պոպուլյացիաներ աշխարհագրական իզոլյատների տեսքով: Բնակեցնում են առավելապես տարբեր տեսակի կանգուն և թույլիոսանքային ջրավազանները (լճեր, արհեստական լճակներ, ջրանցքեր, ճահիճներ և այլն), որտեղ առկա է թաքստոց և ձվադրավայր ծառայող ջրային բուսականություն: Այդ ջրավազանների մակերեսը տատանվում է 1-500 մ², խորությունը՝ 0,1-3 մ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ամառը և ձմեռն անց են կացնում ցամաքում՝ գտնելով թաքստոցներ փտած կոճղերի կեղևի, քարերի տակ և ժայռերի ճեղքերում: Գարնանը և ամռան սկզբին մնում են մաքուր, հոսող և կանգուն անտառային ջրավազաններում՝ հարուստ ջրային բուսականությամբ: Սնվում են մանր խեցգետնակերպերով, փափկամարմիններով, միջատներով և որդերով: Բազմանում են ապրիլ-մայիսին: Չվաղրում են 50 սմ խորության վրա՝ առանձին բաժիններով, օրեկան 1-53 ձու, 2-11 օր ինտերվալներով: Մեռահասուն են դառնում 3-5 տարեկանում: Կյանքի տևողությունը ենթատեսակի արեալի տարբեր հատվածներում 8-21 տարի է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը բնության մեջ կազմում է 1500-1800 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքրասիական տրիտոնի թվաքանակի վրա բացասականորեն են ազդում անտառների քայքայումը, մանր ջրավազանների ոչնչացումը, անասունների գերարածեցումը, արդյունաբերական աղտոտումը, թունաքիմիկատների օգտագործումը: Պոպուլյացիայի համար լուրջ վտանգ է ներկայացնում տրիտոնների զանգվածային ապօրինի որսը՝ տրիտոններին տերաբիումների սիրահարներին վաճառելու նպատակով:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի II հավելվածում: Մշակված են լաբորատոր պայմաններում տեսակի բազմացման և աճեցման մեթոդները: 2001 թ-ին Գիլիջանի շրջանի Պարզ լճում բաց են թողնվել լաբորատոր պայմաններում ստացված 70 առանձնյակներ:

Անհրաժեշտ է ապրելավայրերին տալ բնության հատուկ պահպանվող տարածքի՝ արգելավայրի կարգավիճակ:

9. Միրիական սխտորագորտ, *Pelobates syriacus* Boettger, 1889,
Դաս՝ ԵՐԿԿԵՆՑԱՂՆԵՐ, *AMPHIBIA*

Կարգ՝ ԱՆՊՈՉ ԵՐԿԿԵՆՑԱՂՆԵՐ, *ANURA*

Ընտանիք՝ Մխտորագորտեր, *Pelobatidae*

Կարգավիճակը: Հազվադեպ, նեղ արեալային, քանակապես կրճատվող տեսակ: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի և Ադրբեջանի Կարմիր գրքերում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B2ab (ii, iii):

Տարածվածությունը: Միրիա, Պաղեստին, Իսրայել, Փոքր Ասիա, Բալկանյան թերակղզի, Կովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է հարավ-արևելյան շրջաններում: Շատ հազվադեպ հանդիպում է հանրապետության կենտրոնական և հարավային շրջաններում՝ Ջրվեժ, Առինջ, Ողջաբերդ (Կոտայքի մարզ), Ռինդ (Վայոց Ձորի մարզ) գյուղերում, Միսիանի (Սյունիքի մարզ) տարածաշրջանում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է անտառածածկ, տափաստանային և կիսաանապատային նախալեռներում և լեռնային հարթավայրերում, համեմատաբար բաց լանդշաֆտներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Վարում է բացառապես փորող, գիշերային կենսակերպ: Բազմացումը տեղի է ունենում մարտի վերջից մինչև մայիսի կեսերը չցամաքող, բուսականությամբ հարուստ լճերում, արհեստական լճակներում և եղեգնուտային ճահիճներում: Հասուն առանձնյակները կարճ ժամանակ մնում են ջրում ձվադրելու համար, որից հետո դուրս են գալիս ցամաք: Էգը ձվադրում է ջրասուզված բույսերի տերևների վրա, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ ջրավազանի հատակին: Չվակույտն իրենից ներկայացնում է երկու հաստ պարան՝ 5500-6500 ձվերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: 1956 թ-ի հաշվառումների համաձայն, Վայոց Ձորի մարզում, ջրավազանի ափին 1 կմ երթուղու վրա հաշվառվել է 5-6 առանձնյակ: Ներկայումս քանակությունը խիստ կրճատվել է, իսկ որոշ տեղերում սխտորագորտը լիովին վերացել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրավազանների չորացումը և աղտոտումը, տարածքների յուրացումը գյուղատնտեսական գործունեության նպատակով և բնական ապրելավայրերի քայքայումը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի II հավելվածում: Տեսակի տարածման վայրերը չեն պահպանվում: 1985-1986 թթ-ին Ազատի ջրամբարում (Արարատի մարզ) բաց է թողնվել լաբորատոր պայմաններում աճեցված 1500 առանձնյակ, որտեղ պոպուլյացիան գտնվում է բարվոք վիճակում:

Անհրաժեշտ է ապրելավայրերին տալ բնության հատուկ պահպանվող տարածքի՝ արգելավայրի կարգավիճակ:

ՍՈՂՈՒՆՆԵՐ, *REPTILIA*

10. Միջերկրածովային կրիա, *Testudo graeca* (Linnaeus, 1758),
Կարգ ԿՐԻԱՆԵՐ, TESTUDINES

Ընտանիք Ցամաքային կրիաներ, *Testudinidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 2.3) «Խոցելի»՝ VU A1cd» կարգավիճակով: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU A2cd; B1a+2ab (iii):

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Աֆրիկա (Մարոկկոյից մինչև Լիբանան), Հարավային Եվրոպա (Իտալիա, Հարավային Իսպանիա, Բալկաններ), Հարավ-Արևմտյան Ասիա (Թուրքիա, Իրան, Սիրիա, Լիբանան, Հորդանան, Իսրայել), կղզիներ Մալդիվա, Կիպրոս, Սարդինիա, Սիցիլիա, Կանարներ: Հյուսիսային Եվրասիայում հանդիպում է Սև ծովի ափամերձ գոտում՝ ք. Անապայից մինչև ք. Սուխում, ինչպես նաև ավելի լայն տարածքում՝ Արևելյան Վրաստանում, Ադրբեջանում, Դաղստանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանրապետության հյուսիս-արևելյան մասում տարածված է *T.g. iberica* ենթատեսակը, իսկ հարավային մասում (Արաքս գետի հովտում)՝ *T.g. armeniaca* ենթատեսակը: *T.g. armeniaca* ենթատեսակի արեալը տարանջատված է մի քանի պոպուլյացիաների, որոնք գտնվում են Արարատյան հարթավայրում և Հայաստանի ծայր հարավում՝ Մեղրու շրջանում:

Ապրելավայրերը: Բնակեցնում է տարբեր ապրելավայրեր՝ չոր տափաստաններ, սարալանջեր՝ ծածկված աղբատ խոտածածկով, թփուտներով, մոսրանտառով կամ լեռնային անտառով, ինչպես նաև ցածրադիր անտառներ և այգիներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ակտիվ են ապրիլից մինչև նոյեմբերի կեսերը: Չմեռում են, սովորաբար, աղվեսների և գորշուկների բներում: Սնվում են հյութալի խոտաբույսերով և քիչ քանակությամբ անողնաշարավորներով: Չուզավորումը տեղի է ունենում ապրիլ-մայիսին: Հունիսից սկսած, մեկ սեզոնի ընթացքում ձվադրում են երեք անգամ՝ ձվերը թաքցնելով հողում փորած փոսի մեջ (2-8 ձու): Ինկուբացիան՝ 2-3 ամիս: Մեռահասուն են դառնում կյանքի 12-14 տարում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայաստանում մոտավոր քանակությունը կազմում է 900-1000 առանձնյակ: 10 հա մակերեսին հանդիպում է 1-5 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հիմնական բնորոշ ապրելավայրերի յուրացումը (հատկապես Հայաստանի հարավային մասում) և ապօրինի, անվերահսկելի որսը որսագողերի կողմից:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» արգելոցներում, ինչպես նաև որոշ պետական արգելավայրերում (Բողաքար, Գոռավանի ավազուտներ, Իջևան և այլն): Պահվում է աշխարհի բազմաթիվ կենդանաբանական այգիներում և

տերարիումիստների մոտ: Հաջողությամբ բազմացվել է ՀՀ ԳԱԱ Կենդանաբանության
ինստիտուտում:

Գրանցված է «Անհետացման եզրին կանգնած վայրի ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների
վաճառքի վերաբերյալ» Միջազգային կոնվենցիայի (CITES) ցուցակում, ինչպես նաև Բեռնի
Կոնվենցիայի II հավելվածում:

Պահպանվող տարածքներից դուրս գտնվող հիմնական ապրելավայրերը վերցնել
պահպանության տակ: Ուժեղացնել հսկողությունը կրիաների ապօրինի որսի նկատմամբ:
Անհրաժեշտ է կազմակերպել կրիաների վերարտադրությունը քայքայված պոպուլյացիաները
վերականգնելու նպատակով:

11. Անդրկովկասյան տակիրային կլորագլուխ, *Phrynocephalus horvathi* (Mehely, 1894),
Վերնակարգ ԹԵՓՈՒԿԱՎՈՐՆԵՐ, *SQUAMATA*

Կարգ ՍՈՂԵՄՆԵՐ, *SAURIA*

Ընտանիք Ագամաներ, *Agamidae*

Կարգավիճակը: Նախկինում դիտարկվել է որպես *P. helioscopus*-ի ենթատեսակ: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Խիստ սակավաթիվ, անհետացող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Critically Endangered A2c» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR A2c; B2ab (i, ii, iii):

Տարածվածությունը: Ադրբեջան, Հյուսիս-Արևելյան Թուրքիա մինչև Արևելյան Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի են առանձին պոպուլյացիաներ Արաքս գետի հովտում: Պահպանվել է Արմավիրի մարզի Բաղրամյանի, Արմավիրի, Էջմիածնի տարածաշրջաններում և Արտաշատի ու Արարատի մարզերի առանձին տեղամասերում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է նոսր քետրֆիտ (չորասեր) բուսածածկով ավազուտային և աղուտային կիսաանապատներում՝ աքիլեյան, աղուտային, տեղ-տեղ օշինդրային բուսականության առկայությամբ, 800-1050 մ ծ.մ. բարձրության վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չմեռումից դուրս են գալիս մարտի սկզբին, և ակտիվությունը շարունակվում է մինչև նոյեմբեր: Սնվում են մանր հողվածոտանիներով (մրջյուններ, մանր բզեզներ, նեպուլկներ, ճաճնճերի թրթուրներ, սարդեր և այլն): Մեկ տարում ձվադրում է 2-3 անգամ: Չվակույտում՝ 2-7 ձու: Բնության մեջ կյանքի տևողությունը՝ մինչև 3 տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Համաձայն գրականության տվյալների, տարածված է եղել Արարատյան հարթավայրի մեծ մասում՝ տակիրային կիսաանապատներում և կիսաանապատային ավազուտների ռելիեֆային կղզյակներում: Բոլոր այդ լանդշաֆտները ներկայումս ենթարկվում են ուժեղ մարդածին ճնշմանը, որը տարեց-տարի ավելի է ուժեղանում: Արդյունքում կլորագլխի բնական ապրելավայրերի տարածքն ամենուրեք կրճատվում է: Այսօր հայտնի են Արաքս գետի հովտում պահպանված միայն 6 պոպուլյացիաներ, որոնցում թվաքանակը խիստ փոքր է: «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրում խտությունը կազմում է 1-2, ք. Արմավիրի շրջակայքում՝ 1-2, գ. Բաղարանի շրջակայքում՝ 2-3 առանձնյակ 1 հա վրա: Արարատի շրջանի ավազուտներում այն կազմում է 1,5-2, իսկ Արմավիրի շրջանում՝ 2-3 առանձնյակ 1 հա վրա:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Արարատյան հարթավայրի կիսաանապատների լայնածավալ մշակումը գյուղատնտեսության կուլտուրաներ ցանելու նպատակով, հողերի ոռոգումը, գյուղերի ընդլայնումը, ճանապարհների և արհեստական ջրավազանների ստեղծումը

հանգեցրեցին այս տեսակի հայտնի պոպուլյացիաների մեծ մասի քայքայմանը և անհետացմանը: Վտանգ են ներկայացնում նաև անասունների գերարածեցումը և ապօրինի, անվերահսկելի որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Գոռավանի ավազուտներ» և «Որդան կարմիր» արգելավայրերում: Որոշակի պայմաններ ստեղծելու դեպքում հնարավոր է բազմացումը տերարիումներում:

Անհրաժեշտ է ցանկապատել արգելավայրերի տարածքներն անասունների արածեցումը կանխելու համար և անցկացնել միջոցառումներ՝ քայքայված պոպուլյացիաների վերականգնման ուղղությամբ:

12. Չեռնովի մերկաչք, *Ablepharus chernovi* Darevsky, 1953
Կարգ ՄՈՂԵՄԵԲ, SAURIA

Ընտանիք Սցինկեր, *Scincidae*

Կարգավիճակը: Խիստ սակավաթիվ, նեղ արեալային անհետացող տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR A2ac; B2ab(ii,iii):

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Եվրասիայի տարածքում հանդիպում է միայն Կենտրոնական Հայաստանում, Թուրքիայում (Անատոլիայի հարավային և կենտրոնական մասերը) և Հյուսիսային Սիրիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Բնակվում է միայն Հրազդան գետի միջին հոսանքի հովտում: Հայտնի են տարանջատված պոպուլյացիաներ Քարաշամբ, Բջնի և Թեղենիք գյուղերի շրջակայքում: Պոպուլյացիաների ընդհանուր մակերեսը կազմում է մոտ 3-4 կմ²:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է թեք սարավանջերի քարքարոտ տարախոտա-հացազգիներով ծածկված լեռնա-քերտֆիտ տափաստաններում: Հանդիպում է նաև բուսածածկից համարյա գուրկ լեռնային ապարների ջարդվածքներում: Հիմնականում հանդիպում է մանր քարերի արանքում, որոնց տակ անց է կացնում ժամանակի մեծ մասը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չմեռումից դուրս են գալիս մարտի վերջին: Շոգ, չոր ամիսներին թաքնվում են խորը թաքստոցներում և հողի մակերես դուրս գալիս սեպտեմբերին: Սնվում են մանր թաղանթաթևավորներով, մրջյուններով, երկթևավորներով, բզեզներով և սարդերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ընդհանուր թվաքանակը 250-300 առանձնյակ է: Գարնանը 1 հա մակերեսին՝ քարերը շրջելով, կարելի է գտնել 1-2 մողես (1985 թ-ի տվյալներ): Տեսակի տարածման շրջանը վերջին տարիներին ենթարկվել է ինտենսիվ մարդածին փոփոխմանը, և վերջին տարիների բազմաթիվ որոնումներն այս շրջանում ապարդյուն էին: Ներկայումս տեսակի տարածման մի շարք տեղամասեր լիովին քանդված են և յուրացված:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ապրելավայրերի յուրացումը և շինարարական աշխատանքները գգ. Քարաշամբի, Արզականի, Թեղենիքի և Բջնիի ընդլայնման նպատակով: Զգալի դեր են խաղում նաև այդ գյուղերի շրջակայքում լեռնային տափաստանների օգտագործումը գյուղատնտեսական նպատակներով, որը հանգեցրել է ցենոզի ընդհանուր փոփոխմանը:

Պահպանության միջոցառումները: Տեսակի բնակեցման տարածքը չի պահպանվում:

Անհրաժեշտ է պահպանության տակ վերցնել ապրելավայրերը և դրանց տալ հատուկ պահպանվող տարածքների՝ արգելավայրերի կարգավիճակ:

13. Առաջավորասիական մաբույա, *Trachylepis septemtaeniata* Reuss, 1834
Կարգ ՄՈՂԵՄԵՐ, SAURIA

Ընտանիք Սցինկեր, *Scincidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Data Deficient» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի» VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Տարածված է Սաուդյան Արաբիայի հյուսիս-արևելքում, Հարավային Իրանում, Իրաքում, Բախրեյնում, Հյուսիսային Օմանում, Էրիթրեայում, Թուրքմենստանում, Անդրկովկասում: Արեալի հյուսիսային սահմանն անցնում է Հայաստանի, Ադրբեջանի և Թուրքմենիսի հարավով:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է ք. Երևանի, Եղեգնաձորի, Արարատի և Մեղրու, գգ. Արենիի, Ագարակի, Լեհվազի, Վեդու, Աստագորի, Ասնիի, Ջրվեժի շրջակայքից, ինչպես նաև Ուրցի լեռնաշղթայից:

Ապրելավայրերը: Լեռների և նախալեռների նոսր, չորասեր բուսականությամբ ծածկված քիչ քե շատ քեք լանջեր: Բիոտոպերին բնորոշ են կիրճերի քարքարոտ լանջերի վրա գտնվող մայրական ապարների ելքերը, մեծ քարերի կույտերը և քանդվող ճեղքերը: Տեղ-տեղ հանդիպում են այգիներում, լքված և կիսաքանդված շինություններում: Չոր կամ միջին խոնավությամբ, քարքարոտ, թաքստոցներով հարուստ բիոտոպեր 500-1400 մ ծ.մ. բարձրության վրա: Որպես թաքստոցներ, սովորաբար, օգտագործում են ժայռերի ճեղքերը, դատարկությունները քարերի տակ, հազվադեպ՝ կրծողների բները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չմեռումից դուրս են գալիս մարտի վերջին: Մնվում են տարբեր անողնաշար կենդանիներով: Չուգավորումը դիտվում է մայիսի սկզբին-կեսերին: Հուլիսի սկզբին է գր ծնում է 3-8 ձագ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Պոպուլյացիաների թվաքանակը և խտությունը անհավասարաչափ է և տարեց-տարի ենթարկվում է զգալի տատանումների: Առավել բազմաքանակ են հարավի պոպուլյացիաները (ք.Մեղրու և գգ.Ագարակի ու Ըռնաձորի /Նյուվաղի/ շրջակայք): Այստեղ թվաքանակը կայուն է և քիչ է ենթարկվում տատանումների ավելի մեղմ ճմեռվա շնորհիվ: Չոր բիոտոպերում՝ ոչ ավելի, քան 8 տարատարիք առանձնյակ 1 հա վրա: Հայաստանի տարածքի մեծ մասում մաբույայի թվաքանակը խիստ կրճատված է, որոշ տեղերում մոդեռ դարձել է շատ հազվադեպ, իսկ Արարատի լայնարձակ հարթավայրում տեսակը գործնականում անհետացել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ապրելավայրերի յուրացումը գյուղատնտեսության նպատակներով, լանդշաֆտների ձևափոխումը: Նախալեռնային գոտում՝ անասունների գերարածեցումը, աղբյուրների հոսքային ռեժիմի փոփոխումը, որը բերում է բնական բիոտոպերի ձևափոխման: Անօրինական որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում,
«Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրում և «Արևիկ» ազգային պարկում:
Անհրաժեշտ է ուժեղացնել անօրինական որսի վերահսկողությունը:

14. Երկարատու սցինկ, *Eumeces schneideri* (Daudin, 1802)
Կարգ ՄՈՂԵՄԵՐ, SAURIA

Ընտանիք Սցինկեր, *Scincidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի» VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Տեսակը լայնորեն տարածված է Հյուսիսային Աֆրիկայից և Առաջավոր Ասիայից մինչև Հյուսիս-Արևմտյան Հնդկաստան: Արեալի հյուսիսային սահմանն անցնում է Հարավային Դաղստանով, Վրաստանով, Հայաստանով, Հարավային Ուզբեկստանով, Տաջիկստանով և Թուրքմենիայով: Դեպի հարավ տարածվում է մինչև Պաղեստին և Սիրիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնի է Արարատյան հարթավայրից, Արփա գետի կիրճից, Արաքս գետի հովտից և հանրապետության հարավային նախալեռնային շրջաններից:

Ապրելավայրերը: Խիստ քարքարոտ, չորասեր բուսականությամբ կիսաանապատային տեղանքում՝ 400-1500 մ ծ.մ. բարձրության վրա: Գոռավան գյուղի շրջակայքում մտնում է նաև ամրացված ավազուտների տեղամասեր, տեղ-տեղ հանդիպում է գետամերձ մացառուտներում: Չոր տափաստանների գոտում բնակեցնում է տարբեր ժայռային գոյացումները, ավելի հազվադեպ հանդիպում է հարթ տեղամասերում, ավազամկների և այլ կրժողների գաղութների մոտ: Հաճախ բնակվում է այգիներում և հարակից տարածքներում՝ քարե ցանկապատերի վրա, դատարկված և կիսաբանդված շինություններում, գոմերում: Որպես թաքստոց օգտագործում է ժայռափոսերը, խորշերը քարերի տակ, հողի խորը ճեղքերը, կրժողների բները: Փափուկ հողում երբեմն կարող է փորել 150 սմ երկարությամբ և 60 սմ խորությամբ սեփական բներ, որոնց մուտքը տեղադրվում է թփերի կամ խոշոր քարերի հիմքում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գարնանն ակտիվ են առավելապես ցերեկը, ամռանը՝ առավոտյան կամ երեկոյան: Ամռան վերջում հողի մակերես ընդհանրապես դուրս չեն գալիս, ենթադրվում է, որ ամռանը քուն են մտնում: Սնվում է տարբեր անողնաշար կենդանիներով, առավելապես՝ միջատներով, ինչպես նաև բուսական կերով՝ հատապտուղներով, պտուղներով, սերմերով: Չվաղում է հուլիսի վերջին-օգոստոսի սկզբին: Չվակույտում՝ 6-9 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Չնայած լայն տարածմանը Հայաստանի սահմաններում արեալի մեծ մասում թվաքանակը բավականին փոքր է: Հրազդան գետի կիրճում մայիսի վերջում 175 x 150 մ չափերով տեղամասում հաշվառվել է 3 մողես: Նման խտությամբ բնորոշվում են պոպուլյացիաները գգ. Մեծամորի, Կոշի, Ջրվեժի, Վերին Դվինի, Նարեկի, Ուրցաձորի շրջակայքում: Հանրապետության հարավում նախալեռնային գոտում պոպուլյացիաները համեմատաբար լավ վիճակում են: Մեղրու տարածաշրջանում 1 հա տարածության վրա հունիսի առաջին տասնօրյակում հաշվառվել են 12 տարատարիք առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ապրելավայրերի յուրացումը գյուղատնտեսության նպատակներով, լանդշաֆտների ձևափոխումը, անօրինական որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում,
«Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրում և «Արևիկ» ազգային պարկում:
Անհրաժեշտ է ուժեղացնել անօրինական որսի վերահսկողությունը:

15. Անդրկովկասյան բազմագույն մողեսիկ, *Eremias arguta transcaucasica* Darevsky, 1953, Ընտանիք Իսկական մողեսներ, *Lacertidae*

Կարգավիճակը: Խիստ սակավաթիվ, հիմնական արեալից կտրված, միայն Հայաստանում հանդիպող անհետացող ենթատեսակ է: Ենթատեսակը ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Critically Endangered A2c» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR A2c; B2ab (ii, iii):

Տարածվածությունը: Տեսակը լայնորեն տարածված է Հյուսիս-Արևելյան Ռումինիայից՝ արևմուտքում, մինչև Հարավ-Արևմտյան Մոնղոլիա և Հյուսիս-Արևմտյան Չինաստան՝ արևելքում, ինչպես նաև մինչև Թուրքիա և Իրան՝ հարավում: Հյուսիսային Եվրասիայի սահմաններում հանդիպում է Մոլդովայում, Ուկրաինայում, Ռուսաստանի եվրոպական մասում, Ղազախստանում, Միջին Ասիայի երկրներում, Հյուսիսային Կովկասում և Անդրկովկասում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Միակ հայտնի պոպուլյացիան գտնվում է Սևանա լճի հարավային ափին, գ. Նորադուզի շրջակայքում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է Նորադուզի ավազուտներում: Հանդիպում է ինչպես փոխր, այնպես էլ կարծր հողերով տեղամասերում՝ բնակեցնելով Սևանա լճի ջրավազանի լեռնաքսերոֆիտ տափաստանները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Էգը դնում է 1-12 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: 1961 թ-ին գ. Մարտունու շրջակայքում պահպանված վերջին 27 հասուն մողեսիկները որսվել են մեղ հողաշերտում՝ դաշտերի և Սևանա լճի ափի միջև և բաց են թողնվել գ. Նորադուզի մոտակայքում: Այդ առանձնյակներն առաջացրել են նոր պոպուլյացիա, որն աստիճանաբար լայնացնում է իր սահմանները: Ներկայումս դրանց թվաքանակը կազմում է 80-150 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անասունների գերարածեցումը, այս տեսակի ապրելավայրերի մշակումը գյուղատնտեսական նպատակներով:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է ցանկապատել չմշակված տեղամասը գ. Նորադուզի շրջակայքում և ուժեղացնել հսկողությունը ենթատեսակի պահպանության համար:

16. Անդրկովկասյան մողեսիկ, *Eremias pleskei* Bedriaga, 1907
Ընտանիք Իսկական մողեսներ, *Lacertidae*

Կարգավիճակը: Նեղ արեալային, քանակապես կրճատվող տեսակ: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Critically Endangered A2c» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2ab (ii, iii):

Տարածվածությունը: Արևելյան Թուրքիա, Հյուսիս-Արևմտյան Իրան և Արևելյան Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Արաքս գետի ձախափնյա հովտում՝ ք. Էջմիածնից արևմուտք, մինչև Մեղրու լեռնաշղթայի հարավային նախալեռները:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է ամրացված ավազուտներում՝ ջուզգունի, աստրագալի, օշինդրի, իշկաթնուկի և հազվադեպ, հացազգիների առկայությամբ: Երբեմն հանդիպում է քարքարոտ օշինդրային և աղուտային կիսաանապատներում: Որպես թաքստոցներ ծառայում են թփերի հիմքերում գտնվող կարճ (10-15 սմ) բները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չմեռում է սեպտեմբեր-հոկտեմբերից մինչև ապրիլի առաջին կեսը: Սնվում է մրջյուններով, մանր բզեզներով, թաղանթաթևավորներով, երկթևավորներով, թրթուրներով և սարդերով: Չուզավորումը տեղի է ունենում ապրիլից մինչև հունիսի առաջին կեսը: Չվաղորումը (3-4 ձու) տեղի է ունենում հունիսից մինչև օգոստոսի սկիզբը: Առաջին տարվա ձագերը հանդիպում են հուլիսի կեսերից մինչև սեպտեմբերի վերջը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Վերջին 10-15 տարիներին թվաքանակը կտրուկ կրճատվել է, ոչնչացվել են Արաքս գետի հովտի մի շարք պոպուլյացիաներ: Արարատյան հարթավայրի մեծ մասում ամբողջովին վերացել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ապրելավայրերի յուրացումը գյուղատնտեսության նպատակներով, անասունների գերարածեցումը և լանդշաֆտների ձևափոխումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում, «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է ցանկապատել «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրը:

17. Փոքրասիական մողես, *Parvilacerta parva* Boulenger, 1887,
Ընտանիք Իսկական մողեսներ, *Lacertidae*

Կարգավիճակը: Խիստ սակավաթիվ, անհետացող տեսակ: Գրանցված է մախկին ԽՍՀՄ-ի-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR A2ac:

Տարածվածությունը: Լայնորեն տարածված է Փոքր Ասիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Կենտրոնական և Հյուսիսային Հայաստանում, միայն Սպիտակի շրջանի դժվարամատչելի և չմշակված տեղամասերում, Շիրակի մարզի գ. Լանջիկի շրջակայքում: Հայտնաբերված է նաև Տավուշի ջրամբարի հյուսիսային ափերին:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է քարքարոտ լեռնա-քսերոֆիտային տափաստանում, երբեմն բարձրանալով լեռների չորասեր նոսր բուսածածկով կմախքային լանջերին:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է երկու անգամ՝ հունիսի վերջին-հուլիսի սկզբին և հուլիսի վերջին-օգոստոսի սկզբին: Չվակույտում՝ 2-5 ձու: Չագերը դուրս են գալիս հուլիսի վերջին և սեպտեմբերին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: 1982 թ-ին կատարված հաշվառումները ցույց են տվել, որ 1 հա տարածքում հանդիպում է 2-5 առանձնյակ: Ներկայումս թվաքանակը խիստ կրճատվել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բիոտոպերի քայքայման հիմնական պատճառներն են բնական ապրելավայրերի տնտեսական յուրացումը և պոպուլյացիաների ոչնչացումը անասունների արածեցմամբ և խոտհունձով:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է Բերնի կոնվենցիայով:

Պոպուլյացիայի տարածքը չի պահպանվում: Անհրաժեշտ է պահպանության տակ վերցնել Սպիտակի շրջանի և Շիրակի մարզի լեռնաքսերոֆիտային տափաստանների տեղամասերը և այդ տեղամասերում ստեղծել փոքր արգելավայրեր:

18. Մարգագետնային մողես, *Darevskia praticola* (Eversmann, 1834),
Ընտանիք Իսկական մողեսներ, *Lacertidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2a:

Տարածվածությունը: Բալկանյան թերակղզու հյուսիս-արևմուտք, Կովկաս, Իրանի հյուսիս-արևմուտք:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանի հյուսիսում բնակվում են մեկուսացված պոպուլյացիաներ:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է նախալեռնային, հովտային և լեռնային՝ առավելապես սաղարթավոր անտառներում, որտեղ մնում է անտառեզրում և բացատներում, ճանապարհաեզրերում և թփուտներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Սնվում է միջատներով՝ մանր բզեզներով, մրջյուններով, ուղղաթևավորներով, թրթուրներով, սարդերով, որդերով, նայուկներով: Ձմեռումից դուրս է գալիս ապրիլի վերջին: Չուգավորումը՝ մայիսի վերջին, ձվադրումը (2-6 ձու)՝ հունիսի կեսերին-հուլիսի կեսերին: Ձագերը դուրս են գալիս օգոստոս-սեպտեմբերին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի փոփոխությունները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնորոշ է կոհամակարգերի և բիոտոպերի քայքայումը ապօրինի ծառահատումների հետևանքով:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Գլխիջան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է կատարել տեսակի թվաքանակի հաշվառման և պոպուլյացիայի գնահատման ուսումնասիրություններ:

19. Դալի մողես, *Darevskia dahli* (Darevsky, 1957)

Ընտանիք Իսկական մողեսներ, *Lacertidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+2a:

Տարածվածությունը: Տարածված է Հյուսիսային Հայաստանի և Հարավային Վրաստանի սահմաններում, մինչև Քուռ գետի նախալեռնային հովտի հյուսիսում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Ժամանակակից արեալը մասնատված է մի քանի մեկուսացված պոպուլյացիաների, որոնք գտնվում են Հայաստանի հյուսիսում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է կիրճերի չափավոր չոր լանջերին, ժայռերին՝ 900-1700 մ ծ.մ.բ. բարձրության վրա, անտառի գոտում, տեղ-տեղ մտնում է նաև լեռնային տափաստանի քարքարոտ տեղամասեր՝ մնալով անտառաեզրերին, ճանապարհաեզրերին և թփուտներում: Հաճախ բնակվում է անտառածածկ ավերակներում, քարերից սարքված պատնեշներում և շենքերի պատերի վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չմեռումից դուրս է գալիս ապրիլի սկզբին-կեսին: Սնվում է միջատներով, դրանց թրթուրներով, սարդերով, մեպուկներով և անձրևաորդերով: Բազմանում է կուսածնությամբ: Չվաղրումը՝ հունիսի սկզբին-հուլիսի կեսերին: Չվակույտում՝ 2-5 ձու: Չագերը դուրս են գալիս օգոստոսի կեսին-սեպտեմբերի վերջին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Արեալը մասնատված է մի շարք փոքր, իրարից անջատված հատվածների, որտեղ թվաքանակի փոփոխությունները հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ծանապարհների վերակառուցումը, միկրոկլիմայի փոփոխումը գետերի ջրահոսքի փոքրացման հետևանքով:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Դիլիջան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է կատարել տեսակի թվաքանակի հաշվառման և պոպուլյացիայի գնահատման ուսումնասիրություններ:

20. Ռոստոմբեկովի մողես, *Darevskia rostombekovi* Darevsky 1957
Ընտանիք Իսկական մողեսներ, *Lacertidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Endangered B1ab(i,iii)» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2ab (ii, iii):

Տարածվածությունը: Համեմատաբար սահմանափակ արեալ Հյուսիսային Հայաստանում և Ադրբեջանի հարակից շրջաններում: Հիմնական արեալը զբաղեցնում է Զուռ գետի հովտի միջին աջափնյա հատվածը և աջ վտակների կիրճը՝ Վրաստանի, Հյուսիսային Հայաստանի և Հյուսիս-Արևմտյան Ադրբեջանի սահմաններում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանրապետության տարածքում տեսակի արեալը սահմանագատված է Արարատի բարձրավանդակի անտառային շրջաններով՝ Հյուսիսային Հայաստանի սահմաններում: Արեալի հարավային սահմանն անցնում է Փամբակ և Աղստև գետերի կիրճերով, Բագու մի լեռնաշղթայի երկայնքով՝ ք. Սպիտակից արևմուտք: Արեալի հյուսիսային սահմանն անցնում է Պապաքարի լեռնաշղթայի հյուսիս-արևելյան մասով, որտեղ առավել հյուսիսային հայտնաբերման վայրերը հայտնի են Նոյեմբերյանի և Սևքարի շրջակայքից: Բացի այդ, հայտնի է մեկուսացված պոպուլյացիա Սևանա լճի հարավ-արևելյան ափին, գ. Ծովակի շրջակայքում:

Ապրելավայրերը: Տարածված են առավելապես անտառային գոտում, որոշ տեղերում անցնում են լեռնատափաստանային գոտի, 800-1600 մ ծ.մ. բարձրության վրա: Միայն Սևանա լճի ափին հայտնաբերված պոպուլյացիան է բնակվում 2000 մ ծ.մ. բարձրության վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չմեռումից դուրս է գալիս մարտի վերջին-մայիսի սկզբին: Սնվում է միջատներով և այլ մանր անողնաշար այլ կենդանիներով: Բազմանում է կուսածնությամբ: Չվաղումը՝ հունիսի վերջին-հուլիսի սկզբին: Չվակույտում՝ 2-4 ձու: Չագերը դուրս են գալիս օգոստոսի վերջին-սեպտեմբերի սկզբին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Բնորոշ բիոտոպերում 1 կմ երկարությամբ երթուղու վրա հանդիպում է 50-60 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տնտեսական գործունեությունը լեռնատափաստանային գոտում և բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը: Ներկայումս Սևանա լճի ափին գտնվող պոպուլյացիան անհետացող է, քանի որ այստեղ դրա սիմպատրիանտն է *D. unisexualis*-ը, որը դուրս է մղում *D. rostombekovi*-ն՝ լինելով ավելի հարմարված բարձրալեռնային պայմաններին:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Դիլիջան» և «Սևան» ազգային պարկերում:

21. Սպիտակափոր մողես, *Darevskia unisexualis* (Darevsky, 1966)
 Ընտանիք Իսկական մողեսներ, *Lacertidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Նոցելի»՝ VU B1a:

Տարածվածությունը: Տեսակի արեալը մասնատված է մի քանի մեկուսացված պոպուլյացիաների Հայաստանի սահմաններում և Արևելյան Թուրքիայի ու Հարավային Վրաստանի հարակից շրջաններում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանի հյուսիսային և կենտրոնական լեռնային շրջանները:

Ապրելավայրերը: Բնակեցնում է լեռնատափաստանային գոտու Ժայռերը, քարերի կույտերը և քարքարոտ լանջերը, 1700-2000 մ ծ.մ.բ. բարձրության վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չմեռումից դուրս է գալիս ապրիլի կեսերին-մայիսի սկզբին: Մնվում է, հիմնականում բզեզներով և թաղանթաթևավորներով: Բազմանում է կուսածնությամբ: Չվաղորում է հունիսի վերջին-հուլիսի սկզբին: Չվակույտում՝ 2-7 ձու: Չագերը դուրս են գալիս օգոստոսի վերջին-սեպտեմբերի սկզբին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Տեսակի թվաքանակը կայուն է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հարմար ապրելավայրերի կրճատումը գյուղատնտեսական գործունեության հետևանքով:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

22. Անդրկովկասյան սահնոձ, *Zamenis hohenackeri* (Strauch, 1873),
Կարգ ՕՉԵՐ, *SERPENTES*

Ընտանիք Լորտուներ, *Colubridae*

Կարգավիճակը: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի, Վրաստանի և Ադրբեջանի Կարմիր գրքերում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab (iii):

Տարածվածությունը: Փոքր Ասիա, Հյուսիս-Արևմտյան Իրան, Հարավային Լիբանան, Հյուսիսային Իսրայել, Հյուսիսային Օսեթիա, Չեչնիա, Ինգուշեթիա, Դաղստան, Վրաստան, Ադրբեջան, Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանրապետության հյուսիսային և հարավային մասերում, սակայն հանդիպում է հիմնականում Արաքս գետի հովտի նախալեռնային շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Լեռնա-տափաստանային գոտում հանդիպում է քսերոֆիտ թփուտներով և խոտաբույսերով ծածկված քարքարոտ լանջերին, ժայռերի վրա և քարերի ջարդվածքներում:

«Խոտարովի անտառ» արգելոցում բնակվում է ժայռերի արանքներում, գիհու նոսր անտառներում: Համբերող գետի կիրճում հանդիպում է կաղնու նոսր անտառներում, թփուտներում, գետերի ժայռոտ ափերին և կիրճերի լանջերին: ք. Երևանի շրջակայքում բնակեցնում է լանջերի բաց, քարքարոտ տեղամասերը պտղատու և խաղողի այգիներում, փլատակների և ցանկապատերի միջև: Բարձրանում է մինչև 2200 մ ծ.մ. բարձրության վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չմեռումից դուրս է գալիս ապրիլի սկզբում կամ կեսերին: Սնվում է մկնանման կրծողներով, մողեսներով, երիտասարդ առանձնյակները սնվում են միջատներով: Չվաղորումը՝ հունիսի կեսերին: Չվակույտում՝ 3-7 ձու: Չագերը դուրս են գալիս սեպտեմբերի սկզբին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Գարնանը «Խոտարովի անտառ» արգելոցում 5-ժամյա երթի ընթացքում (6-7 կմ) հանդիպում է 1-2 առանձնյակ: Անօրինական որսի և բնորոշ ապրելավայրերի քանդման հետևանքով, հատկապես ք. Երևանի շրջակայքում, թվաքանակը խիստ կրճատվել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ապօրինի որսը, բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոտարովի անտառ», «Շիկահող» արգելոցներում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է սահմանել խիստ վերահսկողություն այս տեսակի որսի նկատմամբ:

23. Պարսկական պսևոցիկլոֆիս, *Pseudocyclophis persicus* (Anderson, 1872)

Կարգ ՕՉԵՐ, *SERPENTES*

Ընտանիք Լորտուներ, *Colubridae*

Կարգավիճակը: Նեղ արեալային, սակավաթիվ ենթատեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2ab (i, ii, iii):

Տարածվածությունը: Հարավ-Արևելյան Թուրքիա, Հյուսիսային և Արևմտյան Իրաք, Իրան, Աֆղանստան, Պաղեստին և Հյուսիս-Արևմտյան Հնդկաստան՝ դեպի արևելք մինչև Սինդ և Պենջաբ: Արեալի հյուսիս-արևելյան սահմանն անցնում է Թուրքմենիայի հարավային մասով՝ Արևմտյան Կոպետ-Դ-ագից կենտրոնական մասով դեպի արևելք, մինչև Սերասխ, որտեղ հայտնաբերվել են համեմատաբար քիչ քանակով նմուշներ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: *Pseudocyclophis p. persicus* ենթատեսակի միակ նմուշը հայտնաբերվել է Մեղրու շրջանի գ. Ագարակից 5 կմ դեպի արևմուտք:

Ապրելավայրերը: Ագարակի առանձնյակը հայտնաբերվել է կիրճի արևմտյան, քարքարոտ լանջին, երկրորդային անտառային ֆորմացիաներով կիսաանապատային գոտում, թփի կողքին, 28-30°C ջերմաստիճանի պայմաններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Վարում է թաքնված կենսակերպ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Մինչ այժմ հայտնաբերվել է միայն մեկ առանձնյակ (արու): Բնության մեջ հանդիպում է խիստ հազվադեպ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնորոշ ապրելավայրերի յուրացումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է ճշգրտել և քարտեզագրել ապրելավայրերը և ընդգրկել «Արևիկ» ազգային պարկի արգելոցային գոտում:

24. Սատունինի սևագլուխ ռինխոկալամուս, *Rhynchocalamus melanocephalus satunini*
(Nikolsky, 1899)
Կարգ ՕՉԵՐ, *SERPENTES*
Ընտանիք Լորտուներ, *Colubridae*

Կարգավիճակը: Անդրկովկասի առավել հազվադեպ և քիչ ուսումնասիրված տեսակներից մեկն է: Հայտնի են շատ քիչ քանակով առանձնյակներ: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B2ab (i, iii):

Տարածվածությունը: Առաջավոր Ասիա՝ մինչև Իրանի արևմտյան հատվածը արևելքում, Հայաստանում և Նախիջևանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Միայն Արաքս գետի հովտում, որտեղ բարձրանում է նախալեռներ, մինչև 1200 մ ծ.մ.:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է միայն օշինդրային կիսաանապատներում, չոր և խիստ քարքարոտ լանջերին, որտեղ կան մերկացած ապարներ և քսերոֆիտ բուսածածկով բազմաթիվ քարաբեկորներ, ինչպես նաև ֆրիգանային գոտում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Վարում է թաքնված մթնշաղային կենսակերպ և ցերեկային ժամերին հողի մակերես համարյա դուրս չի գալիս: Կենսաբանությունը գրեթե ուսումնասիրված չէ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Բնության մեջ այս տեսակի թվաքանակը, հավանաբար, կայուն է: Նախկին ԽՍՀՄ-ի-ի տարածքում որսվել են 7 առանձնյակներ՝ հիմնականում քաղաքների շրջակայքում, կամ յուրացված հողերի վրա: Մինչ այժմ Անդրկովկասում հայտնաբերվել են 19 առանձնյակներ, որից 17-ը՝ Հայաստանում և Նախիջևանում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնորոշ ապրելավայրերի յուրացումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում և «Արևիկ» ազգային պարկում: Անհրաժեշտ է պահպանության տակ վերցնել «Խոսրովի անտառ» արգելոցին սահմանակից ռինխոկալամուսի բնորոշ բիոտոպները՝ միացնելով այդ տարածքները արգելոցին:

25. Կովկասյան կատվաօձ, *Telescopus fallax* (Fleschmann, 1831),
Կարգ ՕՉԵՐ, *SERPENTES*

Ընտանիք Լորտուներ, *Colubridae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab (iii):

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Իրան, Իրաք, Փոքր Ասիայի արևելյան մասը, Հյուսիսային Սիրիա, Ադրբեջան, Գաղստան, Վրաստան, Հայաստան: Տեսակի արեալը ներառում է նաև Բալկանյան թերակղզին, Էգեյան և Միջերկրական ծովերի մի շարք կղզիները, Լիբանանը և Իսրայելը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հարավում հայտնի է Արաքսի, հյուսիսում՝ Բուռի հովտից և նախալեռներից:

Ապրելավայրերը: Առավել հաճախ հանդիպում է թփուտներով և խոտաբուսածածկով լեռների քարքարոտ լանջերին, լեռնա-քերոֆիտային տափաստանների քարքարոտ տեղամասերում, գիհու մոսրանտառներում, մշակված լանդշաֆտներում՝ պտղատու և խաղողի այգիներում: Հանդիպում է նաև բաց, օշինդրային և աքիլեյան կիսաանապատներում: Չի խուսափում մարդու մոտիկությունից, հաճախ հանդիպում է տների տանիքներում, քարե պատերի ու ցանկապատերի ճեղքերում: Որպես թաքստոց օգտագործում են ժայռերի ճեղքերը, խորշերը քարերի տակ և տարբեր փորող կենդանիների բները: Հայտնի է մինչև 2000 մ ծ.մ. բարձրությունների վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գարնանը դուրս է գալիս մարտի սկզբին-կեսերին, ձմեռման է անցնում սեպտեմբերի վերջին-հոկտեմբերին: Հեշտությամբ մագլցում է ծառերի և շենքերի պատերի վրա: Ժամանակի մեծ մասն անց է կացնում քարերի տակ: Սնվում է հիմնականում մողեսներով, երբեմն՝ կրծողներով: Հայաստանում բազմացման տվյալները բացակայում են: Արեալի այլ հատվածներում էզր դնում է 6-9 ձու, հունիսի վերջին-հուլիսի սկզբում: Չազերը դուրս են գալիս սեպտեմբերին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակն ամենուրեք ցածր է: Գարնանը «Խոսրովի անտառ» արգելոցում ցերեկային երթի ժամանակ կարելի է հանդիպել 1-2 առանձնյակ, այլ վայրերում՝ ոչ միշտ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ապօրինի որսը, բնորոշ ապրելավայրերի յուրացումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է պահպանության տակ վերցնել Հայաստանի հյուսիսում գտնվող մեկուսացված պոպուլյացիաները (արգելավայրերի ստեղծում), սահմանել խիստ վերահսկողություն այս տեսակի ապօրինի որսի նկատմամբ:

26. Գարևակու իծ, *Vipera (Pelias) darevskii* Vedmederja, Orlov et Tuniyev, 1986
Կարգ ՕՉԵՐ, *SERPENTES*

Ընտանիք Իժանման օձեր կամ իծեր, *Viperidae*

Կարգավիճակը: Նեղ արեալային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Critically Endangered B1ab(ii,iii)+2ab(ii,iii)» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B2ab (ii, iii):

Տարածվածությունը: Տեսակի արեալը ներառում է Ջավախքի լեռնաշղթայի հարավ-արևմտյան մասը Հայաստանի սահմաններում՝ մինչև Վրաստանի հետ սահմանը (լ. Աչքասար), 2350-3000 մ ծ.մ.բ. բարձրության վրա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Շիրակի մարզ, Աշոցքի տարածաշրջան: 2008 թ-ի տվյալներով տարածման արեալը գրավում է ընդամենը 200 հա:

Ապրելավայրերը: Տեսակի բնորոշ բիոտոպերն են հանդիսանում ենթալպյան գոտում գտնվող քարքարոտ լեռնալանջերը և ժայռային ցցվածքները ծածկված տափակ քարերի կույտերով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ակտիվ են մայիսի սկզբից մինչև սեպտեմբերի վերջը: Սնվում են անողնաշար կենդանիներով և մողեսներով: Ջուգավորումը սկսվում է մայիսի կեսերից: Չվակենդանածին տեսակ է: Չագերը (5-8) ծնվում են սեպտեմբերի կեսերին: Ծնվելուց անմիջապես հետո սկսվում է մաշկափոխությունը: Բարձրադիր գոտիներում դիտվող ծնվելու ուշ ժամկետները հիմք են տալիս ենթադրելու, որ բնության մեջ նորածիններն անմիջապես անցնում են ձմեռման, իսկ սնվել սկսում են հաջորդ տարվա գարնանը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Պոպուլյացիաների խտությունը բնորոշ բիոտոպերում բավականին բարձր է՝ 1 հա մակերեսին տարբեր տարիներին հաշվառվել է 10-12 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը: Բարձրադիր մարգագետինների ինտենսիվ յուրացումը, անասունների անվերահսկելի արածեցումը և ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկում: «Կովկասում Գարևակու իծի պահպանման միջոցառումներ» ծրագրի շրջանակներում 2004 թ-ից սկսած մշակվել և իրականացվում են կոնսերվացիոն միջոցառումներ անհրաժեշտ բիոտոպերի տարանջատման և պահպանության նպատակով:

Անհրաժեշտ է սահմանազատել և ցանկապատել տեսակի բնորոշ բիոտոպերը և ընդգրկել «Արփի լիճ» ազգային պարկի արգելոցային գոտում: Սահմանել խիստ վերահսկողություն այս տեսակի ապօրինի որսի նկատմամբ:

28. Հայկական իծ կամ Ռադդեի իծ, *Vipera (Montivipera) raddei* Boettger, 1890, Կարգ ՕՉԵՐ, *SERPENTES*

Ընտանիք Իժանման օձեր կամ իծեր, *Viperidae*

Կարգավիճակը: Հայկական բարձրավանդակի էնդեմիկ տեսակ: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a+2b (ii, iii):

Տարածվածությունը: Արևելյան Անդրկովկաս և Թուրքիայի ու Իրանի հարակից շրջաններ: Անդրկովկասի սահմաններում արեալն անցնում է Փոքր Կովկասի լեռնաշղթաների հարավային թևերով:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարանջատված պոպուլյացիաները, որոնց միջև կան տարբեր արգելքներ, կենտրոնացած են Կոտայքի, Արարատի, Վայոց Ձորի, Սյունիքի մարզերում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է լեռնաքսերոֆիտային անտառներում, գիհու նոսրանտառներում, լեռնային տափաստաններում, ծառաթփային նոսր բուսականությամբ քարքարոտ լանջերին, 1300-1800 մ ծ.մ.բ. բարձրության վրա, երբեմն բարձրանում է մինչև 2500-2700 մ: Երբեմն մտնում է մշակովի դաշտեր, որտեղ մնում է քարերի կույտերում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ակտիվ է ապրիլի սկզբից մինչև հոկտեմբերի վերջը: Սեռական ակտիվությունը սկսվում է մայիսի կեսերից և շարունակվում մինչև հունիսի վերջը: Հղիությունը տևում է 150-160 օր: Չվակենդանածին է: Չագերը դուրս են գալիս օգոստոսի վերջին մինչև սեպտեմբերի երկրորդ կեսը: Հայկական իծի էգերի բազմացման ցիկլը բնության պայմաններում կազմում է հիմնականում երկու տարի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Վերջին տարիներին դիտվում է թվաքանակի կտրուկ նվազում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը՝ լեռնալանջերը վարելու և շինարարական աշխատանքներ կատարելու, լեռնային անտառները ոչնչացնելու, լեռնատափաստանային և մարգագետնային գոտիներում անասուններ արածեցնելու հետևանքով: Մեծ վնաս է հասցնում նաև ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Տեսակի արեալի աննշան մասը պահպանվում է «Խոսրովի անտառ», «Շիկահող» արգելոցներում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Մշակված և փորձարկված են լաբորատոր պայմաններում իծերի պահման և բազմացման մեթոդները:

Անհրաժեշտ է կազմակերպել մի շարք արգելավայրեր Կոտայքի մարզի Աբովյանի տարածաշրջանում և սահմանել խիստ վերահսկողություն այս տեսակի ապօրինի որսի նկատմամբ:

ԹՈՉՈՒՆՆԵՐ, *AVES*

29. Մոխրաայտ սուզակ, *Podiceps grisegena* Boddaert, 1783
Կարգ՝ ՍՈՒՉԱԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PODICIPEDIFORMES (PODICEPIFORMES)*

Ընտանիք՝ Սուզակներ, *Podicipedidae*

Կարգավիճակը: Նստակյաց, քիչ տարածված տեսակ է, որի քանակությունը կրճատվում է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «հոյգելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Տարածված է Եվրոպայում, Ասիայում, Սկանդինավյան երկրներում, Ռուսաստանի հյուսիսային շրջաններում, Ուկրաինայում, Միջին Ասիայում, Կովկասում և Անդրկովկասում: Բնադրման շրջանից դուրս հանդիպում է Բրիտանական կղզիներում, Միջերկրածովյան երկրներում, Փոքր Ասիայում, Իրանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Աշնանային և գարնանային չուի շրջաններում հանդիպում է Սևանա և Արփի լճերում, Արարատյան հարթավայրի արևելատական և բնական լճակներում, բնադրման շրջանում՝ Լոռվա սարահարթի լճակներում:

Ապրելավայրերը: Բնադրման շրջանում նախընտրում է առափնյա հարուստ ջրային բուսականությամբ և բաց ջրային մակերեսով լճերը, լճակները և ջրամբարները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները տեղադրում են կտորված եղեգնի և առափնյա ու ջրային բույսերի մնացորդներին, ափից ոչ հեռու: Բնում՝ 4-5 ձու, սպիտակավուն, 47-51 մմ: Թխսումը՝ 27-29 օր: Չվից դուրս եկած ձագերը հիանալի լողում են և սուզվում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Մինչև Սևանա լճի մակարդակի իջեցումը բնադրում էին լճի ջրավազանում: Մինչև 2005 թ-ը 6-10 բնադրող զույգեր հանդիպում էին Արդանիս գյուղի մոտակա լճակում: Այդ լճակում մշկամկների քանակության ավելացման և լճակի ջրերի զգալի տատանումների արդյունքում, դադարեցին բնադրել: Ներկայումս 5-15 բնադրող զույգեր հանդիպում են Լոռվա սարահարթի լճակներում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնադրման շրջանում ձկնորսների կողմից անհանգստացումը, ջրի մակերեսի տատանումները և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արփի լիճ» և «Սևան» ազգային պարկերում: Կազմակերպվում են հանդիպումներ, լճակներին հարող համայնքներում բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է ամբողջ տարվա ընթացքում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառումներ: Բացահայտել հնարավոր բնադրավայրերը և ապահովել դրանց պահպանությունը: Լոռվա սարահարթի լճակները հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք և ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ չուի շրջանում և ձմռանը:

30. Վարդագույն հավալուսն, *Pelecanus onocrotalus* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ԹԻԱՎՈՏԱՅԻՆՆԵՐ, PELECANIFORMES

Ընտանիք՝ Հավալուսններ, *Pelecanidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, կրճատվող թվաքանակով տեսակ է, որը գտնվում է անհետացման վտանգի տակ: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii):

Տարածվածությունը: Որպես բնադրող տեսակ հանդիպում է Հարավ-արևելյան Եվրոպայում, Առաջավոր, Միջին և Կենտրոնական Ասիայում, Ռուսաստանում, Ադրբեջանում, Չինաստանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հազվադեպ հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում, Արփի լճում, Արմաշի և հարակից ձկնաբուծական տնտեսությունների լճակներում որպես պատահական չվահյուր: Չուի շրջանում նախկին Գիլլի լճին հարող Սևանա լճի առափնյա տարածքներում և Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունների լճակներում:

Ապրելավայրերը: Ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, գետեր: Մարդու տնտեսական գործունեության արդյունքում ապրելավայրերը խիստ փոփոխվել են: Սևանա լճի մակարդակի իջեցման հետևանքով ոչնչացել են ծանծաղուտները, իսկ Սևանա լճի սառեցումը ձմռանը դարձել է սովորական երևույթ: Երբեմնի ձկնա հարուստ պաշարներ ունեցող Արփի լիճը վեր է ածվել ջրամբարի, որի մակարդակի տատանումները հանգեցնում են ձկնային պաշարների աղքատացմանը: Սակայն Արարատյան հարթավայրում, որտեղ լավ զարգացել է ձկնաբուծարանային տնտեսությունը, կերային բազան բավականին հարստացել է :

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում են, սովորաբար, մեծ գաղութներով խուլ լճերում, ընտրելով ափի բաց, հարթ հատվածները եղեգնուտների առկայությամբ: Դնում են 90-106 մմ չափեր ունեցող 2-3 ձու: Թխումը տևում է 32-35 օր: Չվից դուրս եկած ձագերը լինում են, սովորաբար, մերկ և անօգնական, սակայն արագ աճում են և 2,5 ամսեկան հասակում ձագերը հասնում են հասուն թռչունների չափերին և կարողանում են թռչել: Հայաստանում չեն բնադրում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նախկինում, չուի շրջանում թվաքանակը տատանվում էր 1-2,5 հազ. առանձնյակների սահմաններում: Սևանա լճի մակարդակի իջեցման հետ մեկտեղ առափնյա ծանծաղուտները վերացան, ձմռան ամիսներին լճի ջրերը սկսեցին սառցապատվել: Արարատյան հարթավայրի ձկնաբուծական լճակների զգալի մասը չորացվեցին: Արդյունքում՝ Սևանա լճում ներկայումս գրեթե չեն հանդիպում, իսկ Արմաշում ամռանը կերակրման ընթացքում հանդիպում են 20-30 անհատից ոչ ավել: Երևանի կենդանաբանական այգում պահպանվում են 4 վարդագույն հավալուսներ: Անազատ պայմաններում բազմացել են

Բեռլինի, Բազելի, Թել-Ավիվի կենդանաբանական այգիներում: 1963-1974 թթ-ին ձվերից դուրս են եկել 11 ձագեր :

Վտանգման հիմնական գործոնները: Արարատյան հարթավայրում, ամռան ամիսներին ձկնաբուծական տնտեսությունների աշխատակիցների կողմից հետապնդվելը, ձմռանը՝ չկարգավորվող որսը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Պահպանվում է «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում, ինչպես նաև դրան հարող հարևան համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է կազմակերպել թվաքանակի հաշվառումներ և ուժեղացնել տեսակի պահպանության անհրաժեշտության պրոպագանդան ձկնաբուծական տնտեսությունների աշխատակիցների միջև:

31. Գանգրափետուր հավալուսն, *Pelecanus crispus* Bruch, 1832
Կարգ՝ ԹԻԱՎՈՏԱՅԻՆՆԵՐ, *PELECANIFORMES*

Ընտանիք՝ Հավալուսններ, *Pelecanidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, կրճատվող թվաքանակով տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքերում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A2ce+3ce+4ce» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN D:

Տարածվածությունը: Որպես բնադրող տեսակ հանդիպում է Ալբանիայում, Բուլղարիայում, Վրաստանում, Հունաստանում Ռումինիայում, Ռուսաստանում, նախկին Հարավսլավիայում, Թուրքիայում, Ուկրաինայում, Միջին Ասիական հանրապետություններից՝ Ուզբեքստանում և Ղազախստանում, Արաբական երկրներից՝ Սիրիայում և Իրաքում, Իրանում, Մոնղոլիայում և Չինաստանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում որպես չվահյուր, զգ. Նորաշենին և Լիճքին հարող ջրային տարածքներում: Ամռան ամիսներին 30-50 առանձնյակների կարելի է հանդիպել Արարատի մարզի Արմաշի և հարակից ձկնաբուծական տնտեսությունների լճակներում: Բնադրման շրջանում հանդիպում է նաև Արփա լճում:

Ապրելավայրերը: Սևանա և Արփի լճերի բաց, խորը, ջրային, բուսականությունից զուրկ տարածքներում, նոսր բուսականությամբ ծանծաղուտներում: Ամռանը, կերակրման նպատակով, պարբերաբար այցելում են Արարատյան հարթավայրի ձկնաբուծական լճակներ, որոնց զգալի մասի չորացման պատճառով կերային պաշարները զգալիորեն նվազել են, ուստի հանդիպում են միայն ձկնաբուծական լճակներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում են գաղութներով: Բնադրումը հայտնի է միայն Արփի լճում, որտեղ կղզյակներում պարբերաբար բնադրում են 2-3 զույգեր: Բույնը, աղութային, ճյուղերից, խոտաբույսերից, ցամքարը՝ փափուկ խոտաբույսեր, որորի փետուրներ: Չվերը, 90-95 մմ, 2-3, սպիտակ: Թխսումը՝ 32-35 օր: Չվից դուրս եկած ձագերը լինում են մերկ և անօգնական, սակայն արագորեն աճում են և 2,5 ամսեկանում կարողանում են թռչել:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ամռան ամիսներին 30-40 անհատներ հանդիպում են Արփի լճում, Սևանա լճում, չուի ժամանակ՝ 50-80, Արարատյան հարթավայրում՝ ձկնաբուծական տնտեսությունների զգալի մասի վերացումը էապես կրճատեց կերակրման բազան, որի հետևանքով կրճատվեց նաև կերակրման համար այցելումների թվաքանակը:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Արարատյան հարթավայրում, ամռան ամիսներին, ձկնաբուծական տնտեսությունների աշխատակիցների կողմից հետապնդվելը, ձմռանը՝ չկարգավորվող որսը և որսագողությունը: Սևանա լճում, ջրի մակարդակի բարձրացման հետ մեկտեղ ձևավորվում են պայմաններ այս թռչունների հետագա բնադրման համար: Սակայն լճի գրեթե ողջ տարածքում իրականացվող օրինական և ապօրինի ձկնորսությունը լուրջ անհանգստացնող գործոն է:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է «Անհետացման վտանգի տակ գտնվող ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների միջազգային առևտրի կոնվենցիա»-յի Հավելված 2-ում, CITES-ի Հավելված 1-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Պահպանվում է «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում, ինչպես նաև դրան հարող հարևան համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է ձկնաբուծական տնտեսություններին հատկացնել դրամական փոխհատուցման միջոցներ թռչունների կողմից ոչնչացված ձկների համար, ինչպես նաև արգելել լճակներում եղած, բնադրման համար նպաստավոր կղզյակներում եղեգնուտի հրդեհումը: Արփի լճում, բնադրման շրջանում արգելել ձկնորսների և զբոսաշրջիկների մուտքը կղզիներ: Լայնորեն պրոպագանդել տեսակի պահպանման անհրաժեշտությունը ձկնաբուծական տնտեսություններում և համայնքներում: Բնադրման և չուի շրջաններում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում:

32. Մեծ ձկնկույ, *Phalacrocorax carbo* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ԹԻԱՎՈՏԱՅԻՆՆԵՐ, *PELECANIFORMES*

Ընտանիք՝ Ձկնկույներ, *Phalacrocoracidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, անհետացող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii):

Տարածվածությունը: Տարածված է Եվրոպայում, Ռուսաստանում, Հարավային և Միջին Ասիայում, Անդրկովկասում, Աֆրիկայում, Հնդկաստանում, Չինաստանում, Հարավ-Արևելյան Ասիայի երկրներում, Ավստրալիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նախկինում լայնորեն տարածված է եղել Հայաստանի ջրամբարներում: Սևանա լճի ավազանում վարում էր նստակյաց կենսակերպ: Մինչև 50-ական թթ-րը ոչնչացվել է որպես ձկնային տնտեսությունների վնասատու: Ներկայումս հազվադեպ հանդիպում է Սևանա և Արփի լճերում՝ չուի ժամանակ և ամռանը: Չմռանը, ոչ ամեն տարի, հանդիպում է Սևանա լճում, Ախուրյանի ջրամբարում և Արարատյան հարթավայրի չառցակալող ջրամբարներում:

Ապրելավայրերը: Լճերի ճահճուտների, գետերի, ձկնաբուծական լճակների, փարթամ բուսուտներ: Հանգստի ժամանակ կենտրոնանում են լճափերին: Սևանա լճի մակարդակի իջեցման և Գ-իլի լճի չորացման հետևանքով ոչնչացել է բնադրման միակ վայրը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում են գաղութներով, հաճախ՝ նաև այլ ջրածահճային թռչունների հետ: Բույնը տեղադրված է աղուտային, կոնաձև, եղեգից, ջրածահճային բուսուտներում: Չվերը 51-63,5 մմ, 4-5, բաց-երկնագույն կամ կանաչ: Բազմանում են հունիս-հուլիսին: Թխսումը՝ 28-30 օր: Չազերը զարգանում են դանդաղ, սկսում են թռչել 2,5 ամիս հետո:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Չուի շրջանում կարելի է հանդիպել 5-10 կամ 20-30 առանձնյակներից կազմված խմբերի, իսկ ձմռանը, Սևանա լճի ավազանում՝ աանձին անհատների, Ախուրյանի և Արարատյան հարթավայրի չառցակալող ջրամբարներում՝ 20-40 առանձնյակներից կազմված խմբերի:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնադրավայրերի ոչնչացումը Սևանա լճի մակարդակի իջեցման հետևանքով և ուղղակի ոչնչացումը մարդու կողմից՝ ապօրինի որսը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում, ինչպես նաև դրան հարող հարևան համայնքներում

կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է ձկնաբուծական տնտեսություններին հատկացնել դրամական փոխհատուցման միջոցներ թռչունների կողմից ոչնչացված ձկների համար, ինչպես նաև արգելել լճակներում եղած, բնադրման համար նպաստավոր կղզյակներում եղեգնուտի հրդեհումը: Բնադրման և չուի շրջաններում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում: Վերականգնել Գ-իլի լիճը:

33. Փոքր ձկնկույ, *Phalacrocorax pygmaeus* Pallas, 1773
Կարգ՝ ԹԻԱՎՈՏԱՅԻՆՆԵՐ, PELECANIFORMES

Ընտանիք՝ Ձկնկույներ, *Phalacrocoracidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, անհետացող տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2a:

Տարածվածությունը: Տարածված է Հարավային Եվրոպայում, Առաջավոր և Միջին Ասիայում, Փոքր Ասիայում, Իրաքում, Անդրկովկասում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում՝ չուի շրջանում և ամռանը՝ հազվադեպ: Հիմնականում տարածված է Արարատյան հարթավայրի ձկնաբուծական տնտեսությունների լճակներում և Սևջուր գետի եղեգնի բուսուտներում: Բնադրող զույգերի քանակը տատանվում է 200-400 սահմաններում: Նեկայումս հիմնականում ապրում և ձվադրում են Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության լճակներում, մեծ ձկնկույի հետ համատեղ:

Ապրելավայրերը: Լճեր, ճահճուտներ, գետեր, ձկնաբուծական լճակներ, ճահճային բուսուտներ: Սևջուր գետի (գ. Արաքսի հովիտ) համակարգի ջրաճահճային մացառները և եղեգնուտները: Տնտեսական գործունեության և եղեգնուտների այրման հետևանքով ապրելավայրերը խիստ դեգրադացվել են :

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում են փոքր զաղութներով (10-20 զույգ), հաճախ՝ նաև ջրաճահճային այլ թռչունների հետ, Սևջուր գետի (գ. Արաքսի հովիտ) համակարգում : Նստակյաց են: Բույնը աղուտային, կոնաձև, եղեգից, ջրաճահճային բուսուտներում, եղեգնի ջարդված ցողունների վրա: Չվերը՝ 42,5-53,5 սմ, 4-6, բաց-երկնագույն: Թխսումը՝ մոտ մեկ ամիս: Չվից դուրս եկած ձագերը լինում են մերկ և անօգնական, սակայն արագորեն աճում են և 2,5 ամսեկանում կարողանում են թռչել:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Չուի և ձմեռման ժամանակ Արարատյան հարթավայրի գերխոնավ տարածքներում հաշվառվում է 1500-3000 առանձնյակ: Տարեց-տարի նկատվում է բնադրող և ձմեռող անհատների թվաքանակի աճ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տնտեսական գործունեության և եղեգնուտների հրդեհման հետևանքով բնադրավայրերի ոչնչացումը: Ապօրինի որսը և որսագողությունը ձմռան ամիսներին:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Բնադրման և ձմեռման վայրերին հարող համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է ստեղծել արգելավայր Սևջուր գետի (գ. Արաքսի հովիտ) համակարգում և ուժեղացնել էկոլոգիական դաստիարակության ոլորտում բացատրական աշխատանքները: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք: Տարվա բոլոր շրջաններում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում: Վերականգնել Գիլլի լիճը:

34. Սև արագիլ, *Ciconia nigra* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԱՐԱԳԻԼԱՆՍԱՆՆԵՐ, *CICONIFORMES*

Ընտանիք՝ Արագիլներ, *Ciconidae*

Կարգավիճակը: Քիչ քանակությամբ նեղ տարածված տեսակ է: Ընդգրկված է եղել նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Հանդիպում է Արևմտյան Եվրոպայում, Ռուսաստանում, Փոքր և Միջին Ասիայում, Հարավային Աֆրիկայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում բնադրում է հյուսիսային շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Բնադրում են գետերի, անտառային ճահիճների, լճերի մոտակայքում գտնվող անտառային զանգվածներում և ժայռոտ ձորերում: Բույնը կառուցում են ծառերի վրա կամ ժայռերի խորշերում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարվա մեջ բնադրում են մեկ անգամ, դնում են 3-6 ձու: Բազմացումը անազատ պայմաններում գրանցվել է 2007 թ.-ին Խարկովի կենդանաբանական այգում, որտեղ 1 գույզից ստացվել է 3 ձագ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ըստ նախնական գնահատման, Հայաստանում կազմում է 2-5 գույզ: Առնվազն 5 անհատ բնադրում է Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնադրավայրերի կրճատումը, ինչը կապված է խառն անտառների տարածքների կրճատման և անտառների նոսրացման հետ, հնարավոր է, նաև անհանգստացման գործոնը բնադրման շրջանում:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Անհրաժեշտ է որոշակի փոփոխություններ մտցնել անտառային տարածքների օգտագործման կառավարման գործում, բնադրման շրջանում (ապրիլ-հուլիս) արգելել մարդկանց մուտքը անտառ:

35. Քաջահավ, *Plegadis falcinellus* Linnaeus, 1766
Կարգ՝ ՏԱՌԵՂԱՆՍԱՆՆԵՐ, *CICONIIFORMES*

Ընտանիք՝ Եգիպտահավեր, *Threskiornitidae*

Կարգավիճակը: Անհետացող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Հյուսիսային և Հարավային Ամերիկայում, Աֆրիկայի հյուսիսային շրջաններում, Եվրոպայում և Կովկասում, Փոքր և Միջին Ասիայում, Հարավ Արևմտյան Ասիայի երկրներում, Ավստրալիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Մինչև 50-ականները լայնորեն տարածված է եղել Արաքսի հովտում և Սևանա լճի ավազանում: Ներկայումս հանդիպում է Սևանա լճում, Սևջուրի հովտում, Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում և Արփի լճում:

Ապրելավայրերը: Լճեր, ճահճուտներ, գետափեր, թաց մարգագետիններ, ձկնաբուծական լճակներ: Սևանա լճի ջրավազանում բնադրավայրերը ոչնչացել են՝ կապված լճի մակարդակի իջեցման հետ: գ. Սևջուրի համակարգում կան բնադրման բոլոր պայմանները, սակայն ներկայումս բնադրում են միայն առանձին տեղերում՝ կապված եղեգնուտների մշտապես այրման հետ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գաղութային տեսակ է, բնադրում է հարթ եղեգնուտներում, ուռենու մացառներում: Չվերը՝ 52 սմ, 4-5, մուգ կանաչաերկնագույն: Թխսումը՝ 21 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: 23 առանձնյակներից կազմված երամ գրանցվել է զարնան չուի ժամանակ Գիլլի լճի շրջանում: գ. Սևջուրի համակարգում բնադրման շրջանում կարելի է հանդիպել 10-20 զույգերի, իսկ Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում՝ 30-40 զույգ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գիլլի լճի և Սևանա լիճը շրջապատող ջրաճահճային տեղամասերի չորացումը, բնադրավայրերում եղեգնութների այրումը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում:

Անհրաժեշտ է ճշգրտել թվաքանակը չուի ժամանակ, ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ:

36. Տարգալակտուց, *Platalea leucordia* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ՏԱՌԵՂԱՆՍԱՆՆԵՐ, *CICONIFORMES*

Ընտանիք՝ Տարգալակտուցներ, *Plataleidae*

Կարգավիճակը: Անհետացող տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN D:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպա, Հյուսիս-Արևելյան Աֆրիկա, Առաջավոր և Փոքր Ասիա, Հնդկաստան, Մոնղոլիա, Չինաստան, Ռուսաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: 30-40-ականներին հաճախ հանդիպում էր Արաքսի և Սևանա լճի ավազանում: 50-ականներին դեռևս բնադրում էր այստեղ: Ներկայումս չոփ ժամանակ հանդիպում են Արփի լճում, Ստեփանավանի գերիտոնավ տարածքներում, Ախուրյանի ջրամբարում, իսկ բնադրման շրջանում՝ նաև Սևանա լճի ավազանում և Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում:

Ապրելավայրերը: Սևանա լճի ավազանում բնադրման տարածքները ոչնչացվել են՝ կապված լճի մակարդակի իջեցման հետ: Գ.Սևջուրի գետառում, չնայած բնադրման համար բարենպաստ պայմանների, չի բնադրում : 1972-1973 թթ-ին զարման չոփ ժամանակ գրանցվել են 5-10, Արարատյան հարթավայրում՝ 10-25 առանձնյակներից կազմված փոքր երամներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները կառուցում են ծառերի, քիերի վրա, կամ եղեգնուտներում: Դնում են 2-3 ձու : Չափերը դուրս են գալիս 24-25 օր թխսելուց հետո : Ներկայումս հանրապետության տարածքում չի բնադրում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գիլլի լճի և Արարատյան հարթավայրի ջրաճահճային հատվածների չորացումը, որը հանգեցրել է բնադրավայրերի ոչնչացմանը և կերային բազայի աղքատացմանը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում:

Անհրաժեշտ է հաշվառումներ կատարել տարվա բոլոր եղանակներին՝ կենտրոնացման և բնադրման վայրերը բացահայտելու և պահպանությունը կազմակերպելու նպատակով:

37. Մովրական ֆլամինգո, *Phoenicopterus roseus* Pallas, 1811
Կարգ՝ ՖԼԱՄԻՆԻՓՈՅԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PHOENICOPTERIFORMES*

Ընտանիք՝ Ֆլամինգոնեք, *Phoenicopteridae*

Կարգավիճակը: Անհետացող տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Բնադրավայրերը հայտնաբերվում են Կասպից ծովի ավազանից, դեպի արևելք՝ մինչև Իրան, Աֆղանստան, Յակուտիա, Հեռավոր Արևելք և Հարավ-Արևմտյան Հնդկաստան, դեպի հարավ՝ մինչև Դաղստան, Ադրբեջան, Թուրքիա, Թունիս, Եգիպտոս, Հարավային Աֆրիկա, դեպի արևմուտք՝ մինչև Իսպանիա և Ֆրանսիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում՝ չվահյուր գ. Արաքսի հովտում և Սևանա լճի ավազանում:

Ապրելավայրերը: Սևանա լճի ծանծաղուտներ գ. Նորադուզի շրջակայքում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Մովրաբար, բնադրում են գաղութներով, ձվադրում՝ հունիսի կեսերին: Չվերը՝ 1-2: Չագերը դուրս են գալիս 30-32 օրից: 4 օր հետո լքում են բույրը: Հայաստանում չի բնադրում: Անագատ պայմաններում հաջողությամբ բազմացվել է Անգլիայի, ԱՄՆ-ի, Շվեյցարիայի կենդանաբանական այգիներում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Արարատյան հարթավայրում աշնանը հաշվառվում են 5-10 առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անօրինական որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել պահպանությունը ձմեռման վայրերում:

38. Թռչան կարասյ, *Cygnus olor* (J. F. Gmelin, 1789)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, *ANSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Պատահական չվահյուր, հազվագյուտ տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2a:

Տարածվածությունը: Տարածման արեալն ընդգրկում է գրեթե ողջ Եվրոպան և Սկանդինավյան երկրները, Ռուսաստանը, Փոքր Ասիան, Անդրկովկասը, Իրանը և Աֆղանստանը, Հնդկաստանի հյուսիսային և Չինաստանի արևելյան շրջանները:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է չուի շրջաններում, իսկ առանձին տարիներին՝ նաև ձմռանը, Սևանա լճի ավազանում և Արարատյան հարթավայրի ձկնաբուծական լճակներում:

Ապրելավայրերը: Սովորաբար, գերադասում է առափնյա, խիտ եղեգնուտներով պատված, սակայն բաց ջրային մակերեսով ջրամբարները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են դժվար մատչելի եղեգնի բուսուտներում, ջարդված եղեգնի մնացորդներից և առափնյա ջրաճահճային բույսերից: Չվերը՝ սովորաբար, 7-9, բաց կանաչավուն, 105-122 մմ: Թխսումը՝ 35 օր: Չվից դուրս եկած ձագերը ջրի վրա հսկվում են ծնողների կողմից, իսկ գիշերն անց են կացնում բներում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հանդիպում է աշնանային և գարնանային չուի շրջաններում 5-10, իսկ ձմռանը՝ 50-60 առանձնյակներից բաղկացած խմբերով: Հայաստանում միշտ եղել է հազվագյուտ:

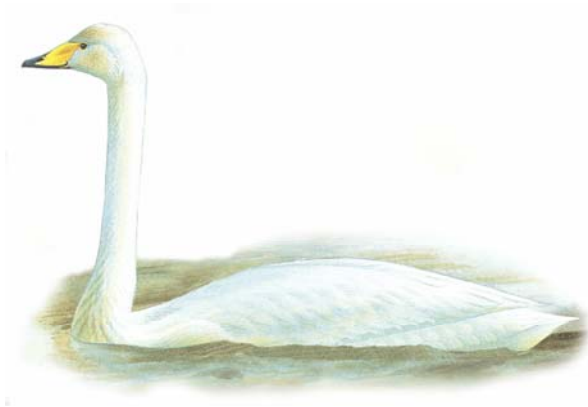
Վտանգման հիմնական գործոնները: Ուսումնասիրված չէ, հավանաբար, որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Սևանա լճի ավազանում և Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությանը հարող համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է ձմռանը կազմակերպել լրացուցիչ վերահսկում կարասների հանդիպման վայրերում: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք: Ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ: Վերականգնել Գիլլի լիճը:

39. Դչան կարաս, *Cygnus cygnus* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՄԱՆՆԵՐ, *ANSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2a:

Տարածվածությունը: Տարածման արեալն ընդգրկում է ողջ Եվրոպան, Սկանդինավյան երկրները, Ռուսաստանը, Փոքր Ասիան, Անդրկովկասը, Սիջին Ասիան, Իրանը, Չինաստանը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է չուի շրջաններում, իսկ առանձին տարիներին՝ նաև ձմռանը, Սևանա լճի ավազանում և Արարատյան հարթավայրի ձկնաբուծական լճակներում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է առափնյա, խիտ եղեգնուտներով պատված, բաց ջրային մակերեսով ջրամբարներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են առափնյա չոր մասերում, երբեմն, նաև ծանծաղուտներում, օգտագործելով եղեգնի և տարբեր բույսերի ճյուղեր և փայտիկներ: Չվերը՝ սովորաբար, 4-6, հազվադեպ՝ 7, սպիտակ կամ դեղնավուն, 114-126 մմ: Թխսումը՝ 35-40 օր: Չվից դուրս եկած ձագերը երկար մնում են ծնողների հետ և միասին էլ կատարում են աշնանային չվերթը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հանդիպում է աշնանային և գարնանային չուի շրջաններում 4-50 առանձնյակներից բաղկացած խմբերով: Հայաստանում միշտ եղել է հազվագյուտ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ուսումնասիրված չէ, հավանաբար, որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Սևանա լճի ավազանում և Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությանը հարող համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է ձմռանը կազմակերպել լրացուցիչ վերահսկում կարայների հանդիպման վայրերում: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք: Ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ:

40. Փոքր կարապ, *Cygnus columbianus* Yarrell, 1830
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՄԱՆՆԵՐ, *ANSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է, որը ոչ կանոնավոր հանդիպում է չուի և ձմեռման շրջաններում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Եվրասիայի տունդրան՝ Սկանդինավյան թերակղզուց մինչև Կոլիմայի դելտան, ինչպես նաև Հյուսիսային Սառուցյալ օվկիանոսի արևմտյան կղզիներ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Չուի և ձմեռման շրջաններում հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում, հազվադեպ՝ Արարատի մարզում՝ գ. Արաքսի հովտի ձկնաբուծական տնտեսություններում:

Ապրելավայրերը: Խոշոր արհեստական լճակների և լճերի առափնյա տեղամասերը ջրաճահճային բուսականության առկայությամբ, լճերի ծանծաղուտներ, գետաբերաններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում հանդիպում է չուի և ձմեռման շրջաններում, հաճախ ճչան կարապի հետ՝ սեպտեմբեր-մարտին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Միշտ հանդիպում է 2-20, հազվադեպ՝ 60, բացառիկ դեպքերում՝ մինչև 230 առանձնյակներից կազմված խմբերով:

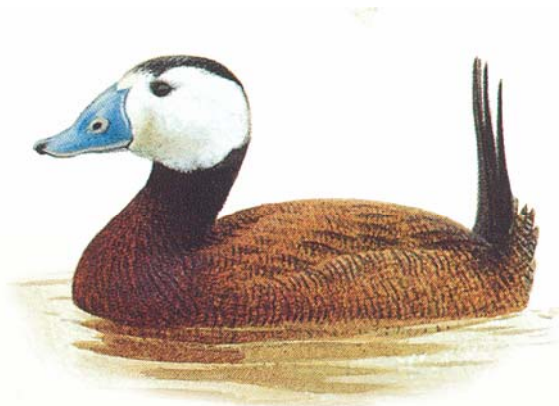
Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը, որսագողությունը, մշտապես անհանգստացնելը ձկնորսների կողմից Սևանա լճի ավազանում՝ ձմեռման վայրերում:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Տեսակը խիստ պահպանության կարիք ունի: Անհրաժեշտ է ցանկապատել Սևանա լճի ծանծաղուտային տեղամասերը Սևանի ծոցում, ինչպես նաև Գավառագետ և Մարիկ գետերի գետաբերաններում՝ արգելելով ձկնորսների մուտքը: Նպատակահարմար է կազմակերպել կարապների ձմեռային կերակրումը լճի այդ հատվածներում:

41. Սպիտակագլուխ բադ կամ սավկա, *Oxyura leucocephala* Scopoli, 1769)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՄԱՆՆԵՐ, *ANSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Ռեյիկտային տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է նաև ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Endangered A2bcde+4bcde» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN A2bcde+4bcde:

Տարածվածությունը: Տարածման արեալն ընդգրկում է Պիրենեյան թերակղզու հարավը, Աֆրիկայի հյուսիս-արևմուտքը, Ռուսաստանը, Թուրքիան, Միջին Ասիան, Պակիստանը, Մոնղոլիան, Չինաստանի հյուսիս-արևմուտքը, Անդրկովկասը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նախկինում բնադրել է միայն Սևանա լճի ավազանում, չուի ժամանակ նկատվել է գ. Արաքսի հովտում: 1928-1930 թթ-ին եղել է առավել բազմաքանակ, Սևանա (Շորժա) և Գիլլի լճերում բնադրող տեսակներից մեկը: Ներկայումս Սևանա լճի ավազանում բնադրավայրերը լրիվ ոչնչացել են: Մինչև 1970-ական թվականները դեռևս հանդիպում էին առանձին անհատներ: Վերջին տարիներին չեն գրանցվում: Ներկայումս հանրապետության ողջ տարածքում միակ ապրելավայրն է Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության տարածքը, որտեղ և բնադրում են: Բնադրող զույգերի թիվը չի անցնում 20-30 զույգից:

Ապրելավայրերը: Խիտ եղեգնուտներով պատված, սակայն բաց ջրային մակերեսով ձկնաբուծական լճակները: Ներկայումս բնադրավայրերը համարյա ամբողջությամբ ոչնչացել են՝ ջրի մակարդակի իջեցման և Գիլլի լճի չորացման հետևանքով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բույնը, հարթականման, եղեգնից, ցամքարում՝ աղվափետուր, խիտ եղեգնուտում, փտած ջրածահճային բույսերի կույտերի վրա: Չվերը՝ 5-10, 66-69,5 մմ, խամրասպիտակ: Թխումը՝ 27-29 օր: Չվից դուրս եկած ձագերին, չորանարուց հետո, ծնողները երեկոյան ժամերին ուղեկցում են կերակրվելու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության լճակներում և Արարատյան հարթավայրի գերխոնավ տարածքներում վերջին տարիների ընթացքում, բնադրման շրջանում, հաշվառվում է 20-30 զույգ, և թվաքանակի աճ չի նկատվում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Եղեգնուտների հրդեհումը և արմատահանումը, ինչպես նաև ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում, որը մասնավոր սեփականություն է, ինչպես նաև դրան հարող հարևան համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք: Տարվա բոլոր շրջաններում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում: Ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ: Վերականգնել Գիլլի լիճը:

42. Մոխրագույն սագ, *Anser anser* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՄԱՆՆԵՐ, *ANSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է, որի թվաքանակը Հայաստանում կտրուկ կրճատվում է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Տարածված է Եվրոպայում, Ասիայում, Ատլանտյան օվկիանոսից մինչև Խաղաղ օվկիանոս և Հյուսիս-Արևմտյան Աֆրիկայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Անցած դարի 30-40 թթ-ին լայնորեն տարածված է եղել հանրապետության բոլոր ջրամբարներում: 50-ական թթ-ի տվյալների համաձայն՝ բնադրել է Սևանա և Արփի լճերում: Սևանա լճի մակարդակի իջեցումից և Գ-իլի լճի չորացումից հետո այլևս չի բնադրում, սակայն հանդիպում է զարնանային և աշնանային չուի ժամանակ: Ներկայումս երբեմն հանդիպում է Սևանա և Արփի լճերում և, առավել հաճախ՝ Արարատյան հարթավայրի ձկնաբուծական տնտեսությունների լճակներում և գերիտոնավ տարածքներում, որտեղ և ձմեռում է:

Ապրելավայրերը: Սևանա լճի ջրավազանում լճի մակարդակի իջեցման հետևանքով բնադրավայրերը ոչնչացել են: Արփա լիճը ջրամբար դարձնելուց հետո անհետացավ ջրաճահճային բուսականությունը, և սագերը դադարեցին այստեղ բնադրել: Արարատյան հարթավայրում ձկնաբուծական տնտեսությունների ստեղծման հետ մեկտեղ վերականգնվեց կերային բազան և ձվադրավայրերը, այժմ հանդիպում են ողջ տարվա ընթացքում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են եղեգնուտի ցողուններից և առափնյա այլ բույսերի ճյուղերից ձկնաբուծական լճակներում գտնվող, փարթամ եղեգնուտով պատված կղզյակներում: Ցամաքը՝ աղվափետուրներից: Չվերը՝ 4-6, բաց հարդագույն, 80-95 մմ: Թխսումը՝ 25-30 օր: Չվից դուրս եկած ձագերը հսկվում են ծնողների կողմից:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայումս մոխրագույն սագի 30-50 բնադրող զույգերի կարելի է հանդիպել Արարատյան հարթավայրի գերիտոնավ տարածքներում: Ձմեռող անհատների թիվը տատանվում է 50-150 սահմաններում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Եղեգնուտների հրդեհումը, ինչպես նաև բնադրման շրջանում անհանգստացման գործոնը ու որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Ձկնաբուծական տնտեսությունում, որը դրանց հիմնական բնադրավայրն է, ինչպես նաև դրան հարող հարևան համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է Գ-իլի լճի վերականգնումը, Լիճք լճի մակերեսի մեծացումը: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք: Տարվա բոլոր շրջաններում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում, ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ:

43. Կարմրախառնի սագ, *Branta ruficollis* (Pallas, 1769)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, ANSERIFORMES

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, պատահական չվահյուր: Տեսակն ընդգրկված է նաև ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Endangered A2bcd+3bcd+4bcd» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN A2bcd+3bcd+4bcd:

Տարածվածությունը: Զբաղեցնում է տունդրայի և անտառատունդրայի խիստ սահմանափակ տարածք Յամալ թերակղզուց մինչև Թայմիր: Չմռանը հանդիպում է Անդրկովկասում, Կասպից ծովի ափերին, Իրանում, Սիջազեստում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Գրանցվել է ընդամենը երկու անգամ՝ Սևանա լճի ավազանում (28.01.67 թ.) և Արմաշի ձկնաբուծական լճակներում (27.10.1989 թ.):

Ապրելավայրերը: Բնադրման շրջանում հանդիպում է տունդրայի և անտառատունդրայի առավել չոր ու բարձրադիր, ջրին մոտ տարածքներում, ձմռանը՝ ջրամբարներին մոտ գտնվող տափաստաններում, մշակովի դաշտերում, լճերում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում են 4-5 զույգերից կազմված գաղութներով, գետերի խտաբույսերով և թփուտներով պատված թեք ափերին: Չվերը 63-69 մմ, 3-6, կաթնագույն կանաչա-կապտավուն երանգով: Երբեմն նույն բնում բնադրում են մի քանի էգեր, և դրանցում կուտակվում է մինչև 50 ձու: Թխսումը՝ 24-26 օր: Չվերից դուրս եկած ձագերը խնամվում են երկու ծնողների կողմից:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Տվյալները բացակայում են:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տվյալները բացակայում են:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է կազմակերպել թվաքանակի հաշվառումներ ողջ տարվա ընթացքում:

44. Կարմիր բադ, *Tadorna ferruginea* (Pallas, 1764)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, ANSERIFORMES

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Նախկինում՝ տարածված և բազմաքանակ: Վերջին տարիների ընթացքում նկատվում է թվաքանակի նվազում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Աֆրիկայի հյուսիս, Բալկանյան թերակղզի, Փոքր Ասիա, Անդրկովկաս, Իրաք, Իրան, Ռուսաստան, Միջին Ասիա, Աֆղանստան, Չինաստան, Հիմալայներ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում, **Արփի լճում**, Ախուրյանի, Կեչուտի, Սպանդարյանի, Ապարանի և Հրազդանի ջրամբարներում, բարձր լեռնային լճակներում, ինչպես նաև Արարատյան հարթավայրի գերխոնավ տարածքներում: Հանդիպում է նաև Արագած լեռան վրա (3200 մ ծ.մ.բ.), Գեղամա, Վարդենիսի և Սևանի լեռնաշղթաներում:

Ապրելավայրերը: Խիստ տարաբնույթ են: Բազմացման ավարտից հետո գերադասում է ջրամբարների առափնյա բուսականությունից զուրկ բաց ջրային տարածքները: Գարնանային և աշնանային չուի շրջաններում կերակրվում են հացահատիկային ցանքատարածություններում, ինչպես նաև Արարատյան հարթավայրի գերխոնավ տարածքներում: Չմռանը հանդիպում է գ. Արաքսի հովտում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում են մայիսին, լիճը շրջապատող լեռների լանջերին՝ ծառերի փչակներում, լքված շինությունների պատերի ճեղքերում, աղվեսների և փորսուղների գետնափոր բներում, արհեստական բներում: Բույնը՝ ոչ մեծ խորշանման փոսիկ, առանց ցամքարի բաղադրիչների: Չվերը 60-67 մմ, 8-12, կաթնագույն: Երբեմն նույն բնում բնադրում են մի քանի էգեր, և դրանցում կուտակվում է մինչև 50 ձու: Թխսումը՝ 27-29 օր: Չվերից դուրս եկած ձագերն ի վիճակի են շատ արագ վազելով հետևել ծնողներին, մինչև ջրամբար հասնելը: Չագերի լրիվ զարգացումը տևում է 2 ամիս: Չագերը հիանալի լողում և սուզվում են, խուսափելով թշնամիներից: Կարմիր բադերը հակում ունեն՝ կռվելով, խելելու այլ ծնողների ճտախմբերը և համախմբել դրանք իրենց շուրջը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Բնադրման շրջանում բնադրող զույգերի թվաքանակը տարբեր տարիներին կազմում է 250-1000 զույգ, ձմռանը՝ 1000-2500 անհատներ: Թվաքանակն ավելանում է գարնանային և հատկապես աշնանային չուի շրջանում: Անցած դարի 70-ական թվականներին միայն Սևանա լճի ավազանում աշնանային չուի շրջանում գրանցվել է 3000-6000 անհատներից կազմված երամներով: Ներկայումս կարմիր բադերի թվաքանակը կազմում է 500-1000 առանձնյակ: Վերջին տարիներին դիտվում է թվաքանակի աստիճանական նվազում, ինչպես բնադրման, այնպես էլ չուի ու ձմեռման շրջաններում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սևանա լճի մակարդակի իջեցման հետևանքով բնադրավայրերը կորցրել են իրենց նշանակությունը: Բացասականորեն է ազդում Սևանա լճի սառեցումը ձմռանը: Արփի լճում բնադրման շրջանում վտանգման գործոններից է նաև ձկնորսությունը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում: Ազգային պարկերի սահմանակից համայնքներում և Արաքս գետի գերխոնավ տարածքներին հարող համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է կազմակերպել թվաքանակի հաշվառումներ ողջ տարվա ընթացքում, բացահայտել բնադրման հնարավոր վայրերը և ապահովել դրանց պահպանությունը: Չուի շրջանում և ձմռանն ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք:

45. Խայտաբաղ, *Tadorna tadorna* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ՍՍԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, ANSERIFORMES

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, անհետացող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern»

կարգավիճակով: Բնության պահպանության

միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Բրիտանական կղզիներ, Միջերկրածովյան երկրներ, Փոքր Ասիա, Եվրոպա, Ռուսաստան, Ռուսաստան, Սկանդինավյան երկրներ, Միջին Ասիա, Մոնղոլիա, Չինաստան, Ճապոնիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Աշնանային և գարնանային չուի շրջաններում հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում, Արփի լճում և Արաքս գետի գերիտոնավ տարածքներում:

Ապրելավայրերը: Բնադրման շրջանում գերադասում է բաց ջրային տարածքների ափամերձ բարձրույքները, որտեղ և բնադրում են: Չուի շրջանում կերակրվում են առափնյա ծանծաղուտներում և Արարատյան հարթավայրի գերիտոնավ տարածքներում: Չկնաբուծական լճակներ, լճեր: Սևանա լճի մակարդակի իջնելուց առաջ խայտաբաղը բնադրել է լճին մոտ գտնվող բներում և ժայռերի ճեղքերում: Ջրաեզրի հեռացման հետևանքով այժմ չի բնադրում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում են մայիսին, լիճը շրջապատող լեռների լանջերին՝ ծառերի փշակներում, լքված շինությունների պատերի ճեղքերում, աղվեսների և փորսուղների գետնափոր բներում: Բույնը՝ ոչ մեծ խորշանման փոսիկ, առանց ցամքարի բաղադրիչների: Չվերը 64-70 մմ, 9-12, խամրասպիտակ: Երբեմն նույն բնում բնադրում են մի քանի էգեր, և դրանցում կուտակվում է մինչև 50 ձու: Թխումը՝ 27-29 օր: Չվերից դուրս եկած ձագերն ի վիճակի են շատ արագ վազելով հետևել ծնողներին, մինչև ջրամբար հասնելը: Չագերի լրիվ զարգացումը տևում է 2 ամիս: Չագերը հիանալի լողում և սուզվում են, խուսափելով թշնամիներից: Ինչպես և կարմիր բադերը, հակում ունեն՝ կռվելով, խլելու այլ ծնողների ճտախմբերը և համախմբել դրանք իրենց շուրջը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Վերջին տարիներին Սևանա լճում չուի ժամանակ գրանցվել են 2-3 առանձնյակներ: Արարատյան հարթավայրում հաշվառվում է 50-100 խայտաբաղ: Ներկայումս հանրապետությունում չի բնադրում: Չմռանը, ոչ ամեն տարի 10-20 թռչունների կարելի է հանդիպել գ. Արաքսի հովտում:

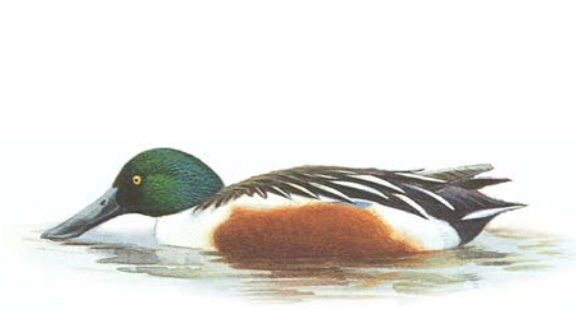
Վտանգման հիմնական գործոնները: Սևանա լճի մակարդակի իջեցման հետևանքով բնադրավայրերը կորցրել են իրենց նշանակությունը: Բացասականորեն է ազդում Սևանա լճի սառեցումը ձմռանը: Վտանգման գործոններից է նաև ձկնորսությունը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 1-ում: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Ազգային պարկի սահմանակից համայնքներում և Արաքս գետի գերիտոնավ տարածքներին հարող համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է կազմակերպել թվաքանակի հաշվառումներ ողջ տարվա ընթացքում, բացահայտել բնադրման հնարավոր վայրերը և ապահովել դրանց պահպանությունը: Չուի շրջանում և ձմռանն ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք:

46. Լայնակտուց քաղ, *Anas clypeata* Linneus, 1758
Կարգ՝ ՍՄԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, *ANSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Բադեղ, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Կլոր տարի՝ չվահյուր: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Տարածված է Եվրոպայում, Ասիայում, Ատլանտյան օվկիանոսից մինչև Խաղաղ օվկիանոս, Աֆրիկայում, Փոքր Ասիայում, Անդրկովկասում, Միջին Ասիայում, Մոնղոլիայում, Հյուսիսային Ամերիկայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Աշնանային և գարնանային չուի շրջաններում հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում, Արփի լճում և Արաքս գետի գերխոնավ տարածքներում:

Ապրելավայրերը: Մինչև Սևանա լճի մակարդակի իջեցումը, բնադրում էր միայն Սևանա լճի ավազանում: Չուի շրջանում հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում, Արփի լճում, Ախուրյանի, Ապարանի, Սպանդարյանի ջրավազաններում: Գերադասում են բաց ջրային մակերեսով և հարուստ ջրային առափնյա բուսականությամբ ջրամբարները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են գետնի վրա, բաց ջրից ոչ հեռու, քիուտային բույսերի տակ: Չվերը 48-58 մմ, 7-11, խամրասպիտակ: Թխսումը՝ 22-23: Չվերից դուրս եկած ձագերը հիանալի լողում և սուզվում են:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Գարնանային և աշնանային չուի շրջաններում հանդիպում են առավելապես Արաքսի հովտի բնական և արհեստական ջրամբարներում, Սևանա լճի ավազանում՝ առավել քիչ՝ 10-15- անհատներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սևանա լճի ավազանում բնադրավայրերի բացակայությունը: Արաքսի հովտում՝ անհանգստացման գործոնը: Վտանգման գործոններից է նաև ձկնորսությունը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Սևանա լճի մակարդակի բարձրացման դեպքում, հավանաբար, բնադրավայրերը կվերականգնվեն:

Անհրաժեշտ է կազմակերպել թվաքանակի հաշվառումներ ողջ տարվա ընթացքում, բացահայտել բնադրման հնարավոր վայրերը և ապահովել դրանց պահպանությունը: Չուի շրջանում և ձմռանն ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք:

47. Մարմարյա մրտինն, *Marmaronetta angustirostris* Menetries, 1832
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, ANSERIFORMES

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Անհետացող տեսակ է: Հազվագյուտ, քիչ տարածված, բնադրող, չվող: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A2cd+3cd+4cd» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN D:

Տարածվածությունը: Տարածված է Սիջերկրածովյան երկրներում, Հնդկաստանում, Վուլգայի դելտայում, Կասպից ծովի հարավում, Անդրկովկասում, Սիջագետքում, Փոքր Ասիայում, Աֆրիկայի հյուսիսում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Արարատյան հարթավայրի գերիտոնավ տարածքներում և հատկապես Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության լճակներում:

Ապրելավայրերը: Խիտ եղեգնով պատված առափնյա ջրային բուսականությամբ լճակները և ճահճուտները, ինչպես նաև ցամաքող աղուտ լճակների առափնյա տարածքները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները կառուցում են լճակների և կղզյակների առափնյա չոր վայրերում, թփուտների ու խոտաբույսերի տակ: Բույնը փոսիկաձև, ցամաքարը՝ փետուրներով ծածկված չոր խոտաբույսերից: Չվերը՝ 7-14, գորշ սպիտակ, 42-50 մմ: Թխսումը՝ 25-27 օր: Չվերից դուրս եկած ձագերը խնամվում են մոր կողմից:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության լճակներում և հարակից գերիտոնավ տարածքներում վերջին տարիներին հադիպում են 5-30 բնադրող զույգեր: Նախկինում գարնանային չուի ժամանակ առանձին առանձնյակներ հանդիպում էին Սևանա լճի ավազանում: Ներկայումս չուի շրջաններում 30-50 առանձնյակներ հանդիպում են միայն գ. Արաքսի հովտում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Եղեգնուտների հրդեհում, ինչպես նաև բնադրման շրջանում անհանգստացման գործոնը ու որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Ձկնաբուծական տնտեսությունում, որը դրանց հիմնական բնադրավայրն է, ինչպես նաև դրան հարող համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք: Տարվա բոլոր շրջաններում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում, ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ:

48. Սայխակաաչք սուզաբաղ, *Aythya nyroca* (G.Beldenst.Պdt, 1770)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, ANSERIFORMES

Ընտանիք՝ Բաղեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Նստակյաց, քիչ տարածված տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՍՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Տարածված է Եվրոպայում, Միջերկրածովյան երկրներում, Ռուսաստանում, Ուկրաինայում, Փոքր Ասիայում, Միջին Ասիայում, Անդրկովկասում, Իրանում, Հյուսիսային Աֆրիկայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սահմանափակ քանակությամբ չուի շրջանում հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում, ինչպես նաև Արարատյան հարթավայրի արհեստական ձկնաբուծական լճակներում և գերիտոնավ տարածքներում և Ստեփանավանի լճակներում:

Ապրելավայրերը: Նախընտրում է առափնյա եղեգնուտներով պատված և հարուստ ջրային բուսականությամբ ջրավազանները: Մինչև Սևանա լճի մակարդակի իջնելը բնադրավայրերը գտնվում էին Գիլի լճում: Ներկայումս բնադրում է Արարատյան հարթավայրի արհեստական և բնական լճակներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են առափնյա եղեգնուտներով պատված և հարուստ ջրային բուսականությամբ ջրավազանների ափերին, առափնյա բույսերի թմբիկների, երբեմն՝ նաև ջրի վրա: Բնում՝ 6-14 ձու, բաց դեղնավուն, 45-52 մմ: Թխսումը՝ 25-27 օր: Չվից դուրս եկած ձագերը, սովորաբար, կերակրվում են առափնյա եղեգնուտին մոտ և վտանգի դեպքում անմիջապես թաքնվում են եղեգնուտի մեջ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Բնադրման շրջանում պարբերաբար հաշվառվում են 5-30 բնադրող զույգեր: Չուի շրջաններում հանդիպում են 50-150 առանձնյակներից կազմված խմբերով: Միշտ եղել է սակավաթիվ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնադրավայրերի բացակայությունը: Արարատյան հարթավայրի արհեստական և բնական լճակներում անհանգստացման գործոնը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Սևանա լճի մակարդակի բարձրացման դեպքում հնարավոր է վերականգնել բնադրավայրերը: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում, որը դրանց հիմնական բնադրավայրն է, ինչպես նաև դրան հարող հարևան համայնքներում կազմակերպվում են հանդիպումներ բնակչության և աշխատակիցների հետ՝ բնապահպանական իրազեկության բարձրացման նպատակով:

Անհրաժեշտ է տարվա բոլոր շրջաններում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում:

Բացահայտել հիմնական բնադրավայրերը և ապահովել դրանց պահպանությունը: Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության ողջ տարածքը հայտարարել որպես կարևորագույն թռչնաբանական տարածք և ուժեղացնել պաշարը որսագողության դեմ չուի շրջանում և ձմռանը:

49. Ծվվան սագ, *Anser erythropus* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, ANSERIFORMES

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Չվող, բնադող, ձմեռող, քիչ տարածված, հազվագյուտ տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A2bcd+3bcd+4bcd» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU A2bcd+3bcd+4bcd:

Տարածվածությունը: Տարածված է Եվրասիայի տունդրայի գոտում՝ Սկանդինավյան երկրներից մինչև Չուկոտկա: Ձմեռում է Եվրոպայում, առավել հաճախ՝ Բալկանյան թերակղզում, Փոքր Ասիայում, Իրանում, Չինաստանի հարավում, Կորեայում, Ճապոնիայում և Անդրկովկասում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է զարնանային և աշնանային չուի ժամանակ Սևանա լճում և Արաքսի հովտում: Ձմռանը՝ Արաքսի հովտում, սակայն ոչ ամեն տարի:

Ապրելավայրերը: Բնադրման շրջանում հանդիպում է ոչ միայն տունդրայում, այլև լեռնային լճերում, լեռնային գետերի ստորին մասերում, գառիթափ լեռնային լանջերին: Ձմռանը գերադասում է կերով հարուստ, լայն տեսադաշտով տարածքները, դաշտերը, տափաստանները և ջրավազանների ափերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրման համար գերադասում են խոտաբույսերով և թփուտներով պատված վայրերը, ժայռուտները: Բնի ցամքարը՝ առատորեն լցված աղվափետուրներով ծածկված չոր խոտաբույսերից: Չվերը՝ 4-8, սպիտակադեղնավուն, 69-87 մմ: Թխսումը՝ 26-28 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Միշտ եղել է սակավաթիվ: Չուի և ձմեռման ընթացքում՝ 5-10 առանձնյակ սագերի խմբում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սևանա լճի ավազանում և Արաքսի հովտում անհանգստացման գործոնը ու որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է ձմեռման և չուի շրջաններում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում և ապահովել դրանց պահպանումը: Ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ:

51. Տուրպան, *Melanitta fusca* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ՍԱԳԱՆՍԱՆՆԵՐ, ANSERIFORMES

Ընտանիք՝ Բադեր, *Anatidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ անհետացող տեսակ է, որոշ տեղերում՝ չվահյուր: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Տարածված է Սկանդինավյան թերակղզում, Ասիայի հյուսիսարևմուտքում, Անդրկովկասում, Փոքր Ասիայում, Ռուսաստանում, Ուկրաինայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է միայն Սևանա լճի ավազանում՝ գարնանային և աշնանային շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Բնադրման շրջանում հանդիպում են առափնյա գառիթափ ավերով ջրամբարներում: Բնադրման ավարտից հետո և ձմռանը հանգստանում են ջրամբարների խորքոյա մասերում: Կերակրվում են առափնյա ծանծաղուտներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են ինչպես ավամերձ, խոտածածկ վայրերում՝ անմիջապես հողի վրա, թփուտների տակ, այնպես էլ քարակույտերի տակ և ավամերձ ժայռերում: Դնում են 6-10 կաթնագույն ձու, 64-70 մմ: Թխումը 28-30 օր: Ինչպես և կարմիր բադերը, հակում ունեն այլ ծնողներից խլելու նրանց ճտախումբը և համախմբելու իրենց շուրջը: Չագերը զարգանում են բավականին դանդաղ և թռչել սկսում են սեպտեմբերի կեսերից ոչ շուտ: Սեռահասուն են դառնում կյանքի 2-րդ տարում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Մինչև Սևանա լճի մակարդակի իջեցումը համարվում էր սովորական, նստակյաց տեսակ: Ներկայումս չեն բնադրում: Չուի շրջանում հանդիպում են 3-5 առանձնյակներից ոչ ավել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սևանա լճի մակարդակի իջեցման հետևանքով բնադրավայրերը կորցրել են իրենց նշանակությունը: Բացասականորեն է ազդում նաև Սևանա լճի սառեցումը ձմռանը և գրեթե շուրջօրյա ձկնորսությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Սևանա լճի մակարդակի բարձրացմանը զուգընթաց, հավանաբար, կվերականգնվեն նախկին բնադրավայրերը:

Անհրաժեշտ է հաշվառումներ կատարել տարվա բոլոր եղանակներին, բացահայտել բնադրման հնարավոր վայրերը և ապահովել դրանց պահպանությունը:

52. Կարմիր ցին, *Milvus milvus* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար՝ անհետացող տեսակ: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a; D:

Տարածվածությունը: Արևմտյան Եվրոպա, Թուրքիա, Իրան Հյուսիսային Աֆրիկա, Ռուսաստան, Բելարուս, Ուկրաինա, Մոլդովա, Կովկաս (բացի Վրաստանից):

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանի սահմաններում բնադրման դեպքեր հավաստիորեն հայտնաբերված չեն: Հավանաբար, բնադրում է հանրապետության հյուսիսարևելյան մասում՝ Ղարաբաղի բարձրավանդակի մնացորդային անտառներում: Կարմիր ցինի մեկ առանձնյակ բռնվել է չուի ժամանակ ք. Երևանի շրջակայքում 1949 թ.-ի մայիսի 11-ին:

Ապրելավայրերը: Առավելապես, սաղարթավոր կամ խառն անտառներ, որոնց հերթափոխում են լայն բաց տարածությունները, սովորաբար, 900-1500 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները զբաղեցնելու խիստ օրինաչափություն չի դիտվում, սակայն երբեմն զբաղեցնում են նույն բույնը մի քանի տարի շարունակ: Բները, սովորաբար, տեղադրվում են ծառերի վրա: Բազմացման շրջանը սկսվում է ապրիլի վերջից մինչև հուլիսի վերջը :

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայաստանում ընդհանուր թվաքանակը հայտնի չէ:

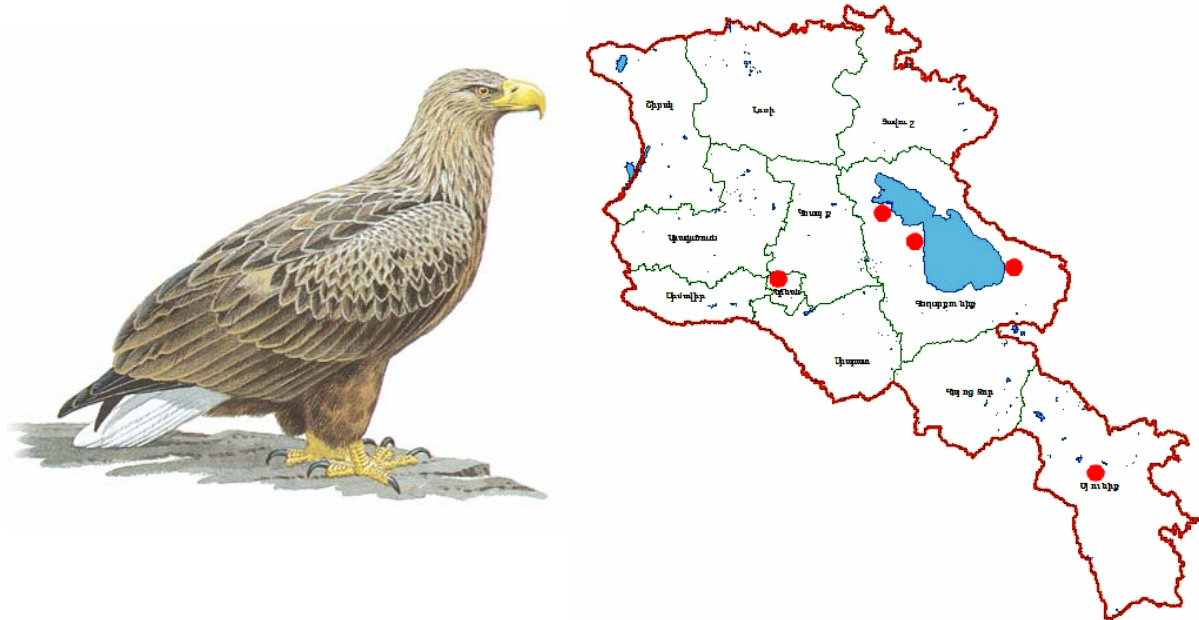
Վտանգման հիմնական գործոնները: Մշտապես եղել է հազվագյուտ:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է «Անհետացման վտանգի տակ գտնվող ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների միջազգային առևտրի կոնվենցիա»-յի Հավելված 2-ում:

Անհրաժեշտ է բացահայտել և խստորեն պահպանել կարմիր ցինի բնադրավայրերը Հայաստանի սահմաններում:

53. Սայխակապոչ արծիվ, *Haliaeetus albicilla* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար՝ անհետացող, հազվագյուտ ձմեռող և չվահյուր տեսակ: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a; D:

Տարածվածությունը: Տարածման արեալն ունի բժային բնույթ: Հանդիպում է Ռուսաստանում, Գրենլանդիայում, Հյուսիսային, Կենտրոնական և Արևմտյան Եվրոպայում, Բալկաններում, Փոքր Ասիայում, Իրանում, Հյուսիս-Արևելյան Չինաստանում, Կորեայում: Չմեռում է Կասպից և Սև ծովերում, Միջին Ասիայի խոշոր ջրավազաններում, Հեռավոր Արևելքի հարավում, Հարավ-Արևելյան Եվրոպայում, Հարավային Ասիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Գրանցված է Սևանա լճի ավազանի շրջաններում, ք. Երևանի շրջակայքում, ինչպես նաև Սյունիքի մարզում՝ Որոտան գետի հովտում: Նախկինում սայխակապոչ արծիվը բնադրել է Հայաստանում, սակայն վերջին տարիներին նկատվել է միայն ձմռանը և չուի ժամանակ:

Ապրելավայրերը: Բնադրավայրերը հայտնաբերվել են Սևանա լճի ավազանում՝ նախկին Գիլի լճի շրջակայքի ժայռերում, ինչպես նաև Սիսիանից ոչ հեռու՝ գ. Որոտանի հովտում: Բնադրավայրերը զգալիորեն քայքայվել են՝ կապված Գիլի լճի չորացման և գ. Որոտանի ջրերի աղտոտման հետ, որը հանգեցրել է կերային պաշարների կտրուկ կրճատմանը և սայխակապոչ արծիվի բների ոչնչացմանը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները սովորաբար տեղադրվում են ծառերի գագաթներին, ավելի հազվադեպ՝ ժայռերի վրա, որպես կանոն, ձկներով հարուստ ջրավազաններին մոտ: Բնադրումը մարտի առաջին կեսին, բնում՝ 1-3 ձու: Թխսմանը մասնակցում են ինչպես էգը, այնպես էլ արուն: Թխսումը տևում է մոտ մեկ ամիս: Չագերը դուրս են գալիս ապրիլին: Թռչող, երիտասարդ թռչուններ նկատվում են հունիսի երկրորդ կեսին-հուլիսի սկզբին: Սնվում են տարբեր տեսակների ձկներով, ջրածահճային թռչուններով, մանր և միջին չափերի կաթնասուններով, ինչպես նաև լեշով և մսի մնացորդներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ենթադրվում է, որ թվաքանակը կազմում է մի քանի ձմեռող, սակայն չբնադրող զույգեր: Նախկին ԽՍՀՄ տարբեր կենդանաբանական այգիներում, համաձայն 1976 թ-ի տվյալների պահվել է 23 թռչուն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ապրելավայրերի քայքայումը և ջրամբարների աղտոտումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում: Գրանցված է «Անհետացման վտանգի տակ գտնվող ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների միջազգային առևտրի կոնվենցիա»-յի Հավելված 1-ում:

Անհրաժեշտ է հանրապետության սահմաններում կատարել սպիտակապոչ արծվի թվաքանակի հաշվառումներ: Կազմակերպել բնակչության էկոլոգիական կրթության դասընթացներ՝ պրոպագանդելով տեսակի պահպանման անհրաժեշտությունը:

54. Գառնանգղ (Մորուսավոր անգղ), *Gypaetus barbatus* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, վտանգված տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ և Ռուսաստանի Կարմիր գրքերում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «ձոնցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակի պոպուլյացիայի հիմնական մասը կենտրոնացած է Հարավ-Արևելյան Եվրոպայի, Կովկասի, Մոտ Արևելքի, Փոքր և Միջին Ասիայի լեռներում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում տարածված է համարյա ամբողջ տարածքում, բացի հանրապետության արևմուտքից և հյուսիս-արևմուտքից:

Ապրելավայրերը: Բնադրում է առավելապես, բարձր լեռների ժայռոտ տեղամասերում, գերադասելով խորը ժայռոտ կիրճերը, որպես կանոն՝ 800-2000 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում: Բնադրավայրերը համարյա չեն փոփոխվել, սակայն կերային բազան նկատելիորեն վատթարացել է՝ կապված վայրի սմբակավորների թվաքանակի կրճատման հետ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները զբաղեցնելու խիստ օրինաչափություն չի դիտվում, սակայն երբեմն զբաղեցնում են նույն բույնը մի քանի տարի շարունակ: Բները, սովորաբար, տեղադրում են ժայռերի եզրերին կամ ժայռային խորշերում, որտեղ ցերեկային արևի ճառագայթները չեն հասնում: Չվաղման շրջանը տատանվում է լայն սահմաններում, հավանաբար՝ հունվարի սկզբից մինչև մարտի կեսերը: Տարեկան ձվադրում են մեկ անգամ՝ մեկ ձու: Չագերը դուրս են գալիս փետրվարի երկրորդ կեսին: Կերը հայթիայթում է ինչպես բաց լանդշաֆտներում (լեռնային տափաստան, կիսաանապատ, անտառատափաստան), այնպես էլ կիրճերում: Սնվում է կենդանիների դիակներով, հիմնականում՝ մանր և միջին չափերի, սակայն երբեմն սնվում է խոշոր եղջերավոր կենդանիների և միջին չափերի կրծողների ու գիշատիչների դիակներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ենթադրվում է, որ թվաքանակը կազմում է 8-10 բնադրող զույգեր: Պահվում է Երևանի կենդանաբանական այգում՝ 4 առանձնյակ, և Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում՝ 27 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գառնանգղի թվաքանակի վրա կարող են ազդել թունաքիմիկատների օգտագործումը գյուղատնտեսական և անտառային տնտեսություններում վնասատուների դեմ պայքարի նպատակով, ապօրինի որսը և սպանելը, թակարդներով բռնելը և թունավորումը թակարդներում դրված կերով, ինչպես նաև կերային ռեսուրսների կրճատումը:

Պահպանության միջոցառումները: Մեկ զույգը բնադրում է «խոսրովի անտառ» արգելոցում, երկու մյուս զույգերի կերային տարածքները գտնվում են «Շիկահող» արգելոցում և «Դիլիջան» ազգային պարկում: Գրանցված է «Անհետացման վտանգի տակ գտնվող ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների միջազգային առևտրի կոնվենցիա»-յի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել ապօրինի որսի և գառնանգղին սպանելու վերահսկողությունը, ինչպես նաև վերանայել գյուղատնտեսությունում թունաքիմիկատների օգտագործումը՝ իրականացնելով այն էկոլոգիապես ավելի անվտանգ մեթոդներով: Ուժեղացնել վերահսկողությունը գիշատիչ թռչունների խրտվիլակների պատրաստման և վաճառքի նկատմամբ: Մշակել տաքսոդերմիտների սերտիֆիկացման և նրանց մոտ բերվող գիշատիչ թռչունների դիակները քննելու համակարգ: Խիստ անհրաժեշտ է կազմակերպել բնակչության էկոլոգիական կրթության դասընթացներ:

56. Սպիտակագլուխ անգղ, *Gyps fulvus* (Hablizl, 1783)
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, վտանգված տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ և Ռուսաստանի Կարմիր գրքերում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՍ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակի պոպուլյացիայի հիմնական մասը տարածված է Հյուսիսային Աֆրիկայից՝ Հարավային և Հարավ-Արևելյան Եվրոպայով դեպի հարավ՝ մինչև Սինայ և Հյուսիս-Արևելյան Պակիստան, Կենտրոնական Ասիա, Տաջիկստան և Ալթայ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է համարյա ամբողջ տարածքով, բացի հանրապետության հյուսիս-արևմուտքից:

Ապրելավայրերը: Բնադրում է առավելապես, բարձր լեռների ժայռոտ տեղամասերում, գերադասելով խորը ժայռոտ կիրճերը, որպես կանոն՝ 800-2000 մ ծ.մ. բարձրություններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում են մեկ անգամ՝ մեկ ձու: 2007 թ-ին Երևանի Կենդանաբանական այգում գրանցվել է 3 զույգերի բազմացումը, որոնցից ստացվել են երկու ձագեր: Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում գրանցվել է 9 զույգերի բազմացումը, որոնցից ստացվել են երկու ձագեր: Կերը հայթհայթում է ինչպես բաց լանդշաֆտներում (լեռնային տափաստան, կիսաանապատ, անտառատափաստան), այնպես էլ կիրճերում: Սնվում է կենդանիների դիակներով, հիմնականում՝ մանր և միջին չափերի, սակայն երբեմն սնվում է խոշոր եղջերավոր կենդանիների և այլ խոշոր կենդանիների դիակներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ենթադրվում է, որ թվաքանակը կազմում է 35-40 բնադրող զույգեր: Պահվում է Երևանի Կենդանաբանական այգում՝ 15 առանձնյակ, և Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում՝ 110 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սպիտակագլուխ անգղի թվաքանակի վրա կարող են ազդել թունաքիմիկատների օգտագործումը գյուղատնտեսական և անտառային տնտեսություններում վնասատուների դեմ պայքարի նպատակով, ապօրինի որսը և սպանելը, թակարդներով բռնելը և թունավորումը թակարդներում դրված կերով, ինչպես նաև կերային ռեսուրսների կրճատումը:

Պահպանության միջոցառումները: Առնվազն 5 զույգերը բնադրում են «Նոսրովի անտառ» արգելոցում: Մյուս զույգերի կերային տարածքները գտնվում են «Շիկահող» արգելոցում և «Գիլիջան» ազգային պարկում: Գրանցված է «Անհետացման վտանգի տակ գտնվող ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների միջազգային առևտրի կոնվենցիա»-յի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել ապօրինի որսի և գառնանգղին սպանելու վերահսկողությունը, ինչպես նաև վերանայել գյուղատնտեսությունում թունաքիմիկատների օգտագործումը՝ իրականացնելով այն էկոլոգիապես ավելի անվտանգ մեթոդներով: Ուժեղացնել վերահսկողությունը գիշատիչ թռչունների խրտվիլակների պատրաստման և վաճառքի նկատմամբ: Մշակել տաքսոդերմիտների սերտիֆիկացման և նրանց մոտ բերվող գիշատիչ թռչունների դիակները քննելու համակարգ: Խիստ անհրաժեշտ է կազմակերպել բնակչության էկոլոգիական կրթության դասընթացներ:

57. Սև անգղ, *Aegipus monachus* (Linnaeus, 1766)
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Դուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, նկատելիորեն կրճատվող թվաքանակով տեսակ: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN D:

Տարածվածությունը: Տարածված է հարավային Եվրոպայում, Կովկասում, Միջին և Կենտրոնական Ասիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նկատվել է հանրապետության տարբեր շրջաններում: Բները հայտնաբերվել են Գեղամա և Վարդենիսի լեռնաշղթաների ճյուղերում Արովյանի, Արարատի, Արտաշատի, Ազիզբեկովի և Եղեգնաձորի շրջաններում: Դասվում է Հայաստանի նստակյաց, բնադրող թռչունների թվին:

Ապրելավայրերը: Լեռնաշղթաների համեմատաբար փոքր թեքություն ունեցող լանջերը լեռնատափաստանների տեղամասերով հերթափոխվող գիհու արիդային մոսրանտառների սահմաններում, սովորաբար, 1200-2000 մ ծ.մ. բարձրություններում: Բնադրավայրերը զգալիորեն քայքայվել են՝ կապված որպես արոտավայր տեղանքի ինտենսիվ օգտագործման հետ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բույնը, սովորաբար, տեղադրվում է ծառերի վրա, ավելի հազվադեպ՝ ժայռերի կամ անմիջապես հողի վրա, բլուրների լանջերին: Չվաղրման շրջանը տատանվում է լայն սահմաններում, հավանաբար՝ փետրվարի երկրորդ կեսից մինչև ապրիլի վերջը: Հայաստանում հայտնաբերված բներում սովորաբար եղել է մեկ ձու, որն էզը և արուն հաջորդաբար թխսում են 55 օրվա ընթացքում: Կան տվյալներ, որ կարող են դնել նաև երկու ձու: Չագերը դուրս են գալիս ապրիլի երկրորդ կեսին, ամենաուշ դուրս գալու ժամկետը՝ հունիսի առաջին կեսը: Թռչող, երիտասարդ թռչուններ նկատվում են հուլիսի երկրորդ կեսից մինչև սեպտեմբերի վերջը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հավանաբար, չի գերազանցում 50 բնադրող գույգերի:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հավանաբար, կերային բազայի վատթարացումը՝ կապված վայրի սմբակավորների թվաքանակի կրճատման հետ, ինչպես նաև ապօրինի որսը և թակարդներով բռնելը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում, որտեղ կանոնավոր բնադրում է:

Անհրաժեշտ է հանրապետության սահմաններում, այդ թվում «Խոսրովի անտառ» արգելոցում բացահայտել և խստորեն պահպանել տեղադրված սև անգղի բնադրավայրերը:

58. Ծճակեր արծիվ, *Circaetus gallicus* (J. F. Gmelin, 1788)
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, մասնատված արեալով տեսակ է, կրճատվող թվաքանակով: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Պոպուլյացիայի հիմնական մասը կենտրոնացված է Հյուսիսային Աֆրիկայում, Եվրոպայում, Կովկասում, Փոքր Ասիայում, Արևմտյան Սիբիրում, և, հավանաբար, Իրանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է ամենուրեք, բացառությամբ արևմտյան անտառազուրկ շրջաններից:

Ապրելավայրերը: Բնադրում է անտառային շրջաններում (ինչպես խառն, այնպես էլ գիհու նոսրանտառներում): Որսը կատարում է, սովորաբար, բաց տարածքներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ, ձվակույտում՝ 1 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նախնական տվյալներով, Հայաստանում հաշվառվում են 10-30 բնադրող զույգեր: 2008 թ-ի տվյալներով Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում պահվում է 4 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ծճակեր արծվի թվաքանակի վրա ազդող բացասական գործոններից է սողունների անվերահսկելի որսը, բնադրման համար հարմար տարածքների յուրացումը, անտառի և թունաքիմիկատների օգտագործումը գյուղատնտեսության վնասատուների դեմ պայքարի ընթացքում, թռչունների ապօրինի որսը: Զվաղրման ժամանակ օճակեր արծվին մեծ վնաս են հասցնում վայրի բույսեր հավաքողները և զբոսաշրջիկները: Վերջին տարիներին մեծացել է ձվերի և ձագերի ապօրինի հավաքը որսագողերի կողմից:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» արգելոցներում, «Դիլիջան» ազգային պարկում: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Հաշվի առնելով պոպուլյացիայի համեմատաբար փոքր թվաքանակը և սպառնացող վտանգների առատությունը, խիստ անհրաժեշտ է կազմակերպել մի շարք միջոցառումներ՝ ուղղված բնադրավայրերի անմիջական պահպանմանը: Ծճակեր արծվի հայտնի և հարմար բնադրավայրերը նպատակահարմար է պահպանել՝ կազմակերպելով արգելավայրեր կամ ժամանակավոր հանգստի գոտիներ բնակեցված բների շուրջը: Դրական արդյունքներ կարող են տալ նաև հատուկ միջոցառումները, օրինակ՝ բացատրական աշխատանքը բնակչության շրջանում՝ ուղղված սողունների զանգվածային ոչնչացման դեմ: Խստացնել անտառային էկոհամակարգերում և գյուղատնտեսության մեջ թունաքիմիկատների օգտագործման

վերահսկողությունը: Ավելացնել օձակեր արժվի ապօրինի որսի, ձագեր հավաքելու և բները քանդելու համար տուգանքի չափը:

60. Մարգագետնային մկնաճուռակ, *Circus pygargus* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՆԱՆՆԵՐ, FALCONIFORMES

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, խոցելի տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Պոպուլյացիայի հիմնական մասը բնակեցնում է Արևելյան Եվրոպայից մինչև Արևմտյան Սիբիրի տարածքը, հայտնի են հանդիպման առանձին օջախներ Արևմտյան Եվրոպայում և Կովկասում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում բնադրում է միայն ծայր հյուսիս-արևմուտքում, չուի ժամանակ հանդիպում է հանրապետության համարյա ամբողջ տարածքում: Հայկական պոպուլյացիայի հիմնական մասը բնադրում է «Արփի լիճ» ազգային պարկում:

Ապրելավայրերը: Գերադասում է լեռնամարգագետնային բիոտոպերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է հողի վրա: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ, ձվակույտում՝ 2-6, սովորաբար, 3-5 ձու: Կերը հայթայթում է բաց տիպի լանդշաֆտներում: Սնվում է առավելապես մանր կաթնասուններով, մանր թռչուններով, երկկենցաղներով, սողուններով և միջատներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: Նախնական գնահատմամբ հանրապետությունում այն կազմում է 5-10 բնադրող զույգեր: 2008 թ-ի տվյալներով, Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում պահվում է 7 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարգագետնային մկնաճուռակի թվաքանակի վրա բացասաբար է ազդում առանց էկոլոգիական պայմանները հաշվի առնելու հողային ռեսուրսների օգտագործումը, գյուղատնտեսական վնասատուների դեմ պայքարում թունաքիմիկատների օգտագործումը, ապօրինի որսը կամ սպանելը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է վերանայել հողային ռեսուրսների կառավարման և էկոլոգիական փորձաքննության, ինչպես նաև գյուղատնտեսական վնասատուների դեմ պայքարի քաղաքականությունը: Ուժեղացնել վերահսկողությունը գիշատիչ թռչունների խրտվիլակների պատրաստման և վաճառքի նկատմամբ: Մշակել տաքսոդերմիստների սերտիֆիկացման և նրանց մոտ բերվող գիշատիչ թռչունների դիակները քննելու համակարգ: Կազմակերպել բնակչության էկոլոգիական կրթության դասընթացներ:

61. Եվրոպական ճնդհանուռակ, *Accipiter brevipes* (Severtzov, 1850)
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Ծուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Քիչ ուսումնասիրված, բնադրող չվող, քիչ տարածված տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲԳՊՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Պոպուլյացիայի հիմնական մասը տեղադրվում է Հարավ-Արևելյան Եվրոպայում, բնակվում է նաև Կովկասում և Մերձավոր Արևելքում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հարավային և հյուսիս-արևելյան շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Գերադասում է անտառները, պտղատու այգիները, գետաձորերը, պուրակները 600-1200 մ ծ.մ. բարձրություններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Սնունդը հայթիայթում է կիսաանապատներում և այգիներում: Սնվում է մողեսներով, ուղղաթևավորներով, մանր թռչուններով: Բնադրում է չորային շրջաններում գտնվող գետերի ափերին և այգիներում: Տարեկան ձվադրում են մեկ անգամ: Դնում են 2-3, երբեմն՝ 4 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: Մեղրիի շրջանում, համաձայն վերջին տվյալների, հաշվառվում են 20-25 բնադրող զույգեր:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացասականորեն կարող են ազդել գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող թունաքիմիկատները, ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Բնադրում է «Խոսքովի անտառ» և «Շիկահող» պետական արգելոցներում: Գրանցված է «Անհետացման վտանգի տակ գտնվող ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների միջազգային առևտրի կոնվենցիա»-յի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել ապօրինի որսի վերահսկողությունը և ավելացնել տուգանքի չափը: Վերահսկողություն սահմանել գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող թունաքիմիկատների, ինչպես նաև գիշատիչ թռչունների խրթվիլակների պատրաստման և վաճառքի նկատմամբ: Մշակել տաքսոդերմիստների սերտիֆիկացման և նրանց մոտ բերվող գիշատիչ թռչունների դիակները քննելու համակարգ: Կազմակերպել բնակչության էկոլոգիական կրթության դասընթացներ:

64. Մեծ ենթարծիվ, *Aquila clanga* Pallas, 1811
Կարգ՝ ԲԱՉԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Քիչ քանակությամբ հանդիպող, խոցելի տեսակ, որը հանդիպում է Հայաստանում հիմնականում չուի ընթացքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable C2a(ii)» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU C2a(ii):

Տարածվածությունը: Հանդիպում է Գերմանիայից և Բալկանյան թերակղզուց մինչև Ամուրի հովիտ, Արևելյան Տյան-Շանում, Կովկասում և Հյուսիս-Արևմտյան Հնդկաստանում: Չմեռում է Հարավ-Արևելյան Անդրկովկասում, Իրանում, Մետապոտամիայում, Հնդկաստանում, Բիրմայում, Հարավային Չինաստանում և Եգիպտոսում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է լեռնատափաստանային գոտու նախալեռներում, առավելապես հանրապետության հյուսիսային մասում:

Ապրելավայրերը: Չուի շրջանում գերադասում է բաց տարածքները՝ դաշտերը, լեռնային տափաստանների և մարգագետինների խոպան հատվածները, երբեմն՝ ճահճացած հատվածները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չուի շրջանում կարող է հանդիպել այլ արծիվների հետ նույն խմբերում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հավաստի տեղեկությունները բացակայում են: Տեղ-տեղ հանդիպում է զարնանային (ապրիլ) և աշնանային (սեպտեմբեր-հոկտեմբեր) չուի շրջաններում: Նկատվում է թվաքանակի խիստ կրճատում ամբողջ արեալում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը: Որսագողությունը: Բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը տնտեսական գործունեության արդյունքում:

Պահպանության միջոցառումները: Հատուկ միջոցառումներ չեն իրականացվում:

Տեսակը խիստ պահպանության կարիք ունի: Անհրաժեշտ է լայնորեն պրոպագանդել տեսակի պահպանության անհրաժեշտությունը:

65. Տափաստանային արծիվ, *Aquila nipalensis orientalis* Hodgson, 1833
Կարգ՝ ԲԱՉԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, FALCONIFORMES

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Քիչ քանակությամբ հանդիպող, խոցելի տեսակ, որը հանդիպում է Հայաստանում հիմնականում չուի ընթացքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU C2a(i); D1:

Տարածվածությունը: Հանդիպում է Արևելյան Եվրոպայից մինչև Արևելյան Ասիա, Հնդկաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է տափաստանային գոտում ինչպես չուի ժամանակ, այնպես էլ (ոչ սեռահասուն առանձնյակները) բնադրման շրջանում:

Ապրելավայրերը: Լեռնատափաստաններ, գյուղատնտեսական հողեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չի բազմանում: 2007 թ.-ին, ըստ Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի տվյալների, կենդանաբանական այգիներում եղել է 21 բազմացող գույգ, որոնցից ստացվել են 9 ձագեր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հավաստի տեղեկությունները բացակայում են: Հայաստանում 1995 թ.-ին չուի ընթացքում հաշվառվել են մոտ 764 առանձնյակներ: 2008 թ.-ին, համաձայն Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի տվյալների, աշխարհում պահվել են մոտ 190 առանձնյակներ:

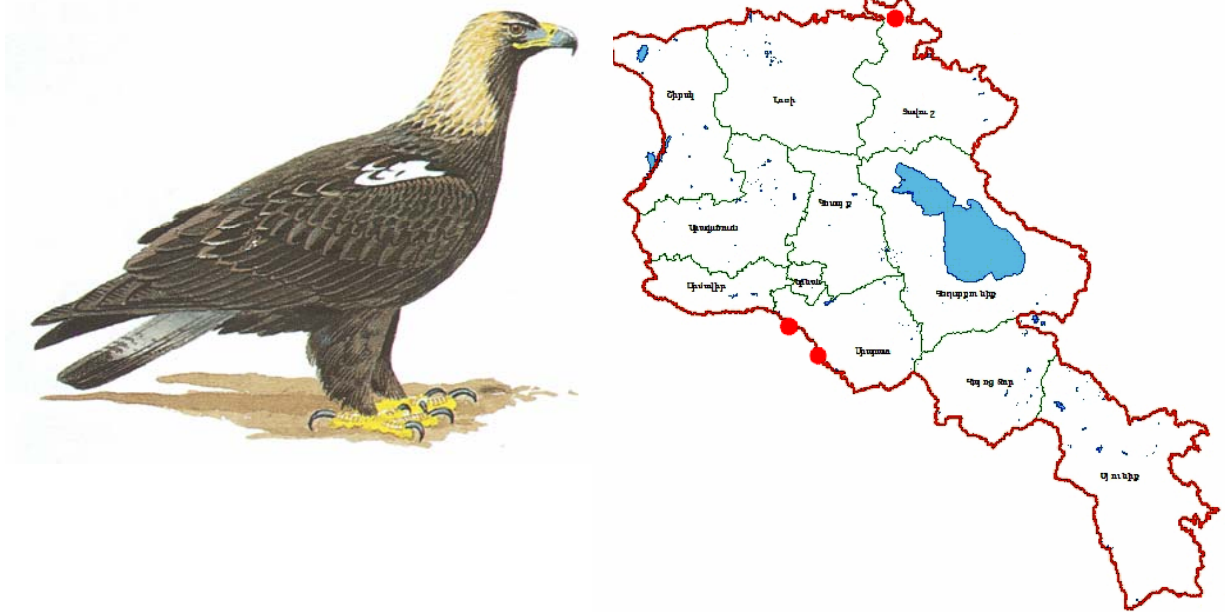
Վտանգման հիմնական գործոնները: Չուի ժամանակ որսագողությունը՝ խրտվիլակներ պատրաստելու և իրացնելու նպատակով: Գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող թունաքիմիկատների ազդեցությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Անհրաժեշտ է միջոցները կենտրոնացնել տեղի բնակչության էկոլոգիական կրթության վրա: Ավելացնել տուգանքի չափը, որը նախատեսված է տափաստանային արծվի որսի և թռչունների առգրավման համար:

66. Բլրային արծիվ, *Aquila heliaca* Savigny, 1809
Կարգ՝ ԲԱՉԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի ֆաունայի համար անհետացող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable C2a(ii)» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU C2a(ii):

Տարածվածությունը: Նախկին ԽՍՀՄ Եվրոպական մասի հարավային շրջաններ, Ղազախստան, Ալթայի լեռներ և նախալեռներ, Միմուսինսկի անտառատափաստան, Անդրբայկալ, Անդրկովկաս, Թուրքմենիա, Տաջիկստան, Բալկանյան թերակղզի, Իսպանիա, Հյուսիսային Աֆրիկա, Հարավ-Արևմտյան Ասիա: Վերջին տարիներին խիստ կրճատվել են արեալի արևմտյան և հյուսիսային մասերը: Արևելյան պոպուլյացիաները բավականին կայուն են:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է հիմնականում գարնանային և աշնանային չուի ժամանակ, հավանաբար, հազվադեպ ձմեռում է հանրապետության տարածքում: 1955 թ.-ին առաջին անգամ բնադրում է հայտնաբերվել Նոյեմբերյանի շրջանում, Այրումի մոտակայքում: Նույն շրջանում գերեզմանարծիվը բնադրել է 1976 թ.-ին և գրանցվել 1978, 1979 թթ.-ին:

Ապրելավայրերը: Բաց տարածություններով հերթափոխվող նոսրացված անտառներ, այգիներ և բարձրաբույն ծառերի խմբեր գետերի հովիտներում: Ապրելավայրերը զգալիորեն քայքայվել են՝ կապված գյուղատնտեսության կարիքների համար դրանց օգտագործման հետևանքով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները, որպես կանոն, տեղադրում են բարձր ծառերի վրա, շատ հազվադեպ՝ գետնին: Բնում՝ 1-3 ձու, թխսումը՝ 43 օր: Թխսմանը մասնակցում են երկու ծնողները, սակայն էգի դերն ավելի մեծ է: Չագերը սկսում են թռչել 2,5 ամսեկան հասակում: Սնվում են մանր կաթնասուններով և թռչուններով, երբեմն՝ սողուններով, ուղղաթևավորներով, միջատներով, կենդանիների դիակներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հավանաբար, կերային պաշարների կրճատումը, բնադրման պայմանների վատթարացումը, չուի շրջանում թռչուններին սպանելը: Չուի ժամանակ որսագործությունը՝ խրթվիլակներ պատրաստելու և իրացնելու նպատակով: Գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող թունաքիմիկատների ազդեցությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է «Անհետացման վտանգի տակ գտնվող ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների միջազգային առևտրի կոմվենցիա»-յի Հավելված 1-ում:

Անհրաժեշտ է բացահայտել և խստորեն պահպանել միջերկրածովային բազեի բները
Հայաստանի ամբողջ տարածքում: Լայնորեն պրոպագանդել տեսակի պահպանության
անհրաժեշտությունը:

67. Քարարծիվ, *Aquila chrysaetos* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ ճուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, խոցելի տեսակ է: Գրանցված է Ռուսաստանի Դաշնության Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Իբերիայից և Հյուսիսային Աֆրիկայից դեպի արևելք՝ Եգիպտոսով և Փոքր Ասիայով մինչև Կովկաս և Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նստակյաց: Հանրապետությունում տարածված է համարյա ամենուրեք, խուսափում է ամբողջական անտառային զանգվածներից:

Ապրելավայրերը: Չբաղեցնում է բաց և կիսաբաց տեսակի բիոտոպերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է ժայռերի վրա: Որսը կատարում է բաց տեղանքներում՝ դաշտերում, մարգագետիններում: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ: Դնում են 1-2 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Համաձայն վերջին տվյալների, Հայաստանում բնադրում են 34-38 զույգեր: Պոպուլյացիայում բավականին բարձր է ոչ սեռահասուն առանձնյակների թիվը: Համաձայն 2008 թ.- տվյալների, 7 առանձնյակներ պահվում են Երևանի Կենդանաբանական այգում և 91 առանձնյակներ՝ Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական Տարածաշրջանային Ասոցիացիայի այլ Կենդանաբանական այգիներում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ամենաուժեղ բացասական ազդեցությունն է թողնում մարդկանց կողմից ուղղակի հետապնդումը: Հերթական սպառնացող վտանգ կարող է հանդիսանալ մի կողմից՝ գիշատիչ թռչունների մերձ-արևելյան շուկայի զարգացումը, ինչը բերում է որսագողությանը, վաճառքի կամ անագատ պայմաններում թռչնին պահելու համար, մյուս կողմից՝ իրականացվող վերահսկողության և էկոլոգիական կրթության անբավարար վիճակը: Բացասականորեն կարող են ազդել գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող թունաքիմիկատները, ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում, «Չվող թռչունների պահպանման մասին» Ռուսաստանի և ԱՄՆ, Հնդկաստանի ու Կորեայի միջև երկկողմանի համաձայնությունների հավելվածում: Երեք-չորս զույգեր բնադրում են «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցում, մեկ-երկուսը՝ «Դիլիջան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է անցկացնել մի շարք միջոցառումներ՝ ուղղված ինչպես բնադրավայրերի պահպանմանը, այնպես էլ բնակչության էկոլոգիական դաստիարակմանը: Մեծացնել տուգանքն ապօրինի որսի, ձագերին բներից հանելու և բները ոչնչացնելու համար: Կարգավորել քարարծիվի արեսի սահմաններում թունաքիմիկատների օգտագործումը:

68. Գաճաճ արծիվ, *Hieraetus pennatus* (J. F. Gmelin, 1788)

Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Գուռակներ, *Accipitridae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Այս ենթատեսակը բնադրում է Հյուսիս-Արևմտյան Աֆրիկայում, Կենտրոնական Ասիայում, Ֆրանսիայում, Հնդկաստանում և Իրանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է գրեթե բոլոր արևելյան մասերում՝ զբաղեցնելով անտառային գոտին:

Ապրելավայրերը: Նախընտրում է բնադրել լայնատերև և համախառն անտառներում, որսի տարածքը հաճախ գտնվում է բաց լեռնատափաստանային գոտում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չվաղրում են տարին մեկ անգամ՝ դնելով 2 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նախնական գնահատմամբ՝ Հայաստանում թվաքանակը կազմում է 60-80 բնադրող զույգ: Ըստ 2008 թ.-ի տվյալների՝ Երևանի կենդանաբանական այգում պահվում է 1, իսկ ըստ Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի տվյալների՝ 9 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Գաճաճ արծվի քանակի վրա ազդող գործոններից է մարդու կողմից անմիջական հետապնդվելը: Հաճախ գաճաճ արծիվը դառնում է որսագողերի զոհը: Չարգացման շրջանում անհանգստացնող գործոններ կարող են լինել վայրի բույսեր հավաքողները և զբոսաշրջիկները: Հնարավոր է, որ գաճաճ արծվի թվաքանակի վրա իր ազդեցությունն ունի նաև թունաքիմիկատների օգտագործումը գյուղատնտեսության մեջ: Թվաքանակի նվազման պատճառներից կարող են լինել նաև որսագողերի ակտիվությունը վերջին տարիներին, ովքեր կամ բռնում են գաճաճ արծվի ձագերին, կամ որսում են արդեն հասուն թռչուններին՝ խրտվիլակ պատրաստելու նպատակով:

Պահպանության միջոցառումները: Մոտ 5 զույգ բնադրում է ՀՊՏ-ում, «Դիլիջան» ազգային պարկում, «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» արգելոցներում:

Կապված պոպուլյացիայի սակավաթվության և սպառնացող վտանգների բազմազանության հետ, անհրաժեշտ է միջոցները կենտրոնացնել բնադրավայրերի պահպանության և տեղի բնակչության կրթության վրա: Անհրաժեշտ է նաև բարձրացնել գաճաճ արծվի բույնը քանդելու և որսի համար օրենքով նախատեսված տուգանքի չափը:

69. Չրարծիվ, *Pandion haliaetus* (Linnaeus 1758)

Կարգ՝ ԲԱՉԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Չրարծիվներ, *Pandionidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, վտանգված տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը հանդիպում է Եվրոպայում՝ Լապլանդիայից մինչև Միջերկրական ծով, Ասիայում՝ անտառային բուսականության սահմանից մինչև Կամչատկա և Ճապոնիա արևելքում, Հյուսիսային Աֆրիկայում, Հյուսիսային, Կենտրոնական և Հարավային Ամերիկայում և Ավստրալիայում: Բացակայում է Կենտրոնական Ասիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է Սևանա լճի մերձափնյա գոտում, Արաքս գետի հովտում և բնական ու արհեստական ջրավազաններին մոտ՝ հանրապետության տարբեր տարածաշրջաններում:

Ապրելավայրերը: Չրարծիվը մասնագիտացված ձկնակեր է, հետևապես բնակվում է ջրավազանների մոտ, որոնք պետք է լինեն բավարար չափով պարզ, մինչև 2000 մ ծ.մ.բ. բարձրությունները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է հիմնականում ծառերի, երբեմն՝ ժայռերի վրա: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 2-3 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը Հայաստանում կազմում մոտ 3-6 զույգ: 2008 թ-ի դրությամբ, Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում պահվում է 3 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայաստանում ջրարծվի թվաքանակի վրա ազդող բացասական գործոններից է մերձհունային բարձրարուն անտառների հատումը: Բացի այդ, բացասականորեն կարող է ազդել ջրի աղտոտվածությունը և գյուղատնտեսության մեջ վնասատուների դեմ պայքարի ժամանակ թունաքիմիկատների օգտագործումը: Կապված Արարատյան հարթավայրում ձկնաբուծարանների թվի մեծացման հետ, ջրարծիվը բնակչության կողմից կարող է դիտարկվել որպես ձկնային տնտեսությանը վնաս հասցնող տեսակ և, հետևաբար, ենթարկվել հետապնդմանը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում, «Չվող թռչունների պահպանման մասին» Ռուսաստանի և ԱՄՆ, Հնդկաստանի ու Կորեայի միջև երկկողմանի համաձայնությունների հավելվածում: Մեկ զույգը բնադրում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է արգելել մերձհունային բարձրաբուն անտառների հատումը և կանոնակարգել գյուղատնտեսության վնասատուների դեմ պայքարում թունաքիմիկատների օգտագործումը, ինչպես նաև անցկացնել մի շարք միջոցառումներ՝ ուղղված բնադրավայրերի պահպանմանը և բնակչության էկոլոգիական դաստիարակությանը: Ջրարժիվը հաջողությամբ ռեինտրոդուցվել է այլ վայրերում, նման ծրագրեր կարող են կիրառվել նաև Հայաստանում: Անհրաժեշտ է մեծացնել տուգանքն ապօրինի սպանելու, ձագերին բներից հանելու և ջրարժվի բները ոչնչացնելու համար:

70. Տափաստանային հողմավար քազե, *Falco naumanni* Fleischer, 1818

Կարգ՝ ԲԱՉԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Բազեներ, *Falconidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է բնադրման տեղային բնույթով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A2bce+3bce+4bce» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU A2bce+3bce+4bce:

Տարածվածությունը: Միջերկրածովային երկրներ, Հյուսիսային Աֆրիկա, Հարավային Եվրոպա, Փոքր Ասիա, դեպի արևելք՝ մինչև Իրան, Մոնղոլիա և Չինաստան: Չմեռում է Աֆրիկայում, Արաբիայում, Հնդկաստանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Բնադրավայրերը հայտնաբերված են Սյունիքի մարզի Սպանդարյանի ջրամբարի շրջակայքում, հավանաբար, տեղ-տեղ բնադրում է Արաքսի հովտում և Հյուսիսային Հայաստանում: Չուի շրջանում հանդիպում է լեռնատափաստանային գոտու նախալեռներում, առավելապես հանրապետության հյուսիսային և կենտրոնական շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Բնադրման շրջանում հանդիպում է կիսաանապատում, չոր լեռնային տափաստաններում՝ ընդհուպ մինչև բարձր լեռնային մարգագետիններ: Չուի շրջանում նախընտրում է բաց լանդշաֆտներ՝ դաշտեր, լեռնային տափաստանների և մարգագետինների խոպան տեղամասեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստան գալիս են մարտի վերջին-ապրիլին: Բնադրում են գաղութներով կամ առանձին զույգերով: Բները, սովորաբար, տեղադրված են ժայռերին և շինությունների տանիքների տակ: Չվաղորում են (3-8 ձու) ապրիլի կեսերին-մայիսին: Թխսում է (28 օր) հիմնականում էգը: Չագերը դուրս են գալիս հունիսի վերջին-հուլիսի առաջին կեսին: Սնվում են, հիմնականում, անողնաշար կենդանիներով (սարդակերպեր, ուղղաթևավորներ, բզեզներ, ճպուռներ) և մանր ողնաշարավորներով (դաշտային մկներ, գետնափորներ, մողեսներ, երբեմն՝ ճնճողկազգիներ): Չուի շրջանում կազմում են 30-50 առանձնյակներից կազմված խմբեր: Աշնանային չուն տեղի է ունենում սեպտեմբեր-հոկտեմբերին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը խիստ կրճատվել է՝ ինչպես ամբողջ արեալում, այնպես էլ Հայաստանում: XX դարի սկզբում սովորական, Արաքսի հովտի կիսաանապատներում բնադրող տեսակ էր, ներկայումս այդ բնադրավայրը հավաստիորեն հայտնի չէ: Հայտնի տվյալներով՝ Հայաստանում բնադրող զույգերի թիվը չի գերազանցում 25-30-ի:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը, որսագողությունը և բների քանդումը: Տնտեսական գործունեության արդյունքում բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը:

Տեսակի հիմնական սնունդ ներկայացնող միջատների և վնասատու կրծողների դեմ պայքարում թունաքիմիկատների օգտագործումը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում: Տեսակը խիստ պահպանության կարիք ունի: Անհրաժեշտ է ուժեղացնել հսկողությունը ապօրինի որսի նկատմամբ և նվազեցնել անհանգստացման գործոնները բնադրող գաղութների շրջակայքում: Բացահայտել անհայտ գաղութները, կառուցել բների համար արհեստական հիմքեր (խորշեր և ճեղքեր ունեցող պատեր) հանրապետությունում տեսակի ներկա և պատմական արեալի սահմաններում թվաքանակի վերականգնման և վերաբնակեցման նպատակով: Բնադրավայրերի շրջակայքում սահմանել գյուղատնտեսության մեջ թունաքիմիկատների օգտագործման վերահսկողություն և կազմակերպել էկոլոգիական կրթության դասընթացներ տեղի բնակչության համար:

71. Կարմրատտ բազե, *Falco vespertinus* Linnaeus, 1766

Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Բազեներ, *Falconidae*

Կարգավիճակը: Անհետացող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii); D1:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Արևմտյան Ասիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արտաշատի, Հոկտեմբերյանի և Էջմիածնի շրջաններ, առավելապես՝ Արաքս գետի հովտում և վտակներում: Բնադրավայրը հայտնաբերվել են նաև Հրազդանի շրջանի գ. Ծաղկաձորում: Դասվում է Հայաստանի բնադրող, չվող թռչունների թվին:

Ապրելավայրերը: Բնակվում են լայնատարած կիսաանապատային և տափաստանային տեղամասերում անտառակների կամ ծառերի առանձին խմբերի առկայությամբ, հաճախ գետերի հովիտներում կամ այլ ջրամբարների հարևանությամբ, երբեմն՝ նոսրանտառներում և անտառեզրերում, լեռներում՝ մինչև 1500 մ ծ.մ.բ. բարձրություններ: Հայաստանում ապրելավայրերը զգալիորեն քայքայվել են գյուղատնտեսական նպատակով այդ տեղամասերի յուրացման հետևանքով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները, սովորաբար, տեղադրված են ծառերի, հազվադեպ՝ հին շինությունների պատերի կամ տանիքների վրա: Չվաղում են (2-4, հազվադեպ՝ 6 ժու) մայիսի երկրորդ կեսին-հունիսի սկզբին: Թխսմանը (28-30 օր) մասնակցում են և՛ էգը, և՛ արուն: Չագերը դուրս են գալիս հունիսի վերջին-հուլիսի առաջին կեսին: Երիտասարդ թռչուններ նկատվում են մինչև հուլիսի վերջը-օգոստոսի երկրորդ կեսը: Սնվում են, հիմնականում, տարբեր միջատներով, մանր սողուններով և կրծողներով, երբեմն՝ մանր թռչուններով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայտնի չէ: Վերջին տարիներին բնադրման դեպքեր չեն նկատվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հավանաբար, ապրելավայրերի քայքայումը և կերային պաշարների կրճատումը:

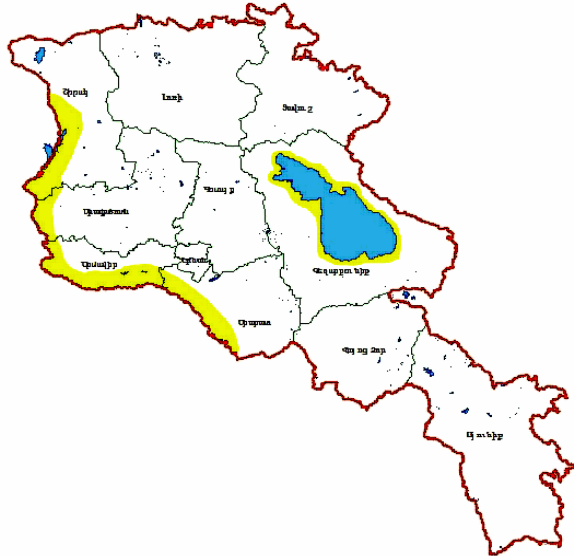
Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է լայնորեն պրոպագանդել տեսակի պահպանման անհրաժեշտությունը, հանրապետության սահմաններում բացահայտել և խստորեն պահպանել կարմրատտ բազեի բնադրավայրերը:

72. Աղավնաբազե, *Falco columbarius* Linnaeus, 1758

Ենթատեսակ *Falco columbarius aesalon* (Tunstall, 1771)

Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Բազեներ, *Falconidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, անհետացող, սակավաթիվ և քիչ ուսումնասիրված տեսակ է, Հայաստանում՝ չվահյուր և ձմեռող: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Հյուսիսային Եվրոպայից դեպի արևելք՝ մինչև Կենտրոնական Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Առավելապես չվահյուր՝ ք. Երևանի շրջակայքում և Հրազդանի շրջանում, նաև ձմեռող:

Ապրելավայրերը: Հիմնականում կիսաանապատային գոտու բաց տարածություններ ծառերի խմբերի առկայությամբ, հաճախ՝ թփուտների առկայությամբ գետերի հովիտներում: Հայաստանում ապրելավայրերը զգալիորեն քայքայվել են գյուղատնտեսական նպատակով այդ տեղամասերի յուրացման հետևանքով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չի բնադրում: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ 2-5 ձու: Սնվում է, հիմնականում, թռչուններով: Անազատ պայմաններում բազմացման վերաբերյալ տվյալներ չկան:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն, սակայն հանդիպումները կրում են կանոնավոր բնույթ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Վտանգման գործոնները բավարար ուսումնասիրված չեն, սակայն հնարավոր վտանգ է ներկայացնում որսագողությունը, ինչպես նաև Մերձավոր Արևելքում որսորդական թռչունների վաճառքով զբաղվողների գործունեությունը, որը բներից ձագերին հանելու և հասուն թռչուններին բռնելու վտանգ է ներկայացնում:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է հաշվառել թվաքանակը ձմեռման վայրերում և հետազոտել մարդածին գործոնների ազդեցությունը պոպուլյացիայի վրա՝ հետազայում տեսակը և ապրելավայրերը պահպանելու նպատակով: Անհրաժեշտ է լայնորեն պրոպագանդել տեսակի պահպանման անհրաժեշտությունը և մեծացնել տուգանքի չափը ապօրինի որսի համար:

73. Միջերկրածովային քազե, *Falco biarmicus* Temminck, 1825
Ենթատեսակ *Falco biarmicus feldeggi* (Schlegel, 1843)

Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՄԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Բազեներ, *Falconidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, քիչ ուսումնասիրված տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Հարավային Եվրոպայից մինչև Փոքր Ասիա և Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում բնադրում է կենտրոնական մասում:

Ապրելավայրերը: Լայն կիսաանապատային և լեռնատափաստանային տեղամասերի հետ հերթափոխվող ոչ բարձր ժայռոտ լեռներ խորշերի և ժայռեզրերի առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բույնը. ժայռաքիվերին, խորշերում, ծառերի վրա, կարող է օգտագործել այլ գիշատիչների հին բներ: Չվերը. 50 մմ, 3-4, սպիտակ, կարմրագորշ պտերով: Բները տեղադրված են ժայռեզրերին և ժայռերի խորշերում, սովորաբար, ուղիղ արևի ճառագայթներից պաշտպանված հատվածներում: Չվադրում են տարեկան մեկ անգամ, հավանաբար, մարտի առաջին կեսին-ապրիլի սկզբին: Գնում են, սովորաբար, 3-4 ծու: Ջարգացումը՝ մեկ ամիս: Չագերը դուրս են գալիս ապրիլի վերջին-մայիսի սկզբին: Սնվում են հիմնականում թռչուններով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Կերային ռեսուրսները խիստ կրճատվել են, հիմնականում քարակաքավների թվաքանակի կրճատման հետևանքով: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: Հավաստիորեն հայտնի է միայն մեկ գույզի առկայությունը:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հավանաբար, կիսաանապատային և լեռնատափաստանային գոտիների հողերի ինտենսիվ յուրացումը գյուղատնտեսական նպատակներով և թունաքիմիկատների օգտագործումը, որը բացասական է ազդում ինչպես վերարտադրողական ունակությունների, այնպես էլ անմիջապես հասուն թռչունների վրա: Բացասական ազդեցություն ունի նաև Մերձավոր Արևելքում որսորդական թռչունների վաճառքով զբաղվողների գործունեությունը, որը բներից ձագերին հանելու և հասուն թռչուններին բռնելու վտանգ է ներկայացնում:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է բացահայտել և խստորեն պահպանել միջերկրածովային բազեի բները Հայաստանի ամբողջ տարածքում: Նվազեցնել մարդածին գործոնների ազդեցությունը պոպուլյացիայի վրա՝ հետազայում տեսակը և ապրելավայրերը պահպանելու նպատակով:

74. Բալդրան, *Falco cherrug* J. E. Gray, 1834

Կարգ՝ ԲԱՉԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Բազեներ, *Falconidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար անհետացող տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Endangered A2bcd+3cd+4bcd» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN A2bcd+3cd+4bcd:

Տարածվածությունը: Արևելյան Եվրոպայի տափաստանային և անտառատափաստանային գոտիներ՝ մինչև Նախակովկաս, Ղազախստան, Միջին Ասիա, Արևմտյան Սիբիր, Աթալ, Տուվա, Անդրբայկալ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Երևանի շրջակայքում, Գավառի, Վայքի, Արարատի, Վարդենիսի, Ճամբարակի, Ստեփանավանի, Թալինի, Էջմիածնի շրջաններում: Հավանաբար, Հայաստանում նստակյաց, բնադրող տեսակ է:

Ապրելավայրերը: Հավանաբար, Ախուրյանի հովտի ժայռային զանգվածները, որոնք շրջապատված են ծառերից զուրկ կիսաանապատային տեղամասերով: Ներկայումս ապրելավայրերն ինտենսիվորեն օգտագործվում են որպես արոտավայրեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները, սովորաբար, տեղադրված են ժայռեզրերին և խորշերում: Հայտնի է բնադրում ծառերի վրա : Չվաղորում են ապրիլին, դնելով 1-6, ավելի հաճախ՝ 3-4 ձու: Թխսմանը, որը տևում է 30 օր, մասնակցում են ինչպես էգը, այնպես էլ արուն: Չվաղորման շրջանը՝ 40-45 օր, երիտասարդ թռչուններ նկատվում են հուլիսի առաջին կեսում: Սնվում են միջին չափերի կաթնասուններով և թռչուններով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայտնի չեն:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում և «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է կազմակերպել տեսակի թվաքանակի հաշվառումներ: Հայտնաբերել և խստորեն պահպանել միջերկրածովային բազեի բները Հայաստանի ամբողջ տարածքում:

75. Սապսան, *Falco peregrinus* Tunstall, 1771
Ենթատեսակ *Falco peregrinus brookei* (Sharpe, 1873)

Կարգ՝ ԲԱԶԵԱՆՍԱՆՆԵՐ, *FALCONIFORMES*

Ընտանիք՝ Բագեններ, *Falconidae*

Կարգավիճակը: Նստակյաց տեսակ է: Ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Տվյալ ենթատեսակը փոքր թվաքանակով հանդիպում է Կենտրոնական և Հյուսիս-Արևմտյան Եվրոպայում, Սիրիայում և Լիբանանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է գրեթե ամբողջ տարածքում՝ զբաղեցնելով ժայռային միջավայրերը:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է ժայռերի առկայությամբ տարբեր տիպի բիոտոպներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է ժայռերի վրա՝ խորշերում կամ ժայռաքիվերին: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ, ձվակույտում՝ 2-4 ձու: 2007 թվականի տվյալներով, Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի ցանցում գրանցվել է 5 բազմացող զույգ, որոնցից ստացվել է 7 ձագ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նախնական հաշվառմամբ, Հայաստանում սապսանի թվաքանակը կազմում է 60-70 զույգ: Ըստ 2008 թ-ի տվյալների, Կենդանաբանական այգիների Եվրասիական ասոցիացիայի ցանցում պահվում է 48 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացասական ազդեցություն ունի վերջերս Արարական երկրներում առաջացած հետաքրքրությունը սապսանի հանդեպ որպես որսի թռչուն, որը ստեղծում է պոտենցիալ շուկա Հայաստանում և նպաստում որսագողությանը: Բացասական ազդեցություն կարող է ունենալ նաև միջավայրի թունավորումը հանքային արդյունաբերության թափոններով, գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող թունաքիմիկատներով և անտառի վնասատուների դեմ պայքարի հետևանքով:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 1-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել որսագողության նկատմամբ հսկողությունը, հատուկ պահպանել բնադրավայրերը: Վերանայել անտառի վնասատուների դեմ պայքարի միջոցները և գյուղատնտեսության մեջ թունաքիմիկատների օգտագործումը՝ փոխարինելով այն բնական պայքարի միջոցներով:

76. Կովկասյան մարեհավ, *Tetrao mlokosiewiczi* (Taczanowski, 1875)

Կարգ՝ ՀԱՎԱՆՄԱՆՆԵՐ, *GALLIFORMES*

Ընտանիք՝ Մարեհավայիններ, *Tetraonidae*

Կարգավիճակը: Անհետացող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Կովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանի հյուսիսային, կենտրոնական և հարավ արևելյան շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Ենթալայան մարգագետինների սահմանը, կեչու պուրակներ, մրտավարդենու /ռոդոդենդրոն/ մացառներ, 1800-2500 մ ծ. մ. բարձրության վրա: Ձմռանը հանդիպում է առավել ցածր բարձրությունների վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Նստակյաց: Բնադրում է գետնին: Տարեկն մեկ ձվադրում՝ արեալի տարբեր մասերում, ապրիլի կեսերից մինչև հուլիս: Ձվերի զարգացումը՝ 21 օրից ավելի: Բույնը՝ ոչ մեծ փոսիկ գետնի վրա, ցամքարը՝ խոտաբույսեր, փետուրներ, թփուտների տակ կամ խիտ խոտաբույսերի մեջ: Ձվերը. 51 մմ 2-10, դեղնասպիտակ՝ կարմրագորշ պտերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Քանակը հստակ որոշելու համար տվյալները բավարար չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնադրման վայրերի քայքայումը գյուղատնտեսական գործունեության արդյունքում: Որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Տեսակի արեալի մի մասն ընդգրկված է «Դիլիջան» ազգային պարկի և «Շիկահող» արգելոցի տարածքում:

Խիստ պահպանության կարիք ունի: Անհրաժեշտ է սահմանել խիստ վերահսկողություն որսագողության վրա, ինչպես նաև կիրառել ենթաալպիան մարգագետինների օգտագործման էկոլոգիապես ընդունելի եղանակներ:

77. Անապատային կաքավ, *Ammoperdix griseogularis* (Brandt, 1843)

Կարգ՝ ՀԱՎԱՆՄԱՆՆԵՐ, *GALLIFORMES*

Ընտանիք՝ Փասիաններ, *Phasianidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1.

Տարածվածությունը: Մետապոտամիայից մինչև Իրան և Ինդու Պենջաբ, դեպի հյուսիս հասնում է մինչև Թուրքմենիա և Տաջիկստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է հանրապետության ծայր հարավում, Մեղրիի շրջանում՝ Իրանի սահմանի մոտ:

Ապրելավայրերը: Աղքատ չորային բուսականությամբ ծածկված Մեղրիի լեռնաշղթայի հարավային քարքարոտ լանջերի ցածր լեռնային շրջանում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Նստակյաց: Բնադրում է հողի վրա: Տարեկան մեկ ձվադրում՝ արեալի տարբեր մասերում, ապրիլի կեսերից մինչև հուլիս: Չվակույտում 8-12 ձու: Չվերի զարգացումը՝ 21 օրից ավելի:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ոչ կանոնավոր բնադրող տեսակ է, ծայրահեղ փոքր թվաքանակով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը: Բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը տնտեսական գործունեության արդյունքում: Որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Տեսակի արեալի մի մասն ընդգրկված է «Արևիկ» ազգային պարկի տարածքում:

Խիստ պահպանության կարիք ունի: Անհրաժեշտ է սահմանել խիստ վերահսկողություն որսագողության վրա:

78. Վայրի հնդկահավ (Ուլար), *Tetraogallus caspius* (S. G. Gmelin, 1784)
Ենթատեսակ՝ *Tetraogallus caspius caspius* (Gmelin, 1784)

Կարգ՝ ՀԱՎԱՆՄԱՆՆԵՐ, *GALLIFORMES*

Ընտանիք՝ Փասիաններ, *Phasianidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ խոցելի տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a+2a; C2a(i); D 1:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Հարավային և Արևելյան Թուրքիայի, Փոքր Կովկասի և Անդրկովկասի լեռներում, ինչպես նաև Ադրբեջանում և Հյուսիս-Արևելյան Իրանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է համարյա բոլոր բարձր լեռնային լանդշաֆտներում, որտեղ կան ժայռային օջախներ:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է բարձր լեռներում՝ բնակեցնելով ժայռային բեկորներով թեք լանջերը, 2500-3500 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է հողի վրա՝ ժայռաբեկորների և քարերի ծածկի տակ: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 5-8 ձու: Կերը հայթհայթում է լանջերին, սնվում է բուսականությամբ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: Չանգեզուրի լեռնաշղթայում խտությունը կազմում է միջին հաշվով 0,05 թռչուն 1 հա-ին, իսկ Վարդենիսի, Փամբակի և Բազումի լեռնաշղթաներում՝ մոտ երկու անգամ պակաս:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ուլարի թվաքանակի վրա բացասականորեն կարող են ազդել անասունների գերարածեցումը, անհանգստացնելը վայրի բույսեր հավաքողների և հովիվների շների կողմից, ինչպես նաև ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Ապրելավայրերի մի մասը գտնվում է «Մոսրովի անտառ» և «Շիկահող» պետական արգելոցներում: Գրանցված է «Անհետացման վտանգի տակ գտնվող ֆաունայի և ֆլորայի տեսակների միջազգային առևտրի կոնվենցիա»-յի Հավելված 1-ում:

Անհրաժեշտ է վերանայել բարձրադիր գոտիներում անասունների արածեցման մեխանիզմները: Նպատակահարմար է սեզոնային արգելավայրերի, կամ ժամանակավոր հանգստի գոտիների ստեղծումը, ինչպես նաև ապօրինի որսի նկատմամբ վերահսկողության ուժեղացումը: Խիստ անհրաժեշտ է անցկացնել դասընթացներ բնակչության Էկոլոգիական կրթության իրականացման նպատակով:

79. Թուրաջ, *Francolinus francolinus* (Linnaeus, 1766)

Կարգ՝ ՀԱՎԱՆՄԱՆՆԵՐ, *GALLIFORMES*

Ընտանիք՝ Փասիաններ, *Phasianidae*

Կարգավիճակը: Փոքր թվաքանակով, խոցելի տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Տարածված է Կիպրոս կղզում և Փոքր Ասիայում մինչև Հյուսիսային Իրաք, Հյուսիս-Արևմտյան Իրան և Կասպից ծովի հարավային ափը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է միայն Մեղրիի շրջանում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է գետերի հովիտներում՝ խիտ թփուտներում, կամ բարձր խոտերով ծածկված բացատների հետ հերթափոխվող եղեգնուտներում: Մեղրիի շրջանում բնակեցնում է Արաքս գետի մերձհունային հատվածը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Նստակյաց է: Բնադրում է թփուտներում: Մնվում է կանաչ ծիլերով, պտուղներով, սերմերով, միջատներով: Կերը հավաքում է ինչպես գետնից, այնպես էլ ճյուղերից: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ: Դնում են սովորաբար 8-12 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: 2008 թ-ի տվյալներով թուրաջներ պահվում են Երևանի կենդանաբանական այգում:

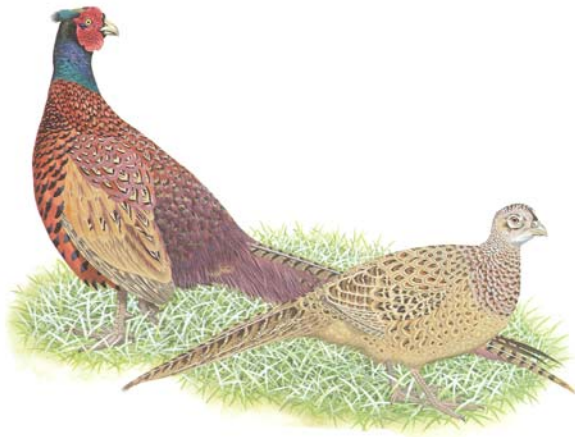
Վտանգման հիմնական գործոնները: Քանի որ թուրաջի տարածման շրջանը գտնվում է մերձսահմանային գոտում, ապօրինի որսը անհնար է սահմանային ռեժիմի շնորհիվ: Սահմանափակ է նաև մարդու և անասունների կողմից բազմացման շրջանում անհանգստացնելը:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է հետազոտություններ կատարել պոպուլյացիայի վրա մարդածին գործոնի ազդեցությունը պարզելու համար և անցկացնել բնապահպանական իրազեկության բարձրացման դասընթացներ սահմանապահ գործերում:

80. Անդրկովկասյան փասիան, *Phasianus colchicus* (Linnaeus, 1758)

Կարգ՝ ՀԱՎԱՆՄԱՆՆԵՐ, *GALLIFORMES*

Ընտանիք՝ Փասիաններ, *Phasianidae*

Կարգավիճակը: Փոքր թվաքանակով, խոցելի տեսակ է, Հայաստանի պայմաններում՝ սակավ ուսումնասիրված: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Կովկասից մինչև Հեռավոր Արևելք:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է բացառապես Սյունիքի մարզի հարավարևմտյան և հարավային մասերի մերձսահմանային շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է ցածրադիր նախալեռնային գոտում, խիտ թփուտներում, ինչպես նաև եղեգնուտներում: Վարում է թաքնված կենսակերպ, վտանգի դեպքում արագ վազքով փախչում է կամ կտրուկ թռչում մացառուտների եզրով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանի տարածքում հավաստի բնադրավայրեր հայտնի չեն, չնայած, կան դրա կողմնակի, ինչպես նաև բանավոր վկայությունները՝ թռչուններին ձագերի հետ հանդիպելու մասին հունիսի կեսերին և վերջում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: Կապանի շրջանում խտությունը կազմում է մոտ 0,05 թռչուն 1 հա-ին, իսկ Մեղրիի շրջանում, Արաքսի գետի երկայնքով այն մոտ 1,5 անգամ բարձր է: 2008 թ-ին հայտնի է անագատ պայմաններում մեկ արու պահելու դեպք:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փասիանի թվաքանակի վրա բացասական ազդեցություն կարող է ունենալ բազմազման շրջանում վայրի բույսեր և պտուղներ հավաքողների կողմից անհանգստացնելը, ինչպես նաև ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Ապրելավայրերի տեղամասերի մի մասը պահպանվում է պետական սահմանների պահպանության ռեժիմով, քանի որ այն գտնվում է Մեղրիի շրջանի մերձսահմանային գոտում:

Անհրաժեշտ է հետազոտել տեսակի էկոլոգիան և պոպուլյացիայի համար հնարավոր վտանգները: Վերանայել պետական սահմանների պահպանության ապահովման ձևերը՝ բացառելով խիտ մացառուտների սեզոնային հրդեհումը վերահսկվող տարածքներում: Ստեղծել ժամանակավոր հանգստի գոտիներ և անցկացնել սահմանապահ գործերի ու բնակչության շրջանում բնապահպանական իրազեկության բարձրացման դասընթացներ:

81. Գեղանի կռունկ, *Arthropoides virgo* Linneus, 1758

Կարգ՝ ԿՈՌԻՆԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *GRUIFORMES*

Ընտանիք՝ Իսկական կռունկներ, *Gruidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար՝ քիչ տարածված, չվող, հազվագյուտ տեսակ է: Որի թվաքանակը վերջին տարիներին զգալիորեն կրճատվել է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Աֆրիկա, Իսպանիայից՝ մինչև Բայկալ, Մոնղոլիա, Միջին Ասիա, Փոքր Ասիա, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Առավելապես հանդիպում են հանրապետության կենտրոնական և հյուսիսային շրջաններում: Հանրապետությունում հանդիպում են միայն աշնանային և գարնանային չուի շրջաններում 200-300 առանձնյակներից կազմված երամներով: Հանգստի համար օգտագործում են վարելահողերը և գյուղատնտեսական ցանքատարածությունները:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է քարքարոտ, ցածր խոտածածկով կիսաանապատներում, նախալեռնային տափաստաններում և գյուղատնտեսական ցանքատարածություններում, արոտավայրերում, մարգագետիններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են հողի վրա, չոր վայրերում, բայց ջրին մոտ, որը կարող է լինել առվակ, լիճ կամ ճահճուտ, հաճախ՝ նաև բնակավայրերի մոտ: Չվերը՝ 2, 81-94 մմ, մուգ կաթնագույն, մակերեսային դեղնա-դարչնագույն բծերով: Թխսումը՝ մոտ 30 օր: Չվից դուրս եկած ձագերը, չորանալուց հետո ի վիճակի են հետևելու ծնողներին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը վերջին տարիներին զգալիորեն կրճատվել է: Աշնանային և գարնանային չուի շրջաններում հանդիպում են 200-300 առանձնյակներից բաղկացած երամներով, որոնք հանգստի համար օգտագործում են առավելապես Սևանի ավազանի ցանքատարածությունները:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Վաղ գարնան շրջանում, եղանակի կտրուկ փոփոխման հետևանքով կարող են ցրտահարվել:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է կազմակերպել հաշվառում չուի շրջաններում, իսկ անբարենպաստ պայմանների ժամանակ՝ կերակրում:

82. Մոխրագույն կռունկ, *Grus grus* (Linnaeus, 1758)

Կարգ՝ ԿՈՌԻՆԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *GRUIFORMES*

Ընտանիք՝ Իսկական կռունկներ, *Gruidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար՝ քիչ տարածված տեսակ է, որի թվաքանակը վերջին տարիներին զգալիորեն կրճատվել է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN D:

Տարածվածությունը: Եվրոպայից մինչև Միջին Ասիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Նախկինում մշտապես բնադրել է Սևանա լճի ջրավազանում, գլխավորապես՝ Գիլլի լճի եղեգնուտներում: Վերջին տարիներին բնադրավայրերը հայտնաբերվել են Աշոցքի, Տավուշի և Ստեփանավանի շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Համեմատաբար փոքր մակերևույթ ունեցող լճեր ճահճացած ափերով եղեգնուտների և ջրային այլ բույսերի առկայությամբ, ինչպես նաև այդ լճերի շրջակայքում եղած խոնավ մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գարնանը Հայաստան են գալիս մարտի վերջին-ապրիլի սկզբին: Բները պատրաստում են ծառերի մանր ճյուղերից և տարբեր խոտաբույսերի չորացած ցողուններից: Ապրիլի կեսին-մայիսի սկզբին դնում են 2, հազվադեպ՝ 3 ձու: Երբեմն մայիսի վերջին ձվադրում են երկրորդ անգամ: Չագերը դուրս են գալիս մայիսի վերջին-հունիսի սկզբին: Չագերի խնամքին և կերակրելուն մասնակցում է ինչպես էգը, այնպես էլ արուն: Հուլիսի երկրորդ կեսին ձագերը սկսում են թռչել: Աշնանային չուն սկսվում է օգոստոսի երկրորդ կեսին և շարունակվում մինչև հոկտեմբերի կեսը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Աշոցքի շրջանում ամեն տարի բնադրում են 2-3, Տավուշի շրջանում՝ 4-5, Ստեփանավանի շրջանում՝ 2 զույգեր : Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանում բնադրում են, հավանաբար, մոխրագույն կռունկի մոտ 10 զույգեր:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Թվաքանակի վրա բացասական ազդեցություն են թողնում ճահճացած տարածքների չորացումը և մարգագետինների ինտենսիվ օգտագործումը որպես արոտավայրեր:

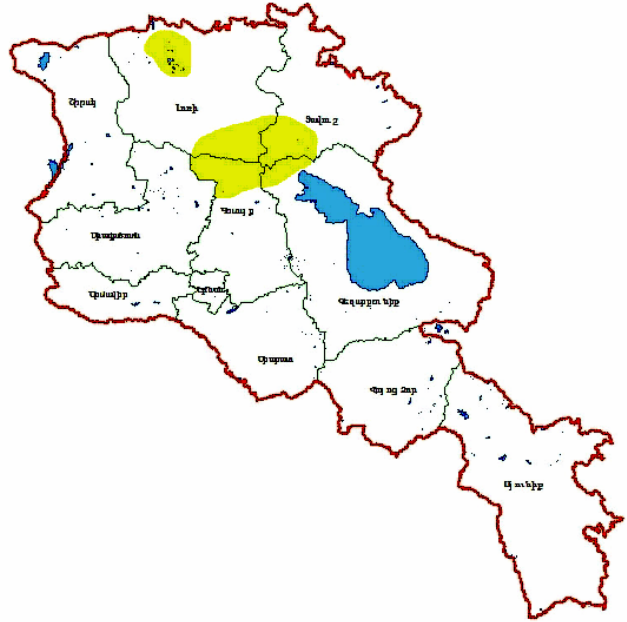
Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է պահպանության տակ վերցնել բնադրավայրերը Աշոցքի, Տավուշի և Ստեփանավանի շրջաններում:

83. Մարգահավ, *Crex crex* (Linnaeus, 1758)

Կարգ՝ ԿՈՌԻՆԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *GRUIFORMES*

Ընտանիք՝ Ջրահովվիկներ, *Rallidae*

Կարգավիճակը: Խոցելի տեսակ է: Ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Տարածված է Արևմտյան Եվրոպայից մինչև Արևմտյան Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է հանրապետության հյուսիսում:

Ապրելավայրերը: Բնադրում է լեռնա-մարգագետնային, մարգագետնա-տափաստանային բիոտոպերում: Ապրելավայրերը յուրացվում են գյուղատնտեսական նպատակներով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 8-12 ձու: Հայտնի են կրկնակի ձվադրման երևույթներ՝ կորսվածի փոխարեն:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: Համաձայն 2009 թ-ի տվյալների, Խարկովի Կենդանաբանական այգում պահվում է մեկ առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարգահավի թվաքանակի վրա բացասաբար ազդում են բնադրման շրջանում կատարվող գյուղատնտեսական աշխատանքները, ինչպես նաև անհանգստության գործոնը անասունների արածեցման (որը ներառում է նաև ուղղակիորեն հասցվող վնասը հովիվների շների կողմից) և վայրի խոտաբույսեր հավաքելու ժամանակ: Հնարավոր է նաև ապօրինի որսը կաքավի պաշտոնական որսի շրջանում:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է ներառել այս տեսակը կենսաբազմազանության մոնիտորինգի պլանում, վերանայել տեսակի հաղիպման վայրերում հողային ռեսուրսների կառավարման քաղաքականությունը՝ ստեղծելով սեզոնային հանգստի գոտիներ կամ արգելավայրեր: Անհրաժեշտ է նաև մեծացնել տուգանքի չափը և կազմակերպել էկոլոգիական իրազեկության բարձրացման դասընթացներ:

84. Սուրբանական հավ, *Porphyrio porphyrio* (Linnaeus, 1758)
Ենթատեսակ՝ *Porphyrio porphyrio caspius* (Hartert, 1917)

Կարգ՝ ԿՈՌԻՆԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *GRUIFORMES*

Ընտանիք՝ Ջրահովվիկներ, *Rallidae*

Կարգավիճակը: Սակավ ուսումնասիրված տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Հարավային Եվրոպայից և Հյուսիսային Աֆրիկայից մինչև Առաջավոր և Հարավային Ասիա, Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է Սևանա լճի հարավ-արևմտյան ափի երկայնքով, Արաքսի հովտում՝ Արարատի շրջանում և հանրապետության ծայր հարավում՝ Մեղրիի շրջանում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է եղեգնուտի խիտ մացառուտներում՝ բնական ջրամբարների, ինչպես նաև ձկնաբուծական տնտեսությունների ծանձաղուտային ափերի երկայնքով: Ապրելավայրերի տարածքի կրճատումը կապված է բնակչության համար հանգստի գոտիներ, լողափեր, ձկնաբուծական տնտեսություններ ստեղծելու և գյուղատնտեսական կարիքների համար այդ տարածքների յուրացման հետ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է 1-2 անգամ՝ դնելով 3-5 ձու: Հայտնի են կրկնակի ձվադրման երևույթներ՝ կորավածի փոխարեն: Կան տվյալներ Մոսկվայի, Բաքվի և Սինսկի Կենդանաբանական այգիներում սուրբանական հավերի բազմացման վերաբերյալ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: 2008 թ-ի տվյալներով, Կենդանաբանական այգիների և սկվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ստոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում պահվում է 73 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սուրբանական հավի թվաքանակի վրա բացասականորեն ազդում է անհանգստացնելու գործոնը ձկնաբուծական լճակների շահագործման ընթացքում, մասնավորապես՝ ջրի մակարդակի հաճախակի տատանումները: Հնարավոր է նաև ապօրինի որսը ջրլող թռչունների պաշտոնական որսի ժամանակահատվածում:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է ներառել այս տեսակը կենսաբազմազանության մոնիթորինգի պլանում, վերանայել տեսակի հաղիպման վայրերում ջրային ռեսուրսների կառավարման քաղաքականությունը՝ ստեղծելով սեզոնային հանգստի գոտիներ կամ արգելավայրեր: Անհրաժեշտ է նաև մեծացնել տուգանքի չափը և կազմակերպել էկոլոգիական իրազեկության բարձրացման դասընթացներ:

85. Փոքր արոս, *Tetrax tetrax* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԿՈՒՒՆԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *GRUIFORMES*

Ընտանիք՝ Արոսներ, *Otididae*

Կարգավիճակը: Խոցելի տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B2ab(iii); Ca(i); D1:

Տարածվածությունը: Տեղ-տեղ տարածված է Արևմտյան Եվրոպայում, բնակեցնում է Հարավային և Հարավ-Արևելյան Եվրոպան, դեպի արևելք՝ մինչև Կենտրոնական Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է միայն չուի շրջանում, հիմնականում հանրապետության արևմուտքում:

Ապրելավայրերը: Չուի շրջանում հանդիպում է կիսաանապատային և լեռնատափաստանային տեղամասերում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով սովորաբար 3-4 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: 2008 թ-ի տվյալներով, Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում պահվում են 17 առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր արոսի թվաքանակի նվազեցման վրա չուի շրջանում բացասաբար է ազդում ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել չուի շրջանում ապօրինի որսի նկատմամբ վերահսկողությունը, ինչպես նաև մեծացնել տուգանքի չափը և կազմակերպել էկոլոգիական իրազեկության բարձրացման դասընթացներ:

86. Մեծ արոս, *Otis tarda*

Կարգ՝ ԿՈՌԻՆԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *GRUIFORMES*

Ընտանիք՝ Արոսներ, *Otididae*

Կարգավիճակը: Խոցելի տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A2c+3c+4c» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU A2c+3c+4c:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակի հիմնական մասը բնակեցնում է Իբերիան, Մարոկկոն, Թուրքիան, Հարավային և Հարավ-Արևելյան Եվրոպան, դեպի արևելք՝ մինչև Կենտրոնական Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է միայն չուի շրջանում, հիմնականում՝ հանրապետության արևմուտքում:

Ապրելավայրերը: Չուի շրջանում հանդիպում է կիսաանապատային և լեռնատափաստանային գոտիներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 1-4, սովորաբար՝ 2-3 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: Բավականին կանոնավոր հանդիպում է չուի շրջանում: 2008 թ.-ի տվյալներով, Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում պահվում են 36 առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Թվաքանակի վրա բացասաբար է ազդում ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 1-ում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել չուի շրջանում թռչուններին բռնելու և ապօրինի որսի նկատմամբ վերահսկողությունը և մեծացնել տուգանքի չափը: Խիստ անհրաժեշտ է բարձրացնել բնակչության բնապահպանական իրազեկության մակարդակը:

87. Կոցար-կաչաղակ, *Haematopus ostralegus* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Կոցար-կաչաղակներ, *Haematopodidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար՝ հազվագյուտ, սակավաթիվ տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii):

Տարածվածությունը: Լայն տարածված է գրեթե ամբողջ երկրագնդի վրա, սակայն թվաքանակը մեծ չէ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: 30-40-ականների տվյալներով՝ Հայաստանում հանդիպել է ամենուրեք: 50-ականներին եզակի առանձնյակներ նկատվել են Սևանա լճի ջրավազանում և Արաքս գետի հովտում : Ներկայումս՝ չվահյուր Սևանա լճի ջրավազանում և Արաքս գետի հովտում :

Այրելավայրերը: Սևանա և Լիճք (Մարտունու շրջան) լճերի ծանծաղուտներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Դնում են 2-4 ձու: Թխսումը տևում է 21-27 օր: Հայաստանում չի բնադրում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Եզակի առանձնյակներ հանդիպում են Նախկին Գիլլի և Լիճք լճերի շրջակայքում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Թվաքանակի վրա բացական ազդեցություն են թողել Արարատյան հարթավայրի ճահճացած տարածքների չորացումը և Սևանա լճի ծանծաղուտների անհետացումը՝ կապված լճի մակարդակի իջեցման հետ:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է կատարել հաշվառումներ՝ թվաքանակի և տարածվածության արդի վիճակը պարզաբանելու և պահպանության ավելի արդյունավետ միջոցառումներ ձեռնարկելու նպատակով:

88. Ծովային քարադր, *Charadrius alexandrinus* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Քարադրներ, Charadriidae

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Տարածված է Պորտուգալիայից մինչև Ճապոնիա, դեպի հարավ՝ մինչև Կապյան Երկիր, Յեյլոն, Տասմանիա, ԱՄՆ և Վեստ-Ինդիա ու Չիլիի ափերը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Բնադրում է Արարատի մարզում՝ Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության տարածքում, հավանաբար, նաև մասնատված՝ Արմավիրի մարզում, Արմավիր քաղաքի շրջակայքում:

Ապրելավայրերը: Աղուտներ, աղային և կավային տեղամասեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող, բնադրավայրերում հանդիպում է մարտ-ապրիլից մինչև սեպտեմբեր: Բնադրում է հողի վրա: Չվադրումը՝ սովորաբար, տարեկան մեկ անգամ՝ ապրիլ-հունիսին: Դնում են 2-4, սովորաբար, 3 ձու: Չարգացումը՝ 24-27 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Բնադրավայրերը հայտնի են միայն Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության տարածքից: Պոպուլյացիան կազմված է, հավանաբար, 30-40 գույգերից:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակ: Բնորոշ ապրելավայրերի ոչնչացումը տնտեսական գործունեության արդյունքում: Անասունների արածեցումը ենթադրվող բնադրավայրերի մոտ:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Տեսակը խիստ պահպանման կարիք ունի: Անհրաժեշտ է ցանկապատել Արարատի մարզի հայտնի բնադրավայրերը՝ բազմացման շրջանում մարդկանց և անասունների մուտքը կանխելու համար:

89. Հաստակտուց քարաղը, *Charadrius leschenaultii* Lesson, 1826
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Քարաղրներ, Charadriidae

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a; Ca(i); D:

Տարածվածությունը: Թուրքիայից և Հյուսիսային Իրանի անապատներից մինչև Մոնղոլիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: XX դարի սկզբում բնադրել է Արմավիրի մարզի Սարդարապատի տափաստանում:

Ապրելավայրերը: Կավային, աղուտային և խճային անապատներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չվող, բնադրավայրերում հանդիպում է մարտ-ապրիլից մինչև սեպտեմբեր: Բնադրում է հողի վրա: Բնադրումը մարտի վերջից մինչև ապրիլի կեսերը: Դնում են 2-4, սովորաբար, 3 ձու: Չարգացումը՝ մոտ 24 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայումս Հայաստանում բնադրումներ հայտնի չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայտնի չեն: Սակայն տեսակի փոքր թվաքանակը և մարդու տնտեսական գործունեությունը պատմական բնադրավայրերում կարող էին բացասական ազդեցություն ունենալ Հայաստանում տեսակի պոպուլյացիայի վրա:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Անհրաժեշտ է փնտրել բնադրավայրերը Սարդարապատի տափաստանում:

90. Ծախրուկ, *Chettusia gregaria* Pallas, 1771
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՄԱՆՆԵՐ, *CHARADRIIFORMES*

Ընտանիք՝ Քարադրիներ, *Charadriidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար՝ հազվագյուտ տեսակ է, որի թվաքանակը արագորեն կրճատվում է: Նախկին ԽՍՀՄ էնդեմիկ: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Critically Endangered A3bc+4bc» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+B2a; Ca(i); D:

Տարածվածությունը: Կղզյակային տարածվածություն ունի Վոլգայի աջափնյա տափաստանային և կիսաանապատային շրջաններից՝ մինչև Չայսանի գոգվածք և Տարբագատայի Չելիկտինյան հովիտ արևելքում: Չուի ժամանակ հանդիպում է Ղազախստանում, Միջին Ասիայում, Ուկրաինայում և Անդրկովկասում: Չմեռում է Հյուսիս-Արևելյան Աֆրիկայում, Իրանում, Իրաքում, Հյուսիս-Արևմտյան Հնդկաստանում և Պակիստանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Եզակի առանձնյակներ նկատվել են Արաքս գետի հովտում և Գեղամա լեռնաշղթայի լեռնատափաստաններում :

Ապրելավայրերը: Ուսումնասիրված չեն:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում են խմբերով, ապրիլի երկրորդ կեսին: Դնում են 4 ձու: Թխսումը տևում է 25 օր : Հայաստանում չի բնադրում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Տվյալներ չկան:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մշտապես եղել է սակավաթիվ:

Պահպանության միջոցառումները: Հայաստանում պահպանության հատուկ միջոցառումներ մշակված չեն:

Անհրաժեշտ է կատարել հաշվառումներ՝ թվաքանակի և տարածվածության արդի վիճակը պարզաբանելու և պահպանության ավելի արդյունավետ միջոցառումներ ձեռնարկելու նպատակով:

91. Սպիտակապոչ եղջյուրիկ, *Chettusia leucura* (M.N.K. Lichtenstein, 1823)
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Քարադրիներ, Charadriidae

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Տարածված է Կենտրոնական Թուրքիայից, Իրաքից և Իրանից դեպի արևելք մինչև Հարավ-Արևելյան Աֆրիկա, Պակիստան և Հյուսիս-Արևմտյան Հնդկաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Վերջին տարիներին՝ հանրապետությունում առաջացնում է գաղութներ: Բնադրավայրերը հայտնաբերված են Արարատի մարզի Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության տարածքում:

Ապրելավայրերը: Կավային աղուտային տեղամասեր ջրավազանների մոտ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող, բնադրավայրերում հանդիպում է ապրիլից մինչև սեպտեմբեր: Բնադրում է հողի վրա: Չվադրումը՝ տարեկան մեկ անգամ՝ ապրիլին-մայիսի սկզբին: Դնում են 3, հազվադեպ՝ 4 ձու: Չարգացումը՝ 22-24 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Բնադրավայրերը հայտնի են միայն Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության տարածքում: Պոպուլյացիայում հաշվառվում է, հավանաբար, 30-40 զույգից ոչ ավել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը: Բնորոշ բնադրավայրերի ոչնչացումը տնտեսական գործունեության արդյունքում: Անասունների արածեցումն անմիջապես բնադրավայրերի մոտ: Որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն կիրառվում:

Տեսակը խիստ պահպանման կարիք ունի: Անհրաժեշտ է սահմանել խիստ վերահսկողություն բնադրավայրերում՝ բազմացման շրջանում մարդկանց և անասունների մուտքը կանխելու համար:

92. Մեծ իլիկակտցար, *Limosa limosa* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Մորակտցարներ, Scolopacidae

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար՝ հազվագյուտ տեսակ է, որի թվաքանակը արագորեն կրճատվում է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU A2b:

Տարածվածությունը: Տարածված է Իսլանդիայից մինչև Կամչատկա, Սև ծովի հարավային շրջաններում, Անդրկովկասում, Կասպից ծովում, Սիջին Ասիայում, Մոնղոլիայում: Չմեռում է Եվրոպայում, Հարավային Ասիայում, Աֆրիկայում, Ավստրալիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է գարնանային և աշնանային շուրջաններում Սևանա լճի ավազանում, Արարատյան հարթավայրում:

Ապրելավայրերը: Նախընտրում է գետաբերանները, ճահճուտները, գերխոնավ տարածքները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են ջրին մոտ խոտաբույսերի մեջ, թփուտների տակ: Դնում են բաց կանաչավուն, 48-59 մմ չափեր ունեցող 4 ձու: Թխումը՝ 24 օր: Չագերն աճում են շատ արագ և մեկ ամիս հետո կարողանում են թռչել:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հատուկ ուսումնասիրություններ չեն կատարվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Չուի շրջաններում չկանոնավորված որսը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում են «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում:

Անհրաժեշտ է կանխել չկանոնավորված որսը: Ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ: Չուի շրջանում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում:

93. Մեծ արորիկ, *Numenius arquata* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Մորակոցարներ, Scolopacidae

Կարգավիճակը: Հայաստանի համար՝ հազվագյուտ տեսակ է, որի թվաքանակը արագորեն կրճատվում է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU A2b:

Տարածվածությունը: Տարածված է Բրիտանական կղզիներից մինչև Մերձբալթիկա, Եվրոպայում, Ղրիմում, Կովկասում, Անդրկովկասում, Մոնղոլիայում: Չմեռում է Հյուսիսային և արևադարձային Աֆրիկայում, Պարսկական ծովածոցում, Հնդկաստանում, Չինաստանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է զարնանային և աշնանային չուի շրջաններում Սևանա լճի ավազանում և Արարատյան հարթավայրի գերխոնավ տարածքներում:

Ապրելավայրերը: Ծախուտներ, բաց մարգագետիններ, գերխոնավ տարածքներ, ջրամբարների ափեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են ջրին մոտ խոտաբույսերի մեջ: Դնում են բաց կանաչավուն, 65-66 մմ չափեր ունեցող 4 ձու: Թխսումը՝ 26-28 օր: Չագերն աճում են շատ արագ և 1,5 ամիս հետո կարողանում են թռչել:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հատուկ ուսումնասիրություններ չեն կատարվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Չուի շրջաններում չկանոնավորված որսը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում են «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում:

Անհրաժեշտ է կանխել չկանոնավորված որսը: Ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ: Չուի շրջանում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում:

94. Կրկնակոցար, *Gallinago media* (Latham, 1787)
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Սորակոցարներ, Scolopacidae

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Տարածված է Սկանդինավյան երկրներում, Եվրոպայում, Ռուսաստանում, Ռուսաստանում, Անդրկովկասում: Չմեռում է Հարավային Աֆրիկայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է զարնանային և աշնանային չուի շրջաններում Սևանա և Արփի լճերի ավազաններում, Արարատյան հարթավայրում, արհեստական ջրամբարների ափամերձ տարածքներում, Լոռվա մարզում:

Ապրելավայրերը: Նախընտրում է գետաբերանները, լճափերը, ճահճուտները, խոնավ մարգագետինները, գերխոնավ տարածքները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները պատրաստում են ճիմապատ, լավ թաքնված վայրերում: Բնադրում է հողի վրա: Դնում են բաց մոխրագույն, 41-45 մմ չափեր ունեցող 4 ձու: Թխումը՝ 22-24 օր: Չագերն աճում են շատ արագ, մոտ մեկ ամիս հետո հասնում են ծնողների չափերին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հատուկ ուսումնասիրություններ չեն կատարվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Չուի շրջաններում չկանոնավորված որսը և որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում են «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում:

Անհրաժեշտ է կանխել չկանոնավորված որսը: Ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ: Չուի շրջանում կազմակերպել թվաքանակի հաշվառում:

95. Ուռնացույիկ, *Himantopus himantopus* (Linnaeus, 1758)
Ենթատեսակ՝ *Himantopus himantopus himantopus* (Linnaeus, 1758)

Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Բզակտուցներ, *Recurvirostridae*

Կարգավիճակը: Խոցելի տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Եվրոպայում և Աֆրիկայում՝ մինչև Հարավային Եվրոպա, դեպի արևելք՝ մինչև Մոնղոլիա և դեպի հարավ՝ մինչև Հարավային Աֆրիկա, Մադագասկար և Յեյլոն:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հիմնականում բնադրում է Արարատյան հարթավայրում ինչպես նաև Արփի ու Սևանա լճի շրջակայքում:

Ապրելավայրերը: Նախընտրում է կանգնած, դանդաղահոս ջրերը նոսր բուսականությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է բաց ջրային ծանծաղուտ տարածքներում է ոչ մեծ գաղութներով՝ չոր կամ ճահճացած հողի վրա: Բույնը՝ գետնին փոքր թմբերի վրա: Չվաղորումը՝ տարեկան մեկ անգամ՝ հունիսին: Դնում է 3-4 ձու, ձվերը կորցնելու դեպքում հնարավոր է կրկնակի ձվադրում: Սնվում է հիմնականում ջրային անողնաշար կենդանիներով և դրանց թրթուրներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Համաձայն վերջին հաշվառումների՝ Հայաստանում գրանցված է 50-70 զույգ: Մոսկվայի կենդանաբանական այգում գտնվում է 6 առանձնյակ, որտեղ հայտնի է անազատ պայմաններում բազմանալու մեկ դեպք:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Միշտ եղել է սակավաթիվ: Չվաղորման ժամանակ վնաս են կրում ընտանի անասունների կողմից: Ուռնացույիկի թվաքանակի վրա ազդում է ճահիճների չորացումը, թունաքիմիկատների օգտագործումը, շրջակա գյուղերի բնակիչների կողմից բնադրման ընդացքում թռչուններին անհագստություն պատճառելը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում:

Անհրաժեշտ է վերանայել ինչպես ճահիճների կառավարումը, այնպես էլ թունաքիմիկատների օգտագործումը, իրականացնելով այն ավելի անվտանգ, էկոլոգիական մեթոդներով՝ տեսակի և դրա ապրելավայրերի պահպանման համար:

96. Բզակտուց *Recurvirostra avosetta* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, *CHARADRIIFORMES*

Ընտանիք՝ Բզակտուցներ, *Recurvirostridae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում խիստ հազվագյուտ, սակավաթիվ տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Սպորադիկ տարածված է ամբողջ Եվրասիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Արաքս գետի հովտում և Սևանա լճի ավազանում:

Ապրելավայրերը: Նախկինում բնադրել է Արարատյան հարթավայրի աղի ջրավազանների հարթ ափերին, ինչպես նաև Գիլի լճում: Ապրելավայրերի վիճակը վերջին տարիներին որոշ չափով լավացել է՝ կապված Արարատյան հարթավայրի ջրային հանդակների լայնացման հետ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է չոր, բաց տեղերում, ջրից ոչ հեռու: Չվադրում է մայիսի կեսերից մինչև հունիսի կեսերը: Դնում է 4 ձու: Թխումը՝ մոտ 23 օր: Վերջին տարիներին կրկին բնադրում է Արարատյան հարթավայրում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: 1969 թ-ի ապրիլի 16-ին Լիճք լճում հանդիպել են մի քանի թռչուններ:

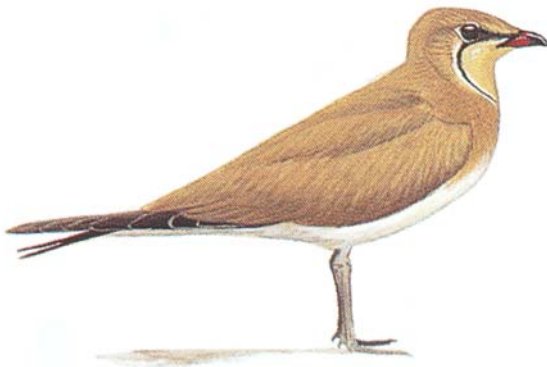
Վտանգման հիմնական գործոնները: Հանրապետությունում միշտ եղել է սակավաթիվ:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Հատուկ միջոցառումներ չեն կիրառվում: Անհրաժեշտ է ճշգրտել թվաքանակը և տարածումը հանրապետությունում:

97.Մարգագետնային ծիծառակոցար *Glareola pratincola* (Linnaeus, 1766)
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Ծիծառակոցարներ, *Glareolidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է, բնադրման տեղային բնույթով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպա, Աֆրիկա, Հարավ-Արևմտյան Ասիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Չուի շրջանում հանդիպում է Շիրակի, Արմավիրի, Արարատի և Գեղարքունիքի մարզերում: Բնադրավայրեր հայտնաբերվել են Արմավիրի (գ. Տարոնիկ), Արարատի (Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսություն) և Գեղարքունիքի (Սևանա լիճ) մարզերում:

Ապրելավայրերը: Խոտաբուսածածկով տափաստաններ, կավային և աղուտային տարածքներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գաղութային տեսակ է: Հայաստանի բնադրավայրերում հանդիպում է ապրիլից մինչև սեպտեմբեր: Բնադրում է հողի վրա, ջրից ոչ հեռու: Չվադրում է տարեկան մեկ անգամ՝ ապրիլին-մայիսի սկզբին: Դնում է 3, հազվադեպ՝ 2 կամ 4 ձու: Թխումը՝ մոտ 17-19 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Կանոնավոր բնադրավայրերը հայտնի են միայն Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության տարածքից: Բնադրող գաղութի թվաքանակը հայտնի չէ:

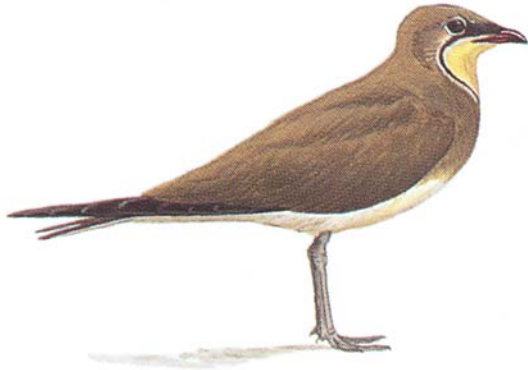
Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը: Բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը տնտեսական գործունեության արդյունքում: Անասունների արածեցումն անմիջապես բնադրավայրերի մոտակայքում: Որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Հատուկ միջոցառումներ չեն կիրառվում:

Անհրաժեշտ է ցանկապատել Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության տարածքում գտնվող բնադրավայրերը՝ բնադրման շրջանում մարդու և ընտանի խոշոր եղջերավոր անասունների մուտքը կանխելու նպատակով: Կազմակերպել որսորդների և բնակչության էկոլոգիական դաստիարակման դասընթացներ:

98. Տափաստանային ծիծառակոցար, *Glareola nordmanni* J. G. Fischer, 1842
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Ծիծառակոցարներ, *Glareolidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ, չուի շրջանում հանդիպող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii); **D1:**

Տարածվածությունը: Դուրյալի ստորոտների տափաստաններից մինչև Մերձբալթյան տափաստաններ, դեպի հյուսիս՝ մինչև հարավային Բելոռուսիա, Դոնի միջին հոսանք, Սամարա, Օմսկ, դեպի հարավ՝ մինչև Նախակովկաս, Աստրախան, Արալյան ծով և Չայսան լիճ: Տեղ-տեղ բնադրում է Ռումինիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Չուի շրջանում հանդիպում է Արմավիրի, Արարատի և Գեղարքունիքի մարզերում:

Ապրելավայրերը: Խոտաբուսածածկով տափաստաններ, կավային և աղուտային տարածքներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող երամակները նկատվում են գարնանը (մարտ-ապրիլ), ջրամբարներին մոտ: Հաճախ հանդիպում են քարադրների հետ ընդհանուր խմբերում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Բնադրման վերաբերյալ տվյալները ճշգրտման կարիք ունեն: Չվող երամակները նկատվում են ոչ կանոնավոր և, սովորաբար, կազմված են 5-15 առանձնյակներից:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տեսակի ամբողջ արեալում նկատվում է թվաքանակի կրճատում: Բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը տնտեսական գործունեության արդյունքում: Որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Չուի շրջանում օգտագործվող տարածքների մի մասը պահպանվում են «Սևան» ազգային պարկում: Անհրաժեշտ է կազմակերպել որսորդների և բնակչության էկոլոգիական դաստիարակության դասընթացներ:

99. Հայկական որոր, *Larus armenicus* Buturlin, 1934
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՄԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Որորներ, *Laridae*

Կարգավիճակը: Բնութագրվում է սահմանափակ արեալով և հեշտ խոցելի բնադրավայրային բիոտոպերով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Հայաստան, Արևելյան Թուրքիա, Արևմտյան Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Ամբողջ տարվա ընթացքում հանդիպում է Սևանա լճի ավազանում, այստեղ է գտնվում նաև հիմնական գաղութը: Բնադրում է Արփի լճի կղզիներում: Հանդիպում է գգ. Արաքսի, Հրազդանի և Ախուրյանի հունի երկայնքով: Վերջին տարիներին՝ կապված Արարատյան հարթավայրում ձկնաբուծական տնտեսությունների զարգացման հետ, դարձել է սովորական տեսակ, սակայն այստեղ չի բնադրում:

Ապրելավայրերը: Մինչև Սևանա լճի մակարդակի իջնելը բնադրել է ջրաեզրին մոտ՝ ուղղաբերձ լանջերին: Բնադրման բարենպաստ պայմաններից բացի, առկա էր հարուստ կերային բազա՝ շնորհիվ ինչպես լճում ձկների բարձր թվաքանակի, այնպես էլ ձկնամշակման գործարանի թափոնների առկայության: Լճի մակարակի իջեցումը հանգեցրեց բնադրման պայմանների և կերային բազայի խիստ վատթարացմանը: Սակայն լճի մակարակի իջեցման շնորհիվ գ. Նորաշենի մոտակայքում առաջացան երկու կղզյակներ, որոնք որորները հաջողությամբ յուրացրեցին որպես բնադրավայր: Ներկայումս որորների սնման համար կարևոր դեր են խաղում սննդային մնացորդները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրային հիմնական երկու գաղութները զբաղեցնում են 3,5 հա մակերեսով երկու կղզյակները: Դիտվում է Արփա լճում բնադրող զույգերի թվաքանակի մեծացման միտում: Մայիսի վերջին- հունիսի սկզբին կարելի է հանդիպել ինչպես ձվերով բներ, այնպես էլ կղզյակների մոտ լողացող ձագեր: Կախված տվյալ տարվա պայմաններից՝ բազմացմանը մասնակցում են 20-86% որորներ: Սովորաբար, դնում են 3, հազվադեպ՝ 2 կամ 4 ձու: 1965-1970 թթ-ին Սևանա լճի գաղութում հաշվառվել է 60-100 բույն: Առավել բարենպաստ տարիներին հաշվառվում է մինչև 500 բույն: Կախված վտանգման գործոնների առկայությունից՝ պահպանվում են ձագերի 17-56%-ը:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը խիստ անկայուն է և որոշվում է բնադրման և կերային առկա պայմաններով: Միջինացված տվյալների համաձայն՝ զարնանն այստեղ հանդիպում է 800, ամռանը՝ 700, աշնանը՝ 1000, ձմռանը՝ 500 առանձնյակ: Սևանա լճի սառեցման դեպքում որորների հիմնական մասը չվում է գ. Արաքսի հովիտ: Առավել բարենպաստ տարիներին ձմեռելուց առաջ որորների թվաքանակը չի գերազանցում 1200 առանձնյակի:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնադրավայրերի ոչնչացումը: Մարդու կողմից պատճառվող անհանգստությունը և որորների ուղղակի ոչնչացումը: Բնադրման պայմանների և կերային բազայի վատթարացումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում: Նորաշենի կղզյակները ներգրավվել են արգելոցային գոտում:

Անհրաժեշտ է ապահովել որորների պահպանությունը ինչպես լճում, այնպես էլ աղբանոցների մոտ: Մշտապես անցկացնել բացատրական աշխատանքներ բնակչության շրջանում:

100. Որորակտուց ջրածիժառ, *Sterna nilotica* (J. F. Gmelin, 1789)
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, *CHARADRIIFORMES*

Ընտանիք՝ Ջրածիժառներ, *Sternidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Հարավային և Միջին Եվրոպա, Ասիա, Հյուսիսային Աֆրիկա, Ավստրալիա, Ամերիկա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հավանաբար, բնադրում է Արարատի մարզի Արմաշ ձկնաբուծական տնտեսության տարածքում, ինչպես նաև Գեղարքունիքի մարզի նախկին Գիլի լճի շրջակայքում:

Ապրելավայրերը: Աղուտային, աղային և կավային տեղամասերը՝ ջրավազանների մոտ: Լեռնատափաստանային լճերը և ճահճացումները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող, հանդիպում է ապրիլից մինչև սեպտեմբեր, արեալի այլ մասերում բնադրում է հողի վրա: Չվադրումը՝ ապրիլի վերջին-մայիսի սկզբին: Դնում են 1-4 ձու: Չարգացումը՝ 22-23 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայաստանում բնադրումները հայտնի չեն: Տեսակը հանդիպում է գույգերով, կամ 4-6 առանձնյակներից կազմված խմբերով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը: Բնորոշ բնադրավայրերի ոչնչացումը տնտեսական գործունեության արդյունքում: Անասունների արածեցումը ենթադրվող բնադրավայրերի մոտ:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Տեսակը խիստ պահպանման կարիք ունի: Անհրաժեշտ է ցանկապատել բնադրավայրերը Արարտի և Գեղարքունիքի մարզերում՝ բազմացման շրջանում մարդկանց և անասունների մուտքը կանխելու համար:

101. Փոքր ջրածիծառ, *Sterna albifrons* Pallas, 1764
Կարգ՝ ԲԱՐԱԴՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, CHARADRIIFORMES

Ընտանիք՝ Ջրածիծառներ, *Sternidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Հարավային և Միջին Եվրոպա, Հյուսիսային Ամերիկա, Կենտրոնական և Հարավային Ասիա, Ավստրալիա, Պոլինեզիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Բնադրում է Արմավիրի և Արարատի մարզերում: Արարատի մարզում՝ Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսության տարածքում:

Ապրելավայրերը: Ջրավազաններին մոտ գտնվող աղուտները, աղային և կավային տեղամասերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գաղութային տեսակ է: Հայաստանում՝ չվող, հանդիպում է ապրիլ-մայիսից նինչև սեպտեմբեր-հոկտեմբեր: Բնադրում է հողի վրա: Չվադրումը՝ մայիսի վերջից մինչև հուլիսի կեսերը: Դնում են 1-3 ձու: Չարգացումը՝ 18-22 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Բնադրավայրերում հանդիպում են առանձին զույգերով կամ 4-6 զույգերից կազմված փոքր գաղութներով, հաճախ՝ կտցարների հետ խառը գաղութներում: Արարատյան հարթավայրի հարմար բիոտոպերում ամենուրեք հազվադեպ է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը: Անասունների արածեցումը ենթադրվող բնադրավայրերի մոտ:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Տեսակը խիստ պահպանման կարիք ունի: Անհրաժեշտ է ցանկապատել բնադրավայրերը՝ բազմացման շրջանում մարդկանց և անասունների մուտքը կանխելու համար:

103.Սևափոր դռլոն, *Pterocles orientalis* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԴՈՒԼՈՆԱՆՍԱՆՆԵՐ, *CICONIFORMES*

Ընտանիք՝ Դռլոններ, *Pteroclididae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, խոցելի տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii); C2a(i); D1:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Իբերիական թերակղզուց, Հյուսիսային Աֆրիկայից և Փոքր Ասիայից, դեպի արևելք՝ մինչև Իրան-Թուրքիա սահմանը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Արարատի և Արմավիրի մարզերի կիսաանապատներում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է կիսաանապատներում՝ բնակեցնելով համեմաբար թեք լանջերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է հողի վրա: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 2-3 ձու: Չվերը կորցնելու դեպքում կրկին ձվադրում է: Սնվում է կանաչ դալար խոտաբույսերով, սերմերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Սևափոր դռլոնի թվաքանակի վրա բացասականորեն կարող է ազդել անասունների գերարածեցումը, ձվադրման շրջանում անհանգստացնելը վայրի բույսեր հավաքողների և հովիվների շների կողմից, ինչպես նաև ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Ապրելավայրերի մի մասը գտնվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցի տարածքում:

Անհրաժեշտ է վերանայել կիսաանապատային գոտում՝ տեսակի արեալի սահմաններում, անասունների արածեցման մեխանիզմները: Նպատակահարմար է սեզոնային արգելավայրերի կամ հանգստի գոտիների ստեղծումը:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել ապօրինի որսի նկատմամբ վերահսկողությունը և բարձրացնել բնակչության և կոլտնտեսական իրազեկության մակարդակը:

104. Բվեճ, *Bubo bubo* (Linnaeus, 1758)

Ենթատեսակ՝ *Bubo bubo interpositus* (Rothschild and Hartert, 1910)

Կարգ՝ ԲՎԱՆՍԱՆՆԵՐ, *STRIGIFORMES*

Ընտանիք՝ Բվեճ, *Strigidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, խոցելի տեսակ է: Գրանցված է Ռուսաստանի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a; C2a(i); D1:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակի պոպուլյացիայի հիմնական մասը կենտրոնացված է նոսրանտիվ ենթատեսակի տարածման շրջանից դեպի հարավ, Բեսարաբիայում, Ղրիմում, Կովկասում, Փոքր Ասիայում, Սիրիայում: Հյուսիսային սահմաններն անցնում են մոտավորապես Խարկովի մարզի հարավային մասերով, Կիևի մարզով, Պոդոլիայով, Բեսարաբիայով, Թավրիզյան տափաստաններով, Դնեպրի ստորոտներով: Հանդիպում է նաև Հյուսիսային Կովկասում, դեպի արևելք՝ մինչև Էրզրում, դեպի հարավ՝ մինչև Սիրիա, Հյուսիսային Պաղեստին և Հյուսիս-Արևմտյան Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է համարյա ամենուրեք:

Ապրելավայրերը: Նստակյաց է: Լայնորեն տարածված է և բնադրում է տարբեր գոտիներում՝ կիսաանապատից մինչև լեռնային տափաստաններ 2700 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում: Լեռներում կատարում է ուղղահայաց միգրացիաներ՝ ձմռանը իջնելով հարթավայրեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բնադրում է քարանձավներում, ժայռերի միջև և խուլ կիրճերում: Որսի դուրս է գալիս մթնշաղին և որս կատարում մինչև լուսաբաց: Սնվում է, առավելապես, կրծողներով և թռչուններով: Նստակյաց: Բնադրում է փչակներում, արեալի այլ հատվածներում հաջողությամբ բնակեցնում է թռչնաբները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 2-4 ձու: Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում 2007 թ.-ին գրանցվել են 13 բազմացող զույգեր, մ որոնցից ստացվել են 16 ձագեր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: 2008 թ.-ի տվյալներով, Երևանի Կենդանաբանական այգում պահվում են 9, իսկ Կենդանաբանական այգիների և ակվարիումների Եվրասիական տարածաշրջանային ասոցիացիայի կենդանաբանական այգիներում՝ 154 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տվյալները բավարար չեն, սակայն, հավանաբար, բացասական գործոններից է մարդու կողմից ուղղակի հետապնդվելը: Բազմաթիվ են անազատ

պայմաններում պահելու կամ խրտվիլակներ պատրաստելու նպատակով բվեճին բռնելու դեպքերը: Հավանաբար, թվաքանակի վրա ազդում է նաև թունաքիմիկատների օգտագործման պետական կարգավորման անբավարարությունը, ինչպես նաև բնական բիոտոպերի՝ կերակրավայրերի, յուրացումը գյուղատնտեսական կարիքների համար, քանի որ բվեճը խիստ զգայուն է բիոտոպերի փոփոխման նկատմամբ:

Պահպանության միջոցառումները: Գրանցված է CITES-ի Հավելված 2-ում, Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում: Պահպանվում է պետական մի շարք արգելոցներում և արգելավայրերում:

Հաշվի առնելով թվաքանակի վերաաբերյալ տվյալների սակավությունը, անհրաժեշտ է ներառել այս տեսակը կենսաբազմազանության մոնիթորինգի պլանում՝ ամենամյա հաշվառումներ կատարելու համար: Նկատի ունենալով բազմաթիվ վտանգները, խիստ անհրաժեշտ է մշակել մի շարք միջոցառումներ ինչպես բնադրավայրերը պահպանելու, այնպես էլ բնակչության էկոլոգիական դաստիարակման ուղղությամբ: Անհրաժեշտ է վերանայել բվեճի բնադրավայրերում հողային ռեսուրսների կառավարման և գյուղատնտեսության վնասատուների դեմ պայքարի մեթոդները՝ կիրառելով էկոլոգիապես ավելի անվտանգ միջոցներ: Մեծացնել տուգանքի չափը ապօրինի որսի համար:

105. Թավջատո բու, *Aegolius funereus* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԲՎԱՆՍԱՆՆԵՐ, *STRIGIFORMES*

Ընտանիք՝ Բվեր, *Strigidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ, ռելիկտային տեսակ է, խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Հյուսիսային և Միջին Եվրոպա, Հյուսիսային Ամերիկա: *Caucasicus* ենթատեսակը, որը հանդիպում է Հայաստանում, բնակեցնում է Կովկասը և Թուրքիան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: «Խոսրովի անտառ» արգելոցում հայտնի են մի քանի մեկուսացված ապրելավայրեր:

Ապրելավայրերը: Ապրում է լեռնալանջերի, ձորակների լայնատերև անտառներում և գետերի հովիտներում, որտեղ կան հին փչակավոր ծառեր:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Նստակյաց: Բնադրում է փչակներում, արեալի այլ հատվածներում հաջողությամբ բնակեցնում է թռչնաբները: Տարեկան մեկ ձվադրում՝ փետրվարից մինչև հունիս, կախված կերային բազայի առկայությունից: Գնում են 1-10, սովորաբար, 3-7 ձու: Չարգացումը՝ 25-32 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Խիստ հազվագյուտ տեսակ է չբացահայտված տարածմամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում:

Տեսակը խիստ պահպանման կարիք ունի: Անհրաժեշտ է հայտնաբերել նոր բնադրավայրեր և կատարել միջոցառումներ տեսակին արհեստական բնադրավայրեր-թռչնաբներ գրավելու համար:

106. Կանաչ մեղվակեր, *Merops persicus* Pallas, 1773
 Կարգ՝ ՆԵՐԿԱՐԱՐԱՆՄԱՆՆԵՐ, *CORACIIFORMES*

Ընտանիք՝ Մեղվակերներ, *Meropidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Եգիպտոսից և Մերձավոր Արևելքից մինչև Ղազախստան և Հյուսիս Արևելյան Հնդկաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արարատյան հարթավայրի կիսաանապատային տեղանքներ:

Այրելավայրերը: Կիսաանապատային դարափնյա կամ բլրոտ տեղամասեր: Արեալն աստիճանաբար յուրացվում է գյուղատնտեսական նպատակներով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Սովորաբար, փորում են 0,3-0,8 մ խորությամբ բներ դարափին, բլուրներում: Դնում են 5-6: Թխումը՝ մոտ 20 օր : Հուլիս-օգոստոսին կարելի է տեսնել թռչող ընտանեկան երամակներ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայաստանում խիստ սակավաթիվ տեսակ է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Քանի որ շատ նման է ոսկեգույն մեղվակերին, մեծ քանակությամբ ոչնչացվում է մեղվապահների կողմից:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանման հատուկ միջոցառումներ չեն իրականացվում:

Անհրաժեշտ է լայնորեն պրոպագանդել տեսակի պահպանման անհրաժեշտությունը:

107. Ներկարար, *Coracias garrulus* (Linnaeus, 1758)
Ենթատեսակ՝ *Coracias garrulus garrulus* (Linnaeus, 1758)

Կարգ՝ ՆԵՐԿԱՐԱՐԱՆՄԱՆՆԵՐ, *CORACIIFORMES*

Ընտանիք՝ Ներկարարներ, *Coraciidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, օլիգոտոպային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii):

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Հյուսիսային Աֆրիկայից և Եվրոպայից, դեպի արևելք՝ մինչև Փոքր Ասիա, Իրան, Հարավ-Արևմտյան Սիբիր:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է կիսաանապատային և լեռնատափաստանային գոտիներում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է կիսաանապատային և լեռնատափաստանային գոտիներում՝ բնակեցնելով հարաբերականորեն թեթևանցող քարոֆիտային բուսականության և ժայռերի առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 3-6 ձու: Սնվում է, հիմնականում, միջատներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: Մեղրիի շրջանում խտությունը կազմում է 0,22 թռչուն 1 հա-ին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ներկարարի թվաքանակի վրա բացասականորեն ազդում են կիսաանապատների յուրացումը գյուղատնտեսական նպատակներով, որը կրճատում է կերակրավայրերը, և թունաքիմիկատների օգտագործումը գյուղատնտեսական վնասատուների դեմ պայքարում:

Պահպանության միջոցառումները: Պոպուլյացիայի մի մասը բնակվում է «Խոտրովի անտառ» արգելոցի տարածքում:

Հաշվի առնելով թվաքանակի վերաբերյալ տվյալների սակավությունը, անհրաժեշտ է ներառել այս տեսակը կենսաբազմազանության մոնիտորինգի պլանում՝ ամենամյա հաշվառումներ (ապրիլի վերջ – մայիսի սկիզբ) կատարելու համար: Նկատի ունենալով տեսակի օլիգոտոպությունը և ապրելավայրերի յուրացման հետ կապված վտանգները, անհրաժեշտ է վերանայել կիսաանապատային գոտու յուրացման քաղաքականությունը և դիտարկել արգելավայրերի ստեղծման հնարավորությունը: Անհրաժեշտ է նաև գյուղատնտեսության մեջ թունաքիմիկատների օգտագործումը իրականացնել էկոլոգիապես ավելի անվտանգ մեթոդներով:

108. Սև փայտփոր, *Dryocopus martius* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ՓԱՅՏՓՈՐԱՆՍԱՆՆԵՐ, PICIFORMES

Ընտանիք՝ Փայտփորներ, *Picidae*

Կարգավիճակը: Հազվագյուտ տեսակ է սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Եվրոպա, Ասիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Լոռվա, Տավուշի, Գեղարքունիքի և Սյունիքի մարզերի անտառային շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է լայնատերև անտառներում՝ բարձրաբուն ծառերի պարտադիր առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Նստակյաց է: Բնադրում է ինքնուրույն փորված ծառաբներում: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ, ապրիլի սկզբին: Դնում են 1-9, սովորաբար, 4-6 ձու: Չարգացումը՝ 12-14 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը կրճատվել է, հավանաբար, վերջին տասնամյակում բարձրաբուն ծառերի ինտենսիվ հատման պատճառով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անտառների հատումները, որը հանգեցնում է բիոտոպի մասնատմանը և բնադրման համար հարմար ծառերի ոչնչացմանը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Շիկահող» արգելոցում, «Դիլիջան» ազգային պարկում և Տավուշի մարզի պետական արգելավայրերում:

Խիստ պահպանման կարիք ունի: Անհրաժեշտ է ստեղծել լրացուցիչ արգելավայրեր՝ անտառի բարձրաբուն ծառերի ներառմամբ:

109. Գեղնագլուխ խաղտոսիկ, *Motacilla citreola* Pallas, 1776
Կարգ՝ ԸՆՏՐՈՒԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Խաղտոսիկներ, *Motacillidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU D1:

Տարածվածությունը: Արևելյան Եվրոպա, Ասիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է բնադրավայրում Արփի լճի մոտ և Սևանա լճի ջրավազանում:

Ապրելավայրերը: Բարձրադիր մարգագետինների ջրածածկ տեղամասերում, տեղ-տեղ գյուղերի միջև:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող, բնադրավայրերում հանդիպում է ապրիլից մինչև սեպտեմբեր: Բնադրում է հողի վրա, կամ շինությունների որմնաքարերում: Սովորաբար, տարեկան մեկ ձվադրում՝ ապրիլ-հունիսին: Գնում են 4-7 ձու: Չարգացումը՝ 14-15 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Վերջին տարիներին կազմում է սակավաթիվ գաղութներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայտնի չեն:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկի տարածքում: Շիրակի մարզի բնադրավայրերը գտնվում են «Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմաններում:

Պահպանման հատուկ միջոցառումների կարիք չունի:

110. Կարմրակատար շամփրուկ, *Lanius senator* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԴՆՃՂՈՒԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Շամփրուկներ, *Laniidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ օլիգոտոպային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Տարածված է Կիպրոս կղզուց և Լիբանանից դեպի արևելք՝ մինչև Փոքր Ասիա և Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է հանրապետության հարավային, հարավ-արևելյան և հյուսիս-արևելյան շրջանների կիսաանապատային գոտում:

Ապրելավայրերը: Ապրում է կիսաանապատներում և լեռնային չորային տափաստաններում՝ բնակեցնելով չորային բուսականությամբ ծածկված, համեմատաբար թեք լանջերը՝ թփերի պարտադիր առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ: Դնում են 5-7, սովորաբար, 6 ձու: Սնվում է միջատներով, սողուններով, երբեմն՝ կրծողներով և մանր ճնճողականմաններով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: Մեղրիի շրջանում խտությունը կազմում է միջին հաշվով 0,34 թռչուն 1 հա-ին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Կարմրակատար շամփրուկի թվաքանակի վրա կարող է բացասականորեն ազդել կիսաանապատների յուրացումը գյուղատնտեսական նպատակներով, ինչպես նաև վնասատուների դեմ պայքարում թունաքիմիկատների օգտագործումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պոպուլյացիայի մի մասը բնակվում է «խոտրովի անտառ» պետական արգելոցի տարածքում:

Հաշվի առնելով թվաքանակի վերաբերյալ տվյալների սակավությունը, անհրաժեշտ է ներառել այս տեսակը կենսաբազմազանության մոնիտորինգի պլանում՝ ամենամյա հաշվառումներ (ապրիլի վերջ – մայիսի սկիզբ) կատարելու համար: Նկատի ունենալով տեսակի օլիգոտոպությունը և ապրելավայրերի յուրացման հետ կապված վտանգները, անհրաժեշտ է վերանայել կիսաանապատային գոտու յուրացման քաղաքականությունը և դիտարկել արգելավայրերի ստեղծման հնարավորությունը: Կիրառել գյուղատնտեսության մեջ թունաքիմիկատների օգտագործման էկոլոգիապես ավելի անվնաս մեթոդներ:

111. Սպիտակափող սոխակ, *Irania gutturalis* (Gunrin, 1843)
Կարգ՝ ՃՆՃՂՈՒԿԱՆՄԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Կեռնեխներ, *Turdidae*

Կարգավիճակը: Սակավաքանակ, քիչ ուսումնասիրված, օլիգոտոպային տեսակ է Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Տարածված է Թուրքիայից դեպի արևելք՝ մինչև Փոքր Ասիա և Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է հանրապետության կենտրոնական, հարավային և հարավ-արևելյան շրջանների կիսաանապատային և լեռնատափաստանային գոտիներում:

Ապրելավայրերը: Ապրում է կիսաանապատներում և լեռնային չորային տափաստաններում՝ բնակեցնելով չորային բուսականությամբ ծածկված, համեմատաբար թեք լանջերը՝ թփերի և ծառերի պարտադիր առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ: Դնում են 4-5 ձու: Սնվում է առավելապես միջատներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: Պոպուլյացիայի խտությունն արեալի տարբեր մասերում խիստ տատանվում է:

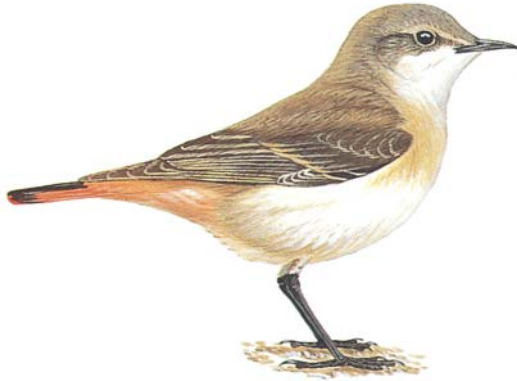
Վտանգման հիմնական գործոնները: Սպիտակափող սոխակի թվաքանակի վրա կարող են բացասականորեն ազդել կիսաանապատների և լեռնային տափաստանների յուրացումը գյուղատնտեսական նպատակներով, ինչպես նաև վնասատուների դեմ պայքարում թունաքիմիկատների օգտագործումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պոպուլյացիայի մի մասը բնակվում է «Խոտրովի անտառ» պետական արգելոցի տարածքում:

Հաշվի առնելով թվաքանակի վերաբերյալ տվյալների սակավությունը, անհրաժեշտ է ներառել այս տեսակը կենսաբազմազանության մոնիտորինգի պլանում՝ ամենամյա հաշվառումներ (ապրիլի վերջ – մայիսի սկիզբ) կատարելու համար: Նկատի ունենալով տեսակի օլիգոտոպությունը և ապրելավայրերի յուրացման հետ կապված վտանգները, անհրաժեշտ է վերանայել կիսաանապատային գոտու յուրացման քաղաքականությունը և դիտարկել արգելավայրերի ստեղծման հնարավորությունը: Կիրառել գյուղատնտեսության մեջ թունաքիմիկատների օգտագործման էկոլոգիապես ավելի անվնաս մեթոդներ:

112. Շիկապոչ քարաթռչնակ, *Oenanthe xanthopyrma* (De Filippi, 1863)
Կարգ՝ ՆՆՃՂՈՒԿԱՆՄԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Կեռնեխներ, *Turdidae*

Կարգավիճակը: Փոքր թվաքանակով, խոցելի տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+2a; D:

Տարածվածությունը: Տեսակի պոպուլյացիայի հիմնական մասը կենտրոնացած է Անդրկովկասում, Իրանի հյուսիսում, Հարավային Տաջիկստանի ու Աֆղանստանի արևելքում և Արևմտյան Պակիստանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանը այս տեսակի արեալի ծայրիոսիսային կետերից մեկն է, հանդիպում է Ուրծի լեռնաշղթայում և Մեղրիի շրջանում:

Ապրելավայրերը: Հայաստանում հանդիպում է կիսաանապատներում՝ բնակեցնելով քարքարոտ լանջերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բները տեղադրվում են ժայռերի նեղ ճեղքերում: Տարեկան ձվադրում է երկու անգամ՝ դնելով 4-6 ձու: Սնվում են միջատներով, հիմնականում՝ մրջյուններով, բզեզներով և թրթուրներով:

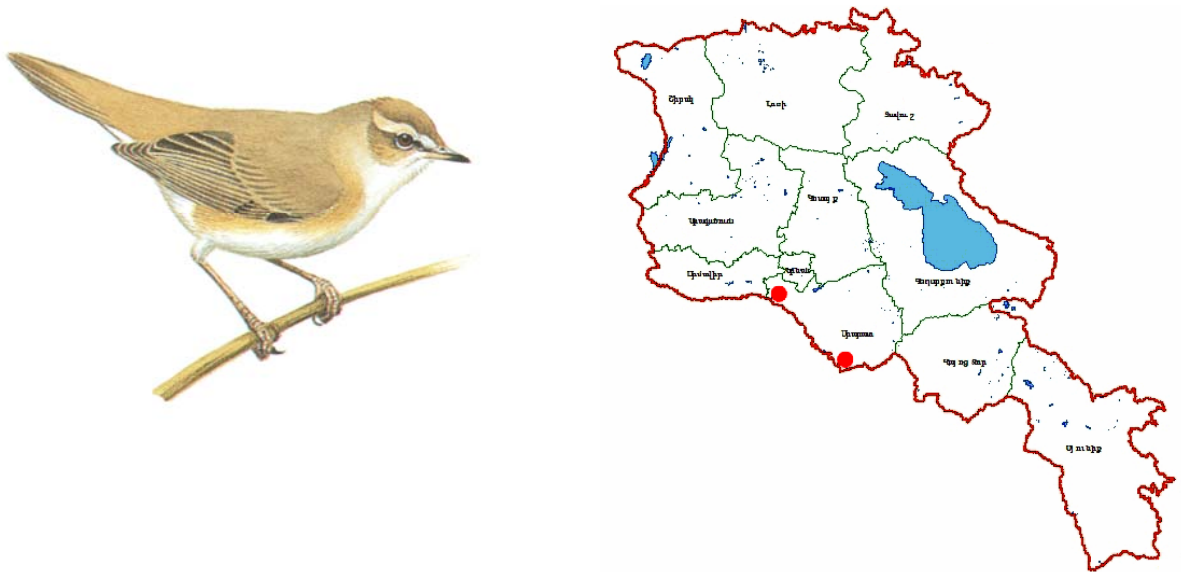
Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: Մեղրիի շրջանում խտությունը կազմում է միջին հաշվով 0,23 թռչուն 1 հա վրա:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայաստանում շիկապոչ քարաթռչնակի թվաքանակի վրա ազդող բացասական գործոններից է մարդու կողմից բնական բիոտոպերի յուրացումը և, հավանաբար, գյուղատնտեսության վնասատուների դեմ պայքարում թունաքիմիկատների օգտագործումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում: Նկատի ունենալով Հայաստանում տեսակի արեալի փոքր չափերը և ապրելավայրերի յուրացման հետ կապված վտանգները, անհրաժեշտ է վերանայել կիսաանապատային գոտու յուրացման քաղաքականությունը և դիտարկել արգելավայրերի ստեղծման հնարավորությունը: Անհրաժեշտ է նաև ուժեղացնել գյուղատնտեսությունում թունաքիմիկատների օգտագործման վերահսկողությունը:

114. Հնդկական եղեգնաթռչնակ, *Acrocephalus agricola* (Jerdon, 1845)
Կարգ՝ ԴՆՃՂՈՒԿԱՆՄԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Շահրիկներ, *Sylviidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ հանդիպող տեսակ է, սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+2a:

Տարածվածությունը: Փոքր Ասիա, Կովկաս, Հյուսիսային Իրան, Հյուսիսային Հնդկաստան, Հիմալայներ, Չինաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է Արմավիրի մարզի Մասիս քաղաքի մոտ, բնադրման վայրում և Արարատի մարզի Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում:

Այրելավայրերը: Եղեգնուտներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող տեսակ է, բնադրավայրերում հանդիպում է ապրիլից մինչև սեպտեմբեր: Բնադրում է եղեգնուտներում, հավանաբար տարեկան երկու անգամ, մայիս-հունիսին: Դնում են 3-6 ձու: Չվերի զարգացումը՝ 12 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Վերջին տարիներին կազմում է սակավաթիվ գաղութներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բները կարող են ոչնչանալ ձկնաբուծական տնտեսություններում եղեգնուտներն այրելու հետևանքով:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում: Անհրաժեշտ է կարգավորել եղեգնուտների այրելը Արմաշի ձկնաբուծական տնտեսությունում և դրանք հնարավորինս հարմարեցնել ոչ բնադրման ժամանակաշրջաններին:

115. Կիսասայխտակավիզ ճանճորս, *Ficedula semitorquata* (Homeyer, 1885)
Կարգ՝ ԾՆՃՂՈՒԿԱՆՄԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ ճանճորսներ, *Muscicapidae*

Կարգավիճակը: Սակավ ուսումնասիրված, օլիգոտոպային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Տեսակը տարածված է Կովկասում և Հյուսիսային Իրանում, դեպի արևմուտք՝ տեղ-տեղ, մինչև Բալկաններ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է հյուսիսում, հյուսիս-արևելքում և հարավ-արևելքում՝ բնակեցնելով սաղարթավոր և խառն անտառները:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է լայնատերև անտառներում՝ հին փչակավոր ծառերի պարտադիր առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 3-7 ձու: Սնվում է թռչող միջատներով:

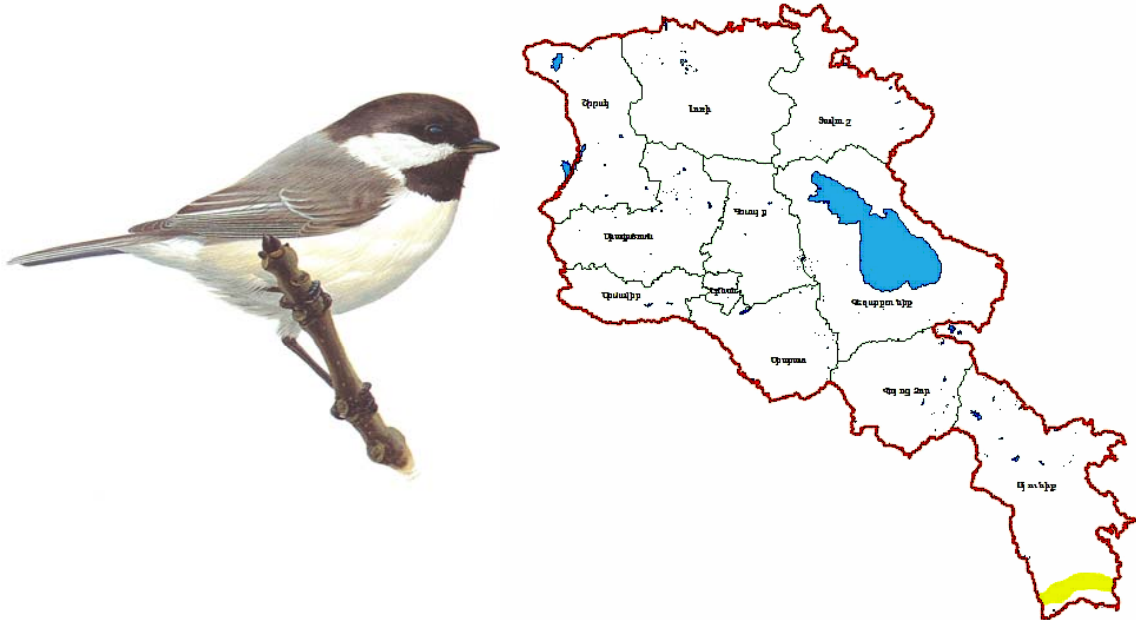
Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: Մեղրիի շրջանում խտությունը կազմում է 0,09 թռչուն 1 հա վրա:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ուսումնասիրված չէ, սակայն ենթադրվում է, որ անտառահատումների հետևանքով ապրելավայրերը կրճատվում են:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է հետազոտել պոպուլյացիայի վիճակը և մարդածին գործոնների ազդեցությունը պոպուլյացիայի վրա՝ հետազոտում տեսակը և ապրելավայրերը պահպանելու նպատակով: Հատուկ ուշադրություն է պետք դարձնել անտառային զանգվածների կառավարման հարցին՝ ուղղելով այն բնական բիոտոպերի՝ հին անտառազանգվածների պահպանմանը (հավանաբար, ստեղծելով արգելավայրեր) և անտառատարածքների մասնատման կանխմանը: Անհրաժեշտ է վերանայել անտառօգագործման հետ կապված էկոլոգիական փորձաքննության անցկացման քաղաքականությունը և ներգրավել տեսակը անտառների կենսաբազմազանության մոնիտորինգի պլանում:

116.Միջերկրածովային երաշտահավ, *Parus lugubris anatoliae* (Temminck, 1820)
Կարգ՝ ԴՆՃՂՈՒԿԱՆՄԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Երաշտահավեր, *Paridae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ օլիգոտոպային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii); C1a(i):

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Հունաստանի Լեսբոս կղզուց դեպի արևելք՝ մինչև Փոքր Ասիա և Հարավային Անդրկովկաս, և դեպի հարավ՝ մինչև Լիբանան և հյուսիսային Իրաք:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է Մեղրիի շրջանի գիհու նոսրանտառների գոտում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է գիհու նոսրանտառներում՝ բնակեցնելով մասնապրելավայրերին կից այգիներում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է երկու անգամ՝ դնելով 4-9 ձու: Մնվում է առավելապես միջատներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը բնության մեջ, համաձայն վերջին հաշվառումների, կազմում է 250-350 զույգ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Միջերկրածովային երաշտահավի թվաքանակի վրա բացասաբար կարող են ազդել վերջին տարիներին Մեղրիի շրջանում հաճախակի դարձած անտառային հրդեհները, ինչպես նաև գյուղատնտեսության վնասատուների դեմ պայքարում թունաքիմիկատների օգտագործումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում: Անհրաժեշտ է ստեղծել հակահրդեհային միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազա «Արևիկ» ազգային պարկում և պրոպագանդել հրդեհների կանխարգելման անհրաժեշտությունը Մեղրիի բնակչության շրջանում: Անհրաժեշտ է նաև գյուղատնտեսության մեջ թունաքիմիկատների օգտագործումը իրականացնել էկոլոգիապես ավելի անվնաս մեթոդներով:

117. Մեծ ժայռային սիտեղ, *Sitta tephronota obscura* Sharpe, 1872
Կարգ՝ ԴՆՃՂՈՒԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Սիտեղներ, *Sittidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, նեղ արեալային օլիգոտոպային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Հայաստանից մինչև Նախիջևան, դեպի արևելք՝ մինչև Էլբուրսի լեռնաշղթան, և դեպի հարավ՝ մինչև Բելուջիստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է առավելապես հանրապետության հարավային և հարավ-արևելյան շրջանների կիսաանապատային գոտում:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է կիսաանապատներում՝ բնակեցնելով ժայռային բիոտոպերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 5-8 ձու: Սնվում է առավելապես միջատներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն: Մեղրիի շրջանում խտությունը կազմում է միջին հաշվով 0,6 թռչուն 1 հա վրա:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մեծ ժայռային սիտեղի թվաքանակի վրա բացասական ազդեցություն կարող է թողնել գյուղատնտեսության վնասատուների դեմ պայքարում թունաքիմիկատների օգտագործումը:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է նաև գյուղատնտեսության մեջ թունաքիմիկատների օգտագործումը իրականացնել էկոլոգիապես ավելի անվնաս մեթոդներով:

118. Կարմրաթև մագլցող, *Tichodroma muraria* (Linnaeus, 1766)
Ենթատեսակ՝ *Tichodroma muraria muraria* (Linnaeus, 1766)

Կարգ՝ ՆՆՃՂՈՒԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Սիտեղներ, *Sittidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ օլիգոտուպային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՍՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Հարավային Եվրոպայից դեպի արևելք՝ մինչև Արևմտյան Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է համարյա ամբողջ տարածքում՝ բարձր լեռներում՝ բնակեցնելով ժայռային բիոտոպները:

Ապրելավայրերը: Հանդիպում է բարձր լեռներում՝ բնակեցնելով ժայռային կիրճերը և բարձր ժայռերով հատվածները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան, սովորաբար, ձվադրում է մեկ անգամ՝ դնելով 4-5 ձու: Սնվում է առավելապես միջատներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս թվաքանակի գնահատման համար տվյալները բավարար չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բացասական գործոնների ազդեցությունն ուսումնասիրված չէ:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է ուսումնասիրել մարդածին գործոնների ազդեցությունը՝ հետազայում տեսակի և դրա ապրելավայրերի պահպանման միջոցառումների պլանավորման համար:

119. Ժայռային դրախտապան, *Emberiza buchanani* Blyth, 1844
Կարգ՝ ԸՆԾՂՈՒԿԱՆՄԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Դրախտապաններ, *Emberizidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ օլիգոտոպային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Անդրկովկասից և Թուրքիայից մինչև Իրան և Թուրքմենիայի հարակից շրջաններ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Հայաստանի հարավ-արևելյան շրջանների կիսաանապատային տեղանքներում, ինչպես նաև Արագածի և Փամբակի լեռնաշղթայի հարավային լանջերին՝ մինչև 1900 մ ծ.մ. բարձրություններ:

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատային գոտու հարաբերականորեն փոքր թեքությամբ լանջերը պարտադիր թփուտների առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գարնանային չուն նկատվել է ապրիլի կեսերին: Բազմանում են մայիսից մինչև հուլիս: Բները պատրաստում են քարերի կամ փոքր թփերի տակ: Առավել ուշ ձվադրմամբ բնում հայտնաբերվում է 3-5 ձու: Էգը թխսում է 13 օր: Չագերին կերակրում են սերմերով, թիթեռների թրթուրներով, տարբեր միջատներով և դրանց թրթուրներով: Բույնը լքում են 11-13-րդ օրը: Հուլիս-օգոստոսին դիտվում են կրկնակի ձվադրումներ: Թռչող ձագերը հանդիպում են հունիսի կեսերից մինչև օգոստոս: Չվում են սեպտեմբերի առաջին կեսին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Սակավաթիվ է: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: Հարմար բիոտոպերում հանդիպումների հաճախականությունը բավականին բարձր է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Կիսաանապատային ապրելավայրերի յուրացումը տնտեսական նպատակներով:

Պահպանության միջոցառումները: Բնադրավայրերի մի մասը գտնվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցի տարածքում: Անհրաժեշտ է կատարել տեսակի համալիր ուսումնասիրություններ, ընդգրկելով այն ամենամյա հաշվառումների հիման վրա կատարվող կենսաբազմազանության մոնիտորինգի պլանում: Հաշվի առնելով Հայաստանում այս տեսակի արեալի փոքր չափերը, տեսակի օլիգոտոպությունը և ապրելավայրերի յուրացման վտանգը, անհրաժեշտ է վերանայել կիսաանապատային գոտու յուրացման քաղաքականությունը և դիտարկել արգելավայրերի ստեղծման հնարավորությունը: Անհրաժեշտ է նաև լայնորեն անցկացնել բացատրական աշխատանքներ տեսակի պահպանման անհրաժեշտության վերաբերյալ:

120. Անապատային խաժկտիկ, *Rhodopechys githaginea* (Lichtenstein, 1823)

Կարգ՝ ԸՆՃՂՈՒԿԱՆՄԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Սերինոսներ, *Fringillidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Հյուսիսային Աֆրիկա, Փոքր Ասիա, Իսրայելից և Առաջավոր Ասիայից մինչև Պակիստան, Հյուսիս-Արևմտյան Հնդկաստան, Կենտրոնական Ասիա և Մոնղոլիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է Արարատի մարզի ք. Վեդիի շրջակայքի բնադրավայրում: Առանձին առանձնյակներ նկատվել են Արարատի մարզի այլ մասերում և Կոտայքի մարզում:

Ապրելավայրերը: Բնակեցնում է նոսր խոտաբույսերով և թփերով ծածկված անապատային խճային լանջերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող, բնադրավայրում հանդիպում է ապրիլից մինչև սեպտեմբեր: Բնադրում է ժայռերի ճեղքերում, մեծ քարերի կույտերում: Տարեկան ձվադրում է երկու անգամ՝ ապրիլի վերջին-մայիսի սկզբին: Դնում են 4-6 ձու: Չարգացումը՝ 11-14 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Խիստ սակավաթիվ տեսակ է օջախային բնադրմամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակ: Ապրելավայրերի փոփոխումը տնտեսական գործունեության արդյունքում:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում: Անհրաժեշտ է կազմակերպել արգելավայր ք. Վեդիի շրջակայքում, ներառելով քաղաքի հյուսիսային մասում գտնվող խճային լանջերը և ժայռերը:

121. Անապատային խածկտիկ, *Rhodopechys mongolica* (Swinhoe, 1870)
Կարգ՝ ԾՆՃՂՈՒԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Սերինոսներ, *Fringillidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Հարավային Թուրքիա, դեպի արևելք՝ Անդրկովկասով, Հյուսիսային Իրանով, Կենտրոնական Ասիայով մինչև Գոբի անապատը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Բնադրվալյոր հայտնաբերված է Արարատի մարզի Վեդի քաղաքի շրջակայքում:

Ապրելավայրերը: Բնակեցնում է սակավ խոտաբույսերով և թփուտներով ծածկված անապատային խճային լանջերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող տեսակ է, բնադրվալյորում հանդիպում է ապրիլից մինչև սեպտեմբեր: Բնադրում է ժայռերի ճեղքերում, մեծ քարերի կույտերում: Չվադրումը՝ ապրիլի երկրորդ կեսերին: Դնում են 3-8, ավելի հաճախ՝ 4-6 ձու: Չարգացումը՝ հավանաբար, 11-14 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Վերջին տարիներին՝ գաղութային: Խիստ սակավաթիվ տեսակ է՝ մասնատված և ոչ ամենամյա բնադրմամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակը: Ապրելավայրերի փոփոխումը տնտեսական գործունեության արդյունքում:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Անհրաժեշտ է կազմակերպել արգելավայր Վեդի քաղաքի շրջակայքում՝ ներառելով քաղաքի հյուսիսում տեղադրված խճային ժայռերը և բլուրները:

122.Խաչկտուց, *Loxia curvirostra* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ճՆՃՂՈՒԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Սերինոսներ, *Fringillidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ, օլիգոտոպային տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Գրինում, Կովկասում, Թուրքիայում և Կիպրոսում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում հանդիպում է հյուսիս-արևելքում, բնակեցնելով խառն անտառները:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է սոճու պարտադիր առկայությամբ անտառներում, որտեղ սնվում է առավելապես սոճու սերմերով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Տարեկան ձվադրում են մեկ անգամ, դնելով 3-4 ձու:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակի արդի վիճակը գնահատելու համար տվյալները բավարար չեն: Անագատ պայմաններում պահելու վերաբերյալ տեղեկությունները բացակայում են:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բավարար ուսումնասիրված չէ: Հավանաբար, ապրելավայրերը կրճատվում են անկանոն անտառահատումների, մասնավորապես սոճու հատման հետևանքով:

Պահպանության միջոցառումները: Անհրաժեշտ է հետազոտել խաչկտուցի պոպուլյացիայի վիճակը, ինչպես նաև մարդածին գործոնների ազդեցությունը պոպուլյացիայի վրա՝ հետազայում տեսակը և ապրելավայրերը պահպանելու նպատակով:

123.Իսպանական ճնճող, *Passer hispaniolensis* (Temminck, 1820)
Կարգ՝ ԴՆՃՂՈՒԿԱՆՍԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ ճնճողկներ, *Ploceidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպայից, Կանարյան և Միջերկրական ծովի ու Հյուսիսային Աֆրիկայի կղզիներից՝ Փոքր Ասիայով մինչև Աֆղանստան և Հյուսիս-Արևմտյան Հնդկաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է Տավուշի մարզի գ. Սևբարի շրջակայքում՝ բնադրավայրում:

Ապրելավայրերը: Բնակեցնում է մշակովի լանդշաֆտը՝ այգիները, բնակավայրերի շրջակայքերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանում չվող, կամ նստակյաց, ձմռանը հանդիպում է Արաքս գետի հովտի եղեգնուտներում: Տարեկան 2, երբեմն 3 ձվադրում, առաջինը՝ ապրիլի կեսերին: Դնում են 2-8, ավելի հաճախ՝ 4-6 ձու: Չարգացումը՝ հավանաբար, 11-13 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Վերջին տարիներին կազմում է սակավաթիվ գաղութներ: Խիստ սակավաթիվ տեսակ է մասնատված արեալով և ոչ ամենամյա բնադրմամբ:

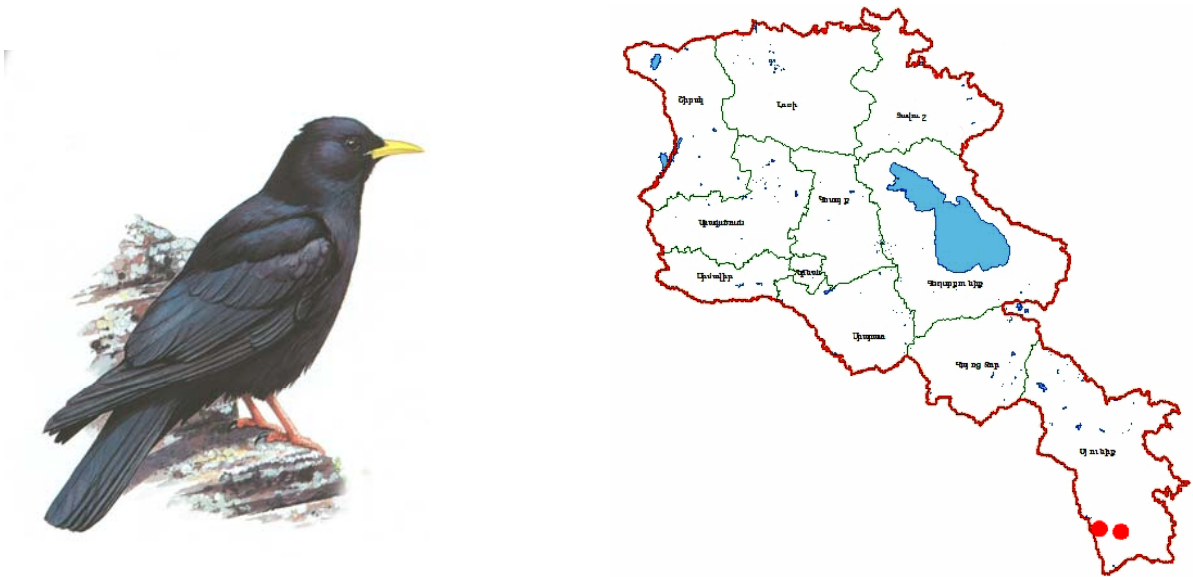
Վտանգման հիմնական գործոնները: Փոքր թվաքանակ:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանման հատուկ միջոցառումների կարիք չունի:

124. Ալպիական ճայ, *Pyrrhocorax graculus* (Linnaeus, 1766)
Կարգ՝ ԾՆՃՂՈՒԿԱՆՄԱՆՆԵՐ, *PASSERIFORMES*

Ընտանիք՝ Ծայեր, *Corvidae*

Կարգավիճակը: Հայաստանում հազվագյուտ տեսակ է խիստ սահմանափակ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN D:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպայի, Հյուսիս-Արևմտյան Աֆրիկայի, Փոքր, Առաջավոր և Միջին Ասիայի լեռները, Արևմտյան Տիբեթ, Հիմալայներ և Ալթայ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում բնադրում է մեկուսացված օջախներով Ջանգեզուրի լեռնաշղթայում և լեռնաճյուղերում:

Ապրելավայրերը: Բնակեցնում է սուբալպիան և ալպիան շրջանների ժայռերը և դրանց մերձակայքը: Չմուսնր հանդիպում է ցածր լեռնային շրջանում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Նստակյաց և չվող: Բնադրում է ոչ մեծ գաղութներով: Բները պատրաստում է դժվար հասանելի ժայռերում և կիրճերում: Չվադրումը մայիս-հունիսին: Դնում են 3-6 ձու: Չարգացումը՝ 18-21 օր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Խիստ սակավաթիվ տեսակ է օջախային բնադրմամբ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայտնի չեն, հավանաբար, փոքր թվաքանակը:

Պահպանության միջոցառումները: Ապրելավայրերի մի մասը ներգրավված է «Ջանգեզուր» արգելավայրում և «Արևիկ»ազգային պարկում: Պահպանվում է «Բողաքար» պետական արգելավայրում:

Պահպանման հատուկ միջոցառումների կարիք չունի:

ԿԱԹՆԱՍՈՒՆՆԵՐ, *MAMMALS*

125. Լայնականջ ոզնի, *Erinaceus (Hemiechinus) auritus* Gmelin, 1770
Կարգ՝ ՄԻՋԱՏԱԿԵՐՆԵՐ, *INSECTIVORA*

Ընտանիք՝ Ոզնիակերպեր, *Erinaceidae*

Կարգավիճակը: Հազվադեպ հանդիպող տեսակ է: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Հարավ-Արևելյան Եվրոպա, Առաջավոր, Միջին և Կենտրոնական Ասիա, Արևմտյան Սիբիր, Հյուսիսային Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սյունիքի, Վայոցձորի, Արարատի և Արմավիրի մարզեր, ինչպես նաև Արագածոտնի հարավային և հարավ-արևմտյան շրջանները:

Ապրելավայրերը: Չոր տափաստաններ, կիսաանապատներ, անապատներ: Խուսափում է խիտ բուսածածկով և մշակված տարածություններից: Լեռներում բարձրանում է մինչև 1355 մ ծ.մ.բ. բարձրություններ: Առավել գերադասում է խաղողայգիները, պտղատու այգիները և տնամերձ բանջարանոցները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Մթնշաղագիչերային կենդանիներ են: Սնվում են հիմնականում անողնաշար կենդանիներով (անձրևաորդեր, բզեզներ, ծղրիղանմաններ), ինչպես նաև մողեսներով, ավելի հազվադեպ՝ մանր կրծողներով և մանր թռչունների ձագերով: Բազմացման շրջանը երկարաձգված է: Հղի էգերը և նորածինները հանդիպում են վաղ գարնանից մինչև ամռան կեսերը: 1-7 ձագերը ծնվում են մերկ և կույր: Չմռանը քուն են մտնում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Չմայած լայն տարածմանը Հայաստանի սահմաններում արեալի մեծ մասում թվաքանակը բավականին փոքր է: Թվաքանակն առանձին պոպուլյացիաներում շարունակում է կրճատվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնորոշ ապրելավայրերի քայքայումը, խաղողայգիների և պտղատու այգիների ոչնչացումը, ճանապարհների՝ մեքենաների անիվների տակ ընկնելու բարձր տոկոսը, ապօրինի որսը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» արգելոցում, «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

Ոզնիների հանդիպման վայրերում ճանապարհների տեղադրել արագությունը սահմանափակող վահանակներ: Խստացնել պատժամիջոցները լայնականջ ոզնու ապօրինի որսի համար:

126. Շելկովնիկովի կուտորա, *Neomys schelkovnikovi* Sat., 1913
Կարգ՝ ՄԻՋԱՏԱԿԵՐՆԵՐ, *INSECTIVORA*

Ընտանիք՝ Գետնափորներ, *Soricidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+2a:

Տարածվածությունը: Արևմտյան, Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպա, Առաջավոր, Միջին և Կենտրոնական Ասիա՝ դեպի արևելք՝ մինչև Օխոտյան ծով, Կովկաս, Անդրկովկաս, Իրան, Թուրքիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սյունիքի, Վայոցձորի, Կոտայքի, Տավուշի, Լոռու, Արագածոտնի և Գեղարքունիքի մարզեր:

Ապրելավայրերը: Գետերի և գետակների ափերը՝ ինչպես բարձրադիր գոտիներում (մինչև 2500 մ ծ.մ.բ. բարձրություններ), այնպես էլ կիսաանապատներում և անտառային զանգվածներում: Գերադասում են գետասահանքներով, մացառուտներով հատվածները և նոսր բուսածածկով մերկացած, քարքարոտ ափերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ակտիվ են օրվա տարբեր ժամերին և տարվա տարբեր եղանակներին: Կարող են արագ վազել ջրավազանի հատակով, սուզվել և լողալ: Բազմանում են վաղ գարնանից մինչև ամռան վերջը: Բերում են 4-10 ձագ: Սնվում են տարբեր հողվածոտանիներով, որդերով, փափկամարմիններով, մանրածկերով, շերտիկներով, ձկնկիթով և գորտնկիթով, ինչպես նաև մանր կրծողներով: Հայաստանում կուտորայի էկոլոգիան ուսումնասիրված չէ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Մեծ կուտակումներ չի առաջացնում: Ավելի հաճախ ապրում է առանձին կամ 2-5 առանձնյակներից կազմված փոքր խմբերով: Ջրավազանների աղտոտման և բնական ապրելավայրերի քայքայման պատճառով մի շարք շրջաններում (Հանքավան, Դիլիջան, Իջևան և այլն) թվաքանակը զգալիորեն կրճատվել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ջրավազանների աղտոտումը և մարդու տնտեսական գործունեությունը:

Պահպանության միջոցառումները: «Շիկահող» արգելոցում, «Դիլիջան» և «Արևիկ» ազգային պարկերում:

Անհրաժեշտ է ազգային պարկերում, արգելոցներում և պահպանվող այլ տարածքներում կուտորայի ապրելավայրերին տալ հատուկ կարգավիճակ՝ արգելելով այդ տեղամասերում զբոսաշրջիկների հանգստի կազմակերպումը և ձկնորսությունը:

127. Պստիկ սպիտակատամ, *Suncus etruscus Savi, 1822*
Կարգ՝ ՄԻՋԱՏԱԿԵՐՆԵՐ, *INSECTIVORA*

Ընտանիք՝ Գետնափորներ, *Soricidae*

Կարգավիճակը: Հազվադեպ հանդիպող տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU B2a (ii):

Տարածվածությունը: Արեալն ընդգրկում է Հարավային Եվրոպան, Արաբական թերակղզին, Իրաքը, Միջին Ասիան, Չինաստանը, Հնդկաստանը և Հարավային Աֆրիկան (?):

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերված է Գեղարքունիքի մարզի գգ. Վարդենիսի և Այգուտի մոտակայքում

Աարելավայրերը: Կիսաանապատներ և լեռնային մարգագետնատափաստաններ, մինչև 2150 մ ծ.մ.բ. բարձրությունը, նոսր բուսականությամբ: Կարող են բնակվել բանջարանոցներում և բնակելի շինություններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ուսումնասիրված չէ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: 1915 թ.-ին Հայաստանում հայտնաբերվել է մեկ առանձնյակ, որից հետո՝ 2000 թ.-ին՝ 11 առանձնյակ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ուսումնասիրված չէ:

Պահպանության միջոցառումները: Արեալի մի մասը գտնվում է «Սևան» ազգային պարկի տարածքում:

Անհրաժեշտ է հետազոտել տեսակի կենսաբանության առանձնահատկությունները և տարածումը հանրապետությունում:

128. Հարավային պայտաքիթ, *Rhinolophus euryale* Blasius, 1853
Կարգ՝ ՉՆՈՔԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Պայտաքայիններ, *Rhinolophidae*

Կարգավիճակը: Հազվադեպ, քիչ ուսումնասիրված տեսակ է՝ սահմանափակ նեղ արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՍՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab+2a:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպայից՝ Հյուսիսային Աֆրիկայից և Փոքր Ասիայից մինչև Կովկաս և Անդրկովկաս, դեպի արևմուտք՝ մինչև Հարավ-Արևմտյան Թուրքմենիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում տեսակի արեալը սահմանափակվում է Սյունիքի և Վայոցձորի մարզերով (Արենի, Չիվա, Ելփին, Ջառիթափ, Մարտիրոս, Հեր-հեր, Խնձորեսկ գյուղերի և ք. Կապանի շրջակայքեր):

Ապրելավայրերը: Բացառապես լեռնատափաստանային, անտառատափաստանային և անապատային գոտիների քարանձավներում բնակվող տեսակ է:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ակտիվությունը սկսվում է մինչև մութն ընկնելը և շարունակվում մինչև մայրամուտը: Ի տարբերություն այլ պայտաքայինների՝ ագրեսիվ չէ: Հունիսի սկզբին էզր ծնում է մեկ ձագ, որը մշտապես մնում է մոր կրծքին կպած: Չմեռում են ամառային թաքստոցներում: Սնվում են մանր թեփուկաթևավորներով, երկթևավորներով և բզեզներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը հանրապետությունում վերջին տարիներին զգալիորեն կրճատվել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդու այցելությունները քարանձավներ բազմացման և ձմեռման շրջաններում:

Պահպանության միջոցառումները: Քարանձավների մի մասը ընդգրկվել է բնության հուշարձանների ցանկում: 2008 թ.-ին Հասարակական կազմակերպությունների միջոցներով Նորավանքի կիրճի «Մագիլի» քարանձավը (Եղեգնաձորի շրջան) փակվել է այցելուների համար:

Անհրաժեշտ է հարավային պայտաքիթի ապրելավայրեր հանդիսացող քարանձավների մուտքը փակել այցելուների համար:

129. Մեհելիի պայտաքիթ չղջիկ, *Rhinolophus mehelyi* Matschie, 1901
Կարգ՝ ՉՆՈՔԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Պայտակթայիններ, *Rhinolophidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A4c» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ B1a+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Անդրկովկասն այս տեսակի արեալի արևելյան սահմանն է, Հայաստանը՝ հարավային: Ռումինիա, Ֆրանսիա, Իսպանիա, Հյուսիսային Աֆրիկա, Լեռնային Ղարաբաղ, Վրաստան, Ադրբեջան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում առաջին անգամ հայտնաբերվել է 1945 թ.-ին, Մարտունու շրջանի Արծվանիստ գյուղում: Ներկայումս դրանց փոքր խմբերին (3-15 առանձնյակ) կարելի է հանդիպել Երևանի շրջակայքում (Կարմիր Բլուր, Ջրվեժ), Հրազդան գետով դեպի վեր՝ մինչև գ. Մեղրածոր (Կոտայքի մարզ): Ընդհանուր առմամբ, տեսակի արեալը ներառում է ք. Գորիսից (գ. Խնձորեսկ) դեպի արևմուտք՝ մինչև ք. Արմավիր, և ք. Երևանից դեպի հյուսիս՝ մինչև Իջևանի շրջան (Տավուշի մարզ) տարածքները:

Ապրելավայրերը: Քարանձավներ, անձավներ, տաճարներ, եկեղեցիներ, փլատակներ, նկուղներ, թունելներ, հանքահորեր և այլն: Պայտաքթերին կարելի է հանդիպել ինչպես անտառային զանգվածներում, այնպես էլ կիսաանապատներում: Ապրելավայրի մոտակայքում պարտադիր է ջրավազանի առկայությունը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ակտիվ են օրվա մութ ժամերին: Ամռան սկզբում էգը ծնում է մեկ ձագ: Սնվում են մանր և միջին չափերի թեփուկաթևավորներով, երկթևավորներով և կարծրաթևավորներով: Երբեմն ձմեռում են ամառային թաքստոցներում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայաստանի ամբողջ տարածքում նկատվում է թվաքանակի զգալի կրճատում, իսկ որոշ տեղերում (Կարմիր Բլուր, Մագիլի, Չայկենդ) մնացել են եզակի առանձնյակներ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդու այցելությունները քարանձավներ բազմացման, ձագերի զարգացման և ձմեռման շրջաններում: Եկեղեցիների, շինությունների, կամուրջների, հանքահորերի վերականգնումը կամ քանդումը:

Պահպանության միջոցառումները: Քարանձավների մի մասը ընդգրկվել է բնության հուշարձանների ցանկում: Նորավանի կիրճի «Մագիլի» քարանձավը (Եղեգնաձորի շրջան) փակվել է այցելուների համար: Մեհելիի պայտաքթի ապրելավայրերին տալ

արգելավայրերի կարգավիճակ: Անհրաժեշտ է Մեհելիի պայտաքթի արգելավայրեր հանդիսացող քարանձավների մուտքը փակել այցելուների համար:

130. Բլազիի պայտաքիթ, *Rhinolophus blasii* Peters, 1866
Կարգ՝ ՉՆՈՔԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Պայտակթայիններ, *Rhinolophidae*

Կարգավիճակը: Հազվադեպ, անհետացող, չուսումնասիրված տեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+2a:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպայի միջերկրածովային երկրներ, Հյուսիսային Աֆրիկա, Հարավ-Արևմտյան Թուրքմենիա, Հարավային Անդրկովկաս, Իրան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանը տեսակի արեալի հյուսիսային սահմանն է: Հայտնաբերված է Լեռնային Գարաբաղի, Նախիջևանի և Իրանին սահմանակից Սյունիքի մարզի հարավում գտնվող երեք քարանձավներում:

Աարելավայրերը: Հանրապետության լեռնատափաստանային և կիսաանապատային գոտիներում բացառապես քարանձավներում ապրող տեսակ է:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Կենսաբանական առանձնահատկությունները լավ ուսումնասիրված չեն: Էգը տարեկան ծնում է մեկ ձագ: Կեր հայթհայթելու համար քարանձավներից դուրս են գալիս մթնշաղին և վերադառնում լուսաբացին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հազվադեպ հանդիպող, քիչ ուսումնասիրված տեսակ է սահմանափակ և նկատելիորեն կրճատվող արեալով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայտնի չեն:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է Բլազիի պայտաքիթի ապրելավայրեր հանդիսացող քարանձավների մուտքը փակել այցելուների համար:

131. Սովորական երկարաթև չղջիկ, *Miniopterus schreibersi* Kuhl, 1819
Կարգ՝ ՉԵՌԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Հարթաքթայիններ, *Vespertilionidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii)+2ab(iii):

Տարածվածությունը: Իսպանիա, Աֆրիկա, Մադագասկար, Հնդկաստան, Չինաստան, Միջին Ասիա, Մալայան արշիպելագ, Ճապոնիա, Ավստրալիա, Նոր Գվինեա, Գրին, Կովկաս, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Տարածված է բոլոր շրջաններում, բացի Շիրակի ու Արագածոտնի մարզերից, ինչպես նաև Գեղարքունիքի հյուսիսից: Առավել հաճախ կարելի է հայտնաբերել ք. Երևանում, Արմավիրի, Վայոցձորի և Սյունիքի մարզերում:

Ապրելավայրերը: Բացառապես քարանձավային տեսակ է: Գերադասում են կարստային ծագում ունեցող լայն, լավ օդափոխվող քարանձավները: Սրանց հաճախ կարելի է հանդիպել այլ հարթաքթայինների և պայտաքթայինների հետ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ձմռանը լքում են թաքստոցները և հաճախ չվում հանրապետության սահմաններից դուրս: Ակտիվ են վաղ գարնանից մինչև ուշ աշուն: Թռչում են արագ՝ միջատներին բռնելով ջրի մակերեսից, ավտոճանապարհներից և այլ բաց տարածություններից (անտառեզրեր, կիրճեր, գյուղերի և քաղաքների հրապարակներ): Մայիսի վերջում-հունիսի սկզբում էզր ծնում է մեկ ձագ: Որոշ դեպքերում ձևավորում են բազմաքանակ մայրական գաղութներ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայումս թվաքանակը գաղութներում և երկարաթև չղջիկների ընդհանուր թվաքանակը պոպուլյացիաներում զգալիորեն կրճատվել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդու կողմից անհանգստացնելը բազմացման և ձագերի զարգացման ընթացքում: Ձմեռման խանգարումը:

Պահպանության միջոցառումները: Քարանձավների մի մասը ընդգրկվել է բնության հուշարձանների ցանկում: «Մագելի», «Մոզով» և «Արջի-Մեղվեժյա» քարանձավները փակվել են այցելուների համար:

Անհրաժեշտ է սովորական երկարաթև չղջիկի ապրելավայրեր հանդիսացող քարանձավների մուտքը փակել այցելուների համար:

132. Արաքսյան գիշերաչղջիկ, *Myotis schaubi araxenus* Dahl, 1947
Կարգ՝ ՉՆԵՐԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Հարթաքայիններ, *Vespertilionidae*

Կարգավիճակը: 1987 թ.-ին այս տեսակը Հայաստանի Կարմիր գրքում գրանցվել է որպես Նատերերի գիշերային չղջիկի (*Myotis nattereri*) ենթատեսակ՝ Նատերերի արաքսյան գիշերային չղջիկ: Այսօր այն առանձնացվել է որպես ինքնուրույն տեսակ գիշերային չղջիկների *Myotis* ցեղի կազմում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Data Deficient» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a+2a:

Տարածվածությունը: Հայտնաբերված է միայն Անդրկովկասի հարավում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Վայոցձորի (Վայքի և Եղեգնաձորի շրջաններ) և Սյունիքի (Կապանի և Մեղրիի շրջաններ) մարզերում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է քարանձավներում, անձավներում, ժայռերի ճեղքերում, ծառերի փշակներում, նկուղներում, տների ձեղնահարկերում, անասնագոմերում և այլն:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հավաստի տեղեկություններ չկան: Հայտնի է միայն, որ էգը հունիսի վերջին ծնում է մեկ ձագ: Ապրում են 2-7 առանձնյակներից կազմված փոքր խմբերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ծայրաստիճան հազվադեպ, քիչ ուսումնասիրված և նեղ արեալով տեսակ է: Մակավաթվության հետևանքով կարող է լիովին անհետանալ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդու կողմից անհանգստացնելը բազմացման և ձմեռման ընթացքում:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արևիկ» ազգային պարկում: Քարանձավների մի մասը ընդգրկվել է բնության հուշարձանների ցանկում:

Անհրաժեշտ է Արաքսյան գիշերաչղջիկի ապրելավայրեր հանդիսացող քարանձավների մուտքը փակել այցելուների համար:

133. Հայկական գիշերաչղջիկ, *Myotis hajastanicus*, Argyropulo, 1939
Կարգ՝ ՉԵՌՔԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Հարթաքթայիններ, *Vespertilionidae*

Կարգավիճակը: Առաջին անգամ տեսակը նկարագրվել է Սևանա լճի հյուսիս-արևմտյան ափի տարածքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Critically Endangered D» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR B1a+D:

Տարածվածությունը: Առաջին անգամ հայտնաբերվել է (2000-2001 թթ.) Սևանա լճի ափին (Գեղարքունիքի մարզ)՝ Արտանիշի տեղամասի անձավներում, և Ծափաթաղ գյուղի մոտակայքում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Սևանի լեռնաշղթայի հարավ-արևելյան լանջին բռնվել և գրանցվել են դետեկտորի օգնությամբ (Pettersson-200), 11 կմ երկարությամբ տարածքում:

Ապրելավայրերը: Բնորոշ բիոտոպերն են կրա-խճաքարային լանջերն անձավների և ճեղքերի առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ուսումնասիրված չէ: Հայտնի է, որ բնակվում են 2000-2300 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ծայրաստիճան հազվադեպ, քիչ ուսումնասիրված և նեղ արեալով տեսակ է: Արեալի նման սահմանափակությունը դիտվում է առաջին անգամ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հայտնի չեն:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան» ազգային պարկում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել հսկողությունը «Սևան» ազգային պարկի սահմաններում գտնվող ապրելավայրերի նկատմամբ: Անհրաժեշտ է Հայկական գիշերաչղջիկի ապրելավայրեր հանդիսացող քարանձավների մուտքը փակել այցելուների համար:

134. Բեխշտեյնի գիշերաչղջիկ, *Myotis bechsteinii* Kuhl, 1818
Կարգ՝ ՉՆՌՔԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Հարթաքթայիններ, *Vespertilionidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a:

Տարածվածությունը: Անգլիա, Մերձբալթյան երկրներ, Ֆրանսիա, Իսպանիա, Գերմանիա, Շվեյցարիա, Հունգարիա, Լեհաստան, Հարավային Կովկաս և Անդրկովկաս՝ ներառյալ Լեռնային Գարաբաղը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Առաջին անգամ տեսակը նկարագրվել է 2003 թ.-ին Սյունիքի մարզի հյուսիս-արևելքում (Գորիսի շրջան), իսկ 2004 թ.-ին՝ Լեռնային Գարաբաղին սահմանակից գյուղերում: գ. Խնձորեսկ և ք. Գորիսի շրջակայքը (զգ. Թեղ և Կռնիձոր):

Ապրելավայրերը: Բնորոշ ապրելավայրերն են անտառապատ լանջերը և լեռնային գետակների կիրճերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ապրում են անհատորեն կամ փոքր խմբերով՝ առավելապես ծառերի փշակներում, կամ կեղևի տակ, երբեմն՝ բնակելի շինությունների, ցախատների և գերանածածկ անասնագոմերի տանիքների տակ: Ակտիվ են օրվա մթնշաղին: Կերը բռնում են՝ թռչելով ծառերի կամ ջրավազանների վրայով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հազվադեպ, քիչ ուսումնասիրված տեսակ է: Թվաքանակը և պոպուլյացիաների սահմաններն ուսումնասիրված չեն:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Անտառների հատումը և թունաքիմիկատներով մշակումը:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Պահպանության միջոցառումներում ներառել այն ծառերը, որոնց փշակներում բնակվում են չղջիկները:

135. Ասիական լայնականը չղիկ, *Barbastella leucomelas* Gretzschmar, 1830
Կարգ՝ ՉԵՌՔԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Հարթաքայիններ, *Vespertilionidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii):

Տարածվածությունը: Անդրկովկասից մինչև Դադստան, Հարավային Թուրքմենիա, ամբողջ լեռնային Թուրքմենիան և Հիմալայները, մինչև Սի Չուան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանն այս սակավաթիվ տեսակի արեալի արևմտյան սահմանն է: ք. Երևանի շրջակայքը, Կոտայքի մարզ (Գառնի, Գեղարդ, Արզնի, Աբովյան), Վայոցձորի մարզ (գգ. Արփի, Ելփին, Չիվա, Արենի, Հեր-հեր, Մարտիրոս և այլն), Սյունիքի մարզ (գգ. Խնձորեսկ, Նյուվաղի, քք. Մեղրի և Գորիս), Տավուշի և Լոռու մարզեր:

Ապրելավայրերը: Սովորաբար, ապրում և ձմեռում են քարանձավներում և անձավներում, հազվադեպ՝ տարբեր շինությունների նկուղներում և ձեղնահարկերում: Գերադասում են բնակվել նոսրանտառներում, ջրավազաններին մոտ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Երբեք մեծ գաղութներ չեն առաջացնում, ավելի հաճախ ապրում են անհատորեն կամ փոքր խմբերով (2-7 առանձնյակ): Ակտիվ են օրվա բոլոր մութ ժամերին: Էգը մայիսի վերջին-հունիսի սկզբին ծնում է մեկ, հազվադեպ՝ երկու ձագ: Չմռանն անցնում են ավելի խոր և համեմատաբար տաք թաքստոցներ: Սնվում են ճանճերով, մոծակներով, մանր թիթեռներով և բզեզներով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Արեալը նկատելիորեն կրճատվում է հյուսիսից դեպի հարավ: Այս տեսակի հանդիպման սովորական վայրերում ևս թվաքանակը կրճատվել է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բնական հարմար թաքստոցների կրճատումը և քանդումը:

Պահպանության միջոցառումները: Քարանձավների մի մասը ընդգրկվել է բնության հուշարձանների ցանկում: «Մագիլի» քարանձավը փակվել է այցելուների համար:

Փակել քարանձավները այցելուների համար: Անհրաժեշտ է հարավային պայտաքթի ապրելավայրեր հանդիսացող «Պտիչյա» և «Չայկենդ» քարանձավների մուտքը փակել այցելուների համար:

136. Գորշ ականջեղ, *Plecotus auritus* L., 1758
Կարգ՝ ՉԵՌԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Հարթաքթայիններ, *Vespertilionidae*

Կարգավիճակը: Սակավաթիվ տեսակ է թվաքանակի կրճատման միտումով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1a:

Տարածվածությունը: Հարավային Եվրոպա և Սիբիր, Մանչուրիա, Հյուսիսային Մոնղոլիա, Ալթայ, Անդրկովկաս:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանրապետության հյուսիսային և հյուսիսարևելյան շրջանները:

Ապրելավայրերը: Բնակվում են տարբեր շինությունների նկուղներում և ձեղնահարկերում: Սրանց կարելի է հանդիպել նաև ծառերի փշակներում, ժայռերի ճեղքերում՝ մինչև 2450 մ ծ.մ.բ. բարձրությունում: Գերադասում են լեռնատափաստանային, անտառատափաստանային և անտառային բացատները ջրավազաններին մոտ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Միասեռ ձմեռող գաղութները կարող են կազմված լինել 170 և ավելի առանձնյակներից: Էգերը երիտասարդ չղջիկների հետ միասին ձմեռում են արուներից առանձնացված: Ակտիվ են գիշերը: թռիչքը սավառնող է: Էգը հունիսի կեսերին ծնում է մեկ, հազվադեպ՝ երկու ձագ: Սնվում են մանր թեփուկաթևավորներով, մոծակներով, հաճախ հավաքում է թրթուրներ և մանր թիթեռներ ծառերի ու թփերի ճյուղերից:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Արեալը նկատելիորեն կրճատվում է: Գաղութներում և պոպուլյացիաներում թվաքանակը ևս կրճատվում է:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հաստաբուն, փշակավոր ծառերի հատումը, հին փայտյա շինությունների քանդումը:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Անհրաժեշտ է գորշ ականջեղի ապրելավայրեր հանդիսացող տեղամասերին տալ արգելավայրերի կարգավիճակ:

137. Ծալքաշուրթ լայնականջ չղջիկ, *Tadarida teniotis* Rafinesque, 1819
Կարգ՝ ՉԵՆՔԱԹԵՎԱՎՈՐՆԵՐ, *CHIROPTERA*

Ընտանիք՝ Բուլբոգայիններ, *Molossidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տվյալների անբավարարություն» կատեգորիա՝ DD:

Տարածվածությունը: Ամենուրեք հազվադեպ: Այս տեսակի առանձին առանձնյակներ նշվել են Աֆրիկայի մերձարևադարձային շրջաններում, Եվրոպայում, Ասիայում, կովկասում, Անդրկովկասում լեռնային Ղարաբաղում, Իրանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանը, ամենայն հավանականությամբ, արեալի արևմտյան սայմանն է: 1974-1975 թթ.-ին այն նկատվել է Տավուշի մարզում (Բերդ, Ենոքավան, Պապանինո), իսկ 2004 թ.-ին՝ Վարդենիսի լեռնաշղթայի հարավային լանջերին, Լեռնային Ղարաբաղի սահմանին մոտ:

Ապրելավայրերը: Գերադասում է անտառային հատվածները ջրավազաններին մոտ: Ջրաղեցնում է ծառերի փշակները, ժայռերի ճեղքերը և ծառերի անջատված կեղևի տակ դատարկությունները:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բավարար չափով ուսումնասիրված չէ: Էգերը հունիսին ծնում են մեկ ձագ: Կարող են թռչել ծառերի սաղարթների վրայով, նույնիսկ մինչև արևի մայր մտնելը, և դրանց կարելի է շփոթել ջրածիծառների հետ: Բազմաբանակ գաղութներ չեն առաջացնում, ավելի հաճախ ձևավորում են 2-6 առանձնյակներից կազմված խմբեր:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: 30 տարի անց հայտնաբերվել է երկրորդ առանձնյակը, որը վկայում է տեսակի խիստ սակավաթվության և խիստ վտանգված լինելու մասին:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Հաստաբուն, փշակավոր ծառերի հատումը և էկոլոգիայի խախտումը ապրելավայրերում:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Անհրաժեշտ է ուսումնասիրել տեսակի կենսաբանական առանձնահատկությունները, ճշգրտել պոպուլյացիայի սահմանները և մշակել պահպանության միջոցառումներ:

138. Հնդկական վայրենակերպ կամ մացառախոզ, *Hystrix indica Kerr, 1792*
Կարգ՝ ԿՐԾՈՂՆԵՐ, *RODENTIA*

Ընտանիք՝ Վայրենակերպեր, *Hystricidae*

Ենթատեսակ՝ *Hystrix indica hirsutirostris Brandt, 1835*

Կարգավիճակը: Նեղ արեալային տեսակ է խիստ մասնատված արեալով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B2a:

Տարածվածությունը: Փոքր, Առաջավոր և Միջին Ասիա, Լևանտ, Արևմտյան Արաբիա, Անդրկովկաս, Հարավային Դազախստան, Հնդկաստան, Տիբեթ, Շրի Լանկա: Ենթատեսակը տարածված է Փոքր Ասիայում, Հարավային և Հարավ-Արևելյան Հայաստանում, Արցախում, Թալիշում և, հավանաբար, Ադրբեջանում՝ Նախիջևանում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Բնակեցնում է Սյունիքը, հանդիպում է «խոսրովի անտառ» արգելոցում, Արդանիշի թերակղզում, 550-1900 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում, վայրենակերպի ասեղներ հայտնաբերվել են Վալքում:

Ապրելավայրերը: Գերադասում է տարբեր թփերով և բարձր խոտաբույսերով ծածկված ժայռային բիոտոպները, հանդիպում է կիրճերում և գետերի հովտում՝ տամարիքի թփերով և եղեգնուտներով ծածկված քարքարոտ ու ժայռային ելքերով: Երբեմն հանդիպում է նոսրացված արիդային անտառներում՝ շիբլյակի մացառուտներում, գիհու նոսրանտառներում, ընտրելով քարքարոտ և ժայռային տեղամասերը: Երբեմն, ժամանակավորապես կարող է բնակվել բանջարանոցների և բոստանների մոտակայքում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Շատ զգույշ է: Վարում է թաքնված կենսակերպ և ցերեկային ժամերին դուրս չի գալիս: Ակտիվ է բացառապես գիշերը: Լեռներում և նախալեռներում, սովորաբար, ինքնուրույն փորում է բավականին բարդ կառուցվածքով, ճյուղավորված, մինչև 20 մ երկարությամբ բներ, սակայն հաճախ բնակվում է քարայրներում և անձավներում, ժայռերի միջև եղած դատարկություններում և քարերի ցրվածքներում: Սնվում է խոտաբույսերով, սոխուկներով, կոճղարմատներով, բանջարաբոստանային կուլտուրաներով, ընկույզներով, վայրի և մշակովի բույսերի պտուղներով և հատապտուղներով: Հաճույքով հավաքում է այգիներում ծառերից թափված պտուղները, սնվում հասած խաղողով: Չմռանը սնվում է ծառերի կեղևով և տարբեր թփերի ու ծառերի երիտասարդ ընձյուղներով: Քուն չի մտնում, սակայն ձմռանը սակավակտիվ է: Բազմանում է տարեկան մեկ անգամ՝ գարնանը, սակայն զուգավորման և ձագեր ունենալու ժամկետները կախված են ապրելավայրերի բարձրությունից և տատանվում են մարտից մինչև ապրիլի վերջը: Բերում են 2-4 ձագ, որոնք սեռահասուն են դառնում կյանքի երկրորդ տարում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ամենուրեք հազվադեպ տեսակ է, կրճատվող, մասնատված արեալով և խիստ փոքր թվաքանակով: Նորավանքի պոպուլյացիան անհետացել է, ինչպես և, հավանաբար, Արփա գետի հովտում բնակվող առանձնյակները:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդու տնտեսական գործունեությունն արեալի տարածքներում, մասնավորապես, բնական կիրճերի գետակների հունի փոփոխումը և մացառախոզերի բնակության համար հարմար կիրճերում ջրամբարների ստեղծումը, որսագողությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ», «Շիկահող» արգելոցներում և «Սևան» ազգային պարկի Արդանիշի արգելոցային գոտում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ, նաև նվազեցնել մացառախոզերի ապրելավայրերում անհանգստացնող գործոնների թիվը:

139. Դալի ավազանուկ, *Meriones dahli* Shidlovski, 1962
Կարգ՝ ԿՐԾՈՂՆԵՐ, *RODENTIA*

Ընտանիք՝ Ավազանկանմաններ, *Gerbillidae*

Կարգավիճակը: Արարատյան հարթավայրի էնդեմիկ տեսակ է: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Endangered B1ab(iii)» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տարածաշրջանում անհետացած»՝ RE:

Տարածվածությունը: Նախիջևան (սահմանամերձ գ. Սաղարակի շրջակայք), հավանաբար, Թուրքիայի արալիխյան ավազուտներ: Արաքս գետի ձախափնյա շրջանում տարածման մակերեսը գնահատվում է մոտ 300 հա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայաստանում Դալի ավազանուկը հայտնաբերվել է գգ. Գռռավանի, Շիղուի, Փոքր Վեդու, Ռ-անչպարի, Մարգարայի շրջակայքում՝ ռելիկտային ավազուտներում: Վերջին տարիների հետազոտությունների արդյունքում Հայաստանի տարածքում Դալի ավազանկան պոպուլյացիաներ չեն հայտնաբերվել:

Ապրելավայրերը: Ստեղծարարներն է՝ տիպիկ պսամոֆիլ: Հայաստանի սահմաններում ապրելավայրերը կապված են ավազուտային, հիմնականում՝ բլրային, թույլ կապված ավազների հատվածների հետ, 600-1000 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Ակտիվ է կյոռ տարի: Չմռանը ակտիվ է ամբողջ օրվա ընթացքում, մակերես դուրս գալու պարբերականությունը և տևողությունը կապված են եղանակի պայմաններից: Գարնանը և աշնանը սովորաբար, ակտիվ են առավոտյան, ինչպես նաև մթնշաղին և գիշերը: Ամառային ակտիվությունը (մայիսից մինչև սեպտեմբեր) մթնշաղային-գիշերային է: Բները, սովորաբար, տեղադրվում են ավազուտային բլուրներում՝ շուգունի կամ թամարիքսային թփուտների առկայությամբ: Տարբերվում են պաշտպանական, կերային, ձմեռելու և բազմացման բներ: Մնվում են ապրելավայրերի շուրջն աճող տարբեր բույսերով: Ամռանը և ձմռանը հիմնական կերը սերմերն են: Մնվում են նաև միջատներով: Մաշկափոխությունը՝ տարեկան երկու անգամ: Մեռական ակտիվությունը դրսևորվում է առաջին հերթին ձմեռած, ծեր արուների մոտ: Բազմացումը տեղի է ունենում մարտի վերջին-ապրիլի սկզբին: Հղիության տևողությունը՝ 20-22 օր: Մեկ տարում տալիս են մինչև 3 սերունդ: Չագերի թվաքանակը՝ 2-7 (ավելի հաճախ՝ 4-6):

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հազվադեպ, սակավաթիվ տեսակ է: Պոպուլյացիայի վիճակը ծայրաստիճան խոցելի է: Հայաստանում տեսակը կանգնած անհետացման եզրին: Ավազանկան պոպուլյացիաներ չեն հայտնաբերվել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդու տնտեսական գործունեությունը: Ենթաարաքայան պոպուլյացիաների համար՝ նաև գետի հորդությունները, որոնք ուժեղացել են՝ կապված կլիմայի փոփոխման հետ:

Պահպանության միջոցառումները: Դալի ավազամուկը «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրում պահպանվող օբյեկտներից մեկն է:

Պահպանության առաջարկվող միջոցառումները: Անհրաժեշտ է ճշգրտել Դալի ավազամկան արդի կարգավիճակը Հայաստանում, արգելել «Գոռավանի ավազուտներ» արգելավայրում ցանկացած տնտեսական գործունեությունը: Անհրաժեշտ է նաև ստեղծել կայուն լաբորատոր պոպուլյացիաներ Դալի ավազամկան բազմացման և Հայաստանի նախկին ապրելավայրերում ռեինտրոդուկցման համար:

140. Հայկական մկնիկ, *Sicista armenica* Sokolov et Baskevich, 1988
Կարգ ԿՐԾՈՂՆԵՐ, *RODENTIA*

Ընտանիք՝ Սկնիկանմաններ, *Sicista*

Կարգավիճակը: Էնդեն տեսակ է, փոքր թվաքանակով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Endangered B1ab(iii)» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1a:

Տարածվածությունը: Հայաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայկական մկնիկը (ընդամենը 9 կենդանիներ) հայտնաբերվել է Փամբակի և Ծաղկունյաց լեռնաշղթաների ենթալպյան գոտում, մասնավորապես՝ դրանց հատման տեղում՝ գ. Հանքավանի, ք. Կիրովականի շրջակայքում, Մայմեխ լեռան վրա: Կան գրականության տվյալներ Սյունիքում մկնիկի հայտնաբերման մասին, սակայն հետազայում դրանք չեն հաստատվել:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է բարձր և խիտ տարատեսակ խոտաբույսերի առկայությամբ ենթալպյան բիոտոպերում՝ անտառի վերին եզրին, 2000-2200 մ ծ.մ. բարձրության վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Գրեթե հետազոտված չեն: Սնվում են խառը կերով, մեծ մասամբ՝ կանաչ, սերմեր, պտուղներ: Կարող է նաև սնվել միջատներով և խմել ջուր: Ակտիվությունը, հավանաբար, ինչպես և այլ մկնիկների ակտիվությունը, մթնշաղային-գիշերային է:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Սակավաթիվ, հազվադեպ տեսակ է, որը հետազոտման և պահպանման կարիք ունի:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Ենթալպյան գոտում մարդու գործունեությունը, մասնավորապես, անասունների արածեցումը, ինչպես նաև կլիմայի արիդացումը (ավելի չորայինի փոփոխվելը):

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

Անհրաժեշտ է հայտնի բիոտոպերում ստեղծել արգելավայրեր:

141. Փոքրասիական գետնասկյուռ, *Spermophilus xanthopymnus* Bennet 1835
Կարգ՝ ԿՐԾՈՂՆԵՐ, *RODENTIA*

Ընտանիք՝ Սկյուռանմաններ, *Sciuridae*

Կարգավիճակը: Նեղ արեալային տեսակ է խիստ մասնատված արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B2ab (ii, iii, iv):

Տարածվածությունը: Թուրքիա՝ Կենտրոնական և Արևելյան Անատոլիա, հավանաբար՝ Լևանտ:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Բնակեցնում է հիմնականում Հայաստանի արևմտյան և հյուսիս-արևմտյան շրջանները: Արագածոտնի, Շիրակի և Լոռվա հարավ-արևմտյան անտառազուրկ տարածքները:

Ապրելավայրերը: Բնակեցնում է նախալեռնային կիսաանապատի վերին մասերը, լեռնային տափաստանը, մարգագետնային տափաստանը և, երբեմն՝ ենթալպյան գոտու ստորին մասը 1100-2400 մ ծ.մ. բարձրություններում՝ գերադասելով խոպան հողերը: Գետնասկյուռի ապրելատեղեր կարելի է հանդիպել Փամբակի հովտում և Շիրակի հարթավայրում՝ ցանքատարածքների, դաշտերի ու բանջարանոցների եզրերի մոտ, երբեմն՝ գյուղական գերեզմաններում, հին, լքված գյուղերի փլատակներում, երկաթուղային գծերի մոտ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հիմնականում բուսակեր է՝ սնվում է բույսերի ավելի քան 30 տեսակներով: Չմեռմանն անցնելուց առաջ սնվում է, խիստ ճարպակալում և պահեստում վայրի ու մշակովի հացազգիների մեծ քանակությամբ սերմեր: Չմեռումից դուրս գալու ժամկետը կախված է ուղղահայաց գոտիականությունից և եղանակից և տատանվում է մարտի սկզբից մինչև ապրիլի վերջը: Արեալի տարբեր մասերում ձմեռման տևողությունը կազմում է 6,5-8,5 ամիս: Գետնասկյուռի բները երկու տեսակի են՝ պաշտպանական և բազմացման: Բույնը, սովորաբար, գտնվում է 1,5 մ խորության վրա: Ակտիվ են ցերեկային ժամերին: Կերի հայթհայթման ժամանակ կարող են անցնել 300-500 մ: Տեղաշարժվում են արագ կրկնավազքերով՝ օգտագործելով պոչը որպես դեկ վազքի ուղղությունը փոխելու ժամանակ: Շատ զգույշ են: Իրար հետ հաղորդակցվում են սուլոցով: Չուգավորման ակտիվությունը սկսվում է ձմեռումից դուրս գալուց 5-7 օր հետո և տևում 10-15 օր: Հղիությունը տևում է 28-30 օր: Չագերը արեալի հյուսիսային մասում ծնվում են, սովորաբար, մայիսին, հարավային մասում՝ ապրիլի երկրորդ կեսում: Սաղմերի թիվը՝ կախված է գի տարիքից և ֆիզիոլոգիական վիճակից, հասնում է 2-10 (առավել հաճախ՝ 4-6): Անբարենպաստ պայմանների առկայության դեպքում կարող է դիտվել սաղմի ռեզորբցիա (քայքայում):

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Արեալի սահմաններում ֆոնային՝ ձմեռող տեսակ է, բավականին կայուն թվաքանակով: Միջին թվաքանակն արեալի տարբեր մասերում կազմում է. հյուսիսային և բարձր լեռնային շրջաններում՝ 0,5-2, արեալի այլ մասերում՝ 16,8-19,2 առանձնյակ 1 հա վրա: Հայաստանում արեալի մակերեսը կազմում է մինչև 350.000 հա: Տարածման փաստացի շրջանը չի գերազանցում 15-25 հազ. հա, քանի որ բնակեցման վայրերն ունեն ցրված բնույթ և տեղադրված են մարդաբնակ վայրերում, մեկուսացված փոքր (1-30, հազվադեպ՝ 100 հա) հատվածների տեսքով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդածին սթրեսը, կլիմայի փոփոխությունները: Արեալի հարավային և կենտրոնական մասերում խոշոր բնակեցման վայրերը կամ լիովին ոչնչացել են, կամ էլ լքվել գետնասկյուռի կողմից՝ այգիներ ստեղծելու և գյուղատնտեսական նպատակներով տարածքները յուրացնելու հետևանքով:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկում: Անհրաժեշտ է պահպանել խոպան հողերի բիոտոպերը:

142. Ծիղրվակու դաշտամուկ, *Microtus (Sumeriomys) schidlovskii* Argyropulo, 1933
Կարգ՝ ԿՐԾՈՂՆԵՐ, *RODENTIA*

Ընտանիք՝ Համստերանմաններ, *Cricetidae*

Կարգավիճակը: Էնդեմիկ ենթատեսակ է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1ab (ii, iii, v):

Տարածվածությունը: Կենտրոնական Վրաստան:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արագածոտնի արևմտյան և հյուսիսային մասեր, Ծիրակի մարզի հարավային, Փամբակի լեռնաշղթայի արևմտյան և կենտրոնական մասերը, 1400-1700 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում:

Աարելավայրերը: Չոր-լեռնային, լեռնային և մարգագետնային խոպան տափաստանները, դաշտերի միջակոսները, ցանքատարածությունները, այգիները և բանջարանոցները, որոնք գտնվում են համապատասխան բարձրություններում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայաստանը բնակեցնող, նմինատիվ ենթատեսակ է, որը մի փոքր խոշոր է Վրաստանում ապրող *Microtus (S) schidlovskii* Argyropulo, 1935 ենթատեսակից: Արտաքնապես շատ նման է Փոքր Ասիայում հանդիպող հարթալեռնային դաշտամուկին՝ *Microtus guentheri*: Առաջացնում է գաղութներ: Բներն ավելի հասարակ են, քան հասարակական և սովորական դաշտամուկների: Սնվում է հիմնականում խոտաբույսերով, սակայն ագրոցենոզներում կարող է սնվել նաև հացահատիկային, տեխնիկական և բանջարոնացային կուլտուրաներով: Բազմացման ցիկլի սկիզբը կապված է զարնան եղանակային պայմաններից և կարող է դիտվել փետրվարի վերջից մինչև ապրիլի սկիզբը: Հղիության տևողությունը՝ 22 օր: Հասուն էգը տարեկան կարող է ծննդաբերել մինչև 4 անգամ՝ բերելով 10-11 (միջինը՝ 7-8) ձագ: Առաջին սերունդի երիտասարդ էգերը կարող են նույն սեզոնում զուգավորվել և ունենալ մինչև 2 սերունդ, սովորաբար, ավելի քիչ քանակությամբ ձագերով:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նեղ արեալային էնդեմ ենթատեսակ է կրճատվող թվաքանակով: Սկսած անցած դարի 80-ականների վերջից և, հատկապես 90-ականների կեսերին արեալի սահմաններում թվաքանակը զգալիորեն կրճատվել է, որից հետո՝ մինչև այսօր, միայն դաշտամուկների համար բացառապես բարենպաստ՝ 2003 թ.-ին տեսակի թվաքանակն առանձին բիոտոպերում մոտ էր թվաքանակի երկարամյա միջին մեծություններին: Որոշ պոպուլյացիաներ, որոնք 70-ական թթ.-ին համարվել են կայուն (օր.՝ Մաստարինի հարթակում), համարյա անհետացել են:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդու տնտեսական գործունեությունը և կլիմայի փոփոխությունները, որոնք ուղեկցվում են հորդառատ անձրևներով վաղ գարնանը և դրանց հաջորդող ուժեղ երաշտներով ամռանը, որն ազդում է դաշտամուկների կերային բազայի վրա:

Պահպանության միջոցառումները: Չեն իրականացվում:

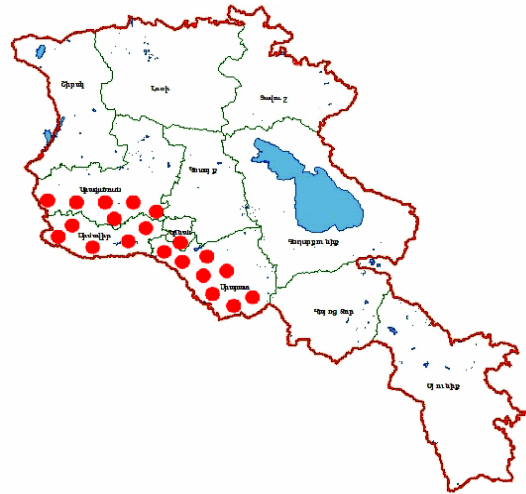
Անհրաժեշտ է պահպանել խոպան հողերի բիոտոպերը:

143. Փոքր ճագարամուկ, *Allactaga elater* Lichtenstein, 1825
Կարգ՝ ԿՐԾՈՂՆԵՐ, *RODENTIA*

Ընտանիք՝ ճագարամկնամաններ, *Allactagidae*

Ենթատեսակ՝ Արալիխի փոքր ճագարամուկ,

Allactaga elater aralychensis Satunin, 1901

Կարգավիճակը: Արարատյան հարթավայրի նեղ արեալային էնդեմիկ տեսակ է, խիստ մասնատված արեալով: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN B1ab (ii, iii, iv):

Տարածվածությունը: Արևմտյան սահմանը՝ գ. Ախուրյանի ցածրամասերը, հավանաբար, երկու, դեռ չհաստատված, մեկուսացված պոպուլյացիաներ Գարսի շրջանում, դեպի արևելք՝ մեկուսահատված Թուրքիայում՝ Արարատի ստորոտում, հյուսիսային սահմանը՝ Հայաստանում և Նախիջևանում Արարատյան հարթավայրի նախալեռները՝ դեպի արևելք, մինչև Յայջի գյուղը: Հարավում՝ փոքր մեկուսացված Իրանի ք. Մարտի շրջակայքում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արարատի, Արմավիրի և Արագածոտնի մարզեր՝ 800-1200 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում: Հայտնաբերված է նաև ք. Երևանի շրջակայքում:

Ապրելավայրերը: Կավային և խճաքարային կիսաանապատներ, աղուտներ և փոքր ավազուտներ (տակիրներ), չոր լեռնատափաստանի աղուտային և անապատացած բիտուպեր, հաճախ աղուտային, ավելի հազվադեպ՝ օշինդրային բուսական խմբավորումներով:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Հայկական արեալի սահմաններում սովորական, սակայն սակավաքանակ տեսակ է: Վարում է բացառապես մթնշաղա-գիշերային ապրելակերպ: Ըստ սնման եղանակի սերմնակեր-կանաչակեր կրծող է, որը, սակայն, գերադասում է սերմերը: Կերաբաժնում հատուկ տեղ են գրավում միջատները: Չմռանը քուն է մտնում նոյեմբերի կեսերին-վերջին, ձմեռումից դուրս է գալիս մարտի սկզբին-կեսերին: Չմռան քունը խորը չէ, ընդհատվող, ձմռանը հալոցքի դեպքում կարող է արթնանալ և մի քանի օր ակտիվ լինել: Արևելյան Անարկովկասում քուն չի մտնում: Բներն ունեն մեկ մուտք, երկարությունը՝ մինչև 2 մ, բնային խցիկը՝ 1 մ խորության վրա: Պաշտպանական բներ հազվադեպ են հանդիպում: Տեղաշարժվում է կամ վազքով՝ կատարելով անհամաչափ թռիչքներ, կամ քայլելով: Բազմացման շրջանը սկսվում է

մարտից և ավարտվում նոյեմբերին: Հասուն էգերը ծննդաբերում են 2-3, առաջին տարվա էգերը՝ 1 անգամ: Չագերի միջին թվաքանակը՝ 3-6:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Նեղ արեալային էնդեմ ենթատեսակ է կրճատվող թվաքանակով և ապրելավայրերով՝ օպտիմալ բիոտոպերի ոչնչացման հետևանքով:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Մարդու տնտեսական գործունեությունը Արարատյան հարթավայրում: Համեմատաբար հարթ խոպան հողերի մշակումը ցանքատարածքներ, բանջարանոցներ և բոստաններ ստեղծելու նպատակով: Այդ հողերում այգիների և ձկնաբուծարանների ստեղծումը: Վայրիացած շների և շնագայլերի թվաքանակի մեծացումը:

Պահպանության միջոցառումները: Փոքր ճագարամկան ոչ մեծ պոպուլյացիաները պահպանվում են «Խոսրովի անտառ» արգելոցում: Հավանաբար, մի քանի առանձնյակներ կան «Էրբերունի» արգելոցում:

Անհրաժեշտ է նաև դեռևս պահպանված ապրելավայրերին տալ արգելավայրերի կարգավիճակ, և կարգավորել վայրիացած շների թվաքանակը համապատասխան տարածքներում և դրանց շրջակայքում:

144. Գորշ արջ, *Ursus arctos* Linnaeus, 1758
Կարգ՝ ԳԻՇՍԻԶՆԵՐ, *CARNIVORA*

Ընտանիք՝ Արջեր, *Ursidae*

Կարգավիճակը: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Գրանցված է եղել նաև ԲՊՍՄ Կարմիր ցուցակում, սակայն 1972 թ.-ից հետո՝ որպես անորոշ կարգաբանական ձև, հանվել է: Ներկայումս տեսակն ընդգրկված է ԲՊՍՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1 b(iii):

Տարածվածությունը: Շատ մեծ արեալ (Եվրասիա և Հյուսիսային Ամերիկա) ունեցող տեսակ է:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Արարատի, Վայոց Ձորի, Սյունիքի, Տավուշի, Լոռու, Կոտայքի և Գեղարքունիկի մարզերում: Երբեմն կարող է մտնել Շիրակի և Արագածոտնի մարզեր: Գրանցվել է 400-500 մինչև 3000 մ ծ.մ. բարձրություններում:

Ապրելավայրերը: Բնակվում է չորային նոսրանտառներում, սաղարթավոր անտառներում, լեռնային մարգագետնատափաստաններում, ենթալպյան և ալպիական մարգագետիններում: Արեալը զգալի չափով ներառում է այն վայրերը, որտեղ աճում են պտղատու ծառեր, հատապտուղներ և ընկուզենիներ, որոնցով արջը սնվում է: Երբեմն արջերը հարձակվում են վայրի կաթնասունների, ավելի հազվադեպ՝ ընտանի կենդանիների վրա:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բազմանում են մայիսին: Հղիությունը տևում է մոտ 7 ամիս: Չագերը (առավել հաճախ՝ 2, հազվադեպ՝ 1 կամ 3-4) ծնվում են բնում դեկտեմբերի վերջից մինչև մարտ: Լավ բազմանում է անազատ պայմաններում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը հայտնի չէ, սակայն կայուն է: Այն, որ արջերը հաճախ մտնում են գյուղեր՝ վնաս հասցնելով պտղատու այգիներին, դրանց մեծ թվաքանակի վկայություն չի կարելի համարել: Ավելի հավանական է, որ դա բիոտոպերի քայքայման և կերային ռեսուրսների անբավարարության հետևանք է, որը բերում է պոպուլյացիայի մասնատմանը: Անազատ պայմաններում արջերի թվաքանակի վերաբերյալ տվյալներ չկան: Պահվում է Երևանի Կենդանաբանական այգում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Որսագողությունը, բիոտոպերի ոչնչացումը, մարդու կողմից անհանգստություն պատճառելը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» արգելոցներում, «Սևան», «Արևիկ» և «Դիլիջան» ազգային պարկերում և մի շարք արգելավայրերում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել բիոտայի վրա մարդածին գործոնների ազդեցության վերահսկողությունը: Անհրաժեշտ է կատարել էկոլոգիական և կարգաբանական հետազոտություններ:

145. Խայտաքիս, *Vormela peregusna* (Guldenstaedt, 1770)
Կարգ՝ ԳԻՇՍԻՉՆԵՐ, *CARNIVORA*

Ընտանիք՝ Կզաքիսներ, *Mustelidae*

Կարգավիճակը: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A2c» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU A2c+B1 b(iii):

Տարածվածությունը: Տեսակը տարածված է Հարավ-Արևելյան Եվրոպայից մինչև Մերձավոր Արևելք, Հարավային Չինաստան և Մոնղոլիա:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Հայաստանի համարյա բոլոր շրջաններում, 1000-2000 մ ծ.մ. բարձրություններում: Արեալը և էկոլոգիան բոլորովին ուսումնասիրված չեն:

Ապրելավայրերը: Կիսաանապատներ, լեռնային չոր տափաստաններ, լեռնային մարգագետնատափաստաններ և ենթալպիան մարգագետիններ: Արեալը կապված է խայտաքիսի հիմնական կեր հանդիսացող՝ կրծողների տարածման շրջանների հետ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բազմանում են, հավանաբար, ձմռան վերջում: Հղիությունը տևում է մոտ 2 ամիս, որից հետո՝ ապրիլ-մայիսին, ծնվում են 4-8 ձագեր: Լավ բազմանում է անազատ պայմաններում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայտնի չէ: Անհրաժեշտ է կատարել համապատասխան հետազոտություններ: Հավանաբար, կրճատվում է բիոտոպերի՝ որպես գյուղատնտեսական տարածքների, օգտագործման հետ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բիոտոպերի ոչնչացումը: Թվաքանակի աճին խոչընդոտող հիմնական սահմանափակող գործոնը կիսաանապատային և լեռնատափաստանային հողերի մշակումն է, դրանց ապրելավայրերում անասունների գարնանային արածեցումը, ինչպես նաև մեծ քանակությամբ պետսիցիդների և քիմիական պարարտանյութերի օգտագործումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» և «Էրեբունի» արգելոցներում, «Սևան» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում և մի շարք արգելավայրերում:

Անհրաժեշտ է կատարել էկոլոգիական և կարգաբանական հետազոտություններ:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել արեալի սահմաններում գյուղատնտեսական գործունեության վերահսկողությունը, դադարեցնել կրծողների դեմ պայքարում բուժարքիմիկատների օգագործումը:

146. Ջրասամույր, *Lutra lutra* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԳԻՇԱՏԻՉՆԵՐ, *CARNIVORA*

Ընտանիք՝ Կզաքիսներ, *Mustelidae*

Կարգավիճակը: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN D:

Տարածվածությունը: Տեսակը տարածված է Եվրոպայում, Ասիայում և Աֆրիկայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Հայաստանի համարյա բոլոր շրջաններում:

Ապրելավայրերը: Մաքուր ջրով և ձկնապաշարներով հարուստ լճեր, գետեր և գետակներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բազմացումը սկսվում է ձմռանը-գարնանը: Ունենում են 1-5, ավելի հաճախ՝ 2-3 ձագեր, որոնք հիմնականում ծնվում են երկու տարին մեկ անգամ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայտնի չէ, սակայն խիստ կրճատված: Անհրաժեշտ է կատարել համապատասխան հետազոտություններ: Հավանաբար, կրճատվում է բիոտոպերի՝ գետերի աղտոտման և հիդրոտեխնիկական կառույցների ստեղծման հետ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Բիոտոպերի ոչնչացումը, ջրերի աղտոտումը, ձկների գերորսը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Սևան», «Արևիկ» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել արեալի սահմաններում, ջրավազանների մոակայքում գյուղատնտեսական գործունեության վերահսկողությունը: Անհրաժեշտ է կատարել էկոլոգիական և կարգաբանական հետազոտություններ:

147. Անտառակառու, *Felis silvestris* Schreber, 1777
Կարգ՝ ԳԻՇՍԻՉՆԵՐ, *CARNIVORA*

Ընտանիք՝ Կատվազգիներ, *Felidae*

Ենթատեսակ՝ Եվրոպական անտառակառու, *Felis silvestris silvestris* Schreber, 1775

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Least Concern» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «խոցելի»՝ VU B1ab(iii):

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Եվրոպայում, իսկ տեսակը՝ Եվրոպայում, Ասիայում և Աֆրիկայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հանդիպում է Արարատի, Վայոց Ձորի, Սյունիքի, Տավուշի, Լոռու մարզերում, 700-2500 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում: Հավանաբար, մտնում է նաև Կոտայքի և Գեղարքունիքի մարզեր:

Ապրելավայրերը: Սաղարթավոր անտառներ, չորային նոսրանտառներ: Հիմնական պայմանը՝ ապրելավայրում կերային բազայի (կրծողներ, թռչուններ) առատությունն է և խուլ, մարդու ազդեցությունից զուրկ տեղամասերի առկայությունը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Բազմացումը սկսվում է փետրվար-մարտին: Ապրիլ-մայիսին ունենում են 3-8, ավելի հաճախ՝ 4-5 ձագեր: Հեշտությամբ բազմացվում են անազատ պայմաններում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Թվաքանակը հայտնի չէ, սակայն կայուն: Անհրաժեշտ է կատարել հաշվառումներ և հետազոտել անտառակատվի էկոլոգիան հանրապետությունում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Տեսակի գոյատևման համար լուրջ վտանգ է ներկայացնում անտառակատվի հիբրիդացումը ընտանի, հատկապես վայրիացած կատուների հետ և մրցակցությունը տափաստանային կատվի (*Felis silvestris lybica*) հետ: Այդ տեսանկյունից, անհրաժեշտ է կատարել համապատասխան գիտական հետազոտություններ:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» արգելոցներում, «Դիլիջան» և «Արևիկ» ազգային պարկերում և մի քանի արգելավայրերում:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել սաղարթավոր անտառների և չորային նոսրանտառների գոտում մարդածին գործոնների ազդեցության (անտառահատումներ, ճանապարհաշինություն և այլն), ինչպես նաև վայրիացած կատուների թվաքանակի կարգավորման վերահսկողությունը:

148. Ընձառյուծ, *Panthera pardus* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԳԻՇՍԻՉՆԵՐ, *CARNIVORA*

Ընտանիք՝ Կատվագիներ, *Felidae*

Ենթատեսակ՝ Կովկասյան ընձառյուծ *Panthera pardus ciscaucasica* (Satunin, 1914) =

Պարսկական ընձառյուծ *Panthera pardus saxicolor* Pocock, 1927

Կարգավիճակը: Ենթատեսակն ընդգրկված է ԲՊՍՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Endangered C2a(i)», իսկ տեսակը՝ «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR C2a(i) + D:

Տարածվածությունը: Արեալը ներառում է Հյուսիսային Կովկասը, Անդրկովկասը, Արևելյան Թուրքիան, Հարավային Թուրքմենստանը, Իրանը, Աֆղանստանը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Բնակեցնում է Հարավ-Արևմտյան և Հարավային Հայաստանը՝ «Խոսրովի անտառ» արգելոցի կենտրոնական և արևելյան հատվածներից (Խոսրով և Խաչաձոր տեղամասեր) մինչև հայ-իրանական սահմանը Գեղամա, Չանգեզուրի, Վայոց Ձորի, Բարգուշատի և Մեղրիի լեռնաշղթաների սահմաններում: Արեալի սահմաններն անցնում են. հյուսիս-արևմուտքում՝ Ազատ գետով, հյուսիսում՝ Վարդենիսի լեռնաշղթայով, արևմուտքում՝ Արարատյան հարթավայրի կիսաանապատային գոտիով, հարավ-արևմուտքում և արևելքում՝ Աղբրեջանի հետ սահմանագծով և ալպիական մարգագետինների և նիվալ գոտու միջև անցումային գոտիով, հարավում՝ Արաքս գետով, հայ-իրանական սահմանի երկարությամբ: Մինչև 70-ականների սկիզբը ընձառյուծը բնակվել է նաև Հայաստանի հյուսիս-արևելքում:

Աարելավայրերը: Չոր լեռնատափաստաններ, արիդային նոսրանտառներ, հարավային լանջերի լեռնային, ենթալպիան և ալպիան մարգագետիններ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Մարգագետիններն ընձառյուծն օգտագործում է միայն ձնազուրկ ժամանակ տեղափոխվելու համար, քանի որ ձնածածկը կարևոր սահմանափակող գործոն է: Շատ կարևոր է նաև դժվարհասանելի ժայռերի առկայությունը, որոնք հնարավորություն են տալիս ընձառյուծին բեզոարյան այծերին որսալու ժամանակ հանկարծակի դուրս գալու, ինչպես նաև հանգստանալու համար: Բացի այդ, ժայռերը առավել դժվարհասանելի են մարդկանց և ընտանի կենդանիների համար: Բացի բեզոարյան այծերից, որսում են նաև վայրի խոզ, այծյամ, հնդկական մացառախոզ, գորշ նապաստակ: Որպես բույն օգտագործում են քարանձավները, ժայռաճեղքերը, խիտ թփուտները:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հայաստանում ընձառյուծի պոպուլյացիայի առավելագույն մեծ թվաքանակը 10-15 առանձնյակ է՝ հասուն, երիտասարդ առանձնյակները և ձագերը ներառյալ: Պոպուլյացիան բազմացող է և կազմում է համաշխարհային պոպուլյացիայի 0,008-0,01%-ը (մոտ 1300 առանձնյակ): Ընձառյուծի ներկայիս տարածման տարածքը կազմում է 7497,2 կմ², կամ Հայաստանի տարածքի 25,2%-ը: Բնակեցման տարածքը կազմում է 2856,8 կմ² (9,6%): Այն ներառում է մշտական և ժամանակավոր բնակեցման տարածքները և անցուղիները: Միայն երկու վայրերում՝ «Խոսրովի անտառ» արգելոցի կենտրոնական ու արևելյան տեղամասում (207.9 կմ²) և գ. Ըռնաձորից (Նյուվաղի) դեպի հյուսիս (296.9 կմ²) գտնվող տեղամասում գիշատիչը բնակվում է մշտապես: Նշված տեղամասերը գտնվում են արեալի հյուսիս-արևմուտքում և հարավ-արևելքում և իրարից բաժանված են բավականին նեղ, խաչվող անցուղիների ցանցով: Պոպուլյացիայի նման կառուցվածքի պատճառով այն լիովին կախված է անցուղիների գործառնությունից:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Առավել վտանգավոր գործոններից է արեալի մասնատված լինելը, որի հիմնական պատճառը որսագողությունն ու մարդու տնտեսական գործունեությունն է. բույսերի և սնկերի հավաքը, լեռնագործությունը, ճանապարհների կառուցումը, անտառահատումները, անտառային հրդեհները, անասունների արածեցումը: Լեռնային բիոտոպերն իրենց բնույթով միատարր չեն, ինչը խորացնում է արեալի մասնատման բացասական ազդեցությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» արգելոցներում, «Արևիկ» ազգային պարկում և «Չանգեզուր» արգելավայրում: 2002 թ-ից սկսած Բնության համաշխարհային հիմնադրամի (WWF) հայաստանյան մասնաճյուղի կողմից իրականացվում են ընձառյուծի պահպանության և մոնիթորինգի աշխատանքներ:

Անհրաժեշտ է մշակել միջոցառումներ արեալի մասնատման գործոնը նվազեցնելու նպատակով: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է ապահովել կերային հարուստ բազա ունեցող բիոտոպերի միավորումը խոշոր (արգելոցներ, ազգային պարկեր) և մանր (արգելավայրեր) պահպանվող տարածքների ցանցում:

149. Մանուլ, *Otocolobus manul* (Pallas, 1776)
Կարգ՝ ԳԻՇԱՏԻՉՆԵՐ, *CARNIVORA*

Ընտանիք՝ Կատվազգիներ, *Felidae*

Կարգավիճակը: Հանրապետության տարածքում, ամենայն հավանականությամբ, անհետացել է: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տարածաշրջանում անհետացած»՝ RE:

Տարածվածությունը: Տարածված է Կենտրոնական Ասիայում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Հայտնաբերվել է միայն երկու կետերում՝ Ուրծի լեռնաշղթայում և Մեղրիի շրջանում, ընդ որում վերջինը՝ 1935 թ.-ին: Հանդիպման հարակից շրջաններն են Ղարաբաղը, Նախիջևանը և գ. Արաքսին հարող Իրանի տարածքները:

Ապրելավայրերը: Չոր տափաստանները և կիսաանապատները քարազանգվածների և ժայռերի առկայությամբ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: 1927 թ. մայիսի 19-ին հայտնաբերված էգի արգանդում կային մորթիով ծածկված երեք սաղմեր: Կարող են ունենալ մինչև 10, սովորաբար՝ 3-4 ձագ:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ամենայն հավանականությամբ, Հայաստանի տարածքում այլևս չի հանդիպում: Մյուս կողմից, մանուլը լավ հայտնի է իր թաքնվելու ունակությամբ, որի պատճառով նրան դժվար է հայտնաբերել:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Պոտենցիալ վտանգ են ներկայացնում որսագողությունը և բիոտոպերի քայքայումը:

Պահպանության միջոցառումները: Խստացնել արեալի սահմաններում որսագողության և գյուղատնտեսական գործունեության վերահսկողությունը:

150. Բորենի, *Hyaena hyaena* (Linnaeus, 1758)
Կարգ՝ ԳԻՇԱՏԻՉՆԵՐ, *CARNIVORA*

Ընտանիք՝ Բորենիներ, *Hyenidae*

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Near Threatened» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Տարածաշրջանում անհետացած»՝ RE:

Տարածվածությունը: 1980-ականների սկզբին պահպանվել էր Արևելյան Վրաստանի, Ադրբեջանի հարավ-արևելքի (Չովադանի ստորոտ, Թալիշի լեռներ) և հյուսիս-արևմուտքի (Մինգեչաուրի ջրավազան) որոշ մասերում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Մինչև 1940-ականները հազվադեպ նկատվում էր Արարատյան հարթավայրի կիսաանապատային լանդշաֆտներում, սակայն հետագայում Հայաստանում բորենու առկայության վերաբերյալ տվյալները բացակայում են: Հանդիպում է Ղարաբաղի և գ. Արաքսի միջև ընկած կիսաանապատային գոտում:

Ապրելավայրերը: Չոր տափաստաններ և կիսաանապատներ: Հայաստանում նման բիոտոպերի մակերևույթն ի սկզբանե մեծ չի եղել, և դրանք ինտենսիվորեն յուրացվում են մարդու կողմից գյուղատնտեսական նպատակներով, ուստի հանրապետությունում բորենու պահպանման հավանականությունը չնչին է:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Կարող են զուգավորվել և ձագեր ունենալ տարվա ցանկացած եղանակին:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ամենայն հավանականությամբ, Հայաստանում այլևս չի բնակվում: Պահվում է Երևանի Կենդանաբանական այգում:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Որսագողությունը և բիոտոպերի ոչնչացումը:

Պահպանության միջոցառումները: Տվյալներ չկան:

Խստացնել որսագողության և գյուղատնտեսական գործունեության վերահսկողությունը:

151. Բեզուարյան այծ, *Capra aegagrus* Erxleben, 1777
Կարգ՝ ՉՈՒՅԳԱՍՏԲԱԿԱՎՈՐՆԵՐ, *ARTIODACTILA*

Ընտանիք՝ Սնամեջ եղջյուրավորներ, *Bovidae*

Կարգավիճակը: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A2cd» կարգավիճակով: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Խոցելի»՝ VU C2a(i):

Տարածվածությունը: Տեսակի արեալը ներառում է Հյուսիսային Կովկասից (Գաղստան) մինչև Պակիստան և Աֆղանստան ընկած տարածաշրջանը:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արեալը ներառում է Սևանի լեռնաշղթան (գ. Շորժայի շրջակայքերը), Գեղամա լեռնաշղթայի արևմտյան լանջերը («Խոսրովի անտառ» արգելոց), Գառնիի, Ուրձի, Վարդենիսի, Վայոց Ձորի, Չանգեզուրի, Բարգուշատի, Մեղրիի լեռնաշղթաները և Նորավանքի կիրճը: Մեկուսացած խմբեր պահպանվել են Խուստուպ լեռան վրա, գ. Որոտանի կիրճում, գ. Արփայի հովտի վերին մասում: Փամբակի լեռնաշղթայում և Արագածի վրա տեսակն ամբողջովին անհետացել է:

Արդելավայրերը: Բնորոշ բիոտոպերն են ժայռային լեռները դժվար հասանելի ժայռերի և չորային նոսրանտառների առկայությամբ: Պարտադիր պայման է խիտ ծառափայլի բուսականության, քարաթափվածքների և թաքստոցների առկայությունը: Այժմերը պարբերաբար կատարում են ուղղահայաց միգրացիաներ, ձմռանը՝ դեպի նախալեռներ, ամռանը՝ դեպի բարձունքներ: Տարածքային մեծ տեղավորություններ չեն կատարում՝ մնալով նույն բիոտոպերում:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Զուգավորումը տեղի է ունենում նոյեմբերի վերջից մինչև դեկտեմբերի սկիզբը, ձագերը (տվորաբար, գույգ) ծնվում են մայիսի կեսերին: Պահվում է Երևանի Կենդանաբանական այգում: Հեշտությամբ բազմացվում է անազատ պայմաններում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս գնահատմամբ՝ բեզուարյան այծի թվաքանակը Հայաստանում կազմում է 1000-1500 առանձնյակ: Այն զգալիորեն գերազանցում է այլ հեղինակների ավելի վաղ տվյալները: Պոպուլյացիան խիստ մասնատված է մանր, իրարից տարանջատված խմբավորումների:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Որսագողությունը, հողերի յուրացումը, լեռնային արդյունաբերության զարգացումը, բիոտոպերի քայքայումը, անասունների արածեցումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» արգելոցներում, «Արևիկ» և «Սևան» ազգային պարկերում, «Չանգեզուր» արգելավայրում և Հարավային Հայաստանի մի շարք այլ արգելավայրերում:

WWF աջակցում է բեզոարյան այծի արեալի սահմաններում նոր պահպանվող տարածքների ստեղծման և զարգացման աշխատանքներին:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ և խստացնել բնապահպանական ռեժիմը:

152. Վայրի ոչխար, մուֆլոն *Ovis orientalis* Gmelin, 1774
Կարգ՝ ՋՈՒՅԳՍՄԲԱԿԱՎՈՐՆԵՐ, *ARTIODACTILA*

Ընտանիք՝ Սնամեջ եղջյուրավորներ, *Bovidae*

Ենթատեսակ՝ Հայկական մուֆլոն *Ovis orientalis gmelinii* (Blyth, 1841)

Կարգավիճակը: Տեսակն ընդգրկված է ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում (ver. 3.1) «Vulnerable A2cde» կարգավիճակով: Գրանցված է նախկին ԽՍՀՄ-ի Կարմիր գրքում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով ենթատեսակը գնահատվում է որպես «Վտանգված»՝ EN D:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակը տարածված է Նախիջևանում, Հայաստանում և Հյուսիս-Արևմտյան Իրանում՝ մինչև Ուրմիա լիճը: Արևմտյան Թուրքիայի սահմանակից շրջանում հանդիպող մուֆլոնի կարգավիճակը պարզ չէ: Ընդհուպ մինչև XX դարի կեսերը մուֆլոնի արեալի կովկասյան և իրանական մասերը փոխկապակցված էին՝ շնորհիվ գ. Արաքսով կենդանիների միգրացիաների, սակայն հետագայում դրանք ընդհատվեցին սահմանային ինֆրակառուցվածքի ամրացման հետևանքով:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Ենթատեսակի արեալը ներառում է Ուրծի (Արարատի մարզ), Վայոց Ձորի (գգ. Աղավնաձոր, Խնձորուտ, Մարտիրոս, Բարձրունի), Բարգուշատի և Ջանգեզուրի (Սյունիքի շրջանի Դաստակերտ գյուղից դեպի հարավ) լեռնաշղթաները: Ամենայն հավանականությամբ, մուֆլոնի պոպուլյացիան կազմված է իրարից մեկուսացած երկու խմբավորումներից՝ Ուրծ-Վայոց Ձոր և Սյունիք:

Ապրելավայրերը: Լեռնային չոր տափաստաններ գիհու, նշենու և այլ չորասեր բուսականության առկայությամբ (Ուրծի լեռնաշղթա), ենթալպիան և ալպիական մարգագետիններ (Վայոց Ձոր և Սյունիք): Գերադասում են կիրճերի, ժայռաբեկորների և նման այլ տեղամասերի հետ համակցված բաց բիտոպերը 1000-3000 մ ծ.մ.բ. բարձրություններում: Հայաստանում մուֆլոնը ապրում է մշտապես՝ չքոչելով ձմռանը, իսկ տարվա տաք եղանակներին դիտվում է արուների ներհուսք Նախիջևանի կողմից: Մուֆլոնը պարբերաբար կատարում է ուղղահայաց միգրացիաներ. ձմռանը՝ դեպի նախալեռներ, ամռանը՝ դեպի բարձունքներ:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չուգավորումը տեղի է ունենում նոյեմբերի վերջից մինչև դեկտեմբերի սկիզբը, ձագերը (տվորաբար, գույգ) ծնվում են մայիսի կեսերից մինչև հունիսի սկիզբը: Պահվում է Երևանի Կենդանաբանական այգում: Հեշտությամբ բազմացվում է անազատ պայմաններում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Ներկայիս գնահատմամբ, մուֆլոնի թվաքանակը Հայաստանում չի գերազանցում 250-300 առանձնյակները: Պոպուլյացիայի հիմնական մասն ապրում է Բարգուշատի և Ջանգեզուրի լեռնաշղթաներում (200 առանձնյակներից ոչ ավել):

Վտանգման հիմնական գործոնները: Որսագողությունը, հողերի յուրացումը, լեռնային արդյունաբերության զարգացումը, բիոտոպերի քայքայումը, անասունների արածեցումը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահպանվում է «Չանգեզուր» արգելավայրում և «Արևիկ» ազգային պարկում:

WWF աջակցում է մուֆլոնի արեալի սահմաններում նոր պահպանվող տարածքների ստեղծման և զարգացման աշխատանքներին:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ և խստացնել բնապահպանական վերահսկողությունը:

153. Ազնվացեղ եղջերու, *Cervus elaphus* Linnaeus, 1758

Կարգ՝ ՁՈՒՅՉԱՍՏԲԱԿԱՎՈՐՆԵՐ, *ARTIODACTILA*

Ընտանիք՝ Եղջերուներ, *Cervidae*

Ենթատեսակ՝ Կովկասյան ազնվացեղ եղջերու, մարալ, *Cervus elaphus maral* Gray, 1840

Կարգավիճակը: Տեսակը և ենթատեսակը ընդգրկված չեն ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես «Կրիտիկական վիճակում գտնվող»՝ CR D:

Տարածվածությունը: Ենթատեսակն հանդիպում է Կովկասի, Փոքր Ասիայի և Հյուսիսային Իրանի լեռնային անտառներում:

Տարածվածությունը Հայաստանում: Արդեն 1954 թ.-ից ազնվացեղ եղջերուն դիտարկվել է որպես Վրաստանից և Ադրբեջանից հանրապետության տարածք պատահականորեն մտած, իսկ մինչ այդ տեսակը լայնորեն տարածված է եղել Հյուսիսային, Արևելյան և Հարավային Հայաստանի անտառներում: 2005 թ.-ին Մեղրիի լեռնաշղթայի հարավային լանջին, գ. Ըռնածորից (նախկին Նյուվաղի) վերև հայտնաբերվել են առնվազն 5-10 տարվա վաղեմության եղջուրներ: Չհաստատված տվյալներով՝ մի քանի առանձնյակներ հանդիպում են «Գլիլիջան» ազգային պարկում, որոնք այստեղ են անցնում, ամենայն հավանականությամբ, Ադրբեջանի հյուսիսարևմտյան շրջաններից:

Ապրելավայրերը: Լայնատերև լեռնային անտառներ խոտաբուսածածկի առատությամբ և ենթաալպիական մարգագետիններ: Ձմռանն իջնում են նախալեռներ կամ դեպի հարավային լանջեր, նույնիսկ գիհու նոսրանտառներ և չոր տափաստաններ (Մեղրիի լեռնաշղթա): Էկոլոգիապես ազնվացեղ եղջերուն նման է այծյամին, սակայն աննդի հիմնական մասը կազմում է ծառաթփային կերը:

Կենսաբանության առանձնահատկությունները: Չուգավորումը տեղի է ունենում աշնանը (սեպտեմբեր-հոկտեմբեր), հղիության տևողությունը՝ 249-269 օր: Բծավոր ձագերը (սովորաբար, մեկ, երբեմն՝ երկու) ծնվում են մայիս-հունիսին: Հեշտությամբ բազմացվում է անազատ պայմաններում:

Թվաքանակը և դրա փոփոխման միտումները: Հաշվառվում է առանձին անհատներով: Տեսակն իր գոյությունը ներկայումս պահպանում է բացառապես Ադրբեջանից գաղթող առանձնյակների շնորհիվ:

Վտանգման հիմնական գործոնները: Որսագողությունը, բիոտոպերի քայքայումը՝ անտառահատումների, անասունների արածեցման և լեռնահանքափորության հետևանքով, գայլերի առատությունը:

Պահպանության միջոցառումները: Պահվում է Երևանի Կենդանաբանական այգում: Հարմար անտառային, մասամբ ենթալպիան բիոտոպերը պահպանվում են «Գիլիջան» ազգային պարկում և «Շիկահող» արգելոցում: Մեղրիի լեռնաշղթայի հարավային լանջերը գտնվում են «Արևիկ» ազգային պարկի սահմաններում: 2006 թ-ին WWF շրջանակներում կատարվել են դաշտային հետազոտություններ՝ «Գիլիջան» ազգային պարկի և «Շիկահող» արգելոցի սահմաններում մարալի ռեինտրոդուցման հնարավորության գնահատման ուղղությամբ:

Անհրաժեշտ է ուժեղացնել պայքարը որսագողության դեմ, ինչպես նաև անասունների արածեցման և լեռնահանքափորության վերահսկողությունը, զարգացնել «Գիլիջան» ազգային պարկի, «Շիկահող» արգելոցի և հատկապես «Արևիկ» ազգային պարկի նյութատեխնիկական և մասնագիտական բազաները, բարձրացնել բնակչության էկոլոգիական տեղեկացվածությունը և խթանել տեղի բնակչության տնտեսական զարգացումը, որը կարող է նվազեցնել բնական ռեսուրսների օգտագործումը: Նպատակահարմար է ազնվացեղ եղջերուի ռեինտրոդուկցիան «Շիկահող» արգելոցում: